

DONES, COS I ECOLOGIA.
DONA ARBRE

Mariona IRIBARREN NADAL

Per citar o enllaçar aquest document:
Para citar o enlazar este documento:
Use this url to cite or link to this publication:

<http://hdl.handle.net/10803/662679>

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.ca>

Aquesta obra està subjecta a una llicència Creative Commons Reconeixement-
NoComercial

Esta obra está bajo una licencia Creative Commons Reconocimiento-NoComercial

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial licence

TESI DOCTORAL

**Dones, cos i ecologia.
Dona arbre.**

**Mariona Iribarren Nadal
2017**

Universitat de Girona

TESI DOCTORAL

**Dones, cos i ecologia.
Dona arbre.**

Mariona Iribarren Nadal

2017

**DOCTORAT EN CIÈNCIES HUMANES I DE LA
CULTURA**

**Dirigida per: Mª Elisa Varela-Rodríguez i
Mª Assumpta Roig i Torrentó**

Tutoritzada per: Mª Elisa Varela-Rodríguez

Doctora per la Universitat de Girona

Índex

Agraïments	11
Resum	13
Introducció. Tornar a mare	15
1. Ecologia i feminisme	
1.1. El símbol de l'arbre en relació a les dones	29
1.2. L'origen del patriarcat a debat	37
1.3. Religions solars i hipòtesi Gaia	49
1.4. Cultures dominadores i el cicle de l'aigua	57
1.5. Canvi climàtic i crisi ecològica	63
1.6. Respostes des del decreixement	69
1.7. Dones i ecologia	75
2. Cos femení i "ginecologia natural"	
2.1. El símbol de la serp associat a l'arbre	83
2.2. La sexualitat femenina i el seu control	91
2.3. Redescobriments de l'úter	103
2.4. Reivindicació política de la menstruació	115
2.5. Cicle lunar i concepció cíclica de les dones	125
2.6. Procés de "mestressació"	135
2.7. Auge dels grups de dones	145
3. Eco-maternitat i criança corporal	
3.1. La figura materna i les seves ombres	157
3.2. Nova maternitat i ambivalències	169
3.3. Embaràs i vida fetal	181
3.4. Ecologia del néixer	193
3.5. Acompanyament al part	207
3.6. Violència obstètrica	223
3.7. Revolució "calostrals"	233

3.8. Criança i comunitat	253
3.9. Ecologia de la infància	271
3.10. L'origen de la violència	285
Conclusions. Una nova cultura	301
Bibliografia	311
Annexos	
1. Entrevistes	
1.1 Capítol 1.	
1. Esther Borrell	328
2. Jordi Pigem	331
1.2 Capítol 2.	
1. Alice Ruggieri	335
2. Anna Fernández	341
3. Anna Sàlvia	343
4. Tània Mallol	345
5. Carla Trepas	347
6. Felisa Pradas	348
7. Laia Prat	350
8. Laura Tàrrega	352
9. Virgínia Jöelle López Claressens	354
1.3 Capítol 3.	
1. Ana Álvarez Errecalde	356
2. Albània Castelbanque	359
3. Anna Amer	361
4. Arianna Bonato	363
5. Cristina Sánchez	365
6. Judith Guirado	369
7. Laia Belles	372
8. Laia Saborido	373
9. Laura Núñez	375
10. Lúa Català	378

11. M ^a Àngels Claramunt	380
12. Marga Franch	383
2. Testimonis de gestació.	
2.1. Vivència física: Núria Julià, Laia Pont, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Nàdia Espada.	386
2.2. Vivència emocional: Núria Julià, Agustina Pardo, Anna Vilà, Laia Pont, Noemí Carrera, Nàdia Espada.	387
2.3. Vincle: Núria Julià, Mireia Pacreu, Noemí Carrera, Agustina Pardo.	388
2.4. Canvis: Anna Vilà, Laia Pont, Nàdia Espada.	389
2.5. Dificultats: Núria Julià, Anna Vilà, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Nàdia Espada.	390
2.6. El més plaent: Núria Julià, Anna Vilà, Laia Pont, Mireia Pacreu, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Nàdia Espada.	391
2.7. Relació amb el seguiment mèdic: Núria Julià, Agustina Pardo, Anna Vilà, Laia Pont, Mireia Pacreu, Noemí Carrera, Nàdia Espada.	392
2.8. Percepció social de l'embaràs: Núria Julià, Anna Vilà, Laia Pont, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Nàdia Espada.	393
2.9. Recerca d'informació general sobre embaràs, part...: Núria Julià, Anna Vilà, Laia Pont, Mireia Pacreu, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Nàdia Espada.	395
2.10. Preparació pel part: Núria Julià, Anna Vilà, Laia Pont, Mireia Pacreu, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Nàdia Espada.	396
2.11. Canvis personals profunds: Núria Julià, Laia Pont, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Nàdia Espada.	397
2.12. Altres: Núria Julià, Mireia Pacreu, Nàdia Espada.	397
3. Testimonis de parts	
3. 1. Vivència: Nàdia Espada, Anna Vilà, Agustina Pardo, Laia Pont, Noemí Carrera.	400
3.2. Relació entre la manera de néixer i el vincle mare i criatura: Noemí Carrera, Agustina Pardo.	401
3.3. Consideració social del part: Agustina Pardo, Laia Pont, Noemí Carrera, Nàdia Espada, Anna, Carol Garcia.	401

3.4. Records: Nàdia Espada, Laia Pont, Agustina Pardo, Anna Vilà, Carol Garcia.	403
3.5. Preparació: Nàdia Espada, Anna Vilà, Agustina Pardo, Laia Pont, Carol Garcia.	404
3.6. Suport de l'entorn: Anna Vilà, Carol Garcia, Agustina Pardo, Nàdia Espada, Noemí Carrera.	405
3.7. Aprenentatges: Nàdia Espada, Laia Pont, Anna Vilà, Carol Garcia.	407
3.8. Canvis que ha suposat: Anna Vilà, Nàdia Espada, Carol Garcia.	407
4. Testimonis de lactàncies	
4.1. Vivència física: Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	410
4.2. Vivència emocional: Núria Julià, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	411
4.3. Un aspecte de la sexualitat? Núria Julià, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	413
4.4. Afectació de la sexualitat de la parella: Núria Julià, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	414
4.5. Lactància compartida? Núria Julià, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	414
4.6. Percepció de la vida laboral a través de la lactància i la criança: Núria Julià, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	415
4.7. El pes de no poder alletar de les generacions anteriors? Núria Julià, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	416
4.8. Grups de suport a la lactància: Núria Julià, Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	417
4.9. Desalletar: Noemí Carrera, Agustina Pardo.	417
4.10. Percepció social de la lactància: Noemí Carrera, Agustina Pardo, Karo Kunde.	418
4.11. Com ho faries ara? Agustina Pardo.	418
4.12. Altres. Karo Kunde.	419
5. Testimonis de criança.	
5.1. Agustina Pardo.	421

NOTA 1: Al llarg del text s'introdueixen fragments de les entrevistes. He mantingut les preguntes en negreta i les respostes en rodona. N'he corregit l'ortografia i quan el canvi del registre oral a l'escrit dificultava la comprensió ho he canviat marcant-ho amb claudàtors.

NOTA 2: El dibuix de la portada l'he fet jo mateixa, inspirat en la placenta del meu fill Marçal.

Agraïments

A la meva mare, que em va donar la vida, malgrat tots els pronòstics, arriscant la seva. Pel seu exemple de dona i mare valenta que m'ha donat arrels i valors.

Al meu pare, autodidacta, que em va portar a la natura, als animals i a un poblet del Pirineu on vaig córrer en llibertat.

Al Modest, que sempre és allà, per a un cop de mà quan cal, i que sempre m'ha animat a tirar endavant les meves tasques creatives.

Al meu ferm company de vida i de viatge, en Joan. Junts vam conèixer la teoria del Decreixement, però, sobretot, hem tractat de portar-la a la pràctica. Ell ha estat el suport logístic i emocional imprescindible per sustentar una recerca i una maternitat viscudes des del goig. Sense el seu encoratjament en els moments crítics aquest text no hauria arribat a bon port.

Als meus fills, Genís i Marçal, que han dinamitat els meus antics límits i m'han fet renéixer com a persona i com a dona. Els agraeixo que em facin esforçar cada dia per treure la millor versió de mi mateixa i que m'obliguin a demostrar-me una vegada i una altra que sí que puc.

A la meva germana, la Laia, que m'ha obert camí, i que un dia em va regalar *Luna Roja* i *Mujeres que corren con los lobos* en una nit important.

A la meva amiga de l'ànima, Júlia, que em dóna la mà des de la distància des de fa ja tota una vida i que ha escoltat i llegit els meus recorreguts, dubtes i entusiasmes també durant aquests anys de la tesi.

A les meves tietes, Concep, Teresa i Montse, per haver-me donat llinatge femení i intel·lectual. Per haver-me transmès la passió per la lectura i donat suport al text d'aquesta tesi. Especialment a la Teresa, que em va obrir a un feminisme que passava per reconquerir la maternitat. El meu referent de mare investigadora i de tantes altres coses, que ha acabat fent la correcció lingüística de la tesi.

A la meva directora i tutora, Mª Elisa Varela, per haver fet els esforços perquè pogués obtenir la beca de recerca que m'ha permès fer aquest treball. Li agraeixo que hagi confiat en la meva tasca, malgrat les maneres sovint poc convencionals, m'hagi ajudat amb les indicacions bibliogràfiques i amb les diverses correccions d'aquesta tesi.

A la meva tutora i directora Mª Assumpta Roig, per haver tingut cura de mi durant tots aquests anys a la Universitat de Girona. Per la seva constància i compromís a l'hora d'acompanyar aquest treball i per l'oportunitat de fer-ne difusió.

A la trentena de dones (i també a en Jordi) que han col·laborat en aquesta tesi. Algunes són bones amigues meves, amb qui he compartit diferents estadis de la descoberta de tots aquests temes. D'altres són desconegudes que m'han confiat les seves històries íntimes a través d'internet. Gràcies a totes: Esther, Alice, Felisa, Anna F., Tània, Laia P., Virgínia, Laura, Carla, Anna S. , Ana, Albània, Anna A, Arianna, Cristina, Judith, Laia B. , Laia S., Laura N., Lúa C., Mª Àngels, Marga, Núria, Laia P., Noemí, Agustina, Nàdia, Anna V., Mireia, Carol, Karo. Espero que aquest treball sàpiga estar a l'alçada de les vostres aportacions.

Als qui, durant tot el temps que va estar actiu el blog de Dona Arbre va fer-hi aportacions i va animar-me a seguir investigant.

Resum

La tesi que es presenta constitueix un estudi d'alguns moviments de dones que s'estan difonent actualment i que reclamen recuperar el cos femení des d'una perspectiva feminista i ecologista. S'ofereix un compendi dels diferents aspectes que abracen aquests moviments d'abast internacional i de creixent influència a Catalunya. Així, es pretén reflexionar sobre les ambivalències, però també les potencialitats d'aquests moviments de resistència a l'actual model mèdic, educatiu i socioeconòmic. Les múltiples entrevistes que formen part del text estableixen diferents matisos i completen el mosaic del retrat d'aquesta realitat. Es tracta d'una anàlisi qualitativa en què es dóna veu a diferents dones que participen en alguns dels aspectes del moviment que s'estudien en aquesta tesi, ja sigui com a professionals o com a usuàries: cos femení, cicle menstrual, cercles de dones i maternitat. Els resultats que s'han obtingut subratllen la vinculació entre l'ecologisme, el feminisme i la corporalitat que no només passa per canvis en noves pràctiques a nivell individual i familiar sinó també per una proposta global de decreixement econòmic per una major atenció a la vida i als seus cicles, ja que si des de l'entorn no s'afavoreixen, aquestes actituds poden arribar a suposar una font d'esgotament físic i psicològic per a algunes dones.

Paraules clau: dona, cos, feminisme, ecologia, maternitat, decreixement.

La tesis que se presenta constituye un estudio de algunos movimientos de mujeres que se están difundiendo actualmente y que reclaman recuperar el cuerpo femenino desde una perspectiva feminista y ecologista. Se ofrece un compendio de los diferentes aspectos que abarcan estos movimientos de alcance internacional y de creciente influencia en Cataluña. Así, se pretende reflexionar sobre las ambivalencias, pero también las potencialidades de estos movimientos de resistencia al actual modelo médico, educativo y socioeconómico. Las múltiples entrevistas que forman parte del texto establecen diferentes matices y completan el mosaico del retrato de esta realidad. Se trata de un análisis cualitativo en el que se da voz a diferentes mujeres que participan en algunos de los aspectos del movimiento que se estudian en esta tesis, ya sea como profesionales o como usuarias: cuerpo femenino, ciclo menstrual, círculos de mujeres y maternidad. Los resultados que se han obtenido subrayan la vinculación entre el ecologismo, el feminismo y la corporalidad que no sólo pasa por cambios en nuevas prácticas a nivel individual y familiar sino también para una propuesta

global de decrecimiento económico para una mayor atención a la vida y a sus ciclos, ya que si desde el entorno no se favorecen, estas actitudes pueden llegar a suponer otra fuente de agotamiento físico y psicológico para algunas mujeres.

Palabras clave: mujer, cuerpo, feminismo, ecología, maternidad, decrecimiento.

The thesis presented is a study of some women's movements which claim a recovery of the female body from a feminist and ecologist standpoint and which are currently spreading their influence. It provides a summary of the different aspects that embrace these international movements and their growing influence in Catalonia. It is intended to reflect on the ambivalence, but also the potential of these resistance movements in the current medical, educational and socioeconomic model. The many interviews that are part of the text set different shades to complete the mosaic portrait of this reality. It is a qualitative analysis which gives voice to different women involved in some aspects of the movement studied in this thesis, either as professionals or as users: the female body, the menstrual cycle, women's circles and motherhood. The results obtained highlight the fact that the link between environmentalism, feminism and corporeality not only involves changes towards new practices at individual and family levels but also claims a global economic decline in order to achieve greater attention to life and its cycles. If these new attitudes are not favored from the environment, the result may be a source of physical and psychological exhaustion for some women.

Keywords: women, body, feminism, ecology, maternity decline.

Introducció. Tornar a mare

Les famílies han d'anar més a poc a poc i simplificar les seves vides, diuen les àvies, per ser fortes de nou. El temps és un regal.

Hem d'aprendre de nou a funcionar al ritme del món viu:

les plantes, animals, nens i persones grans poden ensenyar-nos a anar més a poc a poc i a viure i a prendre's temps per nodrir-nos a nosaltres mateixos i a les nostres famílies.

Carol Shaefer. *La voz de las trece abuelas*

En un escenari de crisi ecològica i de civilització, aquest text, *Dona arbre*¹: *dones cos i ecologia* és un petit retrat d'uns moviments de dones que, davant de la insatisfacció provocada per certs models de vivències de la corporalitat femenina i la maternitat, tracten de *tornar a mare*, revaloritzar el cos, la terra i el simbòlic matern, des d'una òptica feminista i ecològica. Són dones que recuperaren pràctiques i valors que la industrialització havia arraconat i que són avui reivindicades com a revolucionàries. Dones que avui estan tornant a rentar compreses i bolquers, a alletar, a parir fisiològicament i a criar amb contacte corporal i que, a més a més, generen l'autoconsciència de posicionar-se d'aquesta manera en resistència al tecnomasclisme i postpatriarcat. Per això el significat del títol d'aquesta introducció també enllaça amb l'expressió catalana *sortir de mare*, com aquell riu que abandona el seu curs normal, lògic i previsible.

El desig fet consigna de recuperació del cos ha portat algunes dones a iniciar experiències que qüestionen el paper dels tècnics en medicina en alguns aspectes de la salut. Aquests moviments apunten als fonaments que sostenen la institució mèdica, ja que posen en dubte la utilitat de molts procediments, desemmascaren la ideologia que els impulsa i sobretot retornen a certs processos (menstruació, embaràs, part, menopausa...) que la medicina tracta com a patològics, malgrat el seu caràcter natural en la fisiologia femenina. Denuncien que,

1 Dona arbre és l'expressió amb què es va denominar l'activista ecofeminista Wangari Maathai, la biografia de la qual va inspirar l'origen d'aquest treball. Més tard, també vaig trobar que havia estat el títol d'una exposició col·lectiva a la Fundació d'Espais d'art Contemporani de Girona coordinada per Marta Pol i Rigau (*Dona arbre*, 2005).

justament perquè se l'ha relacionat amb la natura, el cos femení ha estat considerat socialment com una gran font de limitacions en tota la seva globalitat: debilitat física, alteracions cícliques, fragilitat física i psíquica durant l'embaràs, descontrol durant el part, avortament, fluxes pudents, negació durant la menopausa i el fet que no és fàcil deixar de banda totes aquestes imatges per contruir una salut harmònica.

No obstant això, des d'aquests moviments es reconeix que el respecte al propi cos i la cura de la seva salut no ha de suposar-ne una idealització, considerant els seus processos com a naturals i fàcilment controlables ni caure en l'hipocondria de la recerca obsessiva dels nivells màxims de salut. Des d'aquests moviments, les dones s'organitzen i es comuniquen per trencar la dependència del poder mèdic, educatiu i comercial. I afirmen que només podrà trencar-se a través del coneixement i més concretament de l'autoconeixement, de l'estudi i consciència del nostre cos, tenint en compte que l'activitat biològica ve condicionada per la nostra activitat social i que no té gaire sentit pretendre incidir en una sense modificar l'altra (Ehrenreich i English, 1988, 3-4). Cal tenir en compte com la relació amb el nostre cos ens ve condicionada per la relació amb la mare i també, de vegades, per la relació d'ella amb el seu propi cos. Sense canviar aquestes relacions no modificarem l'actitud envers el nostre.

Enfront dels recels que aquest moviment genera en alguns sectors del feminisme, per a aquestes dones *tornar a mare* no significa tornar a les cavernes ni tornar les dones a la caverna en què s'havien convertit, de vegades, les relacions a dins de casa per a moltes durant el franquisme. Tampoc idealitzar un passat, ni unes altres cultures, sinó ampliar el concepte de llar en un sentit ampli. A la Mare Terra, a l'*oikos* que és l'arrel del terme ecologia. Són moviments de dones (i d'alguns dels homes que hi estan associats) que reivindiquen la urgència de recuperar els vincles i el sentit de comunitat. Malgrat les seves ambigüitats, perills i renúncies que posen sobre la taula, el que proposen els moviments de dones que presento, com s'està fent des d'altres fronts del decreixement, l'ecologia i la justícia social, és erigir un sistema de valors que posi la cura de la vida al centre de la vida comunitària i el goig com a eix de la vida personal, oposat al sacrifici a què ens va condemnar la Bíblia i a la centralitat del benefici econòmic a curt termini. No només per part de les dones, sinó per part de tots els membres d'una nova cultura, cadascú amb la seva riquesa i les seves diferències.

Des del meu punt de vista, aquests moviments entronquen amb l'ecologia que, més enllà de l'ambientalisme, busca anar a l'arrel dels problemes que estem patint i canviar les idees profundes que sostenen la nostra civilització i configuren la nostra forma de relació amb la natura. Aquesta actitud ecològica no només proposa una actitud de cura de la natura (no malbaratar, estalviar, calcular, integrar costos ecològics...) sinó que insisteix en la urgència de redescobrir la natura com a àmbit de pertinença, com a nínxol biològic, com la nostra placenta, com a revelació major. Això implica adoptar una visió holística, de mirar-nos des del tot i no pas des de la part i revisar la nostra separació física, conceptual i simbòlica de la natura (*Ecologia integral*. 2017, 20-21).

Objectius

El present treball té com a objecte d'estudi els moviments actuals de dones que reivindiquen la recuperació del propi cos femení, així com també dels processos de maternitat en l'àmbit català. Des d'aquests moviments es vindica l'estreta relació del cos humà amb la natura i els seus cicles, però també s'és conscient que allò corporal no és mai natural, sinó que és construït social i políticament i que, per tant, tot allò que té a veure amb el cos de les dones pot vincular-se amb la discriminació, la resistència i la contestació (Esteban, 3) Per tant, un canvi d'actitud respecte el cos-natura implica una nova cultura. Les meves preguntes de recerca han estat: com s'estan vivint aquests moviments? Quina relació tenen amb el feminisme i amb l'ecologia? Fins a quin punt són revolucionàries les noves formes que recuperen antigues pràctiques?

Capítols

El text es divideix en tres capítols. El primer *Ecologia i feminisme*, és el més teòric i està enfocat en alguns dels aspectes claus de l'ecologia, a fi d'anar a la separació de l'arrel amb la natura: el canvi climàtic, la desforestació, l'aigua i el decreixement. També hi apporto tota la

mirada que s'hi ha dirigit des de l'ecofeminisme² i el debat sobre Gaia i la hipòtesi del passat no patriarcal, així com de determinats moviments socials de dones entorn de l'ecologia.

En el segon capítol, *Cos femení i ginecologia natural*, exposo el tabú històric entorn de la sexualitat femenina, vinculada al símbol de la serp i a la natura. Presento un corrent actual que no viu la vinculació amb la natura i els seus cicles com a quelcom negatiu sinó com a positiu. Es parteix d'una concepció de la sexualitat femenina que va molt més enllà de la sexualitat coital i que es relaciona amb la reivindicació de l'úter com a òrgan ocultat de gestació de plaer i de creativitat en les dones. Parlo dels moviments de dones que treballen entorn de l'anomenada "ginecologia natural", la recuperació de la sensibilitat d'aquest òrgan així com de la revalorització del cicle menstrual i de la seva desmedicalització. D'altra banda també apporto un retrat del moviment creixent dels cercles de dones, com a manera de recuperar la sororitat³ entre elles.

I per últim, en el tercer capítol, *Ecomaternitat i criança corporal*, presento el moviment anomenat *nova maternitat*, o *criança natural*, o *amb vincle*, i que des d'aquí subratllem el seu aspecte de criança corporal -reflexió que va proposar Ileana Medina (Medina, *Crianza corporal*)-, com a pràctica que no defuig el vincle físic ni emocional sinó que els preserva, reconeixent-nos com a mamífers, trencant tabús de pràctiques com el porteig⁴ dels nadons, la lactància a demanda, el collit⁵ i l'atenció del plor. En primer lloc parlo de la figura materna i de l'ambivalència amb què s'està vivint actualment, així com dels perills d'aquesta corrent. Es presenta dividit en apartats sobre embaràs, part, lactància i criança respectivament. Essent aquest el capítol més extens, dedico també un apartat a les figures que acompanyen el part i la violència obstètrica. El finalitzo amb un apartat més teòric sobre la relació d'aquest corrent amb el pacifisme i amb l'ecologisme.

2 Terme que es desenvolupa a partir de diversos moviments socials dins del feminisme que relaciona l'opressió i explotació de la natura amb l'opressió i explotació de les dones i de tots aquells considerats "altre" dins el paradigma capitalista i masclista.

3 El concepte deriva de *sisterhood*, germanor entre dones en un context patriarcal i que fa referència al fet de sentir-se com a iguals porta a crear aliances, compartir i canviar la realitat ja que es parteix de la base que totes les dones han patit una forma o altra d'opressió.

4 Pràctica de transportar els nadons a coll subjectats amb un mocador o motxilla especial que acopli el seu cos al de l'adult.

5 Pràctica de dormir conjuntament en un llit familiar o en llits contigus.

Metodologia

Aquesta tesi s'ha anat teixint a partir de tres eixos principals interconnectats. En primer lloc, el pòsit de la pròpia experiència dins d'aquests moviments com a dona i com a mare; a continuació, la conformació d'un marc teòric que s'ha anat desplegant i, per últim, de la interrelació amb altres dones que participen amb més o menys mesura d'aquests moviments, la veu d'algunes de les quals he recollit en forma d'entrevistes o qüestionaris.

El primer dels eixos, la pròpia experiència personal, m'ha aportat capacitat reflexiva d'observació, però també una important dosi de passió que travessa tota la tesi com un eix motivador. A l'hora de redactar, però, he optat per no incloure-la com a objecte de recerca. He renunciat, doncs, de fer autoetnografia. Tanmateix, m'agradaria recollir aquí una petita pinzellada del meu recorregut.

La preocupació per l'ecologia em ve des de petita, quan ja estimava la natura, els animals i un poblet del Pirineu on vaig sentir parlar, per primera vegada, del canvi climàtic. Recordaré sempre aquell moment. Des de llavors, sempre m'ha acompanyat la inquietud per la petjada humana en el planeta així com la recerca d'un estil de vida respectuós amb l'entorn, que ja va guiar el meu treball de recerca de batxillerat. La proposta del decreixement⁶ és una de les respostes per a mi més satisfactòries que he trobat al llarg d'aquests anys i que ja va formar part de la meva tesina del màster de recerca.

Des de l'adolescència, a partir de la pràctica del ioga i d'algunes lectures importants com *Luna Roja* de Miranda Gray, vaig anar connectant-me amb el meu cos femení i els seus cicles. Però no va ser fins que em vaig convertir en mare que em vaig reconèixer com a dona, com a filla i com a feminista. Aquesta tesi està íntimament associada a les meves dues maternitats i al procés de despertar que han comportat. L'estiu després de tenir el meu primer fill vaig llegir l'autobiografia de Wangari Maathai, que per mi encarnava la resistència ecologista, cultural i feminista. A partir d'allà vaig descobrir un corrent de pensament i d'acció -l'ecofeminisme- en el qual m'hi sentia molt identificada. Comprendia que anava més enllà de l'ecologisme, i això, va ajudar-me a entendre la meva incomoditat en

6 Partint de la premisa de la finitud dels recursos naturals, s'alerta que l'actual culte al progrés i al creixement porta al colapse i es crea aquest concepte polític econòmic i social que proposa la construcció d'una societat d'alternatives que no es basi en el creixement econòmic il·limitat, sinó en el benestar humà i natural.

un sistema de valors que rebutjava. El fet d'obtenir una beca de recerca i poder dedicar-me a investigar sobre tota aquesta temàtica em va permetre combinar el que havia fet sempre - estudiar, llegir i escriure- amb la novetat de l'aventura apassionant d'acompanyar els meus fills en el seu creixement.

El primer any de recerca, el 2013, va coincidir que se celebrava a el Ir Congrés Internacional de gènere i cultura de la sostenibilitat, el primer congrés d'ecofeminisme que es realitzava a l'Estat Espanyol. Vaig enviar-hi la meva proposta de comunicació sobre els grups de suport a la lactància com a nuclis de resistència ecofeminista, però no va ser acceptada. Després d'assistir-hi, vaig adonar-me que la meva tesi d'ecofeminisme s'havia de centrar en la seva relació amb la maternitat, ja que hi percebia un gran buit, no exempt de polèmica.

Paral·lelament a les lectures teòriques sobre ecologia i feminisme, les meves preguntes com a mare em va portar a llegir molta literatura per mirar d'entendre allò que anava sorgint sobre l'experiència d'embaràs, part, lactància i criança, i a connectar-me al moviment anomenat com a *nova maternitat o criança natural* a través de les xarxes socials. Vaig entrar en contacte amb l'Associació Dona Llum i vaig assistir anualment a les seves jornades sobre el part respectat, on vaig poder reconèixer, comprendre i també plorar el fet que jo mateixa havia estat víctima de violència obstètrica en el meu primer part a l'hospital. Més tard, poc abans de tenir el meu segon part -aquest cop a casa, acompanyada per una llevadora que jo mateixa havia escollit-, vaig escriure una carta a l'hospital on havia tingut el meu primer fill explicant la meva vivència al personal sanitari i també la vaig publicar a la pàgina de testimonis de Dona Llum. Les trobades anuals de Maternitat de Jaca també van ser un punt clau important on vaig conèixer personalitats de referència, algunes de les quals relacionades amb Vía Láctea i El Parto és Nuestro.

D'altra banda, em vaig formar com a assessora de lactància materna i vaig començar a participar en un grup de suport en el qual encara avui col·laboro com a dinamitzadora de les trobades. D'aquesta manera, he tingut l'oportunitat de conèixer moltes mares, d'escoltar les seves experiències, emocions i dubtes, i de comprovar que el món de la lactància toca la fibra d'algun dels puntals més importants del sistema patriarcal i, per això, genera tanta disputa, sentiments de culpa, però també moltíssima satisfacció.

Investigar sobre les diferents formes de subvertir la maternitat m'ha portat una i una altra vegada a un lloc comú. Un lloc que m'ha sorprès enormement. No esperava, a l'inici d'aquest viatge, acabar parlant d'ecofeminisme i ecosexualitat. No hi ha lloc a dubte: sentir la maternitat plaent ens porta una i una altra vegada, a reconnectar amb la nostra corporalitat, la nostra sensualitat del goig dels cossos, amb la nostra naturalesa salvatge i lliure. I d'aquí la connexió profunda amb la naturalesa (Llopis, 2015, 277).

Gràcies a les xarxes socials, la velocitat amb què es difonen aquestes idees i pràctiques no té precedents en l'àmbit. Jo mateixa vaig crear un blog titulat Dona Arbre, el període en què anava fent lectures per a la tesi. El blog em va permetre comunicar-me amb moltes dones i conèixer la resposta d'algunes que tot just descobrien aquestes temàtiques.

Aquesta comunicació digital va alleugerir la solitud a l'hora d'exercir la criança, amb què vaig topar amb la realitat de ser mare en un petit poble empordanès, al qual havíem anat a parar en el nostre desig de trobar una vida tranquil·la, a prop de la natura. La lectura del llibre d'Esther Borrell, *Presoneres del progrés*, em va ajudar a comprendre la manca de tribu i de comunitat que hi sentia. Ella havia entrevistat dones de diferents edats que vivien en pobles petits de l'Alt Empordà i havia pogut concloure que la pèrdua de la vida en comunitat dels pobles petits, la fragmentació de la vida en els últims cinquanta anys havia comportat un procés de "mestressació"⁷ i de manca d'autonomia i de felicitat femenines. La mateixa autora va aportar-me una visió històrica d'aquest fenomen actual en obrir-me les portes a la història i a la simbologia des d'un altre punt de vista que em va resultar profundament inquietant: era el patriarcat l'única forma sota la qual s'havia articulat la nostra cultura? Hi havia un passat en el qual les dones gaudien d'una altra consideració i la cura de la vida en general era posada al centre? O es tractava només d'un mite? Aquestes preguntes també se les fan els moviments de dones que presento.

Més enllà de la dificultat d'aclarir el mite dels orígens, el què sí que es posa en evidència en l'actualitat és que la pèrdua gairebé absoluta de comunitat en la nostra societat individualista i fragmentada té uns grans efectes sobre la criança actual, ja que és un moment especialment vulnerable, en què els/les cuidadors/es -que sovint són les dones- se senten aïllades i queden

7 Mot que deriva del concepte de hausfransierung de Maria Mies, que descriu el procés de tancament en el qual les dones esdevenen mestresses de casa i passen a dependre d'un salari que normalment prové de la seva parella. Aquest procés de dependència genera, entre altres coses, una invisibilitat del treball de les dones i una desvaloració femenina.

fora de l'esfera pública on discorre la vida. Per contra, són moltes les mares que senten més viva que mai la necessitat de compartir espais i experiències especialment amb altres dones, però de fet, aquest és un desig que es manté al llarg de la vida. En el meu cas, a partir de la maternitat també va sorgir l'interès pels cercles de dones, en els quals vaig començar a participar de manera activa i encara avui suposen per a mi un espai molt important. Allà és on vaig conèixer dones apassionants i apassionades i vaig descobrir tot un món de copes menstruals, música, meditacions, ioga, confessions, acceptació, respecte, dansa oriental, teràpies alternatives, úters que bateguen. Tot plegat compta amb un ampli ressò a internet.

El segon dels eixos ha estat la lectura de la bibliografia que m'ha ajudat a conformar el marc teòric. Es tracta d'una bibliografia heterogènia que compta amb textos teòrics, articles científics, però també un gruix important de textos assagístics, alguns més tècnics i d'altres més divulgatius, així com de textos als mitjans de comunicació, algun vídeo documental i d'altres materials que circulen per les xarxes socials que ajuden a identificar el relleu i la vitalitat d'aquests moviments de dones a internet.

Per al primer capítol, més teòric, he reunit textos entorn de l'ecologia, la hipòtesi Gaia, així com del col·lectiu francès per al decreixement i del seu divulgador a casa nostra, Jordi Pigem. D'altra banda, per l'apartat d'ecofeminisme he recollit textos de les teòriques d'aquest corrent així com de les seves màximes icones a nivell mundial Wangari Mathai i Vandana Shiva. També hi apporto les lectures de la mitòloga i arqueòloga Marija Gimbutas entorn de la vella Europa i el corrent del feminisme que defensa la hipòtesi d'un passat no patriarcal com Esther Borrell i Casilda Rodríguez entre d'altres, així com la contralectura crítica de Cyntia Eller que alerta que cal posar distància respecte d'aquesta interpretació.

En el segon capítol, a banda dels textos teòrics, han agafat més pes els materials divulgatius. Alguns, de caire espiritualista, circulen entre el moviment del feminisme que posa èmfasi en com al llarg de la història els cossos de les dones han estat objecte de constants abusos i experimentacions i com la sexualitat s'ha vist com un territori que s'ha controlat, analitzat i sotmès. Alguns dels més coneguts són els de Miranda Gray, Shinonda Bolen, Pabla Pérez San Martín i, a casa nostra, d'Anna Sàlvia Ribera, entre d'altres.

En tercer i últim capítol, la bibliografia és més abundant en tots els sentits, perquè també és el més llarg. Quant a la teoria sobre l'arquetip matern se citen autores del feminisme de la

diferència com són Adrienne Rich i Luisa Muraro i, del gènere, Victòria Sau. Per una banda, compto amb els textos teòrics més de la línia de John Bowlby relacionats amb la teoria del vincle que arriba fins als nostres dies de la mà de Michel Odent i Casilda Rodríguez, entre d'altres. De l'altra, amb textos tant acadèmics com de divulgació sobre les implicacions actuals d'aquest estil de criança tant per les mares com pels nadons, com per les famílies i la societat en general. Ha estat fonamental la darrera publicació acadèmica sobre la temàtica a l'àmbit espanyol, *Cuando los sujetos que se embarazan: filosofía y maternidad* (2015), de diverses autores, així com de l'assaig *¿Dónde está mi tribu?* De Carolina del Olmo. També la línia de lectures sobre desescolarització enllaçada amb Ivan Illich. I, per últim, les autores espanyoles que vinculen tot aquest moviment a l'ecofeminisme; Isabel Aler Gay -amb el seu concepte clau de *cuidanía*- i María Jesús Blázquez García.

En el tercer dels eixos està format per la relació amb altres dones que estan vinculades d'una o altra manera a aquests moviments i amb algunes de les quals he compartit les experiències que donen sentit a aquesta tesi. Recullo en aquest treball la veu de més de trenta-tres dones de diferents àmbits. Algunes d'elles les he conegudes personalment al llarg d'aquests últims anys, i d'altres van posar-se en contacte amb mi després que hagués demanat a la pàgina de facebook de Dona Llum si algú volia formar part de testimonis d'una tesi sobre la temàtica. Vaig confeccionar entrevistes personalitzades per a aquelles amb qui volia parlar d'algun aspecte més concret i qüestionaris generals per a aquelles mares que vulguessin aportar la seva vivència respecte de l'embaràs, el part, la lactància i la criança. La majoria han estat respostes via correu electrònic.

Es tracta d'un treball qualitatiu, no pas quantitatiu. Crec que és important recollir les entrevistes de forma literal, perquè sinó perden el seu valor com a font i per tal que aquest treball inclogui aquesta concepció més circular de narració, on el testimoni de les dones es presenti en primera persona i també faci més fresca la lectura. D'altra banda, s'inclou l'entrevista amb Jordi Pigem, per la seva relació directa amb el moviment pel decreixement al nostre país, atès que, per a mi, és important relacionar-lo amb tots aquests moviments de dones.

Límits

Un dels principals límits d'aquesta tesi ha estat el factor temps. A causa de les noves directrius normatives, es disposa d'un temps molt limitat per acabar el doctorat i, en el meu cas, ha coincidit amb l'etapa més intensa de criança. Ha estat un veritable repte familiar compaginar aquesta tesi amb la cura dels petits sense escolaritzar, la casa, la vida... Teoria i pràctica s'han anat entrelaçant d'una manera bonica, però a moments m'ha resultat veritablement difícil asseure'm davant de l'ordinador i concentrar-me en la redacció d'un text tan llarg. En molts casos he sentit que les meves antigues capacitats intel·lectuals s'havien esvaït i que em veia incapaç d'argumentar de manera coherent.

D'altra banda, les qüestions d'haver de complir un termini també m'han privat d'incloure altres aspectes per a mi imprescindibles com poden ser la menopausa, les remeieres i d'altres aspectes de la criança fonamentals com són l'alimentació autorregulada, el collit, els bolquers de tela o la higiene natural infantil⁸. He renunciat també a aprofundir sobre la temàtica de la cultura prepatriarcal, en els orígens i altres cultures, sobre la qual havia escrit força pàgines en un inici, perquè no m'he sentit amb prou coneixement per parlar-ne d'una manera rigorosa.

Un altre dels límits que adverteixo en aquest text és que la seva pretensió és molt àmplia, molt generalista i això el priva d'aprofundir gaire en alguns dels aspectes. Aquest treball ha volgut enfocar la petita escala, però, alhora, de manera holística, tenint en compte un tot complex, que influeix en la diversitat d'experiències concretes. He sacrificat, potser, la profunditat en pro de la panoràmica. Des de sempre, però, per a mi ha estat important no perdre de vista la capacitat de transversalitat de les humanitats. Crec que en la recerca actual, cada vegada més especialitzada, hi ha el perill de perdre aquest factor més de gran angular que tradicionalment ha impregnat les ciències humanes.

Sóc conscient que formar part de l'objecte d'estudi té les seves virtuts i els seus riscos. En aquest cas, en molts moments m'ha costat posar distància respecte els textos que llegia i

8 El mètode HNI o Comunicació de l'eliminació és una pràctica molt comuna en moltes cultures tradicionals i que s'està recuperant des d'alguns sectors, especialment als països nòrdics i anglosaxons i mica en mica també al nostre país. Es parteix de la base que els nadons poden comunicar la necessitat d'eliminació (ja sigui orina o defecacions) des de que neixen i que si s'està atent a les seves senyals es pot agafar el costum d'eliminar des del principi al lavabo o a l'orinal i alguns dels nadons poden anar sense bolquers o gairebé no mullar-los.

potser, algunes vegades, he pecat de poc crítica. Adonar-me'n ha estat important i he intentat corregir-ho incloent veus més crítiques i una escriptura que ha intentat marcar distàncies. El resultat n'ha estat aquest treball a cavall entre la recerca i la creació, fruit de l'aprenentatge, i que vol respondre a la competència del programa de doctorat que marca assolir la «capacitat de concebre, dissenyar o crear, posar en pràctica i adoptar un procés substancial de recerca o creació».

1. Ecologia i feminisme

Si no modifiquem la norma de la centralitat del treball remunerat, la resta d'ajustos seran sempre com a màxim pedaços en una societat que no afronta el repte polític de fons.

Mireia de la Fuente i Mireia Duran

1.1. El símbol de l'arbre en relació a les dones

En todos los años he aprendido el valor de la paciencia, la perseverancia y el compromiso. A veces, cuando plantamos árboles, alguien me dice: "no quiero plantar este árbol porque no crecerá lo suficientemente rápido", a lo que yo respondo explicando que los árboles de los que disponemos hoy en día no han sido plantados por nosotros sino por aquellos que nos precedieron, por lo que debemos plantar árboles pensando en el beneficio de las comunidades que nos han de suceder. Siempre le recuerdo que, como un árbol con suelo fértil y abundante lluvia, las raíces de nuestro futuro penetrarán en el fondo de la tierra y una fronda esperanza se alzarán hacia el cielo.

Wangari Maathai

Tal i com va analitzar l'exposició artística *Dona Arbre*, a la Fundació Espais d'art Contemporani de Girona (2005), l'arbre és un símbol que ha estat molt lligat a les dones. Ha simbolitzat el principi femení, els components de nutrició i protecció propis de l'arquetip de la mare, la matriu de vida i el poder de les aigües inextingibles i fertilitzants que brollen del pit maten. Un dels primers referents que trobem sobre la relació Dona-Arbre el trobem a la Taula XII del Poema del Gilgamesh, on s'estableix la relació entre el símbol sumeri d'Inanna amb la figura de Lilith. Inanna vol dir dama del cel: "In" és "dama" i "An" significa "cel" en sumeri. Aquesta imatge rebrà en la posterior etapa accàdica el nom d'Istar (*Dona Arbre*, 2005, 6). Representava el culte a la mare naturalesa, a la vida i a la fertilitat, així com l'exaltació de l'amor i els plaers carnals. En la mitologia hebrea, Lilith hereta el paper de l'aspecte obscur de la capacitat de la vida per retirar les formes que ha creat (Baring i Cashford, 2005, 228).

Des de temps immemorials la imatge simbòlica de l'arbre constitueix un referent fonamental per parlar del centre del món que, a més, s'estableix com a símbol mediador entre els tres àmbits simbòlics de l'existència: el món subterrani, el món terrenal i el cosmos «en el llegendari Arbre de la vida, l'Arbre còsmic connecta el cel, la terra i l'inframón i, sovint,

apareix un ocell a les seves branques» (Qualls Corbett, 2004, 295). També és una imatge lligada als mites dels orígens i del Paradís Terrenal. Gairebé tots aquests mites, en diferents cultures, sembla que presenten diferents variants mítiques d'una mateixa narració originària d'orient: a Mesopotàmia rep el nom de Poema d'Enuma Elish; a la cultura egípcia se'l denomina mite de La còlera de Ra i mite d'Osiris, a l'hebrea mite d'Adam i Eva; i a la grega mite de l'Edat d'or o de l'Arcàdia. D'altra banda, l'arbre del paradís o Arbre de la Vida apareix a gairebé tots els sistemes de creences per simbolitzar la idea d'immortalitat, lligada al *contínuum* perfecte dels cicles de l'arbre i de la natura (Dona-Arbre, 2005, 4).

Des d'aquest punt de vista, l'arbre es lliga simbòlicament a l'experiència femenina, també cíclica, a través de la seva interacció amb els cicles menstruals. A més del lligam cíclic lunar, en molts cultes a l'arbre, es relaciona també amb l'experiència femenina; simbolitza el vincle entre la mare i la filla, exemplificat per Demeter i Koré, figures fonamentals del panteó diví en la construcció simbòlica femenina. Totes aquestes formes de representació lligades al culte a l'arbre, vinculades al respecte al món femení i a tot un sistema de valors, haurien quedat sepultades per altres formes amb l'adveniment de les grans religions monoteistes. A l'*Antic Testament* hi ha restes encara d'una època en què hi havia sempre un arbre plantat en cada jardí, però que el seu culte, representat per Asherath i Astarté i el culte a les pedres, va ser feroçment combatuts (Borrell, 2006, 156).

Un estudi de Nancy Qualls-Corbett, *La prostituta sagrada* (2004) va més enllà i parla de les prostitutes sagrades com a vestigis d'una cultura simbòlica anterior al patriarcat. Autors com Stone observen que la imatge d'Eva (lligada a l'arbre del Bé i del Mal) com a seductora sexual diabòlica havia estat construïda en aquest moment de transició cap al patriarcat per convèncer tots els homes hebreus que s'abstinguessin d'anar amb les dones sagrades que habitaven els temples ja que els que sucumbien a les temptacions d'aquestes dones, simultàniament acceptaven la potència de la dimensió femenina, la seva sexualitat i «potser allò més important, la identitat matrilineal resultant de tota criatura concebuda així» (Borrell, 2006, 158).

Mircea Eliade diu que la mentalitat arcaica atribuïa a l'arbre, per la seva substància, forma i naturalesa, és un valor vinculat a certes implicacions cosmològiques. Per als celtes, el bosc i l'arbre no només eren els símbols del temps, sinó que eren les mesures que permetien confeccionar el seu calendari (Dona-arbre, 2005, 7). També per a la poeta Adrienne Rich

l'arbre florit no és fàl·lic; és un símbol femení que està habitat pel seu propi esperit, però també és capaç de contenir: «dóna fruit, es transforma, alimenta; les seves fulles, branques i tronc estant continguts en ell i depenen d'ell» (Rich, 1996, 161).

El símbol de l'arbre pot ser un fil per recórrer la història de les dones. Com proposa la historiadora catalana Esther Borrell, és interessant resseguir el recorregut per conèixer com el culte a l'arbre viu es va transformar en el culte a l'arbre mort. L'autora explica en els seus llibres com el culte a l'arbre, a la fecunditat i al nou any el trobem encara avui plenament vigent a tot el món, però s'ha vist com l'arbre ha quedat totalment fragmentat del cosmos i de la història, tal i com les nostres vides també han quedat fragmentades i separades de la natura. Ens recorda que les setmanes o dies que se celebren els solsticis d'hivern i d'estiu conserven molts ritus relacionats amb l'arbre, la generositat de la Mare Terra, el ball, la màgia de les serps i les dones «La creu, per exemple, n'és un vestigi simbòlic important. És representada com un arbre viu que mor cada any i que ressuscita a una nova vida» (Borrell, 2006, 161).

Aquesta imatge de la dona-arbre xoca culturalment perquè, des de la visió patriarcal, estem avesats a concebre les dones com a agents passius, com a un contenidors. Recuperar la imatge simbòlica de la dona-arbre ens obliga a repensar les dones com a subjectes, protagonistes i creadores «comprendre com els mecanismes culturals de la seva opressió han canviat la nostra cosmovisió i també la nostra pròpia experiència com a dones» (Moia, 1981, 16). Cal recordar que partim de la visió que el patriarcat no ha estat un fenomen cultural fruit dels homes com a sexe, sinó fruit de l'actitud d'homes i dones socialitzats en un model dominador. En parlem avui, quan ens trobem en una cruïlla ecològica fonamental a la qual l'acceleració dels temps sense precedents ens obliga a encarar-nos-hi amb urgència. Ens enfrontem, en paraules d'Eisler, a la necessitat de «recuperar la tasca humana fonamental d'organitzar la societat per promoure la supervivència de la nostra espècie i el desenvolupament dels nostres potencials únics» (Eisler, 1990, 211).

A finals del segle XX apareixen nous referents simbòlics de la dona-arbre lligats a l'ecologia, però també al feminisme que, als meus ulls, són indestriables l'un de l'altre, tot i que poques vegades s'ha vist així tant en la teoria com en la pràctica, malgrat els esforços de moltes. Quan, el 2004, Wangari Maathai (1940-2011) rebia el premi Nobel de la Pau van ser moltes les persones que van reafirmar-se, gràcies al símbol que ella significava, en el

compromís filosòfic i la proximitat intel·lectual d'expressar la consciència ecològica, en la lluita per un món en pau, des de la perspectiva de les dones.

Coneguda de manera carinyosa com "la dona arbre", Maathai es va enfrontar a la desigualtat i a la injustícia retornant-li a la naturalesa els arbres destruïts durant el procés de colonització i desforestació sense haver previst les conseqüències nefastes que tindria tant per a l'ecosistema com per a la qualitat de vida de les persones. La seva tasca més destacada va ser la reforestació. El moviment del Cinturó Verd que ella va crear va ser responsable de plantar més de 30 milions d'arbres a Kènia per tal d'evitar l'erosió del sol i la desertització. En la cerimònia simbòlica de plantar un arbre que la va catapultar a passar a la història hi havia implícita la rebel·lió, la desobediència als poders fàctics, la voluntat d'un futur amb major qualitat de vida pel seu país i el testimoniatge de tota una memòria que es deposita del paisatge abans de la colonització i l'explotació de les terres.

El terme *harambee*, que Wangari Maathai va enaltir, donava inici a tota una nova dimensió social, a un altre món ja possible perquè la fita havia nascut al mateix temps que el desig que portava a l'acció. *Harambee* significa en la llengua *kikuyu* "empenyem tots junts" i, des dels seus inicis, el Moviment del Cinturó Verd es va deixar guiar per aquest noble horitzó «en cada arbre, es retia homenatge a algú que havia contribuït a la pau i al benestar que la força de la naturalesa, que un bosc, que un riu o que una muntanya evoquen» (Santiago i Antequera, 2009, 7-8).

Amb el mateix propòsit va implicar-se en política. En les seves memòries, que són també un recorregut per la història flagrant del seu país explica perquè va decidir entrar en política. La seva intenció era que els votants entenguessin que no els podia oferir ni almoïna ni miracles, però que la força de tot el poble en marxa podria aixecar-los de la pobresa i el desemparament en què s'havia instal·lat el seu país i recuperar la dignitat perduda. L'eslògan «Aixeca't i camina» resumia la tasca empresa pel Moviment del Cinturó Verd durant anys. Ella mateixa reconeixia que «la democràcia per si mateixa no soluciona els problemes, no evita la pobresa ni deté la desforestació. Però que, no obstant, sense democràcia, les possibilitats que la gent solucionés els seus problemes, sortís de la pobresa o respectés el medi ambient eren, des del seu punt de vista, nul·les» (Maathai, 2007, 368-370).

Tota la seva ideologia havia sorgit de la constatació de quelcom molt evident, per a ella: que l'ecologia és un camí rigorós i ferm per assolir la pau. Per això va elegir un arbre com a símbol de la seva lluita: la reforestació és una manera d'enfrontar-se a la pluja àcida, a la pèrdua d'un ecosistema i a la destrucció d'una comunitat. Es va prendre consciència que la pèrdua d'arbres porta aparellada la desertització i l'escassetat de fusta, el canvi dels hàbits alimentaris, la desnutrició, la gana i la pobresa. Wangari Maathai es reconeixia de l'elit intel·lectual però la gran majoria dels membres del Moviment Cinturó Verd eren dones de l'àmbit rural, analfabetes i, com acostuma a passar tantes vegades, absolutament anònimes, amb la forta càrrega social que això comporta.

Des de l'any 1975, Wangari Maathai va treballar en aquesta línia i aviat es van percebre canvis. Quan es van començar a plantar arbres i plantes indígenes, recuperant els cultius tradicionals, van començar a tornar els ocells i petits mamífers, i així es va iniciar la recuperació de tot un ecosistema i també d'un paisatge. Va arribar un moment, però, en què l'organització del moviment era més eficaç que els propis departaments ministerials responsables del tema, així que amb aquest ressorgiment de l'esperança van començar, paral·lelament, les suspicàcies i la repressió per part dels grangers i autoritats (Santiago i Antequera, 2009, 50-51).

No va ser un treball fàcil ni planer, el seu. Es va haver d'enfrontar a les autoritats en nombroses ocasions, a interessos econòmics i també a conciutadans que es miraven amb recel tota aquella revolució. Va posar la vida en perill en diverses vegades i va participar en tota mena de formes de protesta que van fer augmentar la seva aureola d'activista que l'ha convertit en tot un referent mundial.

L'altra icona mítica de dona-arbre és la intel·lectual i activista índia Vandana Shiva (1952-). Quan era jove, a la dècada dels setanta, va participar en el moviment liderat per dones de Chipko, format per camperoles i artesanes empobrides que s'abraçaven als arbres per evitar la tala incontrolada a la zona de l'Himalaia. Chipko significa «abraçada» i s'inspira en els preceptes ghandians de "no violència".

La tala d'arbres va ser un dels majors negocis de l'Índia des que es van implantar les polítiques colonials que decretaven les muntanyes comunals com a matèria primera per a la

indústria britànica. Per a les dones de les zones rurals de l'Índia, els boscos proveïen des de sempre de tot allò necessari per al sosteniment: aigua, menjar, combustible, farratge i medicines. Van començar les seves protestes empeses pel desastre que suposaven els desprendiments de terres provocats per la desforestació i, de mica en mica, es va prendre consciència de les múltiples i funestes conseqüències de l'activitat de la indústria de la fusta: els rierols estaven desapareixent i les inundacions i les sequeres s'acusaven, de manera que hi havia major escassetat de combustible i de pastures per al bestiar.

Davant d'aquest problema creixent que afectava a la vida quotidiana, van començar a sorgir grups de dones en les comunitats rurals que s'abraçaven als arbres per tal que no fossin talats. Les terribles inundacions de 1978 van ser un toc d'alerta per a les autoritats i una font de legitimació de les dones Chipko que feia temps que proclamaven que els boscos no només eren sosteniment, sinó també seguretat ecològica i social. Així, el 1981 es va aconseguir que el govern de l'Índia prohibís la tala d'arbres a l'alt Himalaia. Shiva apunta que amb l'acte d'abraçar-se als arbres, unes dones anònimes van aconseguir fer oposició a la policia i a la de la força bruta dels interessos de les grans empreses (Hernández Piñero, 2012, 331-32).

Gopal Joshi va documentar una altra protesta del moviment Chipko a Dungari Paitoali, una altra regió de l'Índia: allà les dones s'oposaven al projecte de construcció d'una granja que comportaria la tala de cinquanta hectàrees del turó comunal. Els cabdills de la comunitat, en canvi, estaven a favor del projecte. Les dones s'hi van oposar i van reclamar que la seva autoritat fos considerada, ja que eren responsables del sosteniment en la vida diària. La filosofia i la pràctica del moviment es va desenvolupar atenent les necessitats i el coneixement de les dones, que es van presentar davant del model capitalista industrial en expansió com a alternatives sostenibles (Hernández Piñero, 2012, 333).

Més tard, Vandana Shiva, en els seus textos, ha defensat incansablement el coneixement i la saviesa de les dones, nascut de la seva participació activa en la vida als boscos, que considera l'expressió de la fertilitat i la productivitat. Ha denunciat una vegada i una altra el colonialisme i el seu impacte en el que denomina la silvicultura masculista que, des d'un punt de vista reduccionista del funcionament de la natura, tracta per separat l'agricultura, l'administració de recursos hídrics i les necessitats mercantils (Shiva, 1995, 127-141). La seva tasca com a activista ha anat molt més enllà, col·laborant per exemple en la creació de

bancs de llavors per preservar les varietats tradicionals del nou monopoli de les multinacionals i, sobretot, divulgant tot tipus de textos.

1. 2. L'origen del patriarcat a debat

Tot l'univers té un origen comú.

La matriu de la creació funciona com la Mare del món.

Qui coneix la mare coneix als fills,
qui coneixent els fills no s'oblida de la mare,
viurà amb harmonia i res el podrà confondre.

Lao-tse. *Tao te ching*

La història és sobretot (únicament) una recerca
dels orígens, una recerca de la identitat.

Y. Kuibiehler

Paral·lelament als moviments socials de dones vinculats al naturalisme s'ha articulat un discurs dins i fora de l'acadèmia que teixeix diferents fils de revisió històrica del patriarcat que alimenta aquestes noves actituds i pràctiques. Davant de la situació actual de manca de referents alternatius al model hegemònic a l'hora d'encarar-se a la cria, així com l'evidència del pes dels models estètics cada vegada més exigents, són cada vegada més les dones que busquen referències i explicacions històriques i antropològiques per tal de comprendre el fenomen que estan vivint.

És un lloc comú del feminisme el debat sobre l'origen del patriarcat i, per tant, de la seva naturalització. El segle XX ha estat un ring on les teories més diverses han sortit a combatre. L'arqueologia, l'antropologia, la història, la psicoanàlisi, la sociologia, la mitologia, la literatura, totes hi han fet la seva aportació. Hi va haver una època idíl·lica en què la cura de la vida en general i de la vida humana en particular era al centre de la cultura? Cal estar-ne segurs per tal de legitimar els nostres desitjos que així ho sigui en el present i en el futur? És difícil accedir-hi.

Sembla que vivim ancorats en el passat, individualment i col·lectivament, des del triomf de la psicoanàlisi i de l'auge de la personalitat terapèutica, estem acostumats a la idea que un passat ha fundat la nostra personalitat, a reconèixer el pes de l'inconscient en els nostres

destins i al fet que la primera infantesa sigui tinguda com a una etapa fonamental (Olmo, 2013, 207). Des del moviment espiritualista vinculat al culte al sagrat femení, es posa sobre la taula el debat entorn de les societats arcaïques del passat i les que han pogut sobreviure.

Lluny de considerars-se espiritualista i posicionant-se obertament contra la noció de deessa per referir-se a la interpretació de les escultures prehistòriques, en l'àmbit de la llengua espanyola un dels puntals teòrics que moltes dones prenen com a referent en aquest sentit és Casilda Rodríguez Bustos, autora del llibre *El asalto al Hades* (2007). En aquest text divulgatiu, que es pot consultar lliurement a través d'internet⁹, l'autora articula una defensa d'una prehistòria europea prepatriarcal partint de la base d'uns autors per a ella fonamentals.

En primer lloc, recupera la figura de Bachofen, molt discutit des de l'antropologia contemporània. Segons Bachofen, el dret matern no pertany a cap poble determinat, sinó que és un estat cultural que s'estableix com a conseqüència de la semblança i caràcter normatiu de la natura i, per tant, no pot restringir-se a una identificació amb cap poble concret, tal com ha comprovat l'antropologia i la mitologia comparada. Avisa que cal fixar-nos en l'harmonia de la concepció bàsica d'una fase en què la societat vivia en plena fidelitat a la naturalesa i que és comuna a totes les cultures, malgrat les diferències que hi pugui haver entre les manifestacions aïllades (Bachofen, 1987, 28).

Casilda Rodríguez¹⁰ també es basa molt en l'antropòloga Martha I. Moia que explica aquesta fase originària a partir del concepte de "ginecogrú":

una estructura social bàsica i estable, que ofereix seguretat física i psicològica, composta per una dona i la seva prole. Les dones de diverses generacions (i les seves proles) s'ajunten en la tasca comú de donar i conservar la vida, creant així una estructura més àmplia que vincula una pluralitat de persones. La seva característica més destacada és l'absència del fenomen de l'opressió (Moia, 1981, 65).

9 El seu lloc web és: <https://sites.google.com/site/casildarodriganez/>

10 Casilda Rodríguez Bustos (Madrid, 1945) és una escriptora espanyola, vinculada en la seva joventut a la lluita antifranquista i sindical. És autora de cinc llibres que es poden descarregar gratuïtament a la seva pàgina web sobre la sexualitat femenina, el part i la maternitat però també dos volums sobre els orígens del patriarcat, i amb ell, l'estat de submissió inconscient. Conjuntament amb Ana Cachafeiro són fundadores de l'Associació antipatriarcal.

Per a l'antropòloga els homes tenien també una relació amb la sang: la de la caça major. Però per contra del mite social, no la considera una activitat de subsistència insubstituïble i econòmicament productiva. Per aquesta raó, argumenta que a partir del moment en què l'esfera masculina va voler acaparar el poder es va fer necessari recolzar la seva activitat mitjançant un complex aparell de rituals i mites que la justifiuessin i la legitimessin com a valuosa i exclusivament masculina. Per a ella la caça més aviat participa de l'esfera lúdica del joc que no pas del treball. I és justament aquí és on des del seu punt de vista comença la separació d'esferes que hem anat arrossegant i que s'ha convertit en font de l'opressió femenina: per a la caça cal la separació del grup original per participar d'una activitat excitant, inestable, esporàdica, intensa, que contrasta amb la tasca de veritable sosteniment realitzada per les dones de recol·lecció, cultiu i caça menor: estable, continuada, modesta, rutinària i sense grans vanaglòries (Moia, 1981, 151-161).

Per a Rodrigáñez, és molt notori que al Codi d'Hammurabi sigui la primera vegada que es prohibeixi l'avortament sota pena de mort (i, en canvi, el pare sacrifica les seves criatures als déus de la guerra), negant així la llibertat a les dones d'exercir sobre la seva sexualitat. A *El Asalto al Hades*, l'autora proposa que els primers casaments de la història patriarcal van ser viscuts com a maneres de maquillar el rapte que suposava treure una dona de la seva família i portar-la a servir en un lloc estrany i amb una família estrangera. Als seus ulls era un pacte d'intercanvi (normalment amb interès comercial entre patriarques) que va suposar la pèrdua de la matrilocalitat.

Argumenta que les dones van començar a «canviar de residència» quan van ser raptades, o entregades per algun tipus de pacte en les treves de les guerres de transició o simplement venudes per engendrar seguidors (guerrers, esclaus) als gerents dels altres grups, no abans. Als seus ulls, res, a banda del vincle amb la criatura a qui dóna a llum, era tant important per a una dona com la seva mare i les seves germanes i les dones de la seva tribu. Així doncs, des del seu punt de vista, el matrimoni es va convertir en la ritualització de la venda, l'edulcorament de les transaccions entre patriarques, per tal que la dona anés més de bona gana a complir el seu destí. Això suposaria arrencar les arrels de les dones i implantar-les en un altre lloc, amb la pèrdua de la protecció dels vincles específics de la infantesa i quedar així a mercè de la bona o mala voluntat dels desconeguts amb els qui no tenia vincles afectius específics (Rodrigáñez, 2007, 143).

Des d'aquesta perspectiva aquest suposat canvi cultural tan ben maquillat hauria estat *El rapte dels orígens*. Rodrigáñez recupera també aquest text de Susanne Blaize (1996) que es pregunta si les dones van consentir la dominació masculina quan suposadament es va instaurar el patriarcat. El text respon que caldria tenir en compte que les dones no tenien armes i que, per contra, el què sí que tenien eren fills i filles, i això era un factor decisiu d'impotència que segurament les va conduir a ser propenses a la negociació per evitar les guerres i les morts (Blaize, 1996, 310). Blaize proposa que a aquests moviments interns s'hi van sumar l'augment de les invasions bàrbares dels pobles nòmades i del mar i una cua de reis i déus masculins que van anar modificant poc a poc l'estructura social i religiosa arcaica i afirmant els fonaments simbòlics i jurídics del nou ordre (Blaize, 1996, 262-269).

Si hi ha una figura puntal clau de la reivindicació "matrística"¹¹ de la història prepatriarcal per part del moviment del feminisme de caire espiritualista és la de Marija Gimbutas. Hi ha dos noms lligats als descobriments arqueològics, el de Maria Gimbutas a l'anomenada Vella Europa, i el de James Mellaart a la península d'Anatòlia, actual Turquia. Això no vol dir que siguin els únics, ni molt menys, si no que són els més coneguts, perquè les seves obres han gaudit d'una important divulgació fins als nostres dies, sobretot la de Gimbutas, fet que es demostra per la reedició del seu clàssic *Dioses y diosas de la vieja Europa* l'any 2014 per la prestigiosa editorial Siruela. Altres autores importants en la mateixa línia són Jaketta Hawks, Sara Morace i la catalana Encarnació Sanahuja.

Marija Gimbutas va ser una investigadora certament singular, polèmica, amb un bast coneixement, compromís amb el seu treball i una àmplia mirada que li permetia utilitzar una metodologia holística, interdisciplinària gens habitual per a l'època, i encara rara avui. Nascuda a Vílnius, Lituània, des de jove va demostrar una gran passió per a les tradicions i la cultura originàries del seu país, i una vocació de recollir i preservar-ne les formes. Amb disset anys havia recopilat més de 5.000 cançons populars. A Lituània encara quedaven moltes reminiscències d'un món antic que havien anat passant de família en família i un art que reflectia els seus mites i valors. Per a ella, el cant era una forma d'art popular molt important perquè havia vist com la gent gran del món rural encara ho feia tot cantant i les

11 Terme utilitzat per autors com Humberto Maturana i Casilda Rodrigáñez, per parlar d'una suposada cultura en els orígens igualitària, pacífica i, per tant sense relacions de poder entre homes i dones, que s'organitzava a partir de la figura de les mares i les seves criatures. El terme "matrística" es referiria a que s'organitza a partir de la *matriu*.

feines més dures es feien lleugeres, perquè «cantant, la gent era feliç» (Read i Starhawk, 2008).

Va haver d'abandonar el seu país natal després d'haver-hi viscut l'ocupació russa i l'esclat de la Segona Guerra Mundial. Però durant la resta de la vida, els seus orígens van configurar el sentit i la identitat personal i creativa. Sempre parlava de la seva infantesa com d'un privilegi, per l'abundància d'amor que hi havia en el seu entorn. Va créixer en una casa compartida amb la família extensa, l'àvia, la cosina, la tia, la mare, el seu pare... Des de petita va tenir una connexió especial amb les esglésies, els símbols, l'arquitectura, però especialment amb la natura, que va ser fonamental per a ella. La gent i la cultura del seu país que havia pogut conèixer a fons va donar-li moltes pistes per resoldre el trencaclosques en què es van convertir les seves nombroses troballes arqueològiques.

Va haver de marxar com a refugiada a Viena durant la Segona Guerra Mundial amb la primera filla sota un braç i la seva tesi a sota l'altre: «no m'importava res més» (Read i Starhawk, 2008), deia. A Tübingen es va doctorar, i després la família va emigrar cap als Estats Units. Primer va treballar a Harvard i després, separada i mare de tres filles, va acceptar una plaça de professora a la Universitat de Califòrnia. De seguida va destacar per la seva àmplia base intel·lectual, però també pel seu intens bagatge pràctic en excavacions arqueològiques. Era una treballadora incansable i va redactar centenars d'articles i una vintena de llibres importants. La publicació de *Deus i deesses de la Vella Europa* la va consagrar definitivament (1974).

Des de 1967 fins a 1980 va dirigir nombroses excavacions a jaciments prehistòrics a Iugoslàvia, Grècia i Itàlia i hi va analitzar més de 30.000 peces trobades. Ella mateixa confessava que al principi no entenia què significaven totes aquelles imatges, ni per què n'hi havia tantes, però que després de temps i temps d'estar en contacte amb elles, amb l'entorn on es trobaven i de posar-les en connexió amb les seves vivències i coneixements etnològics del seu país, va començar a trobar una relació entre les peces, un nexa comú.

Amb gran capacitat de síntesi i de relació, Marija Gimbutas va crear tota una nova disciplina l'*arqueomitologia*, que comprèn l'arqueologia, l'etnologia, la lingüística i la mitologia. Va dibuixar tot un panorama complet de la vida del neolític a la Vella Europa. De seguida va proposar que hi havia nombroses coincidències entre les diferents cultures originàries en el

simbolisme, l'estructura socioeconòmica i en l'art. Per la gosadia de les interpretacions el seu llibre més controvertit va ser *El llenguatge de la Deessa* (1989).

L'acadèmica va posar en relleu la presència de tota una sèrie d'assentaments al sud-est d'Europa, que es van crear en els boscos, al costat dels rius, anteriors a Sumèria i Egipte on, des del seu punt de vista, es van produir unes cultures molt duradores (estem parlant d'uns 30 mil·lennis), que haurien tingut una durada molt més llarga que l'imperi que les va succeir més tard (5 mil·lennis). Des dels seu punt de vista eren assentaments d'unes 15.000 persones que semblaven viure en pau, sense armes i sense lluites individuals ni grupals. Tampoc hi va trobar signes de rivalitat entre homes i dones per al poder organitzatiu grupal.

Segons Gimbutas a aquestes cultures tenien un elevat nivell cultural que van deixar plasmat en milers de peces artesanes que tenien un vertader i propi llenguatge. La seva hipòtesi era que les dones havien estat les creadores de l'agricultura, la ceràmica i del tèxtil, les tres grans innovacions del neolític (Martínez, 1991, 361). Anomena *gylania* aquest règim d'equilibri entre les *gy* (dones) i els *an* (homes) - la "L" la pren del mot anglès "*Link*" (unir) (Rodríguez i Serrano, 2005, 32).

L'arqueòloga va atribuir el significat de les peces a una vida de culte religiós molt rica dedicada a una deessa femenina intemporal, nascuda de si mateixa, que s'encarnava en el món natural, en les aigües, en les pedres, en els animals... una deessa creadora i destructora que és la metàfora de la terra vivent, la mare terra. La qualitat de la deessa que l'autora destacava per sobre de la fertilitat era la gran capacitat de regeneració del flux orgànic.

Ella havia vist com homes i dones del camp lituà, cada dia besaven la terra els matins i tenien un sentiment molt profund de la presència de la divinitat en la vida quotidiana. Ella mateixa mantenia una ferma convicció que calia respectar la Terra, «especialment, en primavera, quan està prenyada, no se la pot ferir, és la vida» (Read i Starhawk, 2008). I va dibuixar el panorama d'una gent llunyana que vivia en sintonia amb el procés vital i amb els cicles de la natura i les estacions, el fil de la qual havia arribat fins als nostres dies. A les cases de la gent del camp lituà, i en els relats de les dones velles que venien a mercat, hi havia trobat les seves fonts d'inspiració: havia vist els models iconogràfics en els objectes quotidians durant la seva joventut i el rastre de la Deessa en el folklore i l'art popular.

La seves conclusions són que la cultura nativa de la vella Europa es va acabar a finals del tercer mil·lenni, per les ràtzies d'invasors, els *Kurgan*, pastors de les estepes russes que van portar una nova organització patriarcal, estratificada, pastoral, mòbil i guerrera. En aquests jaciments, ja hi trobaríem jerarquia a les tombes funeràries, armes, fortificacions, govern masculí i déus solars. A nivell cultural hauria estat un xoc molt intens. L'autora proposa que les deesses femenines, especialment la deessa *Creatrix*, haurien estat desplaçades pels déus masculins, solars, guerrers dels indoeuropeus, sense desaparèixer, sinó que a partir del 2.500 a.C. es barregen. Per a la catalana Ester Borrell, Kurgan, en rus, és una tomba en forma d'un turó de pedres, forma d'enterrament que caracteritzava i donava nom a aquests pobles, una tomba real i no simbòlica. Kurgan és una tomba que deixa de representar els genitals i/o la matriu de la mare i afirma que aquest poble va iniciar a Europa el costum d'enterrar vives les seves dones a la seva tomba, juntament amb les seves pertinences (Borrell, 2015b, 10).

El major estudi d'ADN antic realitzat fins avui sembla descartar la teoria que les llengües indoeuropees es van propagar mitjançant la gran migració neolítica inicial, fa uns 8.000 anys, tal com s'havia establert, coincidint amb l'extensió de l'agricultura i la civilització des del Pròxim Orient fins a la Península Ibèrica. El que confirma aquest recent estudi és, justament, la teoria de Marija Gimbutas que aquestes llengües (i amb elles tota una cultura) provenen d'una migració molt més recent (de fa 4.500 o 5.000 anys) que va provenir de les estepes del mar Negre. Sembla que aquesta cultura de pastors era molt més agressiva que la dels antics agricultors i que el seu vehicle expansiu va ser l'invent del carro de quatre rodes.

Els genomes de 69 europeus de 8.000 a 3.000 anys enrere que han format part del macroestudi genòmic internacional que ha estat coordinat pel genetista David Risch, de la universitat de Harvard, confirmen la «hipòtesis de l'estepa» dels Kurgans, ja avançada els anys 50' per Gimbutas, que va reunir evidències que la pàtria dels protoindoeuropeus era l'anomenada estepa Pòntica i el seu emblema és el carro de rodes i la destal de bronze. El mateix coordinador de l'estudi explica com a partir d'aquell moment les tombes humanes contenen armament, joies i mostres de riquesa. Les excavacions revelen marcats signes d'una societat jeràrquica que hauria trencat amb un suposat antic igualitarisme del neolític primerenc (Sampedro, 2015).

Altres estudis arqueològics a nivell ibèric, realitzats a Castelló, també apunten el paper central de les dones en algunes de les societats anteriors a les col·lonialitzacions grega i

romana. Aquests estudis presenten a les dones com a unificadores i origen del sentit grupal (*El mundo*, 2014).

Un altre dels autors en què es basa Rodrigáñez i un dels pocs d'una certa divulgació que s'ha dedicat a aquesta temàtica a l'Estat Espanyol és Andrés Ortíz-Osés. Segons el filòsof i antropòleg espanyol, en els himnes homèrics, en els escrits dels òrfics i els de l'últim període d'Èsquil i en l'obra d'Hesíode, hi ha indicis suficients per deduir l'existència d'una civilització humana molt diferent anterior a la Grècia clàssica. Explica com en el mateix mite d'Europa, es narra una profunda realitat: la princesa fenícia (Europa) és raptada per un Zeus-toro solar que la porta a Creta, on procrearà amb el rei Mínos i altres europeus importants. Segons l'autor, a partir d'aquest relat podem extraure'n dades significatives: en primer lloc, que Europa té procedència oriental de tipus fenici; en segon lloc, que Europa es fa mare a l'illa de Creta, reconeguda des d'antic com a Màtria, mare o matriu de la cultura europea; en tercer lloc, que el deu pare Zeus la «rapta», fet que connota una certa agressiva irrupció dels invasors indoeuropeus sobre l'originària civilització mediterrània, egea i minoica. Des del seu punt de vista durant tota la història anirem arrossegant l'ombra d'aquest rapte d'Europa, «que és el rapte de l'altre, de la diferència, de la feminitat» (Ortíz-Osés, 1993, 23-29).

Al seu torn, Ana Fraga Iribarne també estableix una mirada a la història europea en aquest sentit. Argumenta que de l'Orestada (458 a.C.) a Hel·lena (412 a.C.) una única concepció patriarcal de la família cada vegada més assentada vertebrava els relats, les tesis i els personatges de les obres d'Èsquil, Sòfocles i Eurípides. Al mateix temps que es va fent evident el predomini de figures femenines negatives, va emergint la figura preeminent del mascle, pare i espòs que es presenta des de l'Orestada com a element central de la família. L'eix dels seus vincles es teixeixen de valors positius i negatius d'una moral que es proposa als components de la nova cèl·lula primordial, la família nuclear, de la societat civil atenenca (Fraga Iribarne, 2001, 292).

A nivell intercultural, Ana Zetina explica com, de la mateixa manera, segles més tard s'efectuarà la mateixa operació simbòlica a Llatinoamèrica, la figura de la mare desqualificada era la manera en com la «civilització» denigrava les dones indígenes i el conjunt de les comunitats i els seus valors. La manca de respecte cap a allò propi (simbolitzat en la figura de la mare) es va convertir en la base de les justificacions

ideològiques a les quals van acudir els interessos que van obstaculitzar l'armat i el sosteniment d'una comunitat que pogués contenir la totalitat dels seus integrants (Zetina, 2012, 12).

Jordi Pigem en l'entrevista realitzada per a aquest treball, va parlar sobre la temàtica entorn de la qual va escriure ja fa anys:

Tens un article sobre la civilització de la Deessa i en fas una lectura de cultura de celebració de la vida. Des de l'acadèmia hi ha molt desprestigi respecte aquest tema.

La civilització de la Deessa no està prou acceptada encara simplement perquè hi ha el prejudici de creure que els humans han començat la història amb violència i que tot ha estat una lluita per a la supervivència. Per tant, no es pot dir que hi havia civilitzacions que eren cultes pacífiques i felices. Perquè si nosaltres som la culminació de l'evolució i vivim immersos en aquest espiral de violència és massa dur dir que fa 8.000 anys vivien millor que nosaltres. Però hi ha moltes evidències i no sé de ningú que les pugui interpretar d'altres maneres: ciutats no defensives, tombes igualitàries, un art centrat en la vida...¹²

Tots aquests autors i molts d'altres posen sobre la taula aquest tema espinós, que d'alguna manera també forma part de l'entramat de discursos entorn dels nous moviments feministes actuals entorn de la maternitat i la corporalitat. A partir de Bachofen va obrir-se un debat ampli sobre partidaris del matriarcalisme originari i els defensors del patriarcat originari. El debat va donar a lloc a nombrosíssimes publicacions de principis del segle XX. La crítica final a les propostes va ser la realitzada per Malinowski des de l'antropologia, que va servir per aclarir la confusió entre matriarcat (matrilinealitat¹³) i matrifocalitat¹⁴ (matrilocalitat). Efectivament, sembla comprovar-se que en les societats matrifocals les dones ostenten un major respecte social. La matrilocalitat implica que les dones es moguin entre coneguts i, per tant, que no siguin alienes al grup. Ara bé, és diferent de la matrilinealitat, que situa les dones en una situació de poder perquè a ella està vinculada la descendència i l'herència (Rodríguez i Serrano, 2005, 18-20).

12 Entrevista a Jordi Pigem. Annexos, capítol. 1.1.

13 Una societat en què el llinatge es transmet per via materna.

14 Una societat en què les famílies s'organitzen entorn de la figura central de la mare i les seves criatures.

Un dels temes més espinosos a l'hora d'enfrontar-nos amb aquesta època és la iconografia. El que és evident és la preeminència d'imatges femenines i, especialment, de la insistència en les parts de l'anatomia que conformen la nostra diferència sexual i la nostra capacitat de donar a llum. Hi ha coincidències tant al sud d'Europa, Àsia, Amèrica i Àfrica, en zones ben distants, la comunicació entre les quals era gairebé inexistent. Van ser unes formes recurrents de l'art durant els 22.000 anys de Paleolític i els 7.000 de Neolític. Les restes arqueològiques presenten una munió de dones massisses, sòlides, ufanoses, compactes, i un munt de referències a l'úter, als pits, a la vagina, als malucs, a l'embaràs, al part, a la lactància i a la criança.

Segons Encarna Sanahuja, la recurrència d'aquestes figures, en unitats domèstiques, sitges, patis i abocadors propers als habitatges, apuntaria a una certa veneració a la capacitat per donar a llum per part de les dones. Per a l'arqueòloga, en la prehistòria es percebia molt més clarament que en l'actualitat que la dona no era un contenidor, i que es venerava la màgia de gestar i donar vida. Des del seu punt de vista, aquesta realitat no era amagada ni tergiversada, sinó que es mostrava en tota la seva cruesa i esplendor, ja que la mare no era cancel·lada: «La potència de la diferència sexual femenina era plasmada en un registre positiu» (Sanahuja, 2007, 85-86). És evident l'evocació contínua a la maternitat, però, es tracta de Grans Deesses Mare? O simplement de dones i mares terrenals?

Des del punt de vista d'Anne Baring i Jules Cashford, el mite de la deessa mare, que encarna la visió de la vida com a un tot sagrat, consta d'una unitat en les imatges de diferents cultures a partir de l'any 20.000 a.C. Segons les autores, cal recuperar-la perquè no s'ha extingit però sí que s'ha abandonat i infravalorat i cal que torni a parlar per si mateixa (Baring i Cashford, 2005, 15). La divulgació que ha tingut més ressò popular ha estat la de presentar-les com a deesses de la prehistòria. I fins i tot hi ha hagut tot un moviment cultural de recuperació de la religió de la Deessa. Els mateixos títols dels llibres de Gimbutas han ajudat a posar èmfasi en aquesta lectura religiosa de les imatges, perquè, en comptes de titular-se «La vida quotidiana a la Vella Europa», es diuen «Deesses i déus de la vella Europa». Casilda Rodrigáñez, per contra, rebutja fermament la presentació com a deesses, ella les veu com a representacions de la matèria més pura, que és la vida i l'energia vital que recorre els cossos femenins.

Alguns autors assenyalen com aquesta alegria de viure que transmeten les escultures del preclàssic es perd en les societats teocràtic-militaristes del clàssic i, més encara, del postclàssic (Martínez, 1991, 363). En la tessitura de Pigem, més que com a un culte, es podrien entendre des de l'òptica de la celebració, del goig, del plaer, del reconeixement, de la festa. En altres cultures, com en la llatinoamericana, la imatge de la mare s'ha entès com a una metàfora de la comunalitat -considerada com el conjunt de les normes culturals vinculants- i de l'infant, en tant que símbol de la identitat del grup, identitat entesa no com a quelcom encapsulat a manera d'essència fixa, sinó com a projecte creatiu, com a expressió de les capacitats pròpies en tots els ordres. En aquests casos es pot entendre la relació mare-criatura com a indicador que reflecteix l'enfortiment o el debilitament dels vincles comunitaris. En els mites originals la mare sempre és potenciadora de l'infant, que assumeix el desafiament de sostenir el seu propi ésser, símbol d'una identitat comunitària autèntica (Zetina, 2012, 11).

Cynthia Eller, per la seva banda, va estar estudiant tot aquest moviment feminista espiritual. La seva conclusió és que la teoria del matriarcat prehistòric dóna cos a la interpretació del que hauria passat en aquest moment crucial de la història i configura unes expectatives de futur. De manera que impregnaria la política, els rituals, la teologia (o concepte de la deessa) i, de fet, tota la seva visió del món. Per a ella el matriarcat prehistòric és com un mite en l'actualitat: un relat que es repeteix, reverencialment, explicant les coses (en aquest cas l'origen del sexisme) perquè d'altra banda el patiment seria inexplicable.

Observa que el mite del matriarcat prehistòric té un poder enorme i creixent en els nostres dies. Però des del seu punt de vista, la seva transmissió reforça la idea gens revolucionària que les dones estem més lligades al cos i a la cura, malgrat que es concebi com a font de poder, de manera que afavoreix els interessos patriarcals. Tot i considerar-se integrant del moviment, diu que cal advertir les dones que no hi ha evidències científiques per recolzar el mite, que exagera les diferències entre homes i dones i que de tota manera no estem condemnats a buscar el nostre futur en el nostre passat. Sota el seu prisma són qüestions morals i polítiques i no pas científiques i històriques. D'aquesta manera, identificar què és simbòlic, arquetípic, dóna llibertat a les dones per crear les seves identitats a partir de les seves preferències individuals (Eller, 2000).

1.3. Religions solars i la hipòtesi Gaia

La terra és una mare que mai mor.

Proverbi maorí

El què caracteritza la voluntat de poder és
el puny tancat, i no tant el puny que colpeja
sinó la mà que atrapa, tenalla i immobilitza la realitat.

Jordi Pigem

Des del moviment per a la recuperació de la feminitat s'ha postulat un suposat canvi simbòlic que s'esdevé amb l'adveniment del patriarcat, quan s'hauria relegat la devoció i el respecte cap a la Mare Terra i s'hauria instaurat un nou culte que adorés aquest astre extraterrenal sota la imatge del Sol-donador-de vida. Això també es vincula al culte a la noció llatinoamericana de Pachamama¹⁵. El sol, que tant important és per la nostra vida - però que no és la nostra vida i que sense la capacitat de regular la capa de gasos protectora per mantenir la temperatura dins d'uns determinats marges, ens hauria cremat- s'hauria constituït en objecte d'adoració. El suposat patriarcat primigeni hauria construir les anomenades religions solars per justificar la dominació sobre tota forma de vida, incloses les de la seva pròpia essència, dones, infants i els altres congèneres. «El feminisme ha denunciat com la dominació d'un sexe sobre l'altre va ser l'embrió a partir del qual es va arribar a qualsevol altra forma de dominació» (Sau, 2000, 183).

Des de la crítica contemporània a la religió s'ha posat en relleu que moltes de les grans religions han devaluat l'experiència mundana i s'han volgut desvincular deliveradament de la natura (que encarna l'esdevenir amb els seus cicles de naixement i mort), la sexualitat i la feminitat. Des d'occident s'ha posat èmfasi en analitzar com la tradició judeocristiana ha contribuït a aquest procés i de com també ho ha fet, d'una altra manera, l'altra gran cultura occidental, que representa Atenes i la tradició clàssica (Pigem, 2011, 64-65). L'activista Rigoberta Menchú explica que a Guatemala encara avui es diu que hi ha dos tipus de relació

15 Deessa de la Terra mare com a conjunt de la vida a la terra, protectora i proveïdora d'aliment.

amb la Mare Terra: la d'aquells que la monopolitzen amb finalitats materials i especulatives, i la d'aquells altres que hi veuen la mare, l'origen de la vida i la font del pensament. Guiada amb el convenciment que la cosmovisió indígena ha de ser una aportació al pensament sagrat de la humanitat, l'activista ha lluitat sempre per tal que els diferents sectors socials prenguin en les seves mans el propi destí i vigilin els governants, els polítics, perquè creu que és la única manera que la humanitat pugui tornar al seu ritme natural (Minobis, 2003, 12-34).

Autores divulgatives dels moviments de dones entorn de la recuperació del vincle del cos femení amb la natura, com Casilda Rodríguez explica com les espirals enllaçades -símbol per excel·lència-, que, segons ella, al·ludien a la vida humana organitzada conforme al seu sistema libidinal, es van convertir en símbol del sol en rotació. Per a ella aquestes formes, origen de les posteriors esvàstiques, es van erigir com a representants dels nous déus masculins portadors de la dominació i de la devastació de les pacífiques civilitzacions "matrístiques". D'aquesta manera, explica el naixement de l'esvàstica que significa sol en sànscrit i que ha estat a tot Orient el símbol de la dominació patriarcal des dels seus orígens. Va ser introduïda a Occident per l'Imperi Romà i, més tard, en el segle passat, va ser portada de nou pel nazisme i pel feixisme europeu, que es va caracteritzar, precisament, per la pràctica de l'extermini com a factor de dominació (Rodríguez, 2007, 10-11).

Jordi Pigem apunta que tot i el fort canvi cultural que això hauria suposat, certa antiga cosmovisió d'unitat amb la natura va sobreviure, malgrat el racionalisme grec i malgrat l'abstracció cristiana. No va ser fins al llarg del període de la modernitat que per primera vegada es desvincula filosofia i ciència de la religió. Aquest procés cultural va ser paral·lel al procés de la caça de les bruixes, que pretenia exterminar les formes vives que havien quedat de les antigues formes de saviesa. L'experiència premoderna de la natura encara és la de quelcom ple, animat i viu. Ens ho recorden les paraules: "natura" en llatí és "naixement", en "física" sobreviu la grega "*physis*" (brotar) i en "matèria" encara reiterem "*mater*" (mare), que és el seu significat original. «En canvi, en el millor dels cassos la natura és avui un mer escenari o un medi ambient (redundància per indicar quelcom doblement exterior a nosaltres)» (Pigem, 1993, 37 i 66).

El filòsof ressegueix com a partir de llavors es consolida una mirada sobre la natura que ja ve d'antic i que s'assenta en el pensament dual de Plató (idees, coses), d'Aristòtil (públic, *oikos*), Descartes (ment, cos). El més destacat del dualisme és que no és neutre, sinó que és jeràrquic. Un dels dos està per sobre de l'altre. L'aportació del feminisme és que aquesta llavor epistemològica cau sobre una terra on s'havia anat estenent progressivament la societat patriarcal. Per tant, els homes van quedar a dalt, amb la cultura, i les dones a sota amb la naturalesa. A nivell ideològic s'ha instrumentalitzat la naturalesa i s'ha utilitzat per explicar la situació d'inferioritat de la dona i per confirmar la superioritat de l'home i la seva projecció en allò social (Sau, 2000, 186).

L'ecofeminisme, amb teòriques com Yago Herrero, denuncia com al mateix temps es va matematitzar el món i el model científic, de manera que allò quantitatiu va començar a prendre importància sobre allò qualitatiu. L'aparició del mecanicisme newtonià en què es busca en la natura allò regular, intel·ligible, previsible acaba de reblar el clau. Algunes veus com les de Yago Herrero han reclamat que en la natura es produeixen infinits canvis essencials que són qualitius. A inicis del segle XX, des de la mateixa ciència es dóna la volta a moltes d'aquestes teories, demostrant que no serveixen per explicar la complexitat del món. La visió mecanicista, però, va tenir una influència crucial en les ciències socials i s'hi va assentar de manera tant profunda que encara perdura avui en dia. S'ha denunciat que aquestes idees es troben perfectament arrelades en l'economia per legitimar allò que si es mirés en termes qualitius seria absolutament indefensable. A l'escola econòmica neoclàssica de finals del segle XVIII es va formar l'eix estructural del sistema econòmic capitalista, canviant la concepció de l'economia i la mirada que les persones tenim sobre un món on l'economia està, a ulls de l'activista ecofeminista, absolutament hipertrofiada (Herrero, 2012).

Són moltes les veus que, des de la crítica social i ecologista, han objectat que la cultura economicista del progrés actual, amb l'enorme abundància de luxes i objectes de consum que disposem avui la major part de nosaltres, no és resultat d'una suposada progressiva millora, sinó de la pirateria colonialista que el nostre poble ha realitzat segle darrere segle, i continua realitzant a l'actualitat a altres continents, a la terra i a les seves societats humanes i animals (Borrell, 2015, 23).

S'ha posat sota escrutini un paradigma que tracta de forma especialment cruel a les persones, els vells, aquells que no produeixen el benefici òptim o aquells que l'Estat escull de forma arbitrària com a víctimes de les seves necessitats, sobretot les dones, els infants i els animals. Se'ns recorda que la tercera part dels infants viuen avui en pobresa, en situació de precarietat. D'altra banda, les demandes han anat lligades a l'emergència d'una nova consciència de la crueltat que el progrés dirigeix avui als animals. Per a Esther Borrell, aquesta procedeix dels inicis de la professió pastoral, que Thomas Macho identifica com a inventora de la màquina «la primera màquina va ser un animal emmagatzemat i tractat per un ús funcional» (Borrell, 2015, 55).

Jordi Pigem, una de les veus que més s'ha alçat des de la contracultura al nostre país, ha analitzat la religió del progrés i profetitza que sembla que el Déu solar del progrés ens està abandonant. Des del seu punt de vista, la promesa de salvació s'esvaeix sota les crisis recurrents, cada vegada més cruents. Crític de la mirada quantitativa, alerta que el que quantitativament ha prosperat és la gana, el desterrament i les desigualtats. Explica que el Déu del cristianisme ordenava a Abraham que sacrificués al seu fill i que a nosaltres el "déu progrés" ens indueix a lapidar a la nostra mare, la Terra, que també vol dir abolir l'esperança per a les generacions futures: «Avui -sentencia- el Déu del Progrés ha mort. Pels qui tenen mirada positiva ara hi ha la oportunitat que reneixi la humanitat, diversa, espontània, reconciliada, oberta. Així parla la Terra» (Pigem, 1993, 63).

Pigem també ha estat divulgador de les idees del col·lectiu entorn de la hipòtesi Gaia. A final del segle XX, als anys 70, la ciència d'avantguarda va recuperar l'antiga concepció d'un lligam de tot amb tot: «Les idees, igual que el raïm, creixen en gotims» (Lovelock, 1995, 7). Un grup de científics independents de diferents disciplines es van agrupar per posar en comú les seves investigacions i van donar suport al què en un principi es va anomenar *hipòtesi Gaia*, formulada per J. Lovelock, en què es planteja que el clima, la vida i la geologia actuen de manera conjunta i s'autoregulen tendint a l'equilibri. Aquest punt de vista tornava a recuperar una visió de conjunt i d'unitat de tots els éssers que entroncava amb la nova sensibilitat ecològica emergent.

Els moviments ecologistes que existeixen actualment al món occidental estarien inspirats en la recuperació del concepte de Gaia, l'antiga anomenada deessa de la Terra. Gaia és el nom

que aquests científics van prendre del Neolític per designar la superfície de la Terra (l'aire, l'escorça i els oceans) com a ens orgànic, com a unitat viva. Gaia inclou tots els processos vitals interrelacionats que es realitzen a la Terra, i que formen part d'un mateix impuls autopoyètic, autoorganitzatiu i autoregulator. Reconeix que tots els éssers vius formem un sol flux material. Des d'aquesta òptica la Terra s'autoregula, amb mètodes extremadament eficaços, per mantenir les proporcions dels gasos atmosfèrics que tenim, i no altres.

Rodrigáñez assenyala que Gaia no és una representació simbòlica, ni una deessa, ni una Mare Terra amb majúscula. Gaia és el nom de la vida de la superfície de la terra: perquè el conjunt de processos materials i vius que es realitzen constitueixen una sinergia produïda per l'associació cooperativa que és el principi de la vida, «un ens viu autopoyètic, és a dir, amb capacitat i dinàmica pròpia d'autoregeneració» (Rodrigáñez, 2007, 77).

Abans que Gaia fos una hipòtesi, va ser una deessa grega. La recuperació del nom al segle XX va unir mite i ciència en un grup d'investigadors que reivindicaven que des de la concepció espiritual l'univers sempre havia estat un, i ara, a través de la tecnologia electrònica, calia que el món aprengué de nou a considerar-se com a unitat. Reconeixien també que encara no hi havia una política d'acord amb el plantejament d'una nova espiritualitat holística, un nou art, una nova tecnologia i ciència. I aquest era el treball que atribuïen a la seva generació. En aquells anys ja apuntaven que era urgent moure's de l'economia a l'ecologia «com a ciència governant de la nostra era administrativa i forjar una política ens hauria d'ajudar a adonar-nos que, més enllà del pressupost i límit, el què realment compta no es pot comptar» (Lovelock, 1995, 31-34).

El llibre *El mito de la diosa* investiga com la imatge de Maria que va erigir el cristianisme com a reina del cel es revesteix de totes les antigues imatges de les deesses, menys una: la de «reina de la terra», i afirma que això és significatiu. Tot el text busca esbrinar què havia passat amb la imatge de la deessa, com i quan va desaparèixer, i què va suposar aquesta pèrdua. Es resol que en cap època s'ha dessacralitzat tant la naturalesa com en la nostra. De fet, s'assenyala la presència de la sacralitat de la terra en l'arrel del mot pol·lució (que en la seva accepció original volia dir profanació d'allò sagrat) i que, en canvi, avui hem oblidat. Tot i això, segons les seves autores, el mite de la deessa de la terra va continuar influint al llarg de la història i va arribar als nostres dies de la mà de les «noves» ciències, quan des de

la física subatòmica, l'univers només podia entendre's com a un tot. Einstein va ser el portaveu de la necessitat de repensar la terra i la manera en com actuem al seu respecte dient: «amb la divisió de l'àtom tot ha canviat, menys la nostra forma de pensar: anem a la deriva cap a un desastre sense precedents» (Baring, A. i Cashford, J., 2005, 11-14).

La hipòtesis Gaia no és només un descobriment del camp de la geologia i la biologia. Com diu Lovelock, és un mirall útil per a científics però també per a profans per veure les coses d'una altra manera. És a dir, és un concepte que a la vegada repensa novament el món des d'una òptica més àmplia, «és un descodificador de codis mantinguts en secret per la humanitat durant 5.000 anys, una representació i una projecció simbòlica diferent de totes les coses» (Rodrigáñez, 2007, 39). És una visió des de la qual la vida pressuposa una determinada harmonia dins de cada ens orgànic i amb els del seu entorn; i és en fragmentar, en tallar-se la cadena associativa dels ens orgànics vius, quan es destrueix l'entorn adequat per a cada ésser viu. La devastació interior i/o exterior dels entorns crearia així en cada ens orgànic un estat de supervivència en aquella situació alterada, o de vegades límit, i obligaria els éssers vius a buscar l'autoregulació per mecanismes extraordinaris, previstos per a situacions puntuals o accidentals que es tornen quotidians, de manera que aprenem a viure sota un estat d'excepció (Rodrigáñez, 2007, 70).

En el pla de la mitologia, el símbol de la raó va venir de la mà d'Apol·lo i va ser precisament ell qui va succeir Gaia a Delfos. A finals del segle XX es va fer una crida a revaloritzar la magnífica capacitat d'autoregulació de la Terra en un temps en què la pressió i l'assetjament l'estan portant al límit. Des del tombant de segle Gaia pren una imatge molt diferent als temps antics. No podem desvincular-la de la pluja àcida, l'efecte hivernacle, la capa d'ozó, la pèrdua de biodiversitat i la contaminació de l'aigua, la terra i l'aire, fruit d'una mentalitat que va néixer a Europa. Alguns han destacat que curiosament ostenta el nom d'Apol·lo, un dels projectes més emblemàtics d'aquesta mentalitat: conquerir la lluna, escapar de Gaia.

Jordi Pigem analitza com, a Grècia, quan apareix el subjecte, la resta del món es converteix en objecte, no només se separa i es diferencia, sinó que es trenca el vincle, s'escindeix, es divorcia, la ment moderna se separa de la natura i del cos -i és aquí on aquest treball proposa que cal aprofundir des de l'ecologia. I la formació de l'ego, el que seria un procés de maduració de la persona autònoma, desemboca en una pèrdua d'arrels, en un desarrelament en què quedem aïllats els uns dels altres. A Sibèria hi havia el costum d'anar a morir al bosc

per tornar als animals allò que s'havia rebut d'ells. Aquesta actitud implica relacions de reciprocitat entre els éssers humans i la resta de l'univers. «Els homes estan disposats a oferir-se a Gaia (personificació mitològica de la Terra) tal i com Gaia s'ofereix a ells. En negar la capacitat de regeneració de la naturalesa, en reduir els recursos naturals a una matèria primera a explotar en comptes de considerar-la com a una possibilitat de tornada als orígens, la modernitat ha eliminat aquesta relació de reciprocitat» (Latouche, 2008, 19). De la mateixa manera, el subjecte modern ha erigit separació i violència contra l'altre: contra el cos, la natura, els valors femenins i allò no occidental els tenim avui en les malalties de la civilització: la devastació ecològica, el culte a la competició i a la tecnologia dura, el deute extern i el racisme (Pigem, 1993, 26-32).

L'ecofeminisme ha posat sobre la taula com, des de fa segles, la nostra cultura ha intentat dominar la natura. L'instrument privilegiat per aconseguir-ho ha estat, i és encara, el logos: una tècnica en l'ús de la paraula que permet designar la realitat, ordenar-la i comunicar-la. Des d'aquest punt de vista, la lògica occidental va instituir un espai-temps diferent del de l'ordre natural que li era preexistent, i el va anar substituint mica en mica. D'aquest espai-temps fabricat n'hem esdevingut servidors. El fil de *Els temps moderns* de Charlie Chaplin és una altra il·lustració eloqüent del món al qual es subjecte occidental s'ha servit. Aquest treball pretén relacionar com per controlar la matèria de Gaia és necessari controlar les dones per la gran utilitat d'uns úters fabricants d'humans que generin energia de treball. És des d'aquesta perspectiva que podem entendre com queden estretament lligats el patriarcat i el capitalisme d'Estat (Hernández, 2015, 14).

Des de diferents àmbits, es va fent àmplia una sensibilitat que posa sobre la taula la fragilitat i l'ambigüitat de les invencions tècniques, revelades sobretot per les guerres i la industrialització. Hi ha hagut successives onades de retorn a la natura, com a reserva i font de vida. D'aquí ve el retorn al macrocosmos i microcosmos com a esperança d'un futur possible per a la humanitat i d'una nova cultura encara per descobrir i bastir. D'ençà de finals del segle XIX, determinats pensadors i artistes d'occident han intentat redescobrir en les cultures orientals un alè i un llenguatge menyspreats i oblidats en el nostre. El fet és que s'havia anunciat la necessitat de retornar al cos i de compartir valors amb un món en femení.

Des del món de l'art també hi ha hagut mostres de la recerca del cos i de l'espai temps que li correspon. L'artista-humà, i sobretot l'artista-dona, s'ha tractat de ressituar en la natura, tot i

que en aquesta natura el cos no s'hauria separat mai: dividit en una part baixa i una part alta, vergonyosa o valorosa, que ja no es comuniquen l'energia vital i l'energia espiritual. Però roman l'enyorança d'un jardí primordial, d'un paradís a la terra on la vida i l'amor eren felicitat divina. D'aquí ve segons Luce Irigaray el retorn a la natura-mare en la qual es cerca, en la relació amb l'altre, amb allò diferent (Irigaray, 2004, 103).

1.4. Cultures dominadores i cicle de l'aigua

La vida és aigua organitzada

J.J. Costeau

Totes les deesses mare van néixer del mar.

A. Baring i J. Cashford

L'aigua és un element essencial en totes les cultures. En moltes es relaciona amb les emocions, els sentiments, els somnis, la sexualitat, l'inconscient i la intuïció. És l'element fluid bàsic per l'existència. Representa el principal component del cos humà (un 75% quan es neix i un 60% a l'edat adulta). És imprescindible per a la vida. No es pot estar més de cinc o sis dies sense beure aigua i no posar en risc la pròpia vida. Hi ha un refrany anglès que diu: «mai sabem el què val l'aigua fins que s'asseca el pou». Per al pensament indígena, els elements sempre han estat objecte d'alta consideració, culte i cura. Diu la interpretació del discurs del gran cabdill Seattle:

L'aigua cristal·lina que brilla en els recs i els rius, no és només aigua, sinó la sang dels nostres avantpassats. Si us venem la nostra Terra, heu de saber que és sagrada i que els vostres fills aprenguin que és sagrada, i que tots els reflexos passatgers en les aigües clares són els esdeveniments i tradicions del meu poble (*Nosotros somos una parte de la tierra*, 1988, 22).

En els mites indoeuropeus l'aigua és el límit: separa el món en el qual vivim de l'altre món, o dreça un obstacle entre el present, el passat i futur. Contràriament a aquesta concepció holística, una construcció històrica que reflecteix -per bé o per mal- l'element fluid de l'ànima, es crea la noció d'H₂O, «que és ben lluny de coincidir amb l'aigua, tan desitjable, dels nostres somnis», en paraules d'Ivan Illich (Illich, 2008, 64-65).

Des de l'ecofeminisme es denuncia que el tracte que ha donat la civilització patriarcal respecte l'aigua en l'entorn creant preses, sovint és comparat al tracte que ha tingut respecte els cossos, les emocions i el fluir de la vida en general: interceptar un flux autorregulat i

bloquejar-lo en una acció sistemàtica per tal de sotmetre, acaparar i acumular recursos. I aquesta distorsió, aquest tall en el fluir d'allò que està viu, trenca les funcions autoreguladores de la vida i produeix el desert i la devastació (Rodrigáñez, 2007, 58).

El filòsof Jordi Pigem apunta que un element interessant a destacar és que, així com en moltes cultures indígenes hi ha un culte espiritual a l'abundància, a la riquesa de la vida i per tant, a l'aigua, en la nostra cultura -i especialment en l'aportació del cristianisme a la nostra cultura- hi ha una forta reivindicació espiritual de la sequedat: Jesús va anar 40 dies al desert, Moisès va haver de guiar al seu poble en el desert durant anys...

L'autor aprofundeix en aquest aspecte cultural tan central que identifica l'ésser humà amb la por i amb l'escassetat. Explica com la cultura occidental, des dels seus orígens bíblics, identifica l'essència humana de l'ésser humà amb la pols; “ets pols i a la pols tornaràs”, diu el Gènesi¹⁶, en el mateix context en el qual també es decreta que els humans hauran de suar per guanyar-se el pa i que les dones pariran amb dolor i estaran sota l'autoritat del seu marit. La identificació amb la pols prossegueix en un dels Salms “el senyor [ens] recorda que som pols”¹⁷, passa per Hamlet i arriba fins als nostres dies sota la visió economicista de posar sempre per davant l'acaparació de béns per la por en certs cassos, atàvica, a la mançança.

Això afecta en la construcció de l'ego de cada individu, que també es caracteritza per la seva percepció de l'escassetat, lligada al seu desitjar sempre més. És un món oposat al de la percepció d'una “abundància original” que diversos antropòlegs han descrit en cultures indígenes. Per al filòsof, aquesta percepció de l'escassetat va lligada a una por primordial: por d'un món dinàmic i relacional que a l'ego li resulta estrany i en el qual és incapaç de fluir.

Portant-ho a l'actualitat, destaca com és significatiu que l'economia -la ciència que regeix els mitjans de comunicació- acostuma a definir-se com “l'estudi de l'assignació de recursos escassos”. Per a ell avui l'ego assoleix el seu màxim desenvolupament. I pel que fa l'economia, topa amb els seus propis límits (Pigem, 2011, 85). Paradoxalment, Serge Latouche remarca que l'economia va ser la inventora de l'escassetat, tot i que es presenti a la vegada optimista i pessimista. Optimista, perquè promet que l'ésser humà pot convertir-se

16 Vegis Gènesi. 3-19

17 Vegis Salms 103-14

en amo i senyor de la naturalesa, ho veu tot possible. Pessimista, perquè provoca la desaparició dels béns comuns, després de la clausura dels terrenys comunals, i engendra una insuportable misèria per al conjunt dels camperols proletaris (Latouche, 2008, 124).

Per a Pigem és important redefinir-nos: Postula que cal assumir que més que pols som aigua, dinamisme i fluïdesa. Aigua en moviment és el cos viu: «L'aigua és vida bevable, màgia palpable, lúcida, líquida. I tal com l'aigua no es deixa atrapar en les xarxes del concepte» (Pigem, 2012, 133). De la mateixa manera, per contra de l'ego poruc, ens proposa la identitat fluida i relacional, que ens fa sentir més genuïns, més connectats amb el món i més creatius. L'actitud basada en el fluir seria, des d'aquesta òptica, el contrari de l'actitud basada en el control. Quan fluïm amb el món tendim a veure'l com a quelcom dinàmic, interconnectat i ple d'encant, un àmbit en el qual no ens sentim individus aïllats sinó participants d'una xarxa de relacions (Pigem, 2011, 116).

Des d'un inici, les cultures dominadores han alterat el cicle de l'aigua. La tala de cedres del Líban es va iniciar en una època tan remota com en l'any 3000 a.C., i posteriorment es va convertir en el principal eix de sosteniment del comerç internacional dels fenicis. Però des de la industrialització, les proporcions que ha pres aquesta actitud han pres una magnitud que ha escapat la previsió de les conseqüències que això podia tenir. En la mesura que han crescut els nuclis de població ho ha fet la demanda d'aigua per rec i ús domèstic. La tecnologia per bombejar, cada vegada a més profunditat, contribueix a disminuir el volum d'aigua en els grans acuífers. L'enorme quantitat d'aigua que s'utilitza avui dia per cultivar gra i soja, principalment per alimentar bestiar -que al seu torn també necessita més aigua-, imposa una demanda insostenible a les nostres reserves en moltes parts del món. També ha disminuït considerablement el volum d'aigua en els trams inferiors de molts rius, a causa del nombre d'embassaments i preses construïdes. I algunes zones han quedat privades d'aigua, per haver-se desviat a una altra part del seu anterior subministrament (Goodall, 2007, 345-346).

Diu el refrany: «Quan el bosc se'n va, el desert ve». L'ecologia alerta que, d'aquesta manera s'imposa l'evidència de com els deserts contemporanis han estat creats pels humans. El procés de desforestació només es pot justificar pels beneficis a curt termini i per la impossibilitat de trencar el cercle viciós. La tala de boscos permet l'aprovisionament temporal de la terra amb fins agrícoles i ramaders, però sovint els acuífers no tarden a

esgotar-se, la zona es torna àrida... i es fa necessari talar més arbres. La natura crea la diversitat absoluta en el paisatge, però la realitat és que l'acció humana l'ha esquilmat.

Una de les activistes més mítiques contra la desforestació i l'acció tecnològica respecte el cicle de l'aigua és Vandana Shiva, una personalitat coneguda més enllà de l'Índia. Ella ha fet un gran esforç per denunciar al llarg de la seva vida els efectes de la colonització ferotge al seu país. Un dels fenòmens més greus ha estat l'extinció de brolladors i la dessecació del sòl com a fet artificial, més que un desastre natural. Adverteix que tal com s'ha utilitzat l'aigua, des d'una visió reduccionista, no s'ha percebut la naturalesa cíclica de l'element.

Per exemple, ha advertit que la construcció de preses i pantans són una violència contra els rius i els pren com a exemples referents de com l'Índia moderna ha venut la seva riquesa a agricultors i industrials capitalistes. Des del seu punt de vista, en despullar els rius i afluents de la consideració sagrada de què gaudien es van perdre els límits de l'ús i l'abús de l'aigua. Per a ella s'ha demostrat que és una visió totalment contraproduent ja que s'ha perdut la percepció dels fluxos invisibles de l'aigua, i això s'ha traduït en escassetat d'aigua subterrània (Shiva, 1995, 233-238).

Un dels motius que atribueix a la creació de deserts i a l'escassetat que se'n deriva és justament l'extracció d'aigües subterrànies. Per això proposa treballar per a la recuperació dels drets del sòl. No només denuncia aquest origen de l'aridesa de les terres del seu país, sinó les accions que es van fer servir després per tractar de paliar-ho: «es van intentar solucions tecnològiques a la mort de les terres però no es va aconseguir». Es van fer servir plaguicides per intervenir en unes terres on les plantes no creixien suficientment fortes i emmalaltien. I, des del seu punt de vista, la única cosa que es va aconseguir va ser crear una major dependència d'aquests productes i enverinar el teixit de la vida, que va fomentar encara més plagues (Shiva, 1995, 205-214).

Canviar la nostra concepció de l'aigua i la seva cura també és un dels missatges urgents que es repeteix en les trobades de les tretze ancianes indígenes, celebrades arreu del món, que va ser el tema central de la seva visita a Espanya el 2008. Cadascuna de les ancianes que formen part d'aquest moviment espiritual, resa per a la recuperació de les aigües a tot el món i participen en projectes de permacultura per tal de protegir les aigües locals i fer renéixer les fonts. L'anciana Maria Alice afirmava «que l'aigua s'amaga de la gent que no s'entrega a

ella, que no la consagra, que no la contempla i diu això és sagrat i preciós. L'aigua s'amaga... i tindrem set.» (Style, 2015). Els seus projectes parteixen de la base que la solució a tots els actuals grans reptes de la humanitat passa per una profunda transformació de la manera en què veiem el món, i en el redescobriments de la nostra connexió espiritual amb nosaltres mateixos, amb els nostres germans i germanes i amb la Terra.

Però, d'on prové aquesta por primordial i aquesta construcció social bàsica de l'escassetat? I Com es perpetua generació rere generació a través de tot el nostre actual univers simbòlic, forjat al llarg dels segles? És important relacionar aquesta estructura simbòlica amb un altre aspecte fonamental en aquesta tesi. L'aigua, símbol de la força de la vida, com a font, com a origen de la vida, medi d'on sorgeix, i necessari per al seu manteniment, ha estat també assimilada al cos matern. "Mu" i "Mama" son paraules antiquíssimes associades a l'aigua, la llet, l'origen i a la mare (Borrell, 2015, 41).

L'autor pont principal entre l'ecologia i la ciència perinatal és Michel Odent. L'estudiós dedicat la seva vida a investigar com la nostra actitud respecte la natura es forma en el període perinatal i, en la nostra vinculació amb la mare i en com l'estat actual de la salut del nostre planeta és fruit de la salut personal que creem en el tracte a les mares i a les criatures humanes. Un dels seus múltiples llibres dedicats a aquesta temàtica es titula *L'aigua, la vida i la sexualitat*, i en ell se sosté que no es pot comprendre la naturalesa humana sense entendre el procés de desertització. Per a ell ha arribat el moment d'estudiar l'ésser humà en tant que agent de desertificació amb urgència i absoluta prioritat. «¿És el desert emocional de l'ésser humà el que crea deserts en la naturalesa?» (Odent, 1991, 133-140). I es pregunta, en l'actual context de crisi ecològica galopant, si l'educació moderna no hauria abans que res, de preparar la ciutadania tecnològica per tal que previngui el seu futur.

1.5 Canvi climàtic com a termòmetre de la crisi ecològica

Per primera vegada en la història,
la supervivència física de l'espècie humana
depèn d'un canvi radical en el cor humà.

Erich Fromm

La temperatura global del nostre planeta augmenta any rere any de manera exponencial. El filòsof Jordi Pigem proposa en els seu llibre *Bona Crisi* trobar-ne un símil amb la febre en el nostre cos quan, en cas de malaltia, aquest ens posa en crisi. Ens avisa d'algun desajust que requereix la nostra atenció. Ens obliga a frenar. La paraula crisi ve del grec *krinein* (decidir, distingir, escollir), arrel també de crítica i criteri. *Krisis* és la paraula que utilitzava Hipòcrates per assenyalar el moment decisiu en el curs d'una malaltia, quan la situació millora o empitjora sobtadament. Durant segles s'ha parlat amb tota naturalitat de la *bona crisis* que condueix a la guarició del malalt. En el seu sentit original, és una oportunitat de curació (Pigem, 2009, 15). Des del seu punt de vista, la nostra cultura basada en el fonament de la por a allò fluid, que no es pot controlar. Doncs bé, davant del canvi climàtic estariem tenint la mateixa reacció que tenim davant la nostra febre individual: temor. Tapar el símptoma sense preguntar-nos per l'origen ni l'oportunitat implícita. Crisi econòmica, ètica, ecològica i epistèmica: ja fa més d'un segle que la física quàntica va començar a mostrar una nova manera d'entendre la realitat que encara no hem sabut assimilar (Pigem, 2012, 14).

La primera conferència mundial sobre el clima va ser organitzada el 1979 a Ginebra. Va caldre esperar fins a l'any 1997, amb la promulgació del protocol de Kyoto, per tal que s'adoptés un objectiu quantificat de reducció de les emissions de gasos d'efecte hivernacle: un 5,2% de reducció fins al 2010 (Col·lectiu Revista *Silence*, 2006, 181). Avui la comunitat científica ha passat de no voler ser catastrofista a l'alarma absoluta: es va marcar l'any 2015 com a límit per a un canvi molt brusc de polítiques. Al 2016 s'hauria arribat als 2 graus més, el límit anomenat *punt de no retorn*, a partir del qual les previsions de la inèrcia del què es pot desencadenar, encara que frenéssim les emissions, són francament alarmants en moltes zones geogràfiques, en molts casos, incompatibles amb la vida.

Per a la pediatria Lua Català, l'abordatge de la febre és un aspecte de la malaltia, sobretot en infants, ja que incideix directament en la força vital. La temuda febre no és més que un mecanisme que posa en marxa el nostre organisme per ajudar a superar una malaltia. I de nou, les creences imposades, sovint pels mateixos metges, han sembrat la por i han empès a metges i pacients a frenar aquest mecanisme natural, de manera que avui dia, és una pràctica habitual administrar antitèrmics cada 4 hores per evitar que augmenti la temperatura, intoxicant químicament un organisme que ja es troba vulnerable a causa de la malaltia. Des del seu punt de vista, hem acceptat l'agressivitat que aquesta pràctica suposa per a l'organisme com a quelcom normal. Des del seu punt de vista, la febre no s'ha de tractar. És un mecanisme de defensa que actua per tal que tot l'organisme es posi a treballar per sortir de la crisi (Català, 2012, 57). Per a l'ecologisme tampoc hem de lluitar contra el canvi climàtic només, sinó que hem de revisar les nostres pautes vitals de fons.

La medicina holística proposa que la febre és la nostra aliada, que cal acompanyar-la, però sense témer-la. Ja Hipòcrates deia que si es pogués tenir el poder de crear febre i podria guarir la malaltia. Com a mecanisme de reequilibri, la febre ens indica que hi ha algun desajust i que necessita fer un reajustament. El que hem de tractar és la causa de la febre. Els antitèrmics serveixen només per alleujar el malestar. En el cos humà, que la temperatura pugi fins als 38° es considera febrícula. Si puja per sobre dels 38° ja es descriu com a febre i si és major de 40° es considera greu i s'anomena hiperpirèxia. Quaranta dos graus acostumen a ser incompatibles amb la vida humana. Justament, sis graus més són els que els científics estimen que pot arribar a pujar la temperatura del planeta durant aquest segle. La major part del món podria resultar desoladorament inhabitable. Sembla, doncs, que vivim anys decisius i el canvi climàtic n'és el termòmetre.

Ivan Illich a principis dels noranta ja advertia que ningú sabia com conviure amb els nous genets de l'Apocalipsi: el clima canviant, el saqueig genètic, la contaminació, l'esfondrament de certes immunitats, l'augment del nivell del mar, els milions de refugiats... Ell mateix reconeixia que en parlar d'aquests temes, un es troba atrapat en el dilema impossible de fomentar el pànic o el cinisme, però en va parlar, i molt. De la mateixa manera Denis Rougemont afirmava que arribaven una sèrie de catàstrofes organitzades però que portaven implícita una cura inconscient. Si aquestes eren suficientment grans com per despertar el món, encara que no del tot per destruir-lo, ell les anomenava pedagògiques, les úniques capaces de superar la nostra inèrcia i la invencible propensió dels cronistes a

considerar de “psicosis de l'apocalipsi” qualsevol denúncia d'un factor de perill ben provat, però que alguna cosa reporta (Latouche, 2008, 255). Ja E. F. Schumacher es preguntava en el seu estudi *Lo pequeño es hermoso: economía como si la gente importara* (1973) «No tenim ja suficients “senyals dels temps” que indiquen que fa falta tornar a començar?» (Schumacher, 1986, 63).

A través del coneixement i de l'experiència de la petjada ecològica que la nostra civilització està deixant en el món, hem anat prenent una nova consciència ecològica que avança amb lentitud, però a pas ferm. El 1962 va efectuar-se la publicació de *La primavera silenciosa*, que va convertir la contaminació de la natura en un problema per a àmplies capes de la societat. El seu atac era brutal i commovedor. Denunciava que per primera vegada en la història del món, qualsevol ésser humà està en contacte amb productes químics des del moment de la seva concepció fins a la mort. Tot i haver-se'l considerat un dels llibres més influent dels últims 50 anys, a la pràctica la utilització de pesticides en l'agricultura s'ha doblat des de llavors als EUA, se n'han prohibit alguns, però es continuen produint i exportant (Carson, 2005, 12)

La revolució ecològica comença el 1980 quan es publica l'informe global 2000 que estableix el 2030 com a horitzó del col·lapse. Comença a divulgar-se la hipòtesi Gaia i comencen a donar-se els premis Nobel alternatius. Des de llavors, els mitjans de comunicació han inclòs la informació sobre tots aquest temes. Després de *La primavera silenciosa*, massa veus autoritzades s'han deixat sentir perquè no puguem pretendre que no sabem res. El famós informe del Club de Roma, “alto al creixement” (1972) ens va alertar que la recerca indefinida del creixement era incompatible amb els principis del planeta. Cada dia, o quasi, nous informes atuidors, provinents dels horitzons més diversos, conformen aquest diagnòstic de sentit comú (Latouche, 2009, 16).

Per al català Ramon Floch, l'alternativa al canvi climàtic és la progressiva implantació d'un model respectuós, perdurable en el temps, cosa que equival a dir que el que cal és enterrar la societat industrial dels nostres pares i avis (Folch, 2011, 59). L'ecologia profunda, com l'ecofeminisme, rebutja la separació dualista dels éssers humans i la natura. Cal començar per assumir que els humans som part de la natura i no diferent o separada d'ella (Litting, 2001, 37).

Segons Latouche, per intentar sortir de l'imaginari dominant, però, ha fet falta primer analitzar la forma en què hem entrat en ell des del pensament anomenat altermundista:

Dit d'altra manera, si volem saber com treure'ns el martell del cap, hem de saber com va arribar dins aquí i de què està fet. De què està fet? Tenim dubtes. Essencialment, avui, el martell és econòmic, economista o economicista. És la ideologia del creixement, del desenvolupament, del consumisme, del pensament únic. Queda saber com hem arribat fins aquí i com podríem sortir d'aquesta situació. Els antics anomenaven economia (*oikonomia*) a la bona gestió de la llar (*oikos*). L'economia va néixer al servei de la llar. L'espai comú. Potser cal tornar a aquesta concepció original d'economia (Latouche, 2009, 33).

Per a Jordi Pigem cal llegir la crisi ecològica emmarcada dins la crisi sistèmica i cal llegir-la en positiu. Per a ell, el nostre planeta ens convida constantment a viure plenament la nostra humanitat i la cerca de sentit. Davant l'avenç dels temps, com que no ens quedarà altre remei, apostarem per aquella societat reconciliada que tornarà a Ítaca integrant-se una altra vegada en els cicles naturals. L'autor aprofundeix en el paradigma ecològic que no només significa desarmament i descolonització, sinó desfer-nos de tot el que ens ha anat separant del planeta que ens sosté, del cos que som, de la identitat que rebutgem. Per a ell és la bicicleta, la interdependència, un pas del tenir al ser, l'autorealització, la cooperació, la solidaritat, la responsabilitat, la no violència, la grandesa d'ànim, la diversitat i el sentit de comunalitat el que convé integrar en el nostre dia a dia.

Des de la seva proposta cíclica de la descripció que proposa a *La odisea de occidente*, la recta és una carrera per arribar a un punt final: en canvi, el cercle gira sobre si mateix, reposa canviant. «En recta estan els qui competeixen, en cercle els qui comparteixen. Rectes són la jerarquia i la rigidesa, circular és la vertadera democràcia, la participació i l'harmonia i fluïdesa» (Pigem, 1993, 116-134). La persona amb consciència planetària que ha de venir, segons el filòsof, veu el món com a connexió, holístic, dinàmic, organitzat amb principis ecològics, amb pèrdua de valor de les nacions estat, hologrames de nous models de realitat, justícia social). A l'entrevista per a aquest treball respon a la pregunta sobre el canvi climàtic:

Els dos núvols més grossos que tenim a sobre són caos climàtic, que és un terme que s'ajusta més que canvi climàtic, perquè canvi dona la sensació que mira, com qui canvia de roba, no. caos climàtic. I l'altre crisi energètica, en el sentit de petroli i altres. Aquestes dues coses ens impactaran de ple en algun moment entre avui i el 2030. Podria ser en qualsevol moment, el 2016... jo no veig possible que això no es desperti abans del 2030. Els efectes d'aquestes dues coses juntes seran prou grans per impedir que la societat que ara tenim continuï. Ens obligaran a canviar radicalment maneres de fer. Hi ha una sèrie de gent que fa molt temps que ho estem anunciant, però ni cas. La mateixa creença general que ens diu que la finalitat de la vida és consumir ens diu que no, que això no pot ser, que segur que ens hem equivocat i que ja hi haurà una tecnologia màgica. Doncs ho sento però no. Això és una esperança religiosa, que alguna cosa ens salvarà, però no té cap fonament. Els miracles poden passar, però seria un miracle que aquesta societat pogués continuar més enllà del límit dels recursos. Recursos és una paraula insultant que fem servir per parlar de l'abundància que la Terra ens ofereix i de la qual nosaltres ens apropiem i la fem servir d'una manera absolutament brutal. Estem xocant contra el límit de la continuïtat de la vida humana que tenim ara a la terra.

A mi el què em sembla més provable és que hi hagi una baixada important de la població humana. No em crec totes aquestes previsions que augmentarà exponencialment la població, perquè la crisi de recursos és flagrant. I d'alguna manera, els que sobrevisquin, sobrevisquem, les societats que tirin endavant, a la llarga, seran molt més ecològiques, assenyades, postpatriarcal, postmaterialistes, espirituals que no pas les societats que tenim ara. El que s'acaba és un projecte cultural que volia posar les abstraccions per sobre la vida i que ara està a les acaballes. Els que estiguin més connectats amb la terra i el cosmos, tenen més possibilitats de sobreviure que els qui estan connectats amb la televisió i amb el WhatsApp¹⁸.

18 Entrevista a Jordi Pigem. Annexos, capítol. 1.1

1.6. Respostes des del decreixement

No som objectors de creixement a manca de
quelcom millor o per despit; ho som perquè no
seria possible continuar com abans. Inclús i sobretot
si un creixement infinit fos possible, aquesta seria
als nostres ulls una altra raó de rebuig amb la finalitat
de poder seguir essent senzillament humans. (...)

El nostre combat és abans que res un combat de valors.
Rebutgem aquesta societat de treball i consum en la seva
monstruositat quotidiana, i no només en els seus excessos.

Paul Ariès

Jordi Pigem és el principal divulgador de les idees del decreixement a Catalunya i coneixedor d'alguns dels membres més destacats del moviment francès, Pigem aclareix que es tracta d'un moviment de protesta, un antídote d'alerta. No és una filosofia de vida com pot ser-ho el seu parent llatinoamericà el moviment d'*El buen vivir*. El moviment pel decreixement neix d'intel·lectuals francesos que proclamen que el creixement econòmic il·limitat en un planeta finit és una irresponsabilitat d'enormes conseqüències.

El que potser ha dificultat la seva implantació pràctica ha estat la noció bàsica d'austeritat versus abundància. Segons el filòsof, a la nostra cultura hi ha un predomini de la idea capitalista que el propòsit de la vida humana és créixer en termes materials. I això és la nostra religió contemporània més que qualsevol altra cosa. Aleshores el decreixement va just contra aquesta ideologia. Destacava que a ell li semblava que a la natura humana, a la vida en general, hi ha alguna cosa que tendeix a expandir-se. Igual que un arbre tendeix a expandir-se. El problema és haver imaginat que aquesta expansió l'havíem de fer en termes materials en comptes de pensar que aquesta expansió l'havíem de posar al servei de la nostra creativitat, de la nostra intel·ligència, vitalitat, de la nostra harmonia amb l'entorn.

Això no ha estat arbitrari, sinó que als seus ulls hi ha tota la part de creació de tot un univers simbòlic col·lectiu, que entranya interessos econòmics i que està reforçada per la publicitat

pel sistema de consumir més. D'aquesta manera, entenem que no engresqui la idea del decreixement si es planteja només com a una reducció. Per això es mostra molt partidari d'aquesta expressió de *viure millor amb menys*. Aleshores és quan la idea és més atractiva¹⁹.

Els adeptes del decreixement parteixen de la base que la naturalesa té un ritme de reproducció biològic, un temps ecològic, molt diferent del temps homogeni i conceptualitzat de l'economia, de manera que si el respectéssim, no hi hauria ni esgotament ni escassetat de recursos naturals. Però la producció industrial segueix un temps de rellotges que ha disparat la demanda de tal manera que avui ens trobem davant d'un horitzó poc esperançador (Bosch Pareras, 2011, 139).

Un dels seus exponents més coneguts al nostre país, el francès Serge Latouche, reflexiona que quan un torrent surt de mare i amenaça amb devastar-ho tot, la necessitat d'una decrescoda, és a dir, la idea mateixa de decreixement, costa d'admetre. Tanmateix, està convençut que la seva acceptació és indispensable si volem sortir de l'abatiment que ens priva d'actuar. Proposa mesurar-ne l'abast, començar a teixir alternatives al deliri de la societat del creixement, de manera que es faci més concreta la utopia del decreixement i, finalment, precisar els mitjans de la seva realització (Latouche, 2009, 16).

El concepte de decreixement és també un punt de vista que es desmarca rotundament de l'eslògan del *creixement sostenible* que ha empeltat part de l'ecologisme més institucional. Georgescu-Roengenn, un dels clàssics del decreixement, ja criticava aquesta nova doctrina dels anys noranta del desenvolupament sostenible titllant-la de *bonica cançó de bressol*. De fet, les similituds de pensament entre Lovelock i Georgescu-Roengen a propòsit de la vida i l'entropia, de la coevolució entre la vida i el seu medi, que sorgeixen de fer de les mateixes fonts científiques, són molt notables (Col·lectiu Revista *Silence*, 2006, 71-73).

L'impediment més evident que es detecta per a aquesta posada en pràctica es presenta davant la nostra dificultat per imaginar alternatives, ja que, tenim molt arrelat el mite del creixement perquè ens ve de molt enllà. Per a Esther Borrell, la il·lusió fragmentada que tenim del cosmos, la il·lusió que trobarem altres continents i planetes per continuar el nostre progrés va néixer el tercer mil·lenni a.C. A partir de la subjugació dels éssers humans i de la

19 Entrevista a Jordi Pigem. Annexos, capítol 1.1

ignorància dels altres i dels cicles de la natura es va iniciar un procés depredador que es va anar desenvolupant a la terra de forma desigual (Borrell, 2015, 23). Filòsofs com Žižek han apuntat que s'ha aconseguit que hi hagi una cosa que en cap cas ens podem imaginar: que existeixi una alternativa al capitalisme (Tort, 2012, 96). Les veus crítiques com les de la catalana Anna Bosch Pareras s'han preguntat com pot ser que un sistema econòmic tan ineficaç en la distribució i gestió dels recursos hagi arribat a tenir tan consens a tot el món. Ella resol que això ha estat possible gràcies a dos mites que li donen força i legitimitat: que els països del sud arribarien a ser rics com els del nord i que l'actual sistema no té alternativa. Explica: «La força ha romàs en bloquejar la capacitat humana d'imaginar alternatives i de creure'ns capaços de fer realitat allò que imaginem». (Bosch Pareras, 2011, 89).

Els teòrics del decreixement expliquen que el què cal oposar al creixement material il·limitat no és el decreixement material il·limitat, sinó el creixement immaterial il·limitat, el creixement en els valors intangibles que ens fan pròpiament humans (Pigem, 2011, 73). Es proposa canviar l'imaginari col·lectiu d'aquesta societat exitocèntrica de culte al luxe pintant l'infern com un lloc d'abundància inaccessible i el paradís com a un lloc de frugalitat compartida (Latouche, 2008, 143). No és una idea nova, visionaris de totes les èpoques no s'ha cansat d'advertir-nos que la majoria de luxes i moltes de les anomenades comoditats de la vida, no només no són indispensables, sinó que són autèntics obstacles en l'elevació de la humanitat (Thoreau, 2006, 32).

És cert també que la austeritat, la frugalitat o la simplicitat voluntàries com a iniciatives individuals corren sovint el risc de no ser suficient per salvar el planeta. S'ha estudiat com la lògica global pot ser més forta que el nostre voluntariarisme personal. Una reflexió més accentuada sobre la petjada ecològica permet, en efecte, comprendre el caràcter sistèmic del sobreconsum i els límits de la simplicitat voluntària individual. S'ha vist, per exemple, com el 1961 la petjada ecològica a França encara corresponia a un sol planeta, en canvi avui es calcula que la seva petjada ecològica és de tres planetes. Això no vol dir que les llars franceses mengessin tres vegades menys carn, que beguessin tres vegades menys d'aigua i vi o que cremessin tres vegades menys d'electricitat o gasolina:

El que passa és que el petit iogurt de maduixa que es menjava, encara no incorporava els 8.000 km, ni tampoc la roba que vestien. I el bistec devorava menys adobs químics, pesticides, soja importada i petroli. Latouche observa que no és la nostra manera de viure en si mateixa el què s'ha tornat perversa, sinó la lògica que l'engendra i que li permet existir (Latouche, 2008, 97).

Per això és molt problemàtic abordar el tema des d'un punt de vista quantitatiu. Fins i tot si és possible sense violència el decreixement demogràfic, encara que desitjable, planteja també temibles problemes (veure el drama del nen únic a Xina²⁰ i a altres llocs) en matèria d'educació, de costums i de relació entre generacions (sense entrar en el debat sobre la financiació de les jubilacions...). Per part dels seus divulgadors, es reconeix que la construcció d'una societat de decreixement hauria d'enfrontar tots aquests desafiaments, però defensen que les respostes satisfactòries no haurien de ser ni impensables ni irrealistes (Latouche, 2008, 133).

Per a Latouche, l'educació per al decreixement o la cura de desintoxicació passa per descolonitzar l'imaginari, però la descolonització que engendra està abans obligada a construir-la.

La ruptura de cadenes de la droga serà més difícil perquè als traficants (i en especial a la nebulosa de firmes transnacionals) els interessa mantenir l'esclavitud. No obstant això, hi ha moltes possibilitats que ens veiem induïts a ella pel soluble cop de la necessitat. Únicament un fracàs històric de la civilització basada en la utilitat i en el progrés pot, probablement, fer redescobrir que la felicitat de l'ésser humà no és viure molt, sinó viure bé (Latouche, 2008, 65).

Els teòrics del decreixement no es cansen de repetir que decreixement econòmic suposa creixement humanista. Davant dels discursos mortífers de sacrifici de valors en pro del benefici econòmic, de mercantilització del món, de bestialització de les existències i de submissió a les ideologies dominants, insten a un planeta que ens remet constantment a una reflexió sobre la nostra condició humana. Afirmen: «De fet, el vaixell espacial biològic Terra ens convida a viure plenament la nostra humanitat» (Colectiu Revista *Silence*, 2006, 10).

20 La política del fill o filla únic/a va estar en vigor a la Xina fins l'any 2015.

La noció del *menys és més* proposa una millora de la *qualitat* de vida: autosuficiència, cooperació, respecte a la diversitat, creença en la subjectivitat dels animals, la comunitat en comptes de l'interès propi, la creativitat en comptes de l'acumulació en què es basa el consum, trobar l'alegria en el treball i la vida de cadascú. Des de l'ecofeminisme s'ha puntualitzat que tota aquesta pèrdua prové de la desvalorització de la necessitat (tot allò que inclou alimentació, descans, abric, allotjament, higiene, afecte, reconeixement, tot allò que ha tingut a veure amb el cos i les dones) i s'ha contraposat a l'enaltiment d'una llibertat mal entesa (Mies i Shiva, 1998, 67). La noció de petjada per càpita, en comptes de la renda per càpita va ser proposada per Anna Bosch, una de les principals exponents de l'ecofeminisme a Catalunya: «El temps, l'afecte, les energies amoroses necessàries al llarg de la vida d'un individu com a indicador qualitatiu, no de temps» (Bosch Pareras, 2011, 141).

En el món contemporani el sentit de comunitat s'ha anat perdent. L'activista indígena Winona La Duke considera que la comunitat és l'únic que pot ser sostenible. Per a ella hem de recuperar les formes de vida basades en la terra. Per aconseguir-ho necessitem reintegrar-nos en les tradicions culturals que s'inspiren en la terra. Ivan Illich també en va ser un gran defensor proposant el retorn a formes de vida *convivials* (mot derivat del llatí *convivialis* “festiu, propi d'un banquet o convit”) és a dir, formes de vida que facin possible un intercanvi autònom i creatiu entre les persones i entre elles i el seu entorn. Hi ha eines intrínsecament convivials, que, contràriament a l'individualisme i a l'acceleració, fomenten l'esperit de comunitat i l'escala humana. En són exemples la biblioteca i la bicicleta. La convivialitat també va lligada a un estil de vida modest i auster, que s'adona que *menys és més* (Illich, 2009, 19).

Pigem cita estudis antropològics, per exemple de Ruth Benedict, de cultures denominades “primitives” que exposen que aquestes gaudirien d'una vida basada en la moderació i la cooperació, lliure de pressions externes i sense renunciar a res que porti felicitat. Més enllà d'idealitzacions, el filòsof afirma que avui tenim una major evidència en antropologia i altres disciplines científiques que la cooperació i la moderació sorgeixen espontàniament en els éssers humans quan es donen unes condicions vitals mínimament favorables (Pigem, 2011, 107).

Una noció que podria ajudar a contrastar el rumb de l'economia actual podria ser la d'"economia de subsistència", que actualment es confina als marges del sistema global i no

se li concedeix valor econòmic. L'economia de subsistència resulta invisible però funcional al sistema: la tecnologia utilitzada és autòctona i senzilla, no precisa aprenentatge professional sinó que es transmet de generació a generació, satisfà les necessitats de les persones i manté un alt nivell d'eficiència tant pel què fa el manteniment de la vida humana com del medi natural. Segons Anna Bosch, això no vol dir que l'alternativa mundial sigui l'economia de subsistència, precisament proposa una revisió de la idea d'alternativa única i que cal imaginar alternatives diferents per cada situació de manera que puguem desplegar un teixit social ric (Bosch Pareras, 54-55).

Des dels estudis sobre sobirania alimentària, s'afirma que els petits camperols, que mantenen economia de subsistència, refrescarien el planeta. Recuperar el model d'agricultura local, diversificada i a petita escala, posaria fi a l'efecte hivernacle i al canvi climàtic. Però per a això caldria que les terres, que actualment resten principalment a mans de grans fortunes i multinacionals, tornessin a les mans dels camperols tradicionals (Hobbelink, 2013). Així, l'actualitat del moviment per al decreixement sembla renovar la vella fórmula dels ecologistes: pensar globalment, actuar localment. Si la utopia del decreixement implica un pensament global, una consciència planetària de l'abast de les nostres accions, la seva realització pràctica es fa sobre el terreny i en cada gest a nivell individual (Latouche, 2009, 71). Paral·lelament, però, cal actuar també a nivell global en un món que es mou a gran escala.

1.7. Dones i ecologia

Per què canviem el nostre temps? Diners?

Necessitem treballar la meitat, 20 hores.

Amb millors salaris. Però això serà complicat.

Per baixar-ho a un nivell quotidià: la gent ha de democratitzar i canviar cada institució de la qual forma part. La família, l'amistat, la comunitat.

¿Què puc fer cada dia per reduir el que consumeixo i a la vegada mantenir les relacions amb el meu entorn?

Aquí resideix el canvi. El poder de l'ètica de la cura resideix en com entén la vida cadascú: cuidar-se és el més important.

Joan Tronto

En el marc de l'ecologisme sorgeix l'ecofeminisme, un mot encunyat per la francesa F. Eubonne. Es tracta d'una òptica molt diversa i àmplia que denuncia que l'actual model industrial i tecnològic posa en perill la vida al planeta i, per tant, la continuïtat de l'espècie humana. Puntualitza que aquest model correspon a una determinada manera d'entendre les relacions entre espècie humana i natura que és l'expressió del paradigma del pensament patriarcal. De manera que des de l'òptica ecofeminista, la crítica feminista al capitalisme va més lluny que la crítica ecologista ambientalista perquè aprofundeix en com el patriarcat segresta el valor de la vida en general, i de la vida humana en particular (Bosch Pareras, 2011, 89), més en la línia de l'ecologia.

Es denuncia el paradigma patriarcal que genera una cultura que es basa en la jerarquia, un centre i uns marginats, el conflicte, la competició, el militarisme, l'autonomia, la separació, l'individualisme, la singularitat, l'esfera pública restringida als homes, el curt termini, centrada en un mateix, centrada en els humans, on el fi justifica els mitjans, en la qual es governa des de dalt (Gaard, 1998, 144). L'ecofeminisme tracta de desgranar el procés a través del qual el Patriarcat estableix la seva dominació, similar al procés de colonització: amb algunes variacions, aquests estadis progressius de la colonització poden estar representats (amb algunes divisions arbitràries) com a una justificació i preparació: invasió i

annexió, apropiació per instrumentalitzar en funció dels propis interessos i incorporació com a assimilació.

En aquest sentit es denuncia que l'estadi final del capitalisme suposi la devoració de l'altre. S'exposa que se li ofereixen al colonitzat alternatives a la instrumentalització: només es pot eliminar o incorporar. Només aquells que s'incorporin a l'imperi, els qui no ofereixin resistència els serà permès d'existir. Des d'aquesta consciència, el pensament feminista té molt a contribuir en la reconstrucció de l'ètica ecologista. La seva crítica central és el concepte de diferència. L'ecofeminisme, en la seva diversitat implícita, es presenta fent notar que els actors vencen en diferents i belles formes (Warren, 1994, 158).

Una de les dianes fonamentals del feminisme va ser apuntar la trampa d'un sistema basat en l'economicisme que parteix d'un individualisme ferotge que ens presenta el subjecte com a un individu sense necessitat, que mai va ser infant, que mai es fa vell, que mai està malalt, que mai cuida a ningú, que ningú el va cuidar mai i que només manté relacions a través del mercat (Bosch Pareras, 2011, 123). Per Cristina Carrasco, els sistemes econòmics s'han presentat tradicionalment com a autònoms, ocultant l'activitat domèstica productora de vida i forces de treball (Carrasco, 2003, 153).

Anna Bosch alertava que l'ecologisme de vegades pot caure en la trampa de convertir-se en un discurs més, descarnat, amb el mateix nivell d'abstracció que qualsevol altre discurs científic o polític masculí (Bosch Pareras, 2011, 132). En aquest sentit el feminisme suma a la teoria ecologista la seva arrel humana i quotidiana, mostrant en què es tradueixen les línies generals de les tendències històriques. El feminisme ha volgut fer un traspàs dels valors domèstics a la Terra com a *domus*: l'*oikós* abans citat. Des que allò personal és polític, es construeix una nova antropogènesi: paradigmes emergents en clau de dona. Es reivindica que la cura significa la primera transformació interna per a les vertaderes revolucions: «no es pot buscar ni assolir la justícia social si no es tracta amb tendresa els propis veïns» (Massó, 2008, 56).

Als països enriquits, malgrat que el vincle amb els recursos naturals pot semblar més feble, la nostra existència continua essent íntimament dependent de la materialitat per viure i, per tant, la qualitat de l'entorn, dels aliments, de la terra, de l'aire i de l'aigua esdevenen fites fonamentals per a tots els éssers humans. L'ecofeminisme parteix de la premissa que algunes

dones, per haver estat els subjectes socials als quals s'han adjudicat històricament la realització de tasques de manteniment i de cura en un règim de quasi exclusivitat, a la pràctica, han estat més en contacte amb aquesta materialitat i es troben en una posició social potencialment sensible a la degradació ambiental. És l'aprenentatge derivat d'haver hagut de fer tasques de neteja, manipulació d'aliments, cura dels infants, de malalts i de persones grans. És un saber acumulat sobre el manteniment del món animat i inanimat, derivat de l'observació i l'acció directa sobre els aspectes materials de l'existència. Això no implica que les dones estiguin en condicions moralment superiors o que estiguin més connectades amb la natura tal i com han defensat postures més essencialistes dins de l'ecofeminisme²¹ (Binimelis, 2008, 67).

Davant d'aquesta realitat, s'activen moltes alertes, perquè moltes vegades hi ha el perill de caure en el pensament que les dones haurien de ser ara salvadores d'una humanitat en crisi. La societat necessita les dones i, en els moments de crisi i emergència, també té la necessitat d'assenyalar la diferència femenina. Però la feminitat a què s'apel·la en els moments de crisi o emergència és, avui com ahir, una feminitat sense llibertat. En altres paraules, es tracta d'aquells aspectes que, per efecte de la divisió sexista del treball les dones encarem més sovint que els homes, com la cura en comptes de la possessió o la conservació en comptes de l'úsdefruit (Librería de Mujeres de Milán, 1991, 61).

Les clàssiques de l'ecofeminisme i de la Gin/ecologia de Mary Daily, Susan Griffin, Starhawk comparteixen una idea fonamental: el cos femení i les seves funcions posseeixen una particular capacitat de resistència al tecnopatriarcat. Sorgeix de la preocupació pel deteriorament de la qualitat de vida i per la importància de la salut com a motor principal. Això erigeix una nova consciència ginocèntrica i biofílica. Es proclama un antidualisme contra una lògica del domini que es reconeix que no és essencialment masculina, sinó tan sols històricament masculina. Carolyn Merchant a *The Death of Nature* (1980) denuncia les conseqüències de la substitució dels postulats animistes i orgànics del Cosmos pel model mecanicista que legitima la manipulació comercial. Així, s'uneixen l'antisexisme i anticolonialisme en un rebuig de l'ésser humà com a dominador de la natura i que compta amb una fosca història patriarcal que avui estem en condicions d'investigar. Per a Alcía

21 El què sí que es desenvolupa en el segon capítol d'aquesta tesi és el fet de com s'ha relacionat les dones amb la seva ciclicitat i, per tant amb la seva relació amb la lluna i els seus cicles.

Puleo, principal divulgadora a nivell acadèmic de l'ecofeminisme a l'Estat Espanyol, aquest és el desafiament per a la nostra autoconsciència com a espècie (Puleo, 2000, 46).

Si tornem als textos de Vandana Shiva, justament analitza com la ciència moderna i el desenvolupament capitalista, articulats entorn de premisses patriarcals i colonials, són responsables de la crisi ecològica. En aquest sentit, la crítica al desenvolupament de l'autora no consisteix en posar de manifest les conseqüències negatives del desenvolupament, sinó en qüestionar la idea mateixa del desenvolupament: no és que es tracti d'una mala aplicació, és que la noció mateixa és la que es rebel·la nefasta. Com a conseqüència, presenta les dones índies com a la viva imatge de les tres colonitzacions del patriarcat modern: de la natura, de les dones i del tercer món.

Explica com les llavors adquirides comercialment van obligar a desplaçar les dones de la presa de decisions i de la seva condició de guardianes de llavors i les van transformar en mà d'obra no qualificada. D'aquesta manera, es va abolir l'autoabastiment, com a cicle tancat de producció i consum. La tasca femenina de conservació de la diversitat, de la conservació de la relació que genera equilibri i harmonia va quedar invisibilitzada perquè es va perdre el valor del seu caràcter relacional i el caràcter sagrat i inviolable que havia tingut anteriorment (Mies i Shiva, 1998, 115).

Per a ella, el que cal és la recuperació del principi femení, que des del seu punt de vista va en contra de la ideologia imperant dels guerrers. Ens insta a desemascarar el mite de l'home caçador com a ésser superior i a adonar-nos que el que realment és, és un paràsit, no un productor. La seva recuperació del principi femení es basa en l'amplitud, a recuperar la natura, la dona, l'home i les formes creatives de l'ésser i del percebre. Als seus ulls, aquest poder femení ens ha de fer veure l'ésser humà com a creador (no destructor), com a autoritat (no com a domini) i com a activitat (no com a poder) (Shiva, 1995, 90-97).

El què ha passat és que si bé als països del sud l'ecofeminisme es va traduir en un moviment polític actiu, com en els casos que hem vist del Moviment del Cinturó Verd i de Chipko, recentment bé podria ser que les pressions sobre els recursos naturals provocades pel desenvolupament econòmic, els canvis en els rols de gènere i l'accés més gran a l'educació estan dissipant les pautes de les diferències de gènere en la concienciació ambiental

establertes fa temps i que han format les bases de l'ecofeminisme, si han existit en cap moment, inclòs en les remotes comunitats del sud (Momsen, 1999, 25-44).

Algunes veus han exposat que Chipko s'ha convertit en una metàfora dels moviments de resistència ecològica molt influent, però que a la llarga no ha tingut capacitat d'aconseguir canvis essencials per a la gent de les muntanyes. Denuncien que els enfocaments neopopulistes han emfasitzat la noció de gent de pobles tradicionals des d'una visió parcial (Mawdsley, 1999, 45-50), però la realitat és que la força implacable de la globalització ha canviat els seus hàbits i els seus valors de manera molt punyent i molt ràpida.

En el cas de Catalunya, es va fer un estudi del paper de les dones en el moviment en defensa de l'Ebre. Es va veure que, efectivament, hi va haver una gran participació de dones de diferents edats i nivells de formació, moltes de les quals no havien participat mai en política institucional i, sovint, ni tan sols van considerar que la seva participació en la Plataforma en Defensa de l'Ebre fos fer política (Alfama i Miró, 2005, 16). En general, afirmaven que no es defensava el riu només per protegir l'ecosistema del delta sinó que la conca, el riu i el delta, per elles integren un territori altament valorat i estimat en termes més humans ecosocials i comunitaris. Parlaven del patrimoni emocional, simbòlic, identitari i afectiu que significava per a elles (Alfama i Miró, 2005, 153).

S'ha vist com en, el cas de l'Ebre i d'altres, en l'activisme ambiental de base hi ha majoria femenina d'implicació en les tasques, però en canvi en els càrrecs visibles de representants, la presència és escassa. Això també passa en l'àmbit del periodisme ambiental, on la presència masculina és absolutament desequilibrada i els especialistes de referència també són majoritàriament masculins (Picó, 2008, 142).

Les dones tendeixen a ser més actives en aquelles plataformes ciutadanes que tracten conflictes que afecten directament familiars i persones del seu voltant, i que són problemàtiques que es perceben de manera quotidiana i local, on els temes de salut i benestar hi desenvolupen un rol fonamental (Agüera, 2008, 13). De la mateixa manera sembla que les dones tinguin més preocupació per l'herència territorial i la conservació del paisatge, com a herència ambiental no abstracta, sinó concreta que es deixa als fills i a les filles, als néts i a les nétes..., valor que les dones donen al territori viscut com a metàfora col·lectiva i identitat per a la família (Agüera, 2008, 29-31).

D'altra banda, les pageses agroecologistes al nostre país executen unes pràctiques productives basades en criteris de cura i manteniment. Fent això articulen simultàniament una de les crítiques més poderoses sobre els supòsits i les conseqüències del model de producció industrial i visibilitzen dia rere dia, la ceguesa del model productivista sobre els límits biofísics del planeta. La seva és una participació activa, tant políticament com laboralment, sense deixar de banda la política que suposa la cura i l'atenció dels altres, malgrat que sovint hagin de pagar un preu elevat per la sobrecàrrega conseqüent que això suposa (Binimelis, 2008, 72-74).

En l'actualitat la vida en el medi rural no és fàcil. Existeixen tota una sèrie d'obstacles estructurals i ideològics que dificulten encara més el camí cap a la conciliació de les dones. A mitjà termini aquests obstacles poden suposar un problema important pel desenvolupament de les àrees rurals, ja que les dones joves segueixen abandonant-les. Les dones que opten per quedar-s'hi es converteixen a partir del moment en què formen una família, en treballadores arrelades, amb escassa o nul·la capacitat de mobilitat i amb un baix poder de negociació. L'únic camí que sovint els queda és el de la vinculació amb negocis de tipus familiar, que representen una part molt important de l'empresariat femení rural, tant en agricultura com en serveis (*Mujeres rurales*, 2008, 88-92).

Per a Joan Tronto és important deixar d'equiparar la cura amb les dones, que veu com una trampa que sovint s'ha teixit des de dins del feminisme i tractar de traçar una autèntica ètica de la cura a nivell global, a través d'una extensa xarxa de relacions de cura que es converteixi en la veritable lògica de la societat, substituint la lògica dels mercats (Tronto, 1987, 13).

CAPÍTOL 2. Cos femení i "ginecologia natural"

I com sabré quan he de descansar, córrer o volar?

L'àvia Margarida va collir la flor més bella
que creixia en aquell indret, la Flor de la vida.

-Guarda-la dins teu; al ventre.

Ella et guiarà: escolta-la i sabràs
el que necessites en cada moment.

Tanca els ulls i posa't les mans
damunt del ventre;
sent el batec de la Flor de la Vida.

Carla Trepà. *El tresor de Lilith*

2.1. El símbol de la serp associat a l'arbre

No hi ha pitjor verí que el de la serp...
tota la maldat és poca juntament amb la de la dona.

Eclesiastés 25, 13-26

Saber que no necessitem estudiar acadèmicament res,
que tan sols necessitem unir-nos, desitjar-nos i estimar-nos
com a serps, com a úteres que bateguen al so de la rebel·lió del
gegant drac que arrassarà amb aquest horrible sistema
capitalista i patriarcal.

Pabla Pérez San Martín. *Manual de ginecología natural*

En l'antic imaginari simbòlic de l'arbre, aquesta imatge no es presenta sola. La serp és un animal fonamental. Així com la veneració de l'arbre hauria passat de l'arbre viu a l'arbre mort -la dona activa a la dona passiva-, un element clau en l'esquema simbòlic és la conversió de la serp en monstre. És impossible resumir la presència omnímoda de la serp en l'origen de totes les civilitzacions, en totes les religions, però en resumirem alguns exemples. Per a Baring i Cashford, la serp il·lustra la capacitat regeneradora de la terra, la muda de la pell, la força cíclica de la sexualitat femenina, el desenvolupament de fets renovadors i decisius pel destí personal i col·lectiu. L'aigua i la serp estan associades íntimament a l'espiral, com ho estan els meandres i el laberint. El laberint s'enrosca com una serp, o com el moviment serpentí de l'aigua a través de l'úter de la terra, que és la cova (Baring i Cashford, 2005, 44).

La serp sempre apareix en representació de les deesses mares de les diferents cultures, Gea, Rea, Deméter, Ceres, Isis, Ishtar, Astarté, Pachamama. Aquestes figures evoquen la fertilitat a nivell material, però la seva significació és més àmplia perquè també aludeixen al cultiu de les qualitats pròpiament humanes, essencials per a la vida en comunitat. Coatépeh és la muntanya sagrada dels mexicans. I vol dir “muntanya de la serp”. La imatge de la muntanya, per la seva alçada, té un simbolisme ascensional que fa referència a les metes i destins de les persones i comunitats (Zetina, 2012, 22).

Marija Gimbutas analitza la serp com a imatge dominant en el panteó de la Vella Europa i descodifica les seves representacions en múltiples formes esquemàtiques. Relaciona la deessa ocell i la deessa Serp, representades com a figures separades i com a una sola divinitat. Des del seu punt de vista, les seves funcions es relacionen íntimament i és impossible tractar-les per separat. Per ella, la combinació d'una serp d'aigua i d'un ocell aquàtic és una peculiaritat del simbolisme de la Vella Europa que representa l'ambivalència divina (Gimbutas, 2014, 146-182).

Documenta que el meandre, símbol de les aigües còsmiques, apareix incís en figuretes amb màscares o caps d'ocell, cames o braços de serp, en màscares, gerres de culte i altars de tots els grups culturals de la Vella Europa. També les composicions que connecten amb els motius del laberint amb l'esfera mítica d'aigua a sobre o sota de la qual interpreta que viu la deessa. Moltes gerres de culte estan decorades amb el dibuix d'un meandre i, sota el seu punt de vista, degueren utilitzar-se en el culte a l'aigua, bé com a recipients de l'aigua sagrada, o bé quan s'invocava la deïtat de l'aigua. La divinitat que nodreix el món amb humitat proporcionant la pluja, l'aliment diví que era concebut de forma metafòrica també com a llet de la mare, es va convertir naturalment en mainadera o mare també. Les característiques de la serp estan destacades per línies paral·leles en zigzag, bandes puntejades i, amb molta freqüència, per serps enroscant-se per les natges, abdomen i cuixes i per un pentinat «d'espiral de serp».

La serp, símbol de la fertilitat i de la vida en moltes cosmovisions antigues a l'Occident patriarcal ha estat relacionada amb el pecat i el mal. La seva naturalesa inquietant ha fascinat des de temps remots. I, en aquest reptil hem vist un ésser ambivalent, tel·lúric i primigeni, a la vegada misteriós i terrible. La seva hipnòtica mirada, amb la qual sedueix a les seves preses abans de convertir-les en víctimes, és una mirada ambigua de la vida, que es renova a si mateixa, però també de la mort. Amb ella ha contemplat el devenir dels humans encarnant el misteri de la regeneració fins a quedar assimilada a la religió cristiana com a una de les principals epifanies animals del Diable.

Des de llavors la serp se'ns presenta associat a la dona, no només a través de la figura d'Eva, que amb la seva falta va carregar amb la mort i el pecat, sinó també amb Maria, la mare de Déu, que amb el seva misteriosa maternitat ve a obrir les portes de la salvació, i derrotar així el mal i aixafant-lo sota el peu. Dona i serp simbolitzen la vida, però també el mal: per això

la serp ha de ser vençuda en el món d'allò sobrenatural i, la dona dominada i vigilada per l'home. Aquest arquetip cultural, aquesta representació social, ha impregnat de misogínia sagrada i material el pensament occidental durant segles, convertint a la dona en instrument eficaç del diable (Casanova i Larrumbe, 2005, 29).

Reproduceixo el fragment del gènesi sencer perquè la seva transcendència cultural em sembla clau. Escriu Ester Borrell: «l'erotisme del paradís va donar pas al treball forçat per Déu. La tergiversació dels fets que es va realitzar gràcies a l'escriptura va poder passar a Eva la culpa de la pèrdua de la felicitat humana» (Borrell, 2015a, 34). De fet, el nom d'Eva és el nom de les deesses mare anteriors, mare de tot ésser vivent, però ara adquiria tot un nou significat (Baring i Cashford, 2005, 13).

El pecat i les seves conseqüències.

La serp era el més astut de tots els animals que el Senyor-Déu havia fet.

Preguntà, doncs, a la dona:

-Així, ¿Déu us ha dit que no mengeu els fruits de cap arbre del jardí?

La dona va respondre a la serp:

-Podem menjar dels fruits de tots els arbres del jardí, però dels fruits de l'arbre que hi ha al mig del jardí, Déu ha dir que no en mengem ni els toquem, perquè moriríem.

La serp li va replicar:

-No, no morireu pas! Déu sap que, si un dia en menjàveu, se us obririen els ulls i seríeu igual com déus: coneixeríeu el bé i el mal.

Llavors la dona, veient que el fruit de l'arbre era bo per a menjar i feia goig de veure, i que era temptador de tenir aquell coneixement, en va collir i en va menjar; i en va donar també al seu home, que en menjà amb ella. Llavors a tots dos se'ls obriren els ulls i es van adonar que anaven nus. Van cosir fulles de figuera i se'n feren faldars.

(...)

El Senyor-Déu va dir a la serp:

-Ja que has fet això, seràs la més maleïda de totes les bèsties i de tots els animals feréstecs. T'arrossegaràs damunt el ventre i menjaràs pols tota la vida. Posaré enemistat entre tu i la dona, entre el teu llinatge i el seu. Ell t'atacarà al cap i tu al taló.

Després digué a la dona:

-Et faré patir les grans fatigues de l'embaràs i donaràs a llum enmig de dolors. Desitjaràs al teu home i ell et voldrà dominar.

Després va dir a l'home:

-Ja que t'has escoltat la teva dona i has menjat el fruit de l'arbre que jo t'havia prohibit, la terra serà maleïda per culpa teva: tota la vida passaràs fatigues per treure'n l'aliment. La terra et produirà cards i espines i t'hauràs d'alimentar d'allò que donin els camps. Et guanyaràs el pa amb la suor del teu front fins que tornis a la terra d'on vas ser tret: perquè ets pols, i a la pols tornaràs.

(...)

Després el Senyor-Déu digué: (a la seva cort celestial)

-L'home s'ha tornat com un de nosaltres: ja coneix el bé i el mal! I si ara agafa el fruit de l'arbre de la vida, el cull i en menja, viurà per sempre!

Llavors el Senyor-Déu va expulsar l'home del jardí de l'Èden, perquè treballés la terra d'on havia estat extret. Un cop l'hagué expulsat, va posar a l'orient de l'Èden els querubins amb la flama de l'espasa fulgurant per a guardar el camí de l'arbre de la vida

Gènesi, 3, 1-23, (La Bíblia, 1993, 18-19)

En els mites de les principals ciutats de la Grècia patriarcal quasi sempre tenen un mite fundacional que inclou la derrota d'alguna serp monstruosa per part de l'heroi, Cadme, per fundar Tebes, Perseu per fundar Micenes... Segons Rodríguez, els nous relats tractaven de configurar el nou model d'ésser humà i canviar l'escala de valors de les qualitats humanes, i aquesta és la comesa simbòlica de les històries d'Hèrcules i Landon, Apolo i la Pitó... Això també succeeix a Egipte on Ra ha de combatre diàriament amb Zet, la serp de la foscor; a Mèxic la serp Quetzalcoatl ha de fugir quan els asteques es converteixen en un poble guerrer; l'hindú krishna sotmet la serp Kaliya, i els seguidors de Krishna d'avui tenen prohibit matar als animals amb excepció de la serp (Rodríguez, 2007, 166).

Casilda Rodríguez interpreta el rastre de la serp com a símbol de l'obstacle principal al patriarcat. Als seus ulls, el principal obstacle no va ser un tipus de govern, ni una religió, ni tan sols una filosofia, sinó el cos de cadascuna de les dones, de manera que va caldre efectuar el matricidi en el cos de cada dona. Per a l'autora, la sexualitat femenina es va sotmetre, desterrar i finalment satanitzar, habitant els inferns i ocultant que és una emanació

del cos de la dona. Així, explica que la serp-satanàs avui segueix essent la representació del Mal, però ningú l'associa amb la sexualitat de la dona; la desconexió s'ha produït per no donar cap pista, anul·lant la possibilitat que desperti.

«Posaré enemistat entre tu i la serp» va dir Jahvé és a dir, «et prendré la teva sexualitat; paraitzaré el teu úter, et tornaràs histèrica, pariràs amb dolor, l'home et dominarà, allí és el destí de la nova condició de la dona». El drac domesticat és la domesticació de la força vital de les dones i en conseqüència de la descendència, tan masculina com femenina. L'objectiu està aconpleert: els Pilars sobre els quals descansa la civilització patriarcal: no hi ha patrimoni sense explotació de l'home per l'home, tampoc hi ha explotació que perduri sense hereus i esclaus i no hi ha hereus i esclaus sense maternitat patriarcal, sense mares frígides i esclaves, fruit de la paraització de la seva sexualitat (Rodrigáñez i Cachafeiro, 1996, 142).

En el primer referent escrit sobre la relació Dona-Arbre el trobem a la Taula XII del *Poema de Gilgamesh*, on s'estableix la relació de la deessa sumèria Inanna amb la figura de Lilith. I, simbòlicament, l'aliança entre cel i terra es va trencar quan l'àliga es va menjar els ous de la serp. S'ha interpretat la serp com el punt d'unió entre els humans i la Mare Terra i l'àliga com a la manifestació del poder hegemònic del déu còsmic a les Religions d'Estat. D'aquesta manera, el fet que l'àliga es mengi els ous de la serp s'ha interpretat com a submissió al govern d'arrel "matrística" al sistema patriarcal (*Dona arbre*, 4).

Esther Borrell ha resseguit la història de diferents pobles respecte la serp. Els dràvidas, poble matrifocal que habitava l'Índia abans de ser invadida pels àris indoeuropeus, van ser denominats per aquests últims com a «poble de la terra i la serp». En el mite egipci de l'assassinat de Seth, aquesta es converteix en un personatge masculí -un drac- que Hor va matar. També diu la llegenda que un ferrer de Mondragón va matar el drac Herensugue -una antiga serp- i sant Jordi és famós per haver matat un drac, que alguns historiadors afirmen que era una serp (Borrell, *Les tres reines*, 26).

La història Grega és representativa: el topònim de *Delfos* -el melic del món pels grecs- ve de *Delfine*, que era el nom del drac mitològic que custodiava l'oracle abans de l'arribada d'Apol·lo. D'altra banda, el Satan dels cristians prové de la Gran Deessa d'Egipte Set-serp demonitzada. A més, Borrell també observa com la cova, la matriu de la deessa del món

subterrani, va ser qualificada d'infern (foc, vermell, flames) i apunta que els martiris infernals van ser inventats fonamentalment per intimidar les dones per tal que obeïssin les noves lleis patriarcals (Borrell, 2006, 78-80). L'autora interpreta que el drac és la serp demonitzada; sembla ser la fera que s'ha d'exorcitzar del cos de les dones. La màgia de l'erotisme, el poder femení. Més tard, aquest drac es va convertir en tarasca que encapçalava les processons de Corpus i representava el pecat contra el qual s'havia de lluitar. Segons la llegenda, Sant Jordi va aconseguir realitzar aquest acte heroic: eradicar el poder de la fera, i efectivament, tal com Gilgamesh ho va fer a Uruk, juntament a Georgia (Borrell, 2015a, 46).

També estudia com els aris van portar el símbol de Sant Jordi als pobles catalans. Des del punt de vista, amb el mite de Sant Jordi van portar el temor, la civilització i la inseguretat, la manca de fe en nosaltres mateixos i el desplaçament de la fe pròpia a la fe de les autoritats. Aquesta fe va requerir fer sacrificis, sacrificar coses estimades, a canvi d'un paradís a l'altre món fora del reialme de la mare, a canvi d'una immortalitat més enllà dels cicles de la mort i la vida de la mare. De la mateixa manera, ho compara amb el que avui concebem com a progrés que també creu que requereix fer sacrificis per tal de sentir-nos segurs i abrigats pel pare (Borrell, 2015b, 172).

Des de la societat actual cada vegada són més les dones que se sumen al renaixement del moviment de la "ginecologia natural", que afronta la desconexió de les dones respecte els seus cossos i la seva sexualitat -la serp tan temuda- que ha comportat la nostra cultura i que ha atorgat el poder a metges i farmacèutics.

Totes som filles del patriarcat i necessitem guarir la sexualitat de la nostra mare i de les ancestres, que és un aspecte que s'hereta. Hem d'aconseguir resoldre-la, perquè allà trobem molt dolor, abusos i ferides no resoltes per segles que circulen en una constant amb la qual hem d'acabar. (Pérez, 344)

A Amèrica Llatina existeix un moviment molt potent de dones que estan incorporant ensenyaments antics sobre la cura personal a les seves rutines diàries. Es reclama al mateix temps el propi cos i també les tradicions ancestrals. A través de les xarxes socials el moviment s'extén, oferint una alternativa a la medicalització i anima a les dones a explorar la connexió entre la ment, el cos i la terra (Page, 2016). Al nostre país, el moviment també

arriba. N'hem parlat amb Carla Trepap, autora del conte *El tresor de Lilith* i ens ha respost unes preguntes per a aquesta tesi:

Qui era per a tu Lilith?

Per a mi Lilith representa una dona que coneix el seu cos i està en contacte amb les seves emocions i necessitats, una dona amb una gran autoestima i confiança en ella mateixa. I tot això comença per reconèixer i acceptar la seva sexualitat femenina, gaudint del plaer de la sexualitat i del cicle menstrual, el qual ens dóna un gran coneixement de nosaltres mateixes i de l'entorn on vivim. També ens entrega el poder de la intuïció, que es el poder de mirar cap endins i saber.

Què és *El tresor de Lilith*?

El tresor de Lilith es un conte que ens narra la meravella de la sexualitat femenina. A través de una història on Lilith es la protagonista. Amb unes imatges molt senzilles i a la vegada impactants, per explicar el plaer i el cicle menstrual. Per a nenes de 2 anys fins a les àvies. Perquè recordem que el nostre cos és una meravella i que la nostra sexualitat és preciosa, un conte per conèixer el cicle menstrual i entendre des de ben petites la seva dansa que ballarà en el nostre cos quan ens fem grans.

Com va sorgir el projecte?

El projecte d'escriure i autoeditar *El tresor de Lilith* va sorgir la primavera del 2012. Necessitava transmetre que una altra forma de veure i sentir la nostra sexualitat femenina era possible i que era importantíssim que comencéssim a canviar la visió que teníem del nostre cicle menstrual, i que la sexualitat deixés de ser un tabú. Que poguéssim acompanyar els i les nostres filles amb amor per la descoberta i curiositat que senten del seu cos.

Quina resposta ha tingut?

Ha estat acollit amb la mateixa necessitat que jo sentia, amb moltes ganes de part dels pares, les mares, educadors i de qualsevol dona que sentia que la seva sexualitat i el cicle menstrual era un tabú i quelcom obscur a la seva vida. He sentit una rebuda molt gran, moltes ganes de fer-ho diferent, de no rebre la mateixa educació del silenci que nosaltres vam rebre, i no només a Espanya, sino que amb quèstió de 4 anys ja ha sigut

traduit a 7 llengües més, així que deixa palès que necessitàvem una altra forma de sentir el nostre cos de dona i de transmetre-la als nostres fills²².

22 Entrevista a Carla Trepal Annexos, capítol 1.2.

2.2. Sexualitat femenina i el seu control

Perquè nosaltres sabem el que és habitar un cos amordassat per la cultura, la moral i els cànons de bellesa. Sabem el que és l'abús, l'assetjament, els judicis, el sentir-se un objecte en constant avaluació pels ulls del món, un cos al qual ningú vol mirar-li la vulva, i menys sense depilar, un cos que emmalalteix, però que també s'excita i s'apassiona com els volcans.

Pabla Pérez San Martín. *Manual de ginecología Natural*

He comprès que un drac només desperta en llibertat, sota una mirada amorosa. I només ho pot fer des de dins.

Cristina Romero

Des del moviment de la "ginecologia natural", recollida en llibres com el de la ginecòloga Christiane Northrup²³ o, més recentment, de la partera Pabla Pérez San Martín, es denuncia com la sexualitat i els genitals femenins van ser i segueixen essent un misteri per al món sencer. S'apunta que en la cultura occidental podem veure com, dins la filosofia, la ciència i la religió, s'ha especulat amb els cossos femenins, reduint la sexualitat a la seva «única» funció biològica reproductiva i omitint el gaudi que ens entrega. S'estableix l'alimentació natural, així com fer-nos càrrec de la nostra sexualitat, com a rutes d'amor propi i col·lectiu que ens acosten a nosaltres mateixes, ens retornen el límit perdut i ens nodreixen de carícies. Des del seu punt de vista, només l'alimentació natural i alcalina ens fa guerreres sàvies i nodrides. Allò artificial i àcid ens debilita i ens sotmet a constants reparacions en el nostre organisme (Pérez, 108-109).

Des d'aquesta òptica autodenominada feminista, parlar del cos i des del cos és revaloritzar el que ha quedat relegat a l'ombra, en una jerarquia de valors claríssima. «Dir "el cos" em

23 Ginecòloga i obstetra molt popular als Estats Units, va ser cofundadora de *Women to women*, una clínica per a dones a Maine especialitzada en medicina holística, que té en compte la relació entre el cos, la ment i l'energia. Els seus llibres s'han popularitzat àmpliament arreu del món i proposen conèixer el cos femení més enllà dels òrgans físics, comprendre les etapes dels cicles vitals de les dones i respectar-les i retrobar la intuïció, la força i la creativitat per recuperar la salut.

porta lluny d'allò que m'ha proporcionat una perspectiva bàsica. Dir "El meu cos" redueix la temptació de fer afirmacions grandiloqüents» (Rich, 2001, 209). Una part del feminisme de la diferència ha adoptat la política de la posició: posicionar-me en el propi cos per restaurar-ne el valor usurpat i per redefinir la noció d'autoritat: tornar a l'arrel de la paraula poder: ser capaç, tenir facultat, posseir i utilitzar l'energia creativa que hom té, el poder que transforma (Rich, 2001, 26). Des d'aquest punt de vista, es denuncia que la sexualitat femenina sempre ha estat pensada a partir de paràmetres masculins (Irigaray, 2009, 17). I, actualment, s'ha tornat cada vegada més exigent. Reproduïm l'entrevista a l'Anna Fernández, una de les dones que ha concedit el seu testimoni respecte aquest tema:

Com has sentit que havia de ser el teu cos de dona en aquesta societat? Quines són les parts especialment assenyalades que el cos femení ha de tenir? Què creus que hi ha al darrera de tot això?

Bàsicament prim. El cos de la dona en la societat actual ha de ser esvelt, per damunt de tot. A més, de manera extrema i forçada, una forma que anul·la completament les corbes femenines i amaga, en conseqüència, els seus trets característics i naturals. Una dona ha de ser prima però ha de tenir pit i cul i una cintura finíssima, quasi bé impossible. No només és una qüestió de modes, sinó una conxorxa totalment estructurada per negar l'alliberació de la dona. Si neguem que deixem de ser petites, nenes i primes el que fem és acceptar que encara som vulnerables i que podem ser manipulades. És una manera de perpetuar una societat patriarcal a base del rebuig del cos.

Com havies de ser emocionalment en aquesta societat? Com ets realment?

En aquesta societat una dona ha de ser sentimental, però no massa. Tendre, però racional. L'amiga que sempre comprèn i mai fa judicis de valor. Sociable però mai dependent. Responsable però no obsessiva. Que estigui guapa i elegant però que sembli que no s'hagi passat dues hores arreglant-se, com si hagués sortit així de bonica i vingués així de sèrie.

A vegades sóc massa sentimental (dic massa perquè sembla que només se n'ha de ser una mica, a dosis) i les situacions se me'n van de les mans. No sempre sóc justa amb la gent que estimo i m'obceco per bestieses. I, evidentment, quan estic especialment

guapa és perquè m'he passat dues hores provant-me vestits. A vegades sento que aquesta societat no em deixa ser tal com sóc, no ens deixa ser naturals.

I sexualment?

Sexualment sembla que una dona hagi de gaudir sempre amb tots els homes que va i mostrar-ho de la forma més teatral possible. L'alliberament sexual no passa per fer com si fossis una actriu de porno, passa per ser tu mateixa, estimar el propi cos i sentir-se còmode en ell quan està en companyia d'un altre. A priori sembla que la societat ha acceptat que la dona pot i ha de gaudir del sexe tan com l'home, però en realitat continua basant aquesta idea en el gaudi masculí. Que la dona disfruti excita a l'home i això és positiu per a ell. Importa ben poc, en termes generals, que la dona disfruti perquè ha aconseguit, de veritat, sentir-se lliure en l'acte sexual.

Quina importància té per tu el contacte amb altres dones? Què t'aporta?

Per a mi el contacte amb les altres dones és un pilar a la meua vida. Les amigues són part fonamental del que jo sóc i represento. Ens ajudem, ens estimen, ens comprenem. Som còmplices, mai enemigues. Penso que això és molt important. Estimar les dones que són a prop teu, cuidar-les i entendre que les seves pors i inseguretats no són un atac, sinó petits treballs que podeu combatre juntes.

Anna Fernández

Borrell explica que les dones encara patim la síndrome d'aprovació masculina, el desig de ser aprovades pels homes, reconegudes per ells, que té a veure amb la costum de viure en un món jeràrquic en el què hom espera l'autorització del què és coneixement i el què no ho és. L'autora, però, veu amb bons ulls tota una onada cultural en la qual les dones estan reconnectant amb el seu cos i la seva sexualitat. D'aquesta manera, proposa desfer-se d'aquesta mirada aliena i elaborar un procés de desaprendre tot el que ha estat après i descobrir el coneixement des de baix, des de nosaltres mateixes, des dels nostres cossos, des de la nostra pròpia experiència compartida o no. «És l'educació més important que estem obtenint en la revolució cultural femenina que té lloc als inicis del tercer mil·lenni» (Borrell, 2015a, 52).

Per la seva banda, Ester Massó²⁴ relaciona el treball de la sexualitat amb la possibilitat d'anar més enllà del paradigma cognitiu de l'individualisme i l'autosuficiència del progrés. Afirma que està estudiat com l'aparició de la sexualitat fa irrompre la diferència i, així, una major sostenibilitat dels organismes ja que la diferència s'ordena en la relació. Apunta que tots els organismes són diferents per poder interrelacionar-se i establir llaços de convivència i de cooperació i de sinèrgia entre ells. «Amb això potencien la llei bàsica de l'univers, que és exactament la relació de tots amb tots i la cooperació d'uns i altres» (Massó, 2008, 8-9).

I és que per a l'antropòloga Martha Moia, el paper dels homes i dones ens els ginecogrups estava diferenciat, sense estar jerarquitzat. La díada mare-criatura, el desplegament de la líbido materna creava l'ordit del teixit social, sobre el qual s'entrecruava l'activitat de l'home, la trama. Aquest encaix de l'ordit i la trama donava com a resultat aquell teixit social de relacions harmòniques a través del qual pot transcórrer la líbido autorreguladora sense bloquejos ni traves; un camp social recorregut pel desig productor d'abundància i no de carència (Rodrigáñez, 2000). També el Tantra es tradueix com a teler o ordit en sànscrit i posa l'accent de major potència sexual. Promou una vivència de la sexualitat més equilibrada: més lenta, meditativa, iniciadora d'una major contenció en la sexualitat masculina a través de la dissociació entre orgasme i ejaculació.

Rodrigáñez apunta que en les societats no patriarcals podem endevinar indicis la sexualitat femenina desplegada en sentit ampli, sortint de la noció que en tenim des d'una cultura que n'ha ofert una versió tan reduccionista. Explica que en elles es produeixen tota una sèrie de pràctiques quotidianes que reporten plaer a les dones i que són la font que visquin la seva vida com a una expansió plaent. Entre elles podem comptar-hi jocs i balls en cercle i danses del ventre en la infantesa, en l'adolescència i l'edat adulta, autoerotisme sense càrrega negativa, intimitat i complicitat femenina, sexualitat coital, part plaent o orgàsmic i lactàncies i criances plaents.

Així podria ser la sexualitat de la dona, diversa i múltiple. La sexualitat del nostre cos no té com a única orientació el fal·lus. El fal·loentrisme ha estat conseqüència del que algunes han anomenat falocràcia, dominació sexual que es va imposar amb l'aparició de les societats patriarcals i esclavistes (Rodrigáñez, 2010b, 5).

24 És doctora en antropologia social i cultural i un dels seus punts d'interès més importants és l'estudi de la lactància humana, corporalitats dissidents i feminismes.

Malgrat la suposada pèrdua de llibertat en la sexualitat femenina, algunes dones podrien haver seguit conservant un gran coneixement del seus cossos i dels seus secrets. Però Ester Borrell explica que l'autonomia que els quedava es va tornar a perdre en el temps de la cacera de bruixes feta per capellans, metges, juristes i homes d'Estat i l'eliminació del propi saber dels nostres cossos. «La desmitificació de la fecunditat i de la sexualitat a què capellans i laics han contribuït en els dos darrers segles varen acabar de destruir l'autonomia que algunes dones encara gaudien respecte els seus cossos» (Borrell, 2015a, 20).

El què vivim a dia d'avui quant a salut sexual i reproductiva ha estat molt ben estudiat per la doctora Carme Valls-Llobet en els seus treballs. En els seus textos i conferències descriu el procés de victimització i fragmentació de les dones que s'ha exercit des de la medicina convencional. En els últims anys les dones han passat de la consideració d'estar malaltes a ser malaltes. Estudia que les dones respecte a l'estament mèdic, desenvolupen aquesta dependència de la mirada de l'altre, aquesta sensació que de la seva avaluació en depèn el reconeixement personal i social que ha generat el patriarcat.

Als ulls de la metgessa, fa temps que el pensament crític ha denunciat com la medicina institucionalitzada ha esdevingut una greu amenaça per la salut. S'ha valorat l'impacte alienant del control professional sobre la salut que abstrau al subjecte de ser el protagonista del seu procés de curació. Per Ivan Illich, per exemple, la medicina convencional ja era vista com a una epidèmia per l'hipermedicalització, la iatrogènia i la generació involutiva de malalties per part del mateix sistema mèdic. Ell anava un pas més enllà apuntant a l'obsessió contemporània per la malaltia, fruit de la nostra gran por a la mort, en comptes de centrar la nostra cultura en la celebració de l'alegria i l'amistat que té la vida i així cultivar l'art de viure (Illich, 2009, 17).

De la mateixa manera, la doctora catalana, explica com cada vegada estem més controlades quan a la salut sexual i reproductiva. Dins del paradigma de control i manipulació, el nostre cos i, especialment tot el nostre sistema sexual i hormonal es llegeix sempre com a perillós en potència. Des d'aquesta mirada discriminatoria, les dones som més sensibles de les microviolències que es generen en l'atenció sanitària. Sentim en més pes, sobretot en tot el què té a veure en l'àmbit de la ginecologia el poder de l'acte mèdic. La comunicació que se'ns ofereix és molt limitada, de manera que perpetua relacions de superioritat i d'inferioritat, mancades d'empatia emocional. Des del seu punt de vista, minimitzar les

diferències biològiques ens allunya de la realitat també, ja que en elles es manifesten tant les diferències culturals i medioambientals, com les genètiques associades a les diferències endocrinològiques entre dones i homes i quasi individualitzades en cada ésser humà, per la seva història clínica i biografia (Valls-Llobet, 2009, 18).

Mercedes Pérez-Fernández i Juan Gérvas, per la seva banda, també són dos metges crítics amb la praxi mèdica patriarcal dels últims temps. En el seu llibre *La expropiación de la salud* analitzen com als ciutadans ens ha estat arrabassat el dret de decidir per nosaltres mateixos sobre la nostra salut, el cos, la nostra forma de viure la malaltia i en què consisteix la salut. Van més enllà i apunten que en el segle XXI s'ha produït una transferència de poder des dels metges a les indústries i empreses, especialment per l'impacte i la influència de la seva financiació d'assajos clínics. Així, als seus ulls, els metges passen a ser simples delegats comercials amb molt bona acceptació social i amb la confiança dels seus pacients (Gérvas i Pérez-Fernández, 2015, 22-23).

Quant a la salut femenina en particular, apunten que els metges sovint es converteixen en capital per controlar la seva sexualitat, la seva llibertat i la seva independència. No només llegeixen el fenòmen com a una estratègia comercial, sinó com a una forma de biopolítica, de control i de moral. Denuncien que moltes de les situacions que viuen les dones són preses com a problemes i malalties quan en realitat només hi ha processos vitals, però que són intervinguts per l'ànnsia de domini tradicional de les dones per part dels homes i una vocació d'explotació comercial de les empreses de salut i farmacologia.

L'holisme, en canvi, és la doctrina que també es pot aplicar a la medicina que propugna la concepció de cada realitat com a un tot distint de la suma de les parts que el componen i té com a origen la Grècia antiga. La medicina anomenada holística parteix d'altres premisses amb les quals algunes dones comencen a sentir-se més còmodes (Massó, 2008, 5).

La mateixa doctora Carme Valls descriu que cada vegada hi ha més resistència activa per part de dones, algunes d'elles en associacions, que es neguen a rebre aquest tracte manipulador per part de la indústria farmacèutica i de la medicina (Valls-Llobet, 2009, 359). Veu positivament les xarxes de dones sensuals i sensibles que es reuneixen per formar grups d'ajuda mútua, per desenvolupar la pròpia salut, que gaudeixen mentre estudien, planifiquen i proposen noves estratègies i apunta que poden ser un bon recurs per renéixer

per nosaltres mateixes col·lectivament, encara que els canvis de mentalitat i en l'organització de la societat siguin encara molt lents (Valls-Llobet, 2009, 417).

Anna Sàlvia, en els seus tallers sobre sexualitat, posa en evidència com la majoria de les dones occidentals hem estat educades per tal que ignorem els nostres genitals i òrgans sexuals i pensem que són una part bruta, lletja i vergonyosa de nosaltres mateixes. Moltes mai observem els nostres genitals i molt poques sabem com és la nostra vagina per dins. Des del seu punt de vista, aquest rebuig està recolzat per milers d'anys de cultura patriarcal que ha volgut evitar que la dona gaudís del seu cos, despullant-la d'un dels principals mecanismes per connectar amb les seves potencialitats (Sàlvia, 2013, 18).

Des de l'educació convencional, s'ha insistit que allò que diferencia els humans dels animals és la part racional, la capacitat de generar reflexió, pensament i llenguatge. Malgrat tot, hi ha lectures que ens proposen que el que sembla ser que ens distingeix més de les altres espècies no és el conegut desenvolupament del sistema neurològic humà, sinó un gran desenvolupament de la sexualitat. Rodríguez proposa que la gran capacitat orgàstica humana -i especialment la femenina simbolitzada antigament per la serp- està relacionada amb les transformacions associades a l'adquisició de la posició bípeda que van donar lloc a la nostra espècie. Argumenta que quan la femella va adquirir la posició erecta, i l'úter va quedar a mercè de la força de la gravetat, es va fer necessari el perfeccionament específic pel dispositiu de tancament i obertura de l'úter. Per això l'activitat sexual que suposa un part (que té totes les bases neuro-endocrino-musculars similars en totes les mamíferes) es va haver de fer més intensa: més fibres musculars, més terminacions nervioses receptores d'oxitocina, per tant, més activitat fisiològica i sexual per tancar i obrir la boca de l'úter (Rodríguez, 2010a, 24).

Des d'aquesta òptica, aquesta gran capacitat de plaer orgàstic femení podria haver estat, justament, l'objectiu de repressió principal del patriarcat. Borrell denuncia que tot el sistema de creences de l'Alcorà, per exemple, es basa en el supòsit que les dones són éssers poderosos i perillosos i que totes les institucions -la poligàmia, el repudi, la segregació sexual- es poden considerar com a estratègies per contenir aquest enorme poder femení (Borrell, 2015b, 17). I afegeix que malgrat que algunes pràctiques de repressió femenina ens puguin semblar culturalment llunyanes, les tenim molt més properes del que ens pensem. Apunta que, als Estats Units, per exemple, es va practicar la darrera ablació quirúrgica del

clítoris demostrada per tractar la masturbació l'any 1948 -a una nena de cinc anys!- I encara avui es practica l'ablació a algunes nenes dels Països Catalans (Borrell, 2015a, 13).

Per a aquest sector del feminisme, podria ser que en els nostres dies la repressió sexual fos més subtil que en temps de l'imperi de la religió cristiana, però no per això menys eficaç. Rodrigáñez explica que ara ja no fa falta prescriure “puresa” femenina, però la tenim assimilada en la interiorització dels models estètics i emocionals cada vegada més exigents. Als seus ulls avui les dones creiem que la menstruació és una porqueria, com la caca i el pipí; no anem a l'església a purificar-nos, però l'obsessió entorn de la higiene, el perfum i per fer “bona” olor denoten que fan els possibles per allunyar de si mateixes la noció del seu sexe. Sota la creixent exigència, poc a poc les dones s'han distanciat de les funcions de plaer i ja no fa falta l'amenaça del pecat o la culpa.

Anna Zetina presenta la hipòtesi que a l'inici de la civilització patriarcal es van crear tot de mites que parlaven de l'apropiació del foc com a element civilitzador formidable. Com a símbol que evoca l'impuls a l'acció, l'emergència de la consciència, la guspira espiritual que enlluerna en tots els sentits compartits. Des del seu punt de vista, apropiat-se del foc és per als infants -que simbolitzen els aspectes creatius de la comunitat- una tasca essencial, en el transcurs de la qual quedarà molt clar qui són els seus aliats i qui els seus enemics (Zetina, 2012, 58). La sexualitat entesa en sentit àmpli és el foc per excel·lència.

Elisabeth Josephs-Serra és mestra d'una antiga dansa tântrica i explica com les dones hem perdut la nostra potència. Als seus ulls, durant mil·lennis hem hagut de seguir el model de la submissió. Afirma que som al món cultural, econòmic i polític, però imitant i actuant des del poder reconegut, que és l'immadur masculí. Com que l'home té la necessitat de dominar i controlar, conseqüència de la por que sorgeix de la desconnexió de la seva part femenina - que és la terra, la intuïció, el cos emocional, allò profund, el què és sagrat...-, ha menyspreat la connexió amb els sentiments i les emocions. Observa que tots hi sortim perdent, perquè l'època moderna ha desacreditat el mascle. Creu que la dona s'ha masculinitzat i l'home s'ha feminitzat, però que el seu model és el del nen tendre, no pas el de l'home que cuida. Explica que fa mil·lennis que no experimentem l'autèntic arquetip masculí i femení en la seva maduresa. I atribueix tot el patiment que vivim (crisi econòmica, ecològica, política, social...) a la impossibilitat de relació entre la feminitat i la masculinitat (Josephs Serra, 2012).

En el famós llibre de la psicoanalista junguiana Ester Harding *Misterios de la mujer* es resol que malgrat la seva importància, el principi o essència femenina no pot comprendre's a través d'un estudi intel·lectual o acadèmic. Perquè l'essència interior del principi femení no se sotmetrà davant de tal atac ja que el significat real de la feminitat eludeix sempre l'interrogatori directe. Apunta que fins i tot les dones es troben perdudes a l'hora de definir-les o explicar-les perquè es troben quasi universalment separades del principi pel qual estan controlades internament, encara que elles mateixes l'ignorin. Proposa que quan falla aquesta perspicàcia intel·lectual, hem de tornar cap als productes de l'inconscient per la seva il·lustració i intentar un estudi dels símbols i camins instintius d'actuació que poden aportar alguna llum a la foscor (Harding, 1995, 38-41).

En l'entrevista a la ballarina i professora de dansa *duende* i oriental Virginia López-Joëlle, vam poder parlar sobre tot aquesta temàtica.

En general, com tenim el cos en la nostra cultura i per què creus que això és així?

En general penso que hi ha poca cultura del cos, i que la que hi ha, està, en un percentatge molt elevat, enfocada en millorar l'aspecte físic i la imatge. Estem en una societat narcicista, regida per les aparences i pel consumisme. L'escolta interna del cos és quasi inexistent i si existeix, sovint està distorsionada per l'“era espiritual” o el *new age*, on el contacte del cos es resumeix en “eivar-se per sobre del cos”, com si el cos fes nosa pel creixement espiritual o allò animal fos poc desitjable per l'esperit. I bé, l'únic que tenim és el nostre cos, des de que naixem fins que morim, en millors o pitjors condicions. En l'intent de posar-nos per sobre de la naturalesa, com a éssers tot poderosos dominants, separarem el cos de la ment i ens convertim en “ments amb potes”. El cos, la ment i el cor quedendesconnectats i, per tant, les accions deixen d'estar en harmonia amb la naturalesa d'ésser humà. Per tal d'evitar el patiment i poder afrontar la vida diària el cos es va transformant. Podríem dir per exemple que d'un cos tendre, obert, suau i elàstic, com és el d'un nadó, passem a un cos dur, tancat, rígid i aspre. El cos adopta totes les formes possibles per tal de sobreviure. Però no hem d'oblidar que totes les formes que adoptem no són res més que un reflex de la ment i que totes les formes possibles de caràcter no són res més que un reflex d'allò que ha viscut el cos.

I especialment les dones, que tu veus de més a prop, a quines parts ens afecta més?

Jo pensava que afectaria més la sexualitat, concretament a la pelvis, però per sorpresa meua, després de 5 anys de treball constant i regular amb grups de dones, em trobo moltes més dificultats a l'hora de treballar amb la zona del pit, es a dir el cor i, per tant, tot el món emocional.

Com es tradueix això al cos emocional? Quin tipus d'emocions inhibeix i quines reforça?

En poques paraules hi ha una divisió entre amor i sexe. La dansa oriental o dansa del ventre sovint reforça la sexualitat, perquè es basa en moviments pèlvics, però quin tipus de sexualitat? Si movem l'energia sexual sense connectar-la amb el cor i les emocions, entrem en patrons aparentment molt femenins, però atenció, sovint de seducció, sofisticació i manipulació sibil·lina, que a dosis petites, pot reforçar l'autoestima malauradament tant minvada de la dona i donar una certa sensació de poder, però a grans dosis i per suposat, dependrà de molts factors, amb el perill de caure en el que denominaré una "promesa del goig". El cos és un reclam al gaudi mentre el cor es dissocia per no sentir.

Has conegut altres cultures on això sigui diferent? A què ho atribueixes?

No sóc una estudiosa de les cultures. La veritat és que en tinc prou amb entendre la meua. El que sí que sé del cert és que depèn de l'atenció i de l'educació rebuda des de el minut zero de la nostre vida. Està clar que el moviment o l'expressió corporal de cada cultura no és més que un mirall de com es viuen les emocions, si hi ha espai per a l'expressió o no, i de vegades no per trobar-nos moviments sensuals en una cultura voldrà dir que està permès sentir o expressar, sinó tot el contrari, és una via per poder alliberar l'energia estancada, poder expressar les restriccions a través del cos ens manté amb salut. Una feminitat restringida pot donar pas a moviments molt restrictius o molt lliures, sempre hi han dos cares de la moneda, però sempre és "una" moneda.

Com pot ajudar la dansa a alliberar el cos i les emocions? Com hauria de ser el treball de la dansa per tal que fos profund?

El cos és un gran magatzem d'emocions. Tot, absolutament tot, hi queda gravat. Una altra cosa és que no siguem capaços d'arribar-hi i d'enllaçar sensacions o emocions

amb vivències o records. Dependrà del treball perceptiu, sensorial, motriu i emocional que cada persona porti amb si mateixa, dels coneixements i de les eines que tingui per treballar-ho. Quan mous el cos, automàticament mous les emocions. Per tant, per a mi la dansa hauria de donar una mica d'espai al cos per autoexplorarse i conèixer-se millor i un sol camí, deixar se anar i trobar la llibertat absoluta del cos i de la ment i per tant, de l'esperit. La tècnica es important, perquè et dóna un vocabulari que et permet parlar amb el teu cos, però l'espai d'improvisació i creació et permet posar en marxa el teu món personal i únic i en desenvolupar-te com a ésser, et permet alliberar el teu cos.

Quina evolució has vist en les teves alumnes? Com reaccionen?

Tinc alumnes que arrel de ballar han canviat tota la seva vida. Han trobat el seu espai en aquest món. Considero que és perquè han trobat una llibertat que havien perdut. Podria ser coincidència, però ho dubto, per tot el que he descrit abans. La dansa no es l'únic camí, però és el que jo he escollit. I quan veig aquest resultats només tinc ganes de continuar.

Què sents quant balles?

No sento, sóc.

2.3. Redescobriment de l'úter

Per parir amb plaer, hem de començar a explicar a les nostres filles que tenen úter, que quan s'omplen d'emoció i d'amor, batega amb plaer. Hem de re-conquistar els nostres cossos i re-aprendre a bressolar el nostre úter, a connectar amb les seves inervacions voluntàries amb les involuntàries; a sentir el seu batec i compassar-lo amb tot el nostre cos... Les dones hem d'explicar-nos moltes coses. De dona a dona, de dona a nena, de mare a filla, de ventre a ventre...

Casilda Rodríguez

Són molts els sectors que denuncien l'actual ideal de bellesa femenina rectilini, cada vegada més exigent i més rígid, que presenta un cos femení sense corbes. Des del projecte *Estudio sobre el útero*, de Mónica Felipe-Larralde, per exemple, es posa de manifest que a les imatges que es projecten des de la publicitat són desitjables les cuixes, els malucs, però sobretot, sobretot en el que més insistixen els anuncis és a treballar per tenir un ventre pla. Des del seu punt de vista, el ventre femení ha desaparegut, no existeix, no hi és. I insisteix que podria ser una anècdota si no fos perquè el que oculta el ventre sobresortit d'una dona és que insinua un úter relaxat (Felipe Larralde, 2012). Des de la "ginecologia natural", s'entén el fenomen des d'una dimensió complexa, que té en compte que cal entendre la història de les generacions passades, amb els seus triomfs i errors, que avui ens tenen amb vida: «Resoldre els dolors del nostre úter ens relaciona directament amb amigar-nos amb la matriu que des de la qual es va originar la nostra vida». (Pérez, 2015, 15)

L'úter continua essent un òrgan misteriós del qual ningú en parla en públic, del qual moltes dones desconeixen la funció, del qual se'ns ha esborrat la consciència i la connexió física. La famosa ginecòloga holística nord americana Christiane Northrup dedica un capítol del seu llibre de capçalera *Women's bodies, women's wisdom* (1994) a l'úter i el descriu com un òrgan relacionat amb el poder, la passió i la creativitat, ja que és el receptacle en què es nodreix i es fa realitat una nova vida i és molt sensible als efectes de les hormones. Explica que fins fa poc, pràcticament no s'havia estudiat l'úter separant-lo del seu paper en la

reproducció, fet que per a ella reflecteix els viratges culturals de fons d'aquesta societat. L'úter es considera llar en potència d'una altra persona, i es valora quan està capacitada per desenvolupar aquest paper. Afirma que quan ha acabat aquesta funció, o quan la dona decideix no tenir descendència, l'úter no té cap valor intrínsec per a la medicina moderna i afegeix que podria veure's com a un reflex de com, durant segles, a les dones se les ha ensenyat a considerar-se més o menys de la mateixa manera, valuoses com a mares o companyes, però sense cap valor intrínsec.

Des del seu punt de vista, l'úter juga un paper fonamental en la regulació hormonal i en la satisfacció sexual, però també en el funcionament de l'intestí i la bufeta. D'aquesta manera, defensa que la seva extirpació no és gens aconsellable a menys que sigui absolutament necessària. Però denuncia que la infravaloració històrica de l'úter per part de l'estament mèdic i del públic en general ha contribuït a que la histerectomia sigui la segona operació important realitzada amb més freqüència a Estats Units, després de la cesària. Als anys vuitanta, al voltant d'un 60% de les dones de 65 anys ja tenien extirpat l'úter.

Per a ella, això no és casual ni és innocu. La ginecòloga explica com els òrgans pelvians interns, ovaris, trompes i úter, estan relacionats amb aspectes del segon dels punts energètics del cos, que es relaciona amb els diners, la sexualitat i el poder. Descriu com la nostra cultura ens ensenya que no podem tenir al mateix temps satisfacció emocional i èxit econòmic, i que les nostres necessitats d'ambdues coses són mútuament excloents; que, com a dones, no podem tenir-ho tot. Normalment com a dones no se'ns ensenya a manejar els béns econòmics perquè el sistema patriarcal depèn del fet que siguem dependents.

Pel que fa l'energia, parla de l'úter com a un òrgan central, relacionat amb el sentit d'identitat més íntim de la dona i amb el seu món interior. Segons ella simbolitza els somnis i els "jos" als quals li agradaria donar a llum. La salut de l'úter reflecteix la realitat emocional interior de la dona i la seva fe en si mateixa en el grau més profund. La salut de l'úter està en perill si la dona no creu en si mateixa, si és excessivament autocrítica o posa massa energia en un treball o en una relació sense futur. Ens proposa imaginar l'úter com la terra, ja sigui simbòlica o biològica, en la qual es desenvoluparan amb el temps les llavors creatives dels ovaris (Northrup, 2010, 227-232).

De fet, per a la medicina tradicional xinesa, l'úter és el motor energètic de l'energia femenina. Bombeja l'energia vital pel cos i ens dóna energia per viure. Però des de la crítica a la cultura patriarcal i esclavista, basada en la repressió sexual, se subratlla que es fa necessari educar les nenes en un model d'obediència, submissió, assexuals i complacència amb els poders. Es crea un model femení molt fort a la societat: una dona que s'esforça a ser atractiva per als altres, malgrat ella mateixa. Això genera un gest inconscient de tancar el flux d'energia i deriva en una manca de vitalitat.

Mònica Felipe-Larralde s'ha centrat a investigar les conseqüències del patriarcat en el cos i la salut femenines i a desenvolupar tècniques per tal de revertir-ne els efectes. Ella observa que no tenir ventre pot ser el senyal que l'úter està a l'interior, encongit i tens. Des del seu punt de vista, quan està relaxat, apareix el ventre, no una panxa inflada, sinó el ventre com una part de l'anatomia femenina. Afirmar que com a dones i com a cultura, desconeixem l'úter com a nucli del plaer. Atribuïm al clítoris tota la satisfacció sexual i ignorem els múltiples efectes de l'úter relaxat: menstruació sense dolor, part sense dolor i/o poderós, major desig i plaer sexual, major creativitat, major seguretat personal (Felipe Larralde, 2012). En altres cultures, s'ensenyava a les noies des d'una edat primerenca a treballar amb els seus cossos aprenent a exercitar l'úter, el múscul més elàstic del cos i es parla que d'aquesta manera de parts sense patiment i fins i tot amb plaer (Fabianova, 2009).

Quant a l'antiga Europa, podem observar mostres artístiques que per Gimbutas denoten un gran coneixement i consciència de l'úter. Segons els seus estudis, en l'artesanía i art quotidià el representaven en les seves múltiples formes: la granota, el pop, la medusa i el toro són les més comunes, per la similitud de forma, però també en els moviments de batecs de l'úter. Les seves formes esquemàtiques presenten gran similitud amb la nostra ceràmica popular perquè, segons l'autora, parteixen d'un marc ancestral comú. Les espirals i rosques, dibuixaven l'expansió del plaer, l'orgasme femení, en columnes de vida, que expressaven el fluir de la vida a través de les transformacions cícliques, també representades a través dels ous.

L'autora apunta que l'aspecte sagrat dels toros es manifesta en particular per la importància que es dóna a les banyes. De vegades, són tan grans com la resta de la figura. En la imatgeria mítica de la vella Europa, el toro és tant dominant com en qualsevol altre punt del món mediterrani. Els caps de toro amb rosetes al front de l'art minoic i micènic, van heretar

aquesta tradició de la Vella Europa. La Gran Deessa, emergeix del cap d'un toro, sota la forma d'abella o papallona. Una altra de les formes és la d'eriçó: les supersticions i els proverbis assignen a l'eriçó un important paper en la vida sexual: un eriçó és un animal nocturn, que no surt durant el dia, i que quan és sorprès es protegeix fent una bola, de la qual surten puntes punxegudes cap a totes les direccions. No és d'estranyar que se li atribueixin poders màgics. L'associació de l'úter de la vaca amb l'eriçó no és, certament, recent, i pot fins i tot remuntar-se a l'època dels inicis de la domesticació dels animals. Proves arqueològiques mostren que l'epifania de la Gran Deessa amb forma d'eriçó no és posterior al Vè mil·lenni a.C. Les ofrenes votives amb forma d'úter -objectes de ceràmica plans i ovals, amb una superfície rugosa- són recurrents entre les antiguitats etrusques i romanes (Gimbutas, 2014, 123-124).

L'abella com a símbol de regeneració també simbolitza la Lluna i la renovació eterna. Gimbutas atribueix la raó a què tenen antenes com banyes de toro i ales amb forma de llunes creixents. Atribueix la recurrència a què l'eixam periòdic i el zumzeig de les abelles, quan sorgeix una nova generació i l'activa creativitat associada amb la producció de mel, devia impressionar els nostres avantpassats, els quals les associaven als menjars dels déus. De fet, es té constància que es considerava la mel com a una menja que proporciona una vida llarga i saludable (Gimbutas, 2014, 227-229).

Gimbutas proposa que el cap de toro era l'associació més habitual amb l'úter, ja que la seva imatge coincideix amb la forma uterina connectada a les dues trompes de falopi. El què passa és que, a ulls de la historiadora Ester Borrell, tota la historiografia del nostre poble està tergiversada, des de la interpretació de les banyes dels braus i de la interpretació dels símbols i de la vida dels antics habitants del nostre poble i mitjançant el silenci sobre les protagonistes de la Història (Borrell, 2015b, 22).

Gimbutas afegix que els motius de crisàlides, papallones i «les astes dobles» són ben coneguts en l'art minoic i micènic i vénen de molt més enrere. Les papallones esquemàtiques són els prototips de les «dobles destrals» minoiques que trobem representades entre les banyes d'un toro. Explica que fins i tot per a un observador científic del nostre temps, la transformació d'una horrible eruga en una bella criatura alada sembla un miracle. Però encara més sorprenent -es meravellava Gimbutas- és el fet que els humans, equipats només amb la paciència d'observar, van reconèixer totes les etapes del drama i les

va incorporar en el seu simbolisme fa almenys 7.000 o 8.000 anys (Gimbutas, 2014, 231-235).

Autores que han combinat l'estudi de l'úter amb l'estudi crític de la història patriarcal, com Casilda Rodrigáñez, han focalitzat en l'úter tot l'esforç exercit pel nou règim dominador, que encara regna en els nostres dies. Des del seu punt de vista, una dona que estima amb el ventre, a qui li batega l'úter, no pot tolerar el sacrifici de les seves criatures al pare i a l'Estat. Ho posa en relació amb les societats on des del seu punt de vista se sabia que el què encoratja al cos d'una dona, per denunciar que amb la paralització patriarcal de l'úter es paralitza la funció social de les dones i es destrueix tot un sistema de valors. Als seus ulls, de l'úter en surt el plaer i el complaer, el desig de viure i de donar la vida i el desig de benestar del cos contigu, però, als seus ulls, aquest manantial del plaer del cos femení en la nostra societat està sec.

L'autora argumenta com l'úter ha estat perseguit, castigat i finalment esborrat de la consciència de la dona. Com s'ha aconseguit que relacionem la sexualitat només amb la vagina i amb el clítoris i que l'úter només aparegui en termes mèdics (per tant a mans dels metges). Aquesta tendència vindria de lluny. D'*hysterion* (úter), en va derivar la denominació de les dones com a histèriques com a eina de control. Fins al segle XVIII es va seguir creient que l'úter vehiculava els humors. Les histerectomies que es fan a partir del segle XIX en gran nombre i en general de forma innecessària, són a ulls de feministes de renom en el nostre país com Victòria Sau, una manifestació de l'odi patriarcal a l'úter. No hauria estat la única amputació: és sabut com sota el pretext de tractar les malalties psíquiques de les dones se'ls va començar a aplicar pràctiques quirúrgiques: se'ls va amputar el clítoris, per onanisme i es van retirar els ovaris per curar la histèria. Si en el segle XIX es considerava la masturbació de les dones com a causant d'esterilitat, després es va passar a considerar la frigidesa com a causant de l'esterilitat.

Per Rodrigáñez, la repressió mil·lenària de les dones encaminada a controlar la seva capacitat reproductiva ha requerit com a condició (o conseqüència) la rigidesa uterina. D'aquesta manera s'aconseguiria que les funcions reproductives es realitzessin sense ser mogudes pel desig i la passió i, especialment, insensibles als desitjos de les criatures (Rodrigáñez i Cachafeiro, 1996, 33).

D'altra banda, pel moviment associat a la "ginecologia natural" cal un treball de recuperació de la consciència uterina que va més enllà de l'àmbit personal, ja que l'úter té a veure amb la consciència col·lectiva de ser dona. Es pretén que l'úter, amb el seu fluir, ens recorda cada mes el fluir amb la naturalesa i l'univers. S'afirma que si hi ha dolor en la Terra, si hi ha dolor en una dona, totes les dones poden ser sensibles a percebre-la en el seu úter. A banda de divulgar sobre el cicle menstrual i les seves fases, Miranda Gray també ha estat la impulsora d'un moviment a nivell mundial anomenat Benedicció Mundial de l'Úter. Es tracta d'una meditació a nivell individual, que es pot compartir en grup, sincronitzada en un mateix moment a nivell global que se celebra quatre vegades l'any, en lluna plena. Repartides en tres franges horàries, milers de dones de diferents països practiquen una mateixa meditació per tal de guarir i potenciar l'úter i les ferides del llinatge femení dipositades en ell. Al febrer de 2016, per exemple, l'esdeveniment va reunir més de 120.000 dones de 150 països diferents, que s'hi registren a través d'internet. Les anomenades *Moon Mothers* són dones que s'han format per tal de conduir benediccions mundials quan aquestes són en grup. N'entrevistem a una:

Què és per tu la benedicció mundial de l'úter?

Primer, explicaré què significa per a mi l'úter, que és el centre de poder i creació de la dona, d'on es poden crear bebès, però també idees i projectes. Tenint en compte això, per a mi la benedicció mundial de l'úter és un moment per honorar-lo, agrair-li tot el que ens dóna i també beneir-lo amb l'energia que ens arriba.

Què et va portar a fer-te *Moon Mother*?

Vaig sentir que havia de fer la formació després d'haver fet un taller del cicle menstrual i haver-me reconciliat amb la meva menstruació i la meva essència femenina. Va ser un cap de setmana molt bonic. Es respirava una energia preciosa i dolça, d'unió amb les altres dones i germanes (*moon sisters*) i increïblement poderós.

Quina ha estat la teva experiència com a conductora de benediccions?

Per a mi cada benedicció és especial, l'espero amb moltes ganes i és un regal poder-la compartir en grup amb altres dones. Tot i que la condueixi, jo sóc una més de grup i així m'agrada sentir-ho. Les dones en grup ens unim com les arrels dels arbres i compartim la nostra força. Quan acabem estem com regenerades i més fortes per continuar cadascuna en les dificultats del nostre dia a dia.

Laura Tàrrega²⁵

Elisabeth Josepchs-Serra, proposa que tenim la possibilitat de canviar i guarir la nostra relació amb el nostre úter, més enllà de tenir l'òrgan a nivell físic o no. Aporta que avui sembla que les dones puguin gaudir tot el que vulguin mentre no descobreixin la seva sexualitat uterina, la reproducció i la domesticació de les criatures quedaran al marge dels seus desitjos i es podran seguir controlant. Des de la seva visió, aquesta desconexió fa que actuem des de la por i desconeixem el veritable poder eròtic i sensual que tenim. «Si no estàs ancorada ets com un estel a la deriva, i això ens deixa en una situació de submissió o de rebel·lió davant el poder masculí immadur. Com que no estem arrelades, ens sentim insegures i mantenim la creença, falsa, que necessitem pertànyer a un home per veure en ell el reflex de l'amor que som. «Volem que ens vulguin a un preu molt alt: apaivagant les emocions.» (Josepchs Serra, 2012).

A través del seu treball mostra que el potencial femení autèntic s'aconsegueix a través de la reconexió i el despertar de l'úter. Per a ella, el poder de l'úter és el de l'amor ben entès: intuïtiu, tendre, eròtic i ferotge, a través del qual l'home podrà veure's reflectit i recuperarà la seva dignitat i presència; únicament des d'allà es pot establir el pont creatiu i alquímic que autènticament hi ha entre tots dos. «És això el què temen els homes, aquesta necessària fúria femenina que diu les veritats, que desafia la masculinitat immadura fruit de la por al seu propi femení. Aquesta por, que els desconnecta de les emocions i els deixa al món de les idees, els desposseeix de la seva dignitat i els omple de vergonya i culpabilitat per estar utilitzant un poder que no està al servei de la vida» (Josepchs Serra, 2012).

Quan li pregunten com podem connectar amb el nostre úter, Josepchs Serra proposa que parant atenció a aquestes parts (úter i vagina) abandonades a la ciència i a l'home, ens

25 Entrevista a Laura Tàrrega. Annexos, capítol 1.2.

explica que entrem en una meravellosa aventura de despertar-nos d'allò que ja intuïem. Per a ella la via més ràpida és a través d'una dansa que ens connecta al moviment espiral i cíclic de l'univers, i que ens permet connectar amb nosaltres mateixes i tenir la saviesa necessària en cada moment. L'observació del nostre procés cíclic ens permet despertar els arquetips femenins i guarir la ferida i la desconfiança entre nosaltres, herència del patriarcat (Josephs Serra, 2012).

Una de les dones entrevistades per a aquest treball es dedica justament a aquesta tasca de connexió. Alice Ruggeri és italiana afincada a Catalunya, osteòpata, professora de ioga i realitza un cicle de tallers anomenat *Conciencia de mujer* durant el qual s'exercita la consciència de les parts del cos implicades en la sexualitat femenina i es donen eines per treballar la seva integració en la vida quotidiana de les dones d'avui.

Com creus que afecta el patriarcat als cossos de les dones?

Jo crec que l'afecta d'una manera molt molt profunda. Especialment en el nostre centre més vertader i més profund que és l'úter. En el sentit que ja no ens és permès sentir el seu batec i viure la nostra vida a través del plaer. Tot això és el què hem de recuperar. Tot això és el què porta a la dona a una gran llibertat, autodeterminació i poder personal. I és el què la societat patriarcal justament no vol.

I crec que els homes també són víctimes de la societat patriarcal, no és només un aspecte de dones. És com si tot allò femení, tot allò *ying* està afectat pel patriarcat. D'aquesta manera els homes tampoc poden desenvolupar la seva part *ying*, la seva part femenina i per això no pot funcionar bé la comunicació entre els sexes. O sigui que tot això es podria canviar. Podrien ser els homes també molt més flexibles, molt més oberts des del cor, i conserva tota la seva masculinitat, el seu ímpetu, l'energia masculina és molt més dinàmica. Però podrien ser molt més oberts i amorosos. Podrien simplement integrar altres característiques que segurament els permetrien ser molt més feliços a ells també. De fet tots els homes que ja estan en aquest camí ja són molt més feliços.

És subversiu parlar de plaer? És revolucionari defensar el plaer com a principi de la vida en una societat que ens inculca el sacrifici, l'abnegació, la culpa i el pes?

Sí, s'ha d'anar en contra de molts prejudicis i de patrons de bloqueig de part de les mateixes dones també. Però el què guanyem val tant la pena que cal fer-ho. És clar que s'ha d'anar més enllà en molts sentits. La base més important per a mi és ser fidel a una mateixa. I al què és per a tu el plaer. I saber que també el plaer és una necessitat vital, vam néixer pel plaer, és el nostre objectiu últim però també de l'estar present en cada moment per ser feliços.

Però no és el plaer superficial, de "la buena vida"?

No. Hi ha tipus de plaer diferents. Hi ha coses que s'anomenen plaers i no ho són. I la diferència és quelcom molt físic i es troba en les hormones que es desprenen. Quan estem en el vertader plaer es desprenen unes hormones que es diuen endorfines i oxitocina. I quan es desprenen et trobes en una sensació de pau, confiança i plaer absolut.

En canvi si estàs en un estat del plaer d'excitació al què li falten algunes de les característiques de les quals hem parlat del plaer total, pot ser que estiguis en l'adrenalina. Per exemple, quan et lences amb un paracaigudes. Alguns diuen que és un plaer. És un altre tipus de plaer perquè allà intervé una adrenalina. Per a mi no és plaer, perquè el vertader plaer et deixa en un estat de pau, de satisfacció total, de la sensació de què no necessito res més. Jo crec que en el fons quan parlen d'il·luminació parlen d'un estat d'aquest tipus, d'un estat en el qual tu ja has arribat, no necessites res més. En canvi els plaers superficials, els luxes, els materials, mai són suficients, sempre busques alguna cosa més.

Més aviat estorben?

Sí, és més fàcil quanta més simplicitat i coses senzilles que et facin estar en el present. Un exemple: ahir vam sortir a fora, a casa, per veure les flors. Hi havia un prat amb flors i sortien una espècie d'espigues amb una mena de plomes que es movien amb el vent. Era una imatge meravellosa. Em vaig acostar a veure-ho de prop i eren unes branquetes que havien quedat seques i al voltant de les quals unes aranyes havien teixit una construcció de teranyina al seu voltant. Què més senzill que això? Però en

aquell moment, la contemplació de quelcom tan bonic era el plaer total. No és res excepcional, quelcom que la natura fa per sobreviure.

Les dones anomenades bruixes tenien un coneixement de la cura de la vida molt profund en molts àmbits. En quin sentit això és important de recuperar com a eina de llibertat per una dona?

Sí, a més algunes també sabien “curar els ossos”. Algunes els anomenaven “osseres”. Elles sabien com restablir l'equilibri en un ésser. Per saber com reestablir l'equilibri en un altre ésser, l'has d'haver experimentat en el teu propi cos i l'has de seguir practicant en el teu cos. I això és una eina molt poderosa, perquè llavors tu t'estàs cuidant i en connexió amb el teu ésser. En el moment que et cuides i estàs cuidant i curant altres persones, per fer-ho de veritat, has d'estar present i connectada. I aquesta connexió genera plaer. Jo quan acabo un dia sencer de curacions és quan millor em sento. Perquè he estat tot el dia sencer connectant-me. És clar que llavors cal descansar, reposar energies i menjar bé. Això és inevitable. També cal veure coses noves, viatjar, aprendre, deixar-se sorprendre per les coses de la vida, boniques. Tot això jo crec que les bruixes ja ho feien. Per això l'escombria, perquè viatjaven, a tots els nivells. Una altra cosa molt bonica de les bruixes és que es trobaven entre dones, entre elles, no estaven soles, es reunien. De vegades, només el fet de poder compartir amb altres dones et fa poder connectar amb tu mateixa.

Creus que hi està havent un moviment de recuperació de tot això?

Sí, sí, sí, segur que sí. I jo crec que a més, s'està despertant a l'uníson a tot el món. S'està veient a totes les parts del planeta i que a més estan en comunicació. Estic veient que és un despertar col·lectiu potentíssim. A més, hi ha el concepte de la massa crítica²⁶.

Una de les alumnes que va cursar el curs Conciència de mujer amb Alice Ruggieri, la Felisa Pradas, ens va concedir una petita entrevista. Hi explica que l'experiència li ha fet descobrir un nou univers i que l'úter ha passat de ser quelcom que estava allà a ser una part molt profunda i poderosa. Reconeix que ara sent el seu cos molt present i que abans és com si fos una càrrega. Ara, en fer-se present l'úter, li ha donat vida i li ha permès gaudir més. La

26 Entrevista a Alice Ruggieri. Annexos, capítol 1.2.

sexualitat s'ha fet més present en la seva vida i li ha fet plantejar alguns canvis i decisions que l'han fet sentir més feliç. I que el seu estat general de gaudir del present ha influït molt en el seu entorn també²⁷:

Quina importància dónes ara al plaer en general, a la vida quotidiana?

Sempre m'ha semblat important gaudir de la vida però ara, després d'haver fet tot el treball amb l'úter, s'ha transformat en quelcom que passa a cada minut. M'ha donat tanta seguretat en mi mateixa que m'ha tornat innocent (com els nens), així que gaudeixo de tot moltíssim, em trobo molt bé amb mi mateixa i veig que aquesta actitud també influeix en el meu entorn. M'agrada.

27 Entrevista a Felisa Pradas. Annexos, capítol.1.2.

2.4. La sang de la vida

Sangre de vida, sangre sagrada,
sangre de luna, es buena, es miel...

Rosa Zaragoza

S'està posant en marxa tot un moviment per a la recuperació de la dignitat dels processos fisiològics femenins, entre ells, la menstruació. En diferents formats i mitjans de comunicació es fa ressò d'històries de diverses cultures en les quals les dones es prenen espais de retir en el moment de menstruar. Com per exemple els *hostatges lunars* de les indígenes natives d'Amèrica del Nord, que es reunien de manera circular a menstruar dins una carpa exclusiva per a dones, on es compartia i s'aprenia de les dones més experimentades els secrets d'aquesta sincronització entre dones, la natura i la menstruació.

Es divulga el fenomen que, com acostuma a passar quan un grup de dones fèrtils conviu amb intimitat, aquestes dones menstruaven en les mateixes llunes noves... Es recull el testimoni de diferents comunitats on, durant els dies de menstruació les dones aturaven la seva activitat normal i s'aïllaven. Lluny del rebuig social a la menstruació es rellegeix aquesta pràctica des de l'òptica que calia aprofitar aquest moment per descansar, retrobar-se amb si mateixes, obrint un espai propi a la reflexió, compartint sabers entre dones i enfortint-se per mirar amb ulls nets un nou cicle. Aquestes pràctiques estan essent repeses per moltes comunitats de dones en diverses regions del món, que es reuneixen en cercles de dones i també a menstruar en tendes roges, on es netegen de patrons nocius que afecten tant a la sexualitat com a la menstruació. Allà veneren els seus cicles, es donen escalf i contenció en els seus processos emocionals i sexuals (Pérez, 2015, 141).

Ancestralment i encara en moltes cultures d'avui, quan un jove iniciava el període puberal es realitzaven rituals de pas. En les noies es realitzava quan tenien la seva primera regla; en els nois no hi havia un moment tan concret. En la cultura mapuche, per exemple, a l'arribada de la menstruació, la nena restava a la casa de la jove per purificar el seu cos a través del dejuni i per rebre les lliçons de les dones del seu llinatge (Pérez, 2015, 143). Encara que amb diferents rituals iniciàtics, el país o la cultura, tots tenien el propòsit de marcar una fita

important en la vida d'aquella jove, per tal que assumís amb major consciència i maduresa la fase vital en la qual entrava. Les joves veien com els seus familiars i amics celebraven l'arribada de la seva feminitat, i això feia que la valoressin d'una manera molt diferent a com es fa avui dia. La pediatra Lúia Català afirma que la celebració social amb una festa, regals, balls i música i rituals com restar aïllades en una cabanya rebent visites de dones sàvies i altres actes per l'estil, ajudaven a rebre amb alegria i consciència aquest esdeveniment. Per a ella, la majoria de dones, en la nostra època, viuen l'arribada de la menstruació com a quelcom molest, pesat o simplement com a un mer tràmit (Català, 2012, 120).

Actualment acostumem a entrar sense acompanyament social als períodes de transició que són l'adolescència i la menopausa. Períodes en què el cos viu canvis molt intensos ja que passem del patró lineal al cíclic o viceversa. No se celebren rituals de pas, però tampoc es facilita la informació necessària per comprendre la nova etapa que comença i les dones sovint ens sentim perdudes i no sabem com situar-nos ni quina actitud adoptar respecte els canvis (Sàlvia, 2013, 17). Explica Tània Mallol de disset anys:

«El fet de tenir la menstruació crec que en general no es viu gaire bé. La majoria de les meves amigues tenen dolors de regla i sempre que els ve es queixen. De vegades em sembla que es viu com una penitència.

Considero que la manera com vaig viure (la seva arribada) i com es va rebre al meu voltant la meva primera regla va ser molt bona. No va ser una festa en si però va ser un dia molt especial per a mi. Estava fora de casa i amb una gent molt maca amb qui vam fer una espècie de celebració. Em van fer entendre que era un dia especial i van donar valor a la situació. És per això que penso que és interessant que hi hagi una celebració quan arriba aquest dia, perquè jo d'alguna manera en vaig experimentar una i és un dels records més bonics que tinc»²⁸.

En els darrers anys hi ha hagut una revalorització de la menstruació, com a sang de la vida, rebutjant la percepció social com a una cosa impura que les mateixes dones amaguen i que no està relacionada ni amb la malaltia ni amb la mort. La publicitat dels productes d'higiene femenina subratlla la dimensió de la necessitat d'estar neta, seca i sense olor durant els dies

28 Entrevista a Tània Mallol . Annexos, capítol 1.2.

de la menstruació, i posa en evidència l'esforç social per eliminar la menstruació i la seva expressió física. S'ha treballat des de l'art, el cinema, els llibres, els tallers, els grups de dones, com a través de la vivència conscient d'aquest procés cíclic -la preovulació, ovulació, premenstruació i menstruació- es pot aprofundir en l'experiència i l'expressió dels diferents arquetips femenins que conviuen en la psique femenina.

Actualment existeix tot un moviment de dones que treballa per la vivència del cicle femení des d'una òptica més àmplia, que el relaciona amb els cicles de la natura en el seu conjunt. Al nostre país, Sophia Style, Anna Salvia, Erica Irusta o Laia Oraá son algunes de les més conegudes. Segons aquest punt de vista, les quatre fases del cicle menstrual equivalen a les quatre estacions, que són comparables al procés de mort i resurrecció, partint de la base que no pot haver-hi creació sense mort. Des d'aquest moviment es reivindica que una altra vivència de la menstruació ens pot connectar amb la creativitat uterina i amb la saviesa innata dels nostres cossos.

Elisabeth Josephs Serra explica que durant els anys fèrtils les dones estem en un estadi d'aprenentatge del nostre poder i que, quan arribem a la menopausa ja som aquest poder, és la dona sàvia, la bruixa, a la qual es tem i se l'aparta. Segons ella, com a dones estem condicionades a témer mostrar el nostre autèntic potencial (sovint inconscient) per no ferir l'home i que ens abandoni o ens agredeixi. I físicament ens sotmetem a una crueltat de bellesa (operacions estètiques i altres) per aparentar eterna joventut. Es tracta d'una falsa imitació de l'autèntica bellesa, que és la força de l'amor que irradia una dona quan està connectada amb el batec del seu úter i que, independentment de l'edat, la fa romandre sucosa i sensual. Per a ella recuperar el poder femení és la clau per sortir de l'aïllament col·lectiu (Josephs Serra, 2012).

És interessant indagar sobre la paraula tabú. Sembla que ve del polinesi *tapu*, *tapua*, que significa *sagrat*, no pas *prohibit* tal com s'havia traduït. Sembla que l'etnògraf blanc ho va traduir com a sagrat en àmbits com la guerra o l'intercanvi. Però en canvi, quan es va trobar amb espais dedicats a dones en lluna (menstruants) de les societats maorís, ho tradueix com a *prohibit*, interpretant que és una prohibició de la societat a permetre que estiguin en espais comuns. En canvi, s'ha vist com aquestes dones es retiren de la vida mundana per aprofitar el potencial d'aquest període. Fannie Sosa explica que la cosmologia maorí està molt centrada en les relacions amb la terra i els ancestres i que es considerava que les dones

menstruants eren les que portaven la genealogia del clan. Així, les dones en aquests espais es dedicaven a investigar i estudiar la genealogia (el passat), a tenir visions sobre el futur polític, a cuidar-se i a ser cuidades per la resta del clan (Llopis, 2015, 245).

Si la sexualitat femenina i l'úter, l'embaràs i el part que sembla que en altres temps i cultures podrien haver estat considerats sagrats són avui temes culturals tabú, la menstruació també n'és un de molt important. Podria ser-ne un símptoma l'ús comú de nombrosos eufemismes, per no anomenar directament la menstruació. La medicina no va iniciar el seu estudi científic fins a mitjans del segle XX. Esther Borrell explica com el mite de l'assassinat de la serp apunta els orígens de les fòbies a la menstruació esteses a tot el globus i apunta que el color vermell, conjuntament amb el negre i el blanc, eren els colors dels temps de la cultura de les mares, que encara sobreviu en algun reducte d'aquest món que tant ferotgement ha globalitzat el patriarcat. «La lluna i la sang de les dones es belluguen amb el mateix ritme, cosa que ha contribuït de forma substancial a sentir una atracció o una aversió pel color vermell». (Borrell, 2006, 77). Els colors vermell i blanc són els dos colors que representen les fases de la lluna i que, juntament amb el negre formen la tríada de colors celebrats per les comunitats "matrístiques" (Borrell, 2006, 105). El vermell s'emprava en nombrosos actes: fa 100.000 anys s'enterraven els morts en direcció que seguia el sol vermell -d'orient a ponent- i se'ls pintaven línies de color vermell, del mateix color que s'han pintat els llocs de culte i figures religioses durant mil·lennis (Borrell, 2006, 50).

Borrell interpreta les coves com a primers santuaris, i apunta que el color vermell d'algunes les pintures rupestres és sang (Austràlia), sang menstrual (Borrell, 2006, 130). Els llocs de culte i les figures religioses es decoraven amb vermell, també les robes de les sacerdotesses també eren vermelles. Argumenta que eren símbols de l'erotisme femení, la pulsio tan ferma i poderosa de la sexualitat femenina i que, per tant, es relacionava amb la serp. Afegeix que el cordó umbilical i la placenta (portadors de sang) també eren (i encara són) part de rituals molt importants i ho atribueix a mostres del respecte i consideració que mereixien la gestació i el naixement.

L'autora explica que, tal com passa en moltes comunitats actuals, la festa més important era la d'iniciació de les nenes, al voltant dels 13 anys, perquè rebien els poders de la menstruació i que, paulatinament, van anar desencadenant-se els robatoris del foc, de la màgia, per part d'una cultura que va instaurar religions i relacions jeràrquiques i va sembrar

la por i la repressió. Així, apunta que la poma de la Bíblia havia de ser vermella i del roig sagrat es va passar al roig pecat. Situa com a origen la serp (set) de Satan i, per tant, la demonització de les dones, que van passar de viure el seu cos des de la bellesa a viure'l des de la vergonya. També relaciona el vermell amb el foc, el foc físic, però també simbòlic, que sempre havia estat en mans de les dones, la llar de les sacerdotesses que va convertir-se en el foc infernal.

Afegeix que, per la seva banda, els nous homes van haver d'inventar rituals sanguinaris com la iniciació, els sacrificis d'animals, la castració, la circumcisió, l'ablació, el *sati*..., perquè el vermell de la sang donés legitimació al seu nou poder. En el cas del cristianisme, els oficiants veuen la sang de Jesús vessada per tothom. Però la sang pacífica, la sang de la vida, el vermell del foc, del desig i del caliu sempre serà de les dones, només cal que en recuperem la potestat i la passió. No la passió romàntica, sinó la passió per una vida plena, autèntica i lliure (*menstrupèdia*, 2013).

Però a banda dels interessos simbòlics que hi puguin haver per part del patriarcat de percebre la feminitat i el cos com a quelcom brut, en les últimes dècades s'hi han barrejat els interessos econòmics. La indústria d'higiene femenina creix 2.000 milions de dòlars a l'any. S'ha comptabilitzat que una dona gasta 10.000 compreses d'un sol ús o tampons al llarg de la seva vida. La petjada ecològica d'aquesta praxi recent és ingent. Cada dia 3.000 d'aquests residus van a parar a rius i oceans i, a més, el cotó emprat per fabricar-los 20% dels pesticides del món. Però aquests materials artificials tampoc són innocus per al cos de la dona que els fa servir. El cotó dels tampons absorbeix el flux, però també altera la flora vaginal. I de fet hi ha dones que desenvolupen al·lèrgies i rebuig als tampons i compreses convencionals, ja que contenen diverses substàncies tòxiques.

Des del moviment de recuperació de la menstruació s'argumenta que l'ús dels tampons anul·la la percepció del sagnat i l'aroma mateix de la sang, a banda dels riscos tòxics dels químics que incorporen la majoria dels tampons convencionals. També es posa en qüestió l'ús generalitzat de la píldora -que produeix falsos sagnats, artificials-, com a mostra de l'esforç cultural per sortir de la seva condició cíclica i donar a la seva existència un estat més lineal, com el masculí. De manera que actualment molt poques dones saben com valorar el ritme del cicle. Es proposa que cal conèixer-lo per després fluir amb ell. Molt poques dones saben quan estan ovulant, amb tot el que això suposa.

Miranda Gray, autora del famós *Luna Roja* (1995), adverteix que no és una qüestió banal, ja que el cicle menstrual és el sistema més sensible a l'estrès en moltes dones i, per a moltes, és viscut com a una molèstia i, de vegades, amb molt dolor. Hi ha moltes dones que pateixen mental i físicament durant la menstruació, però per a l'autora l'ajuda que se'ls proporciona acostuma a estar destinada només a combatre els símptomes, doncs la causa en si del seu malestar pot estar relacionada amb ser dona en aquesta societat, no pot remeiar-se (Gray, 1999, 10-11). Hi ha hagut dones que sentien dolor i molèsties i expliquen que, mentre investigaven en un sentit més holístic, el seu cicle es va convertir en una part molt dinàmica, important, visionària, sexualitzadora, alliberadora i espiritual de la seva vida. I que viure-ho d'aquesta manera els va ajudar a sentir-se més íntegres (Fabianova, 2010).

En el documental *La luna en ti s'exposa* que la mateixa potència de la sang femenina, que servia a la dona per connectar-la amb allò sagrat, és avui la font del seu aïllament i de la pèrdua de la seva autoritat. «Mantenir a les dones allunyades de l'enteniment de la força de la menstruació i del poder de la fraternitat que ser dona pot conferir és la forma més arrelada d'impedir a les dones ser conscients del seu propi potencial». S'explica com, durant centenars d'anys, el cicle menstrual femení ha generat menyspreu i aversió, en considerar-lo un brut signe de pecat l'existència del qual reforçava la inferioritat de la dona en la societat, clarament dominada pels homes. Fins i tot avui dia, es pensa en la menstruació com a desavantatge biològic que transforma a la dona en una treballadora emocional, irracional, inestable i en la qual no es pot confiar.

Però el cert és que el documental posa sobre la taula un estudi que es va dedicar a analitzar els canvis d'humor entre homes i dones durant dos mesos. I el resultat va ser que tenien el mateix nombre de canvis. Però les dones podien preveure'ls. Viure la menstruació des d'aquesta òptica suposa un procés molt profund, en el que es remouen emocions molt fondes. S'explica que els òrgans sexuals estan molt lligats als ronyons, que ens transporten a la nostra herència familiar. Potser per això els maoris consideraven que eren uns bons dies per connectar amb el llinatge familiar. Per a la dona, l'experiència de la vida és cíclica. Aquests canvis d'energia l'afecten, no només en la seva vida física i sexual, sinó també en la seva vida psíquica. La vida en ella decau i flueix de manera que depèn del seu ritme interior.

La fase de la menstruació és vista com a un moment de la veritat, el moment més poderós. Seria molt anàlega al naixement. Per això els dolors poden ser semblants als dolors del part.

El que està essent donat a llum és un nou jo. Des del punt de vista del documental, tenim l'oportunitat de donar-nos una nova vida cada mes. Som més vulnerables. Les coses que al llarg del mes reprimim surten enfora i es revelen pensaments més profunds. Les dones que hi ha treballat ens insten a no rebutjar-ho i a considerar que el que surti durant aquesta fase té molta dignitat. Però per fer-ho cal donar espai i temps, permetre el descans i la introspecció. Si durant els dies de menstruació es permetés a les dones parar, no només les dones se'n beneficiarien, sinó tot l'entorn, es podria beneficiar de la seva connexió amb el passat, l'altre, la natura, la lluna, el més enllà (Fabianova, 2009). De fet, hi ha alguna empresa actual que s'ha començat a plantejar la possibilitat de donar dies lliures a les seves treballadores durant la menstruació per tal que elles puguin prendre's un descans i que, de retruc, tot l'equip de treball se'n beneficiï (*Una empresa*, 2016).

Esther Harding explica que en la majoria de comunitats la reclusió estava preescrita per a totes les dones, que no havien d'estar malaltes per obtenir un període de solitud al mes. Això es podia considerar tan positiu com dormir, ja que durant el son es recuperen les forces físiques i es pren contacte amb les capes més profundes de la naturalesa, normalment perdudes en regions inaccessibles de l'inconscient. Explica que durant la menstruació els símptomes de perturbació física o emocional indiquen que hi ha un conflicte entre la seva actitud conscient i les demandes de la pròpia naturalesa. Apartar-se i posar atenció a tota aquesta part, tan sovint sacrificada per la lluita per aconseguir una correcta i adequada adaptació convencional, produeix, des del seu punt de vista, un efecte estranyament curatiu (Harding, 1995, 103-113).

Miranda Gray s'ha dedicat en profunditat a la qüestió i es pregunta si, en la societat moderna, on els rituals de transició ja no existeixen, les nenes realment senten que gaudeixen del do de ser dona, i a quantes se les ha guiat per convertir aquesta experiència en una font de creixement. Adverteix que el fet que la dona aprengui a descobrir els dons que amaga la seva pròpia menstruació i a veure-la de manera positiva, farà que llavors pugui ajudar a les seves filles a acceptar la seva condició femenina i els cicles que li són propis (Gray, 1999, 10-11).

La doctora Carme Valls en parla obertament. Diu que la menstruació ha constituït una diferència invisible i manipulada. En la mateixa literatura feminista, hi ha manca de claredat en l'aspecte menstrual: o bé es fa abstracció d'aquesta realitat de moltes dones, per tal que en

pro de la igualtat no tinguéssim en compte aquesta diferència. O bé negant directament la influència o condicionants del cicle menstrual, per tal d'evitar el condicionament d'inferioritat. En destaca la importància física perquè el cicle menstrual fa que segueixin el cicle també tots els òrgans i sistemes de les dones i les seves alteracions poden ser un indicador de l'estat de salut. També es constaten que existeixen evidències biològiques de la sororitat, quan hem pogut comprendre que existeixen influències d'unes dones a altres també a través de les feromones (Valls-Llobet, 2009, 133).

Ella ha estat també una gran divulgadora de com el medi ambient interfereix i de com els contaminants químics amb els quals convivim afecten més a les dones així com dels riscos invisibles dels anticonceptius hormonals. Estableix que la normalitat en el camp de la menstruació consisteix en un sagnat que no fa mal, que no té síndrome premenstrual i que dura pocs dies. Per ella els trastorns de menstruació es deuen a una distorsió de l'harmonia del cicle. Segons ella el cicle menstrual seria un indicador en positiu de l'estat de salut de les dones i de la seva potencialitat de donar vida. Salut biològica, però també mental, social i medioambiental (Valls-Llobet, 2009, 143).

Una dona, la Laia Prat, ha volgut parlar-nos de la seva menstruació:

Com era abans la teva regla? A nivell físic i a nivell emocional?

Sempre ha estat dura, tant els dies previs com els 2 primers de sagnat. Els dies previs perquè em sentia molt cansada i pesada físicament i tenia punxades als ovaris, malestar general i mal humor. A nivell emocional em sentia dèbil, incapaç d'enfrontar-me a moltes situacions (les quals gestionava bé la resta del mes), i a vegades irascible amb la meua parella.

I la resta del mes? Notaves les altres fases? De quina manera les vivies?

La resta del mes depenia molt de l'ovari i d'altres factors que encara no tinc del tot identificats, però en general els darrers dies de sagnat i primers del mes tenia molta energia i creativitat i els de l'ovulació eren semblants als de regla però menys intensos.

Quina ha estat l'evolució del teu dolor menstrual?

Fa just un any (agost del 2014) va ser quan vaig tenir la primera regla sense cap tipus de dolor. Després encara n'ha vingut alguna de molesta, però ja no com abans. Ara

noto molt que depèn de com he acabat l'última regla i de com de nerviosa he estat durant el mes que ve la següent, és com si et «sembréssis» tu mateixa el següent cicle.

Què has fet per tal que això fos així?

Primer, i molt important, no voler acceptar que el dolor havia de ser per a sempre, negar-me a fer-ho. Les dones de la família en tenen molt, també, i es viu com a normal. Jo m'hi negava. I alhora, fer la pràctica del "ioga Iyengar" adequat a les dones. Això ha estat durant 4 anys. Cal anar conduint el cos allà on ha d'anar tendint. I és un procés molt lent, de fet pot ser infinit. És semblant a unes espatlles tendents a caure endavant, has de recolocar-les una i una altra vegada, perquè la seva tendència natural és una. Amb els ovaris igual: fer entrar el coxis en totes les postures, i tenir-ne sempre consciència en moments més quotidians, com ara asseguda (mantenir l'esquena recta per evitar que l'espai entre melic i la vagina s'aixafi), etc. I el més important, perquè va molt més enllà de la postura, observant com els ovaris acullen situacions i persones desagradables, aprentant-se, i aprenent a relaxar-los també en situacions així.

De què t'has adonat pel camí?

Sobretot que tenen molta força les decisions internes fins i tot a l'hora d'enfrontar-se a una qüestió aparentment només física. I del poder de l'autocuració. I també que el mètode de ioga que practico té suports i especificitats per a múltiples dolors i molèsties físics.

Com creus que ens diuen que ha de ser la nostra sexualitat femenina? Com creus que és?

Quan amb 15 anys vaig anar al ginecòleg per primera vegada em va receptar pastilles anticonceptives per regularitzar el cicle. Per sort m'hi vaig negar. Crec que ens demanen que l'amaguem. Privadament no ens poden obligar o privar de res, però públicament ja és una altra cosa. De totes maneres, han canviat coses perquè les dones fa dues generacions no podien ni dir que estaven menstruants. Personalment ho expresso naturalment des de sempre, tant a la parella com al professor o professora de cant (a vegades encara els sorprèn) com als professors de ioga, que ho pregunten directament a cada classe perquè les dones amb el cicle practiquen diferentment. El

que encara no s'entén gens és el caràcter cíclic del cicle (valgui la redundància) ni la seva influència en "totes" les nostres activitats i relacions socials. No es té en compte.

Quins creus que són els reptes més importants a nivell físic i emocional com a dones en aquesta societat?

Aquesta pregunta probablement hauria de respondre's molt més extensament, però bàsicament el respecte cap a una mateixa, l'acceptació primer personal i després social de les limitacions (i també moments de gran energia i creativitat), els cicles. En general és una societat patriarcal, i s'ha relacionat sempre el món emocional amb un món exclusivament femení. Crec que això ho patim unes i altres, ells perquè han de seguir un model masculí que també és molt exigent²⁹.

²⁹ Entrevista a Laia Prat. Annexos, capítol 1.2.

2.5. Les dones i el cicle de la vida

Compassar els nostres rellotges pot convertir-se en el desafiament més urgent per a tota la humanitat.

I cada dona contemporània és responsable del curs que prengui l'apropiació de la nostra saviesa ancestral.

Laura Gutman. *Violencias invisibles y adicciones*

Des del moviment entorn de la menstruació, s'ha reivindicat la naturalesa cíclica de la vida i també de les dones (i dels homes també, però viscuda d'una manera diferent). Es comparen les quatre estacions que segueix un arbre de fulla caduca, amb les quatre estacions al llarg de la vida d'una dona (joventut, adultesa, maduresa i ancianitat), amb les quatre fases del cicle menstrual (postmenstrual, ovulació, premenstrual i menstrual), i amb les quatre fases de la lluna (creixent, plena, decreixent i nova). Enfront del model lineal de concepció del temps de la tradició occidental, es proposa l'organització conceptual, simbòlica i pràctica del temps cíclic, en harmonia amb els cicles de les estacions al llarg de l'any i de la lluna al llarg del mes.

Des d'un sector més espiritualista del moviment feminista per la recuperació del valor de la menstruació es reclama la història de la Deessa Mare com a arquetip femení de l'origen de la vida, principi contenidor i símbol de totes les fases de la vida còsmica, que uneix els elements, tant còsmics. Es recuperen també altres figures com les ninfes melíades i Afrodita que són filles directes de la mutilació d'Urà per part de Cronos. S'explica que, amb el patriarcat, el símbol de Zeus hauria invertit les lleis naturals, substituint la renovació periòdica de la vida amb l'enterrament de les llavors en el si de la terra, per la dispersió indiscriminada de l'esperma del déu. Això s'atribueix al fet que el Sol, com a manifestació del déu Urà, hauria esdevingut símbol de la fertilitat masculina i la lluna hauria quedat a l'ombra. A partir d'aquest moment, la lluna es vincularia amb el principi maternal antic, incorporant una part negativa, similar a la figura de Lilith.

Lilith (que etimològicament ve de l'hebreu *Lil*, que significa nit, terme que estava relacionat amb els conceptes d'obscuritat o d'absència de llum) és una figura alada que apareix al

poema de Gilgamesh i també als textos talmúdics com la dona d'Adam anterior a Eva. Segons la Bíblia, Lilith va cometre dues transgressions terribles: no va obeir l'ordre de submissió que li va ser imposada i va ser una dona íntegra que volia gaudir igual que Adam de la sexualitat i l'erotisme. Lilith, abans de sotmetre's a les ordres d'Adam va abandonar el Paradís. A conseqüència d'això, se l'ha col·locat fora del món de prestigi, se l'ha convertint en una expatriada, una exiliada, una figura diabòlica. La tradició explica que estava relacionada amb les nimfes arbòries, icones de la relació primigènica de la dona amb la natura, que, lliures de qualsevol convenció o limitació aliena, es poden expressar i comportar amb extrema llibertat. La figura de Lilith es va vincular amb la part fosca de la lluna; com que no es pot sotmetre a la tradició, la seva imatge no gaudeix d'una bellesa tòpica, sinó tot el contrari, produïa recel pel fet de representar allò llibertari (*Dona arbre*, 4-8).

Esther Borrell, estudiosa de tots aquest símbols, afirma que "*die Sonne*" -en alemany "sol"- i la lluna han estat, juntament amb la Terra, símbols de la vida la mort, abans que sorgissin en el món les religions, és a dir els mites masculins de creació. Afirma que, en un inici, el cosmos no estava fragmentat, i semblava ser que la lluna era el seu ull, que s'obria i es tancava -l'ull d'Isis i Seth- (Borrell, 2015a, 11-12). Esther Harding, per la seva part, en un estudi profund sobre la simbologia de la lluna relacionada amb les dones, explica que fins i tot quan la religió oficial hauria estat transferida al sol, un déu de guerra, d'engrandiment personal i de les propietats, les qualitats espirituals haurien romàs amb els déus de la lluna. Per a l'autora, el culte a la lluna és el culte als poders creatius i fecunds de la naturalesa i de la saviesa inherents en l'instint de la llei natural (Harding, 1995, 53).

Ens alerta que ens trobem davant del fenomen que el símbol que per sobre de tots ha romàs a través dels segles per representar la dona ha estat la lluna. Segons ella, des de l'inici dels temps, la lluna s'hauria concebut com a portadora de fertilitat sota la creença que res no creixia sense la seva influència. Afegeix que moltes tribus creuen encara avui que la lluna no només confereix a les dones l'habilitat de crear nens, sinó que també les protegeix i les guarda en totes les seves activitats. És comú veure una naturalesa compartida entre les dones i la lluna, amb una tendència a inflar-se i, evidentment, per la relació de la duració del cicle menstrual i el cicle lunar (menstruació vol dir "canvi de lluna") (Harding, 1995, 43).

Quant a les quatre fases del cicle menstrual, les posem en relació al paper clau del símbol de la creu que va estudiar a fons Maria Gimbutas. Amb els seus braços apuntant els quatre punts del cosmos, és un símbol universal creat i adoptat per les comunitats agrícoles del Neolític, i que s'estén fins a l'art folklòric d'avui en dia. Gimbutas va interpretar que està basat en la creença que l'any és un viatge que abraça els quatre punts cardinals, i que el seu propòsit és promoure i assegurar la continuïtat del cicle còsmic, ajudar el món en totes les fases de la lluna i el canvi d'estacions. La seva constant presència en plats, bols, vaixel·la, segells i corones de figuretes suggeriria sota el seu prisma que són ideogrames per promoure el naixement i creixement recurrent de plantes, animals i vida humana.

L'arqueòloga, que va treballar també en l'estudi de les llengües, observava que la vida està present només on no hi ha estancament i la regularitat de la naturalesa no apareix obstruïda per les forces de la mort. En els jeroglífics egipcis, la creu significa vida o viure i forma part de paraules tals com «salut» i «felicitat». Proposava que un concepte similar devia haver dominat les ments dels primers agricultors europeus. Una transició suau d'una fase a l'altra hauria representat la felicitat. Les composicions de quatre braços, arquetípiques de la renovació perpètua o la totalitat i de la lluna en el simbolisme de la Vella Europa, estarien per a ella associades a la Gran Deessa de la Vida i la Mort, i la Deessa de la Vegetació, deesses de la Lluna per excel·lència: «Cada any s'havia de celebrar la collita i afavorir les de l'any següent, s'havia de tenir cura de la mare, de les mares avantpassades i de la natura, s'havien de conservar els cicles de la vida» (Gimbutas, 2014, 119-121).

Esther Borrell afegeix que la lluna també hauria estat la deessa dels antics pobladors de la Península Ibèrica, la qual cosa s'hauria simbolitzat amb la cornamenta de brau que s'associa a l'úter i als ovaris des de temps remots. «Fa 2000 anys tant a Cantàbria com al Pirineu i a Llevant les nits de lluna plena tot el poblat ballava en honor a la lluna. Estrabó descriu les pràctiques que va veure» (Borrell, 2006, 189). Per l'autora l'efervescència cultural que la lluna -l'ull del cosmos- va inspirar durant més de trenta mil·lennis hauria quedat en la seva major part invisible gràcies a la invenció d'una sola paraula: la Història. «El Sol va fer invisible la lluna durant tot el dia precisament en l'època en què va néixer la Història. Des del tercer mil·lenni a C fins avui la lluna i la prehistòria van quedar desenfocades en la major part de les comunitats» (Borrell, 2015a, 38). D'aquesta manera, explica que s'hauria acabat amb la concepció cíclica del temps i de la vida, quan s'hauria inventat la linialitat del

món en assassinar la mare «i en renunciar, per tant, al renaixement mitjançant el seu cos» (Borrell, 2015a, 22).

Gimbutas també conclouia que és molt probable que en la més antiga prehistòria se celebrés algun tipus de dansa, en la qual els participants, en els seus passos, seguissin espirals que s'enroscaven i desenroscaven, en la mateixa època d'aquestes ceràmiques decorades amb espirals. El moviment d'ampliació o de disminució que segueix l'espiral, possiblement va ser comparat des de molt antic amb el creixent i minvant lunar. És freqüent que en el centre d'un plat o un bol aparegui una espiral i, al seu voltant, un nombre de cercles, en bandes o panells que normalment sumen un total de dotze o tretze i que, potser, simbolitzen el cicle anual amb els seus dotze o tretze mesos lunars (Gimbutas, 1996, 282).

L'arqueòloga explicava que, pictòricament, es representa al cicle llunar mitjançant quatre cercles: el quart creixent i el quart minvant dins de dos d'ells i un tercer més petit que, aparentment simbolitza la lluna nova. La representació d'aquests cicles llunars en tombes al voltant dels hipogeus, per la seva associació amb imatges de la Deessa, suggeririen per ella una connexió conceptual molt primerenca entre el temps cíclic lunar i la regeneració, amb els seus cicles de naixement, mort i renaixement (Gimbutas, 1996, 285). L'autora va assimilar el culte a la lluna i a les banyes al culte als fecunds i creatius poders de la naturalesa. Observava que a l'Àsia occidental del IV al II mil·lenni, la creu s'hauria associat amb el creixement de la lluna. Els símbols de «l'arribar a ser» -mitges llunes, erugues i banyes- acompanyen els dibuixos amb quatre parts. «No representen el resultat últim de la totalitat, si no més aviat la progressió contínua cap a aquesta, el procés actiu de creació» (Gimbutas, 2014, 121).

La poeta Adrienne Rich també es refereix a aquest procés. Per a ella, el sol va arribar a personificar l'escissió de la consciència, mentre que el culte a la lluna va permetre oposats coexistents: un procés holístic (Rich, 196, 194). Hi ha petjades anteriors, com el calendari celta, que es contava per la lluna, no pel sol. Les dues festes més destacades d'aquest calendari eren el solstici d'estiu i el d'hivern. Beltane i Samhain. D'aquesta manera el calendari anual tindria 13 mesos, que és el calendari lunar, abans que s'instaurés el gregorià amb els seus 12 mesos. És significatiu que fins a dia d'avui el número 13 hagi estat profundament associat amb la mala sort.

La llevadora Verena Schmid aporta que l'experiència actual de les dones dins de l'estil de vida lineal exclou sempre la incomoditat i el malestar, reservant sorpreses cada vegada que el ritme de vida imposa la seva alternància. Afirmar que les dones no es troben preparades davant d'aquestes irrupcions vitals dins de la linealitat programada o davant l'experiència real i que experimenten una escisió entre el seu model intern de naixement i el model social proposat, i arriba a patir per un sentiment d'insatisfacció i inadequació en el seu ser de dona i de vegades de mare. «Així és com viuen la seva condició femenina des de la confusió, la desorientació i demanen ajuda als experts» (Schmid, 2012, 29).

La partera Pabla Pérez San Martín aboga per la "ginecologia natural", denunciant la gran manipulació hormonal actual sobre els cossos i l'energia. Des del seu punt de vista, s'enganya a les dones i se'ls oculta informació molt rellevant sobre l'acció i els efectes desfavorables que les hormones sintètiques tenen sobre els seus cossos. Explica que la píndola anticonceptiva es va inventar fa tot just cinquanta anys i que va representar una revolució en l'àmbit de l'alliberació sexual de la dona. Però des del seu punt de vista si bé va obrir nous horitzonts per a la planificació de la natalitat i per a la independència familiar i econòmica de les dones al mateix temps es va donar un pas enrere sobre l'autoconeixement de la seva fertilitat (Pérez, 2015, 197).

La ciència s'ha posat per objectiu controlar les nostres hormones. L'exemple més potent és la invasió d'hormones que reben les dones a la menopausa. Va ser demostrat que generen més greuges que ajuda a la seva salut al enganyar-les i fer-les creure que l'aturada del cicle menstrual inicia un període que cal medicació (Pérez, 2015, 183).

Anna Sàlvia, també afí a aquest punt de vista, compara l'agricultura intensiva a la manera en com tractem els nostres cossos: en comptes d'utilitzar mètodes ancestrals per combinar cultiu i descans, fem servir pesticides, fertilitzants i sistemes de rec per cultivar sense descans i augmentar les collites a curt termini. Per la psicòloga, el què s'aconsegueix és esgotar els camps que es tornen infèrtils i generar dependència dels productes artificials. De la mateixa manera rebutja pretendre governar el nostre cos per tal que en tot moment estigui actiu i productiu, recurrent a l'ús de cafè, sucre, llum artificial, estimulació audiovisual... i la creença que la llibertat es troba en aquesta dinàmica. Ho explica així:

La lluita constant per mantenir-nos en la falsa linealitat ens causa malestar i ens fa malversar molta energia i desaprofitar grans qualitats. Culturalment hem creat un ideal de dona irreal basat en una noia de vint anys en fase ovulatòria al migdia d'un dia assoleiat de primavera. Però què passa si el dia s'ennuvola i comença a ploure? ¿i si són les onze de la nit? ¿i si és hivern? ¿i si tinc quinze, quaranta o seixanta anys? ¿i si estic embarassada o lactant? És a dir, ¿què passa la major part de la meua vida? Passa que dedicarem moltíssima energia a intentar emular aquest fals ideal lineal en comptes d'acceptar i aprofitar els estats que ens regalen les fases dels cicles que vivim. Quan cooperes amb la teua naturalesa canviant s'obre un món de possibilitats i experimentes una nova sensació de control sobre la teua pròpia vida, de llibertat de ser tu mateixa i d'estimar-te tal i com ets. (Sàlvia, 2013, 16)

Des d'aquest moviment per a la reivindicació de la menstruació conscient, es parteix de la base que les dones continuen portant incorporat en el cos el calendari lunar, de manera que cada 26 o 28 dies es renova un cicle continu en forma d'espiral en el temps. Es reclama que encara que s'hagi invisibilitzat, el cicle menstrual sempre ha format part de la societat i de la cultura. Personalitats com Miranda Grey, amb els seus llibres i tallers, s'han convertit en les grans divulgadores del potencial personal i social de redescobrir-lo. Afirmen que el cicle menstrual *ha tornat, però va armat i és perillós!*

En els seus textos explica que el cicle menstrual és un poderós recurs compost d'una sèrie d'habilitats que permeten a la dona crear cultura i la societat i que, precisament, en el si de totes dues creixeran les noves generacions que compondran el futur. Des del seu punt de vista, no només comprèn una faceta altruista: també ofereix a les dones les eines necessàries per tal que deixi la seva petjada en el món i assoleixi l'èxit creatiu i la satisfacció personal. Al seu entendre, la natura no desitja que les dones siguin màquines de concebre; també les recolza en la seva individualitat, en els seus objectius i somnis a través del desplegament de les diferents capacitats que conformen les quatre fases del cicle menstrual (Gray, 2001, 39).

Les quatre fases descrites, assimilades a les quatre estacions, són: la fase premenstrual, que és viscuda com la fase més creativa, perquè amb la seva progressiva introspecció brinda l'oportunitat per comprendre, acceptar i guarir els nostres patrons profunds de por, desig i necessitat. La fase menstrual, que es caracteritza per ser la fase més reflexiva. Es pot

comprendre com a una hibernació, retirada, la concessió d'un espai que permeti desenvolupar el seu poder reparador, de manera que, en postposar tasques, les dones puguin establir prioritats a la seva vida i es donin temps a decidir conscientment de què ens desfem i amb què seguirem endavant.

Seguidament vindria la fase postmenstrual, que contrasta per ser la més dinàmica, lleugera, en què s'ha adquirit la sensació de seguretat personal, independència, gran energia física i claredat mental i que proporciona forces per entrar en acció i planificar la vida que desitges. Seguidament vindria la fase ovulatòria, en què tot el potencial s'expressa en fora i cap als altres. Miranda Grey aporta que pot resultar molt subtil per a algunes dones perquè l'actitud pròpia de la fase es correspon amb l'arquetip dominant de la condició femenina en la nostra cultura. Afirmar que en aquest moment gravitem cap als homes, en busca d'un punt de vista masculí i que la gran càrrega emocional de l'ovulació es nota en el tracte amb les altres persones i comunicació, enfortint les relacions.

Les diverses autores proposen que el treball de la consciència d'aquestes fases en el propi cicle, l'autobservació a través d'un diari, la meditació, l'assistència a grups d'autoconsciència, pot ajudar-nos a passar de la consciència linial a la cíclica. Un altre aspecte que és recurrentment citat com a ajuda per entendre les diferents fases del cicle és el coneixement dels diferents arquetips femenins que es relacionen amb cadascun d'ells: la jove (postmenstrual), la mare (ovulació), la xamana (premenstrual) i l'anciana (menstrual). Harding apunta que els arquetips són símbols i que les formes primitives que apareixen en els somnis de la gent moderna són sorprenentment semblants a les escultures antigues o quadres primitius. Interpreta que tenen un significat que encara roman inconscient. El més antic és un con o pilar de pedra. Després apareix molt l'arbre sagrat, decorat i en el cas de Grècia i Mesopotàmia l'olivera. La primera deessa lluna era animal: ós (ferotge), pantera o lleó (agressiva), toro, cabra o vaca (maternal) i els ocells (saviesa) (Harding, 1995, 67-68).

Per C. G. Jung aquestes imatges eren considerades arquetips, formes preexistents que pertanyen a l'estructura heretada de la psique comú a tot el món. Aquestes estructures psíquiques estarien dotades d'una forta càrrega de sentiments, de manera que quan l'arquetip s'activa, alliberaria una energia específica que és reconeguda per la consciència i és sentida en el cos mitjançant les emocions. Jung escriu que la pèrdua d'un arquetip fa pujar aquest «descontentament de la nostra cultura» i ens atemoreix. I afegeix que sense la vitalitat

femenina que contrarresti el principi col·lectiu patriarcal apareix l'esterilitat ja que la creativitat i el desenvolupament personal estan sufocats.

Nancy Qualls-Corbet una seguidora seva, que va aprofundir en els arquetips femenins afirma que, quan la Gran mare no és reverenciada, les estructures socials i psíquiques es converteixen en mecàniques, polítiques i militaritzades. Des del seu punt de vista el pensament, el judici i la racionalitat es constitueixen com a factors dominants i la necessitat de relació, sentiment, afecte i cura de la natura queden desatesos. D'aquesta manera es trencaria l'equilibri i no hi hauria harmonia a l'interior d'un mateix ni en el món exterior. Observa que amb la desatenció d'aquestes imatges arquetípiques tan relacionades amb l'amor, apareix en la psique una divisió respecte els valors, una unilateralitat. Com a resultat ens sentiríem tristament mutilats en la nostra recerca de la salut i la complitud. Es pregunta com recobrar aquests arquetips i proposa seguir el model de les excavacions: «excavar els espais misteriosos de l'inconscient per tornar a la llum aquestes imatges adormides» (Qualls-Corbett, 2004, 17-18).

Hem entrevistat a Ana Sàlvia Rivera, la psicòloga especialitzada en sexualitat i menstruació més popular al nostre país, autora de *Viaje al ciclo menstrual*.

Quina resposta has observat que tenen les dones quan conèixen més i treballen sobre el seu cicle menstrual?

Les dones que participen dels meus tallers i xerrades solen sorprendre's del fet que no es tracta d'engolir nous coneixements teòrics sobre la sexualitat femenina sinó de permetre'ns escoltar i posar en valor les sensacions, emocions i necessitats que experimenten durant el cicle menstrual. Solen sentir una barreja d'eufòria i alleugeriment al descobrir que no són diferents a la resta i que no tenen perquè seguir fingint ni lluitant en contra d'elles mateixes, amb frustració i ràbia perquè aquesta experiència arribi tan tard.

Què suposa prendre mètodes anticonceptius hormonal?

Quan prenem mètodes anticonceptius hormonal eliminem el cicle menstrual: no ovulem ni menstruem (es tracta d'un petit sagnat que no és la menstruació). Les hormones que consumim ens afecten a tots els nivells: físic, mental, emocional,

intuïtiu, sexual, relacional, d'objectius vitals. Així que no experimentem la vida de la mateixa manera que ho faríem si no prenguéssim hormones.

És molt important que això s'expliqui, perquè realment tinguem el coneixement que ens permeti prendre les nostres pròpies decisions respecte quin mètode volem utilitzar. Actualment, la major part de les dones pren aquesta decisió sense suficient informació i això és molt greu.

Quins beneficis creus que pot aportar fer servir compreses de tela o la copa menstrual?

Aquests mètodes de gestió del sagnat ajuden a tornar a connectar amb la menstruació i posar-la amb valor: ja no és quelcom que no toquem, ni mirem i que llencem ràpidament a les escombraries. Aquests mètodes ens obliguen a tenir relació amb la menstruació i, en el cas de la copa, amb la nostra vagina i sòl pelvià.

Com explicaries el sagnat lliure i perquè creus que és tan desconegut?

El sagnat lliure és el millor mètode de gestió del sagnat. De fet, no en necessitem cap altre! Tota la resta són bolquers menstruals. Es tracta d'escoltar el nostre baix ventre i sentir quan tenim ganes de treure la menstruació, com aquell que té ganes d'orinar o anar de ventre. Així de senzill!

A hores d'ara ja no em sorprèn el gran poder que té l'educació i la cultura sobre els nostres cossos: capaç de fer que hagin existit milions de dones que han viscut tota la vida amb un clítoris entre les cames i no se l'hagin vist ni tocat mai, per posar només un exemple. En la nostra cultura, tot el que té a veure amb la sexualitat de les dones ha estat amagat i disfressat de brutícia, culpa i pecat. La menstruació i la nostra capacitat de sagnar on vulguem, també.

Veus un canvi d'actitud respecte aquest tema entre el públic general en els últims anys?

Si, cada cop hi ha més gent que ha llegit o sentit alguna cosa sobre el cicle menstrual i com ens afecta globalment des d'un punt de vista empoderador i no patologitzador. Crec que és un coneixement que s'està expandint poc a poc però sense pausa. El fet de que a la primavera saltés als mitjans de comunicació a través de la proposta de la CUP

a l'Ajuntament de Manresa va ser un gran pas i va fer que molta gent en parlés i es preguntés quin interès podia tenir el cicle menstrual. De fet, fins i tot es va parlar del sagnat lliure! Va ser una gran setmana!³⁰

30 Entrevista a Anna Sàlvia Ribera. Annexos, capítol 1.2.

2.6. Procés de "mestressació"

Les dones estan atomitzades, separades unes d'altres,
tancades en les seves llars en la seva immensa majoria,
de manera que en no estar recolzades unes per altres,
s'han d'enfrontar individualment a un poder institucionalitzat.

Celia Amorós

Des de la vivència actual dels temps en l'era de l'individualisme, enmig de la pèrdua profunda dels teixits comunitaris i l'atomització de la vida social, les dones acusen molt la duresa de la solitud amb què enfronten les etapes en què les cures dels altres són més intenses. Com a resultat, hi ha tot un sector dins el feminisme que es pregunta com podria haver estat el dia a dia en aquestes possibles societats "matrístiques" primigènies o en l'actualitat d'algunes cultures que resguardin formes de vida més comunitàries i que respectin més els cicles de la natura i de la vida. Una de les obres més divulgades al respecte i més llegides en aquest aspecte és *La tenda roja*, d'Anita Diamant, de la qual se n'ha arribat a fer fins i tot una mini-sèrie americana. El títol i el símbol de la novel·la ha originat tot un moviment mundial de trobada de grups de dones anomenat *The red tent* sobre el qual se n'ha fet un documental: *Things we don't talk about: women's stories from the red tent*.

Al llarg de les seves pàgines, la novel·la parla d'una tradició oblidada, d'un temps suposadament ja patriarcal, però en el qual sobreviuen encara vestigis de les costums "matrístiques". Es presenta la tenda roja com un espai de reunió de les dones d'una tribu³¹. I en especial un lloc per compartir intimitat i complicitat femenines, una part fonamental de la sexualitat femenina. Entre altres estones diverses, també hi compartien els dies de menstruació, els dies de lluna. És conegut que quan les dones viuen juntes tendeixen a menstruar en les mateixes dates, sincronitzant els seus cossos.

31 Actualment hi ha tot un moviment de creació de "tendes roges" com a espais de trobada de dones on compartir tot tipus d'activitats, que fomentin el vincle entre elles i el gaudi personal.

Segons l'antropòloga Marta Moia, en moltes societats, per als homes la menstruació era alguna cosa misteriosa que irrita i causa dolor. Imaginaven que les dones patien i es consideraven afortunats. Les dones no els dissuadien. Un cert tabú era també una manera també de protegir-se, de tenir un espai i un temps. Per a l'autora, en algunes cultures les cabanes s'utilitzen per a la menarquia, en altres cada vegada que les dones menstruen i quan no s'erigeix un habitatge especial, les joves han de recloure's lluny del poblat, en el bosc o entre els arbustos. «Tot mascle que violi les normes que protegeixen a les dones menstruants patirà terribles conseqüències» (Moia, 1981, 59).

Martha Moia explica que es tracta de dues maneres d'interpretar la realitat: les dones s'aïllen de la comunitat i rodegem la menstruació de prohibicions estrictes per impedir la còpula durant el seu període infèrtil, mentre que els homes pensen que són ells els que les aïllen i es neguen a copular amb elles perquè la sang menstrual els contamina. Constatem que els altres dos períodes infèrtils de la dona (embaràs i lactància) estan envoltats també de prohibicions rígides que impedeixen la còpula. «I és que les nostres ancestres coneixien els fets fonamentals de la seva sexualitat» (Moia, 1981, 60-61).

A la tenda roja de la novel·la, la veritat se sabia. El cert és que les protagonistes consideraven la sang com un do concedit per Innana, la gran Mare. Els dies que hi passaven transcorrien com un torrent plaent, una festa entre converses sobre símptomes d'embaràs, trapelleries dels infants, cantaven, es trenaven el cabell unes a les altres, s'ungien els peus amb olis, es menjaven dolços i els petits anaven d'un cantó a l'altre buscant el pit i la falda de les seves mares. Mentrestant, el regal d'Innana les recorria, purificant el cos de la mort de la lluna i preparant-lo per rebre la nova vida de la lluna. Les dones donaven gràcies pel repòs i la recuperació i pel coneixement que la vida surt d'entre les cames i que la vida costa sang.

A la tenda roja també s'hi paria, entre germanes, mares i cosines. I les mares hi restaven durant una lluna quan els naixia un mascle i dues si era una nena. Durant aquest temps eren ateses i acompanyades per totes. Això suposava una gran germanor entre elles. Havien assistit als parts de cadascuna de les altres i havien alletat les criatures propies i alienes, havien rigut a l'hort i havien cantat a la lluna plena (Diamant, 1999, 116).

Les nenes quan creixien i tenien la primera menstruació ja hi podien entrar, després d'haver passat per un ritual d'iniciació entre dones que els recordava el regal de la seva naturalesa profunda que els pertanyia. En la novel·la s'explica que el procés d'assimilació amb les cultures patriarcals aquesta pràctica es va perdre i les nenes i les dones van desatendre aquesta esfera de la seva sexualitat, acceptant pràctiques com que els homes exposessin els mocadors amb la sang de les seves filles «com si un déu més petit vulgués una degradació tal com a tribut». El record d'aquesta tradició hauria quedat sepultat en l'oblit i les dones hauríem quedat òrfenes d'aquest acompanyament i abandonades a l'agressivitat de viure soles la nostra feminitat en un entorn dominador i competitiu.

Per a aquest apartat hem entrevistat l'historiadora Esther Borrell. L'autora catalana explica com, contràriament al què s'explica en els llibres d'història, les dones iberes no només van ser les inventores de les arts i l'agricultura, sinó també les guaridores d'infants i adults, les mages, les conselleres i les endevines, abans que les tanquessin a les seves llars, abans del segle I anterior a l'era cristiana. Estrabó en els seus relats parla del caràcter ginecocèntric de les comunitats celtiberes (Borrell, 2006, 128 i 137).

Esther Borrell ha publicat diversos llibres sobre aquesta temàtica de manera transversal. *Presoneres del progrés* és el resultat d'unes trenta entrevistes amb profunditat fetes a dones que viuen a la comarca de l'Alt Empordà de diferents edats amb les quals parla del seu grau de satisfacció i llibertat personal. Arriba a la conclusió que, especialment en els pobles petits, en cinquanta anys hi ha hagut una pèrdua flagrant de felicitat femenina, perquè l'espai s'ha fragmentat de tal manera que les dones estan condemnades a la solitud i al tancament.

L'autora parla de la "mestressació" com a procés de tancament en el qual les dones esdevenen mestresses de casa i passen a dependre d'un salari que normalment prové de la seva parella. Aquest procés de dependència genera, entre altres coses, una invisibilitat del treball de les dones i una desvaloració femenina: es tracta del *hausfranisierung* de Maria Mies (Borrell, 1999, 39). Aquest procés de tancament propi de la modernitat afecta tots els éssers humans, però els grups més oprimits en pateixen més les conseqüències.

Explica que el poder i la fragmentació organitzen avui la vida alt empordanesa mitjançant la violència, el tancament i el control ideològic i físic de la maternitat.

El tancament no deixa de collar cada vegada més, i noves tanques es van aixecant des de 1968, tan invisibles com infranquejables, i aquesta invisibilitat fa que les dones ensopeguin contínuament i els homes no entenguin per què ploren. Les dones s'han quedat sense temps per ballar, per riure, per parlar, per sortir de casa, per distreure's, pel contacte amb la natura (estimada per a totes) (Borrell, 1999, 80).

En aquests pobles, en l'actualitat es presenten condicions de tancament, barreres espacials, i manca d'afecte en general, però que es presenten especialment dures per a les dones i mostren la dificultat de viure avui la vida de poble sense emmalaltir. En l'estudi es veu com la comunicació de les quals s'ha reduït de forma alarmant i el consumisme i altres addiccions com a sortida escollida per escapar de la insatisfacció han generalitzat la malaltia. «Vivim com si l'acaparació ens hagués de resarcir el desig negat» (Rodrigáñez, 2007, 75). Esther Borrell conclou que la fragmentació exterior i interior de les dones ha destruït la seva felicitat, però també la seva llibertat. «La gran llibertat que atorga una connexió profunda entre mares i filles i també entre germanes» (Borrell, 1999, 201).

Des del seu punt de vista, si la pèrdua de la matrilocalitat hauria estat un cop duríssim per a la llibertat femenina, que quedava òrfena de la protecció del seu ambient matern, la industrialització, la secularització i l'èxode del camp hauria estat el pas definitiu pel procés de "mestressació". «La vida agrícola s'industrialitza ràpidament, i, a Anglaterra, el laboratori social més judiciós del món, es van esborrant els últims vestigis de les antigues celebracions paganes de la mare i el fill» escrivia Robert Graves a *La deessa blanca* (Graves, 1994, 658). Borrell afegeix que les lleis de propietat privada promulgades en el segle XVI varen erosionar el dret que la gent tenia a emprar els boscos i pastures, varen provocar l'emigració de la gent del camp a la ciutat així com una disponibilitat de mà d'obra per a la Revolució industrial (Borrell, 2015b, 63).

Per la seva banda, Carolina del Olmo³² estudia com des dels primers assentaments fins a l'auge de les fàbriques com a centres de producció la casa havia estat el centre de treball i unitat de subsistència. Sosté que la llar, com a lloc privadíssim en el qual s'ha forjat la figura

32 La filosofa espanyola denuncia el perill de la dictadura dels experts que ella polaritza entre posicions adulto-cèntriques i infanto-cèntriques. Explica que és obvi que les mares se sentin desorientades amb tots els llibres que apunten les greus conseqüències a llarg termini de les actituds en una direcció o l'altra i aposta més per la recuperació del sentit comú i resocialitzar la criança en plena crisi de les cures (Olmo, 2013).

de la mestressa de casa, és una construcció social exòtica i molt recent. Abans la llar era un espai permeable a moltes activitats, on convivien animals, cultiu d'aliments, parts de les mares, jocs dels infants i morts dels ancians. En ells es superposaven múltiples tasques múltiples tasques, moltes d'elles controlades per les dones per la qual cosa atresoraven un bon nombre de coneixements pràctics que les feien molt autònomes avui es troben compartimentats en mans de diferents professionals (Olmo, 2013, 35).

Borrell afegeix que abans que la població agrícola es desarrelés per anar a les ciutats, la casa era un lloc sagrat: el lloc on naixies i mories, el lloc on la mare paria. Per a ella la dessacralització de la casa materna forma part del procés de desvalorització i d'invisibilitat de les mares, que sembla haver culminat avui en el Mare Nostrum (Borrell, 2015b, 43).

Seria absurd idealitzar la vida rural i les relacions comunitàries de les societats tradicionals, perquè les realitats eren diverses i en molts casos les desigualtats. La submissió i l'absència d'opcions, sobretot en el cas de les dones, eren flagrants (Olmo, 2013, 33). Però en molts casos, vida als pobles fins fa cinquanta anys mantenia formes comunitàries rellevants. No s'acostumava a viure en famílies nuclears, sinó en famílies extenses que s'ajudaven, i la majoria de tasques es feien en companyia.

Al poble i amb els pobles veïns, tothom es coneixia i les famílies de pagès eren gairebé autosuficients. La vida i el treball no estaven separats, ni per temps ni per espai. Els cicles del camp es lligaven amb els de la vida familiar i amb les celebracions. La gent, sense automòbil, es desplaçava poc, algun cop per anar a mercat al poble proper o al metge, però en general feien vida al camp, al carrer i a casa. Els veïns, els amics i la família extensa eren els companys de tasques i de festes. Les dones, si no canviaven de poble en casar-se, podien seguir compartint les hores amb la mare, els germans i germanes, cosins i cosines i les amigues d'infantesa.

En el seu treball, Esther Borrell presenta com durant tota la història de la humanitat fins fa quaranta anys les dones treballaven molt, però gairebé sempre ho feien acompanyades: anaven a la font, s'ajudaven en les feines del camp, espallussaven, anaven de castanyada en castanyada, feien garbes, esperaven que arribés la màquina de batre, ajudaven a fer la matança, jugaven a cartes, cosien, passaven el rosari, cuinaven, anaven a mercat, alletaven, treien la cadira al carrer...:

«Sovint el temps passava volant perquè ho feien juntes i cantaven i xerraven i reien i ploraven mentre les seves mans no paraven...»

Per a ella l'emblema d'aquests espais comuns que hem perdut les dones i que dóna nom a aquest capítol són els safareigs. La majoria de les que hi van a rentar reconeixen que per a elles era un espai de plaer, que els agradava molt anar a fer la bugada al safareig. Mentre es feia neta la roba es feien netes moltes altres coses. D'aquí que sobrevisqui l'expressió "fer safareig". A totes les àvies els agradava anar a rentar al safareig comunal. Abans el riu era una festa per a totes. Quan no hi anaven a rentar llana hi anaven a berenar, a l'estiu a banyar-se i els diumenges peixetada.

Esther Borrell planteja com a un parany la presentació de la llibertat que la publicitat ens ha venut els electrodomèstics com a fites del progrés en les últimes dècades com a alliberadors de les tasques domèstiques. Si bé és veritat que suposen un estalvi de temps i d'energia, defensa que no ens hem adonat que, com més ha avançat *l'alliberació*, més ens hem convertit en presoneres d'un procés de tancament i de "mestressació". I això, des del seu punt de vista no ajuda gens a la felicitat i salut mental femenines. Olmo aporta estudis que es van fer en animals en captivitat, en què, quan s'aïllava a les femelles del seu grup, tancades en gàbies amb les seves cries com a única companyia, es comportaven d'una forma molt semblant a les mestresses de casa nord-americanes dels anys cinquanta, amb les seves obsessions i neurosis (Olmo, 2013, 65).

De fet, la mare sobreprotectora, desequilibrada, bolcada en allò domèstic i aliena a la reflexió, és una figura que es crea en els suburbis nord-americanes dels anys quaranta i cinquanta. És una dona construïda des de fora de sí mateixa per psicòlegs i experts (sobretot per certes corrents del psicoanàlisi). Aquí aquest patró va ser importat pel franquisme i encara avui n'arrosseguem la petja (Esteban, 2011, 7).

Vam parlar amb Ester Borrell, que denuncia que avui els espais comuns de trobada femenina gairebé sempre s'han de pagar, el mercat se n'ha apropiat i, moltes vegades l'únic espai de contacte i trobada és el treball remunerat. Per a la historiadora, hauríem, però, de recuperar espais i temps gratuïts i comunitaris. On puguem ajudar-nos mútuament amb les nostres feines i, alhora parlar, deixar anar, compartir... per higiene individual i per salut col·lectiva.

Per a tu subversiu escriure sobre matrifocalitat i matrilinealitat i la seva història vinculada als nostres orígens?

Sí. Oi tant que és subversiu. A tot al món i també a l'Estat Espanyol. Per molts motius. Perquè si hi ha hagut un poder femení molt important, vol dir que es pot tornar a conquerir aquest poder. Dóna molta força a les dones ser conscients que hem tingut aquest poder; és perillós per molts motius. Aquest any és el primer any (2015) que s'imparteix informació continuada sobre aquest tema a la Universitat de Barcelona. Hi ha durant tot l'any com a convidada l'Anna Boyé, una antropòloga que ha visitat molts pobles matriarcals, que cada any viatja a un poblat matriarcal. Va publicar el seu treball fa anys a un *Magazine* de *La Vanguardia* sobre els Mosuo.

Afecta a l'hora de publicar?

Doncs sí, és subversiu i tabú. Aleshores, en el moment de publicar, no t'ho volen publicar. Encara que tinguis crèdit. Jo per exemple tinc crèdit a Pagès Editors, que són gent que s'arrisca molt i que va molt a contracorrent i els agrada molt el que jo faig. Però tot i així tinc algun llibre, com per exemple *El robo del espacio femenino*, que no l'han volgut publicar. L'he hagut de publicar jo mateixa perquè també és difícil tenir lectors. No s'arrisquen a publicar coses que saben que probablement no amortitzaran. (...) A Alemanya hi ha col·lecció de gènere on tot això hi té cabuda. Aquí no. Jo he publicat set llibres. Dos els he pogut publicar per editorial, però els altres me'ls he hagut de publicar jo mateixa.

Com afecta pel que fa a Europa?

Per una banda sí, hi ha uns privilegis. Quan aquests privilegis estan en perill, intencionadament hi posen barreres. Per part de la comunitat intel·lectual masculina no interessa gens. Però també per la part femenina. Quan tu estàs en una situació que encara que no t'agradi, veus que no hi ha cap sortida, no et vols complicar la vida. I intencionadament et poses barreres per no conèixer altres possibilitats. O sigui que per dues bandes, tant per als homes com per a les dones, intencionadament sí que hi ha barreres respecte aquest tema. Però després també a nivell psicològic, de forma inconscient, és un comportament estès àmpliament. Jo crec que un 99% de la gent no ho vol saber. Heidegger toca molt aquest tema del no voler saber i de no voler tocar temes que poden qüestionar la teva seguretat a nivell emotiu i quant al pensament. (...)

Quin ha estat el teu recorregut cap a aquest tema?

El tema de la maternitat no és un tema que m'hagi interessat en sentit pràctic a la vida, perquè no he sigut mare. Però quan vaig fer el meu treball *Presoneres del Progrés* volia veure com havia canviat la vida de les dones en un breu període de temps. Jo havia vist un canvi molt important i m'interessava documentar-me. Vaig veure que el tema de la maternitat era molt important; llavors vaig fer preguntes molt profundes sobre el tema.

Aquest treball el vaig fer quan estava estudiant. Vaig fer deu pàgines de preguntes. El primer tema, que era l'economia, el vaig presentar com a treball de curs. Tots els altres nou temes els vaig guardar. I quan vaig tornar de fer els estudis d'Innsbruck vaig comprendre molt millor les entrevistes que havia fet i els vaig donar una dimensió important. Em va anar molt bé haver fet estudis de gènere per comprendre bé la vida de les dones del meu país. I vaig tenir la sort d'estudiar amb la catedràtica de Claudia von Werholf, una dona amb una gran cultura i amb idees molt radicals. De fet, vaig anar allà per ella. Un dia em va convidar a casa seva. Té una biblioteca increïble de coses súper noves, innovadores, de tots els camps perquè a ella també li interessa tot. Estudiar amb ella, i després anar llegint la bibliografia que anava demanant durant anys, vaig anar comprenent i interessant-me pel tema del matriarcat.

Quins son els teus autors de referència?

Göttner-Avendroth. Ella és una de les primeres, molt important. Gerda Weiler ha fet el "matriarcat" a Jerusalem, estudiant la Bíblia, l'Antic Testament, molt interessant. Werholf, amb la que jo vaig estudiar. Per mi és la millor: ha llegit el treball de Gottner Avendrof i fa relacions amb altres autors i va més lluny en teoritzar sobre el tema. Genoveva Patres. Que va fer un treball seriós sobre les amazones del Mediterrani. I tantes i tantes altres. (...)

Existeix un moviment de dones que valora aquest tipus d'informació?

Comença a interessar el tema de la maternitat, però no del matriarcat. Per exemple, jo veig que ara amb tot això de les doules, la lactància, les tendes roges, els cercles de dones, està renaixent una mica la cultura de les mares, però a nivell intel·lectual es queda molt curt i continuen amb por, o sigui que no ha canviat res. Però sí que

comença a interessar aquest tema, i està molt bé, perquè fins ara ser mare era un tema que no era digne de tenir cap consideració social.

Tot això de la força del poder del cos s'està recuperant i jo penso que té moltes possibilitats d'èxit. La gent està molt infeliç i necessita recuperar la força i per aquí es recupera una força femenina important, que és la connexió amb la lluna i amb els astres i amb el propi cos. Però a nivell d'idea, d'història, no es treballa.

Potser aquest treball s'està fent més a llocs com Mèxic, que han conservat més les cultures "matriarcals". I a nivell de dones, on hi ha un moviment molt important a tot Sud-Amèrica. Són les dones que ho estan movent tot, a nivell de supervivència, a nivell polític, a nivell de base. I això fa que connectin també amb el seu cos i el seu poder. Elles van més per davant que nosaltres. Werholf, la meva professora, va estar a Venezuela molts anys i segur que allà va captar tot això.

I això no et fa sentir molt sola?

(...) És que el pensament està desprestigiats. Ens hem carregat el cos durant tants i tants anys que la gent vol recuperar el cos i el pensament és vist com a quelcom negatiu, com a un obstacle i no és així, continua dirigint els nostres passos. Tu camines, però és el pensament qui t'orienta a tu, a les teves preguntes, les teves barreres, és imprescindible treballar el pensament.

Però com que l'abstracció s'ha identificat amb la part masculina, doncs es rebutja. A part que fa mandra treballar-ho. I és una llàstima que tot aquest moviment tant interessant hi renunciï, perquè li donaria una força brutal. Hi ha una gran necessitat de recuperar la força interior, perquè són molts anys que anem acumulant debilitat, la gent està malalta i necessita una sortida. I potser ara comencen les dones a interessar-se per altres coses.

Per part dels homes també, perquè la crisi que tenim en aquest moment, tant ecològica com social, és el resultat de cinc mil anys de patriarcat. És aquest el resultat, la violència de tot tipus. I no es pot aconseguir una vida harmoniosa si no es contempla

aquesta història. També estan sorgint comunitats d'homes que qüestionen la seva masculinitat, a Sud-Amèrica, també, perquè allà la violència física és molt més gran³³.

33 Entrevista a Esther Borrell. Annexos, capítol. 1.1.

2.7. Auge dels grups de dones

Bruixes d'ahir, bruixes del dia,
ens trobarem a plena mar.
Arreu s'escamparà la vida
com una dansa vegetal.

Maria-Mercè Marçal

Malgrat els tabús i els mites, al llarg de la història les dones han continuat vinculades a la cura del cos: a l'infantament, l'alimentació, el vestit, l'atenció dels malalts i la mortalla. Sota el punt de vista del moviment feminista, això els donava un coneixement pràctic i una saviesa incalculable de fisiologia, remeis, herbes, propietats dels aliments i de necessitats emocionals i físiques de grans i petits que s'ha perdut en les últimes dècades. La transmissió d'aquests coneixements es feia en el marc de la transmissió entre dones. Diu el Talmud, “la mare em va dir que tots els encantaments es fan en nom de la mare”. Els coneixements es transmetien de mare a filla, de dones velles a dones joves.

Aquest saber sovint anava més enllà del mer saber fer amb allò material, sinó que també s'utilitzaven tècniques més subtils que es van relacionar amb el món de la màgia i que avui més avessats a les tècniques de medicina energètica podem comprendre millor. Hi ha documentades moltes més dones practicants de màgia que homes. La demonització creixent que van patir les dones en els darrers segles de l'època medieval i durant l'època moderna es pot emmarcar en aquesta barreja d'admiració, por i desconeixement de l'altre, per part d'una societat que s'allunyava cada vegada més de la natura i del coneixement vivencial dels seus processos (*Per bruixa*, 2007, 12).

La proximitat de les llevadores al misteri de la vida, els seus coneixements sobre el cos de la dona i sobre remeis, la mort -tantes vegades present en els parts- i l'ambient misogin que es respirava arreu al final de l'edat mitjana va fer que algunes vegades fossin acusades de bruixeria. Es va començar a generar una por col·lectiva: les dones, com a donadores de vida, també la podien treure; les mans que guarien també podien matar; les qui saben produir i preparar aliments també podien elaborar i administrar verins. Es creia que les dones,

l·ligades a la vida i a la mort, podien endevinar el futur i fascinar, suscitar i esvair amors amb els ulls i les mans fent “l·ligaments simbòlics” (*Per bruixa*, 2007, 32)

A Amèrica Llatina, on tots els processos són més recents hi està havent tot un moviment de defensa de les parteres tradicionals, com a acompanyants que han estat des de l'inici dels temps dels processos de salut en la vida sexual i/o reproductiva de la dona. Aquestes remeieres, sense estudis acadèmics, han amparat inombrables vides assistint infinits naixements. També han estat anomenades remeieres i sempre han relacionat la guarició amb l'ús d'herbes i pocions medicinals i apliquen tècniques i maniobres que són apreses per la transmissió del llinatge (Pérez, 2015, 38). La partera Pabla Pérez San Martín ho denuncia així:

La Pachamama és relegada davant l'adoració de la verge Maria. Així, tota la consciència espiritual del nostre continent és anihilada i castigada. Les parteres, les remeieres, les xamanes i xamans són acusats del crim de bruixeria. L'holocaust es concreta fins al dia d'avui, quan la medicina oficial segueix perseguint a les medicines ancestrals, catalogant-les com a «poc vàlides» i jutjant l'exercici del comaratge tradicional com a arriscat i il·legal (Pérez, 2015, 40).

El patriarcat s'esmera a trencar els vïncles entre dones, menyspreant les nostres capacitats i coneixements, trencant la tradició que s'ocupa de transmetre sabers ancestrals entre nosaltres (Pérez, 2015, 235).

A Llatinoamèrica les dones es manifestaven amb samarretes amb eslògans que també han arribat al nostre país: «nosaltres som les bruixes que no vau poder cremar».

Esther Borrell documenta recolzant-se en autors com els esmentats més endavant que en el segle VII el País Basc era un territori de bruixes, de la visió del món "matrística" de la vella Europa que encara surava. Risco escriu que «al País Basc, en el vessant septentrional dels Pirineus es practicava la bruixeria i s'adoraven ídols, en el segle VII, segons el què va dir Baudemunde, biògraf de Sant Amand». Explica que els aquelarres, les protestes de camperols, les rebel·lions de l'edat mitjana, eren alimentades per la tradició arcaica que considerava que tothom podia entendre la natura i el món per un mateix i transformar el seu esperit mitjançant la màgia.

Aquesta perspectiva animista de la natura en la qual l'esperit és personificat per la matèria que es fa i desfà a sí mateixa s'hauria associat a la bruixeria. Per Borrell, la bruixeria era, ni més ni menys, la pervivència de la concepció "matrística" del món, «en la qual, el plaer de la sexualitat era un pou de saviesa, celebrat sota l'arbre del coneixement» (Borrell, 2015b, 32). D'aquesta manera, es creu que la caça de bruixes ordenada pel Papa Innocenci VIII va ser promoguda per lluitar contra la pervivència i el renaixement de l'antiga veneració d'Afrodita o de la coneguda com a Mari vasca. La filòsofa italiana Luisa Muraro puntualitza que la caça de bruixes va ser llençada per lluitar contra l'ésser sexual i per conservar la representació de l'Esperit Sant, per conservar la preeminència de la superficialitat i la imatge per sobre de la força del cos i de la natura. Per a la filòsofa, amb el genocidi es va perdre tota la tradició alquímica i la civilització ecològica de les bruixes i de les revoltes camperoles va quedar sepultada (Muraro, 2006, 91).

La bruixeria com a tal i la cacera de bruixes són realment dels darrers segles medievals i sobretot d'època moderna, tot i que abans es van prohibir certes pràctiques màgiques molt condemnades per l'Església (*Per bruixa*, 2007, 22-26). Esther Borrell proposa un paral·lelisme històric: compara els 400 anys que va durar l'assassinat i la crema de dones cultes, curanderes, llevadores i sacerdotesses en les primeres dinasties egípcies al què hauria estat l'inici del patriarcat al país, als 400 anys durant els quals es van assassinar i cremar a llevadores, dones sàvies, curanderes i practicants de ritus pre-cristians a l'Europa cristiana a finals de l'Edat Mitjana i Època Moderna. «Igual que Isis, els metges egipcis havien estat dones. Aquelles dones poderoses podien detenir un embaràs, prevenir-lo i també facilitar el part, entre molts altres sabers que obstaculitzaven el domini dels poderosos i el seu control de la societat. Bruixes, curanderes i llevadores coneixien el saber de la vida i la mort» (Borrell, 2015b, 63). El manifest feminista WITH publicat l'any 1968 parla de nou milions de dones cremades (Pérez, 2015, 39).

Segons Bacon, les bruixes representen aquella saviesa popular vinculada a les propietats medicinals de les plantes i als cicles de la naturalesa, saviesa intuïtiva i femenina que calia destruir: es vivia la consolidació de la visió patriarcal del temps i de l'espai (Pigem, 1993, 71). El procés d'eliminació d'aquestes dones hauria fet possible l'emergència de la ciència reduccionista i de l'època moderna. A l'any 1580, Jean Bodin calculava que per cada home perseguit per bruixeria es castigaven a cinquanta dones i Carolyn Merchant conclou que dels judicis de bruixeria a diversos països d'Europa, una mitjana d'un 80% es van realitzar a

dones. Les dones independents, les velles vídues i solteres eren difamades per bruixes, representaven un perill, eren un exemple d'autonomia i d'escapament del control del pare que calia eliminar (Borrell, 2015a, 47-48). De la cacera de bruixes a Europa, entre 1450 i 1750. 110.000 van ser processades i no menys 60.000 execucions. I la cruesa d'aquests fets en públic va generar una forta actitud de rebuig a qualsevol pràctica que fos considerada diferent o estranya que va impregnar tota la societat (*Per bruixa*, 2007, 94). I aquest dolor hauria arribat fins als nostres dies.

No només s'acusava a les bruixes d'assassinat i enverinament, de crims sexuals i de conspiració, sinó també d'ajudar i guarir al pròxim, ja que les remeieres sovint eren les úniques persones que prestaven assistència mèdica a la gent del poble que no accedia a metges i hospitals. Era particularment clara l'associació entre bruixa i llevadora. La caça de bruixes no va eliminar les remeieres d'extracció popular, però les va marcar per sempre amb l'estigma de la superstició i una possible perversitat. Van arribar a estar tan desacreditades entre les classes mitjanes que, a finals dels segles XVII i XVIII, els metges van poder començar a invadir l'últim àmbit de les remeieres: l'obstetrícia (Ehrenreich i English, 1988, 15-20).

Casilda Rodrigáñez destaca com en aquest procés es va posar de manifest la dura i llarga resistència que les dones havien mantingut al llarg de la història, una vegada ja consolidada la societat patriarcal, per ella, la imatge que es va crear de la *bruixa* que té tractes amb el *dimoni* (la serp satanitzada), als seus ulls es va haver d'inventar per justificar l'holocaust de tanta dona que van haver de cremar. Les seves paraules són «sempre els grans genocidis han de sembrar quelcom pitjor que la por a la mort: la por a la manera de morir» (Rodrigáñez, 2010, 164).

La ginecòloga Northrup alerta que la petja d'aquest cruent feminicidi en la història la portem incorporada en els nostres cossos les dones actuals i, especialment, en els nostres úters i òrgans sexuals. D'aquesta manera, afirma que cada vegada que una dona explica la seva història com a mereixedora de tot el respecte i tota la dignitat del món, s'està contribuint a regenerar tota aquesta herència. Diu que el primer pas podria ser «fer brollar les llàgrimes que les teves àvies no van poder fer brollar. Sentir i alliberar el pes de les seves vides insatisfactòries» (Northrup, 2006, 52).

I així ho van començar a fer les dones tant a nivell individual com en grup. "Self-help" o autoajuda és el nom amb què un grup de dones feministes a Los Angeles, a principis dels anys setanta, va batejar la pràctica d'exercir autogestió de la salut, a partir del propi coneixement del cos a través de la realització d'autoexàmens. Aquestes dones van sumergir-se en una idea revolucionària: la d'auto-observar-se i compartir les seves experiències de manera comunitària (Pérez, 2015, 67)

Es van començar a crear grups de dones que es reunien, senzillament, per compartir les seves experiències. Més enllà de la salut, o justament per viure la salut en un sentit ampli també i en contra de la tendència a la uniformització, es van formar grups de dones amb la necessitat de trobar altres dones:

(...) amb consciència d'estimar el que les dones aporten al món i de reconèixer la grandesa de les diferències que tenim, la història personal, la singularitat de cadascuna, en comptes d'una uniformitat neutra i gris on queda ofegada la creativitat i la llibertat. L'experiència en aquests grups ofereix la possibilitat de sortir del paradigma de crítica i rivalitat femenina i descobrir que una dona pot reconèixer a l'altra sense cancel·lar-la, sense debilitar-la, sense empetitir-la (*Recetas en relación*, 2004, 138-139).

Compartir intimitat amb altres dones forma una part essencial de la nutrició emocional femenina. Maria Milagros Rivera Garretas argumenta que les dones arrelem en els llocs en els quals ens quedem, els hi dediquem temps, els hi donem temps a la relació perquè sí, "pel gust d'estar en relació". «Paraules i temps -dos elements d'allò més diví que hi ha en la criatura humana- són, doncs, dues coses clau que les dones portem amb nosaltres i deixem en els llocs en els quals ens arrelem; transformant-los radicalment quan aquests dons divins són acollits per la gent del lloc, per la gent nativa del lloc d'arribada». Afirma que les dones vivim d'aquests dos temps, el de Cronos i el de Kairós³⁴. El de la pressa i el del sentit. Però en moltes cultures hem estat i som dipositàries especials del segon, del temps que atresora els moments significatius, els moments de ser: els moments que sustenten qualitativament la vida humana i la cultura (Rivera Garretas, 2003, 57-59).

34 A diferència de la grega les societats actuals postindustrialitzades viuen el temps de manera quantitativa. En canvi altres cultures viuen el temps i l'existència de manera qualitativa, valorant el seu sentit i qualitat (Varela-Rodríguez, 2007, 63)

Els grups de dones es van reunir per cobrir la necessitat de trobar la mediació fidel entre les dones i el món, una igual que serveixi de mirall, terme de comparació, que faci de vegades d'íntèrpret, de defensora, de jutjessa entre els contractes entre cadascuna i el món. Per al feminisme de la diferència, per a algunes dones tenir interlocutores magistrals ha estat més important que tenir drets reconeguts. Des del seu punt de vista, formar part d'una petita societat femenina pot facilitar a una dona adquirir una certa inviolabilitat amb una existència projectada a partir de si mateixa i garantida per les altres (*Librería de mujeres*, 1991, 17).

Aquesta trobada, la majoria de vegades es fa de manera informal, però també s'ha creat tot un moviment de reunió en cercles de dones molt important. Espais de trobada femenins on poder parlar de manera íntima, profunda i oberta. Una part important de dones ha sentit que el moviment feminista havia de tornar al cercle.

El cercle és una forma ecològica ja que implica la interdependència de tots els organismes vius. El cercle serveix com a reclam de la necessitat de comunitat en un moment en què les antigues estructures familiars, les xarxes de recolzament i cures s'estan trencant. I el cercle és també com a lloc de trobada amb una mateixa, un viatge interior, una aventura de visió personal, un procés d'autoconeixement (Field, 2006, 189).

Alguns es miren aquestes trobades exclusivament femenines amb recel perquè com ja alertava la poeta Adrienne Rich, la retirada deliberada de les dones, l'actitud d'apartar-se dels homes, s'havia considerat sempre més com a un perill potencial o un acte hostil; una conspiració, una subversió, «una iniciativa grotesca i innecessària», mentre que l'exclusió de les dones dels grups masculins s'ha vist sempre com quelcom natural (sacerdoci, club, pesca, comitè acadèmic, reunió de mafiosos). L'autosuficiència femenina s'ha pogut viure com a una amenaça (Rich, 1996, 169). L'antropòloga Marta Moia assegura que a les dones ens dona molta protecció i força trobar-nos amb les nostres «germanes», terme llatí que presenta traces del ginecogrú, ja que deriva de l'indoeuropeu *swesor*, compost els elements del qual diferencien a l'«ésser femení» (*sor*) d'un «grup social» (*swe*) (Moia, 1981, 72).

La famosa psicòloga Jean Shinoda Bolen, gran divulgadora dels cercles de dones, afirma que el cercle és una forma arquetípica que resulta familiar a la psique de la majoria de dones, perquè és personal i alhora igualitària (Bolen, 2010, 13). Explica que la conversa que

es desenvolupa adopta forma d'espiral en l'exploració subjectiva de cada tema. Hi ha la premissa bàsica de preservar els continguts, en confiança. El respecte i la intimitat han de ser honrats i guardats confidencialment. Es tracta de crear un espai uterí, capaç d'acollir noves possibilitats. No és una forma de teràpia, tot i que es puguin produir guaricions dins d'ell. És una manera de dignificar l'alegre conversa de les dones que es va convertir en xerrameca, amb la qual cosa va adquirir una valoració social negativa (Moia, 1981, 165). Cada cercle és una regeneració de la forma arquetípica; està inspirat i sustentat per tots els cercles de dones que han existit i ell, al seu torn, fa una aportació al camp de l'energia arquetípica que facilitarà el camí al cercle següent. El cercle de dones és una reminiscència dels antics cultes de les dones que conservaven vius els misteris de la feminitat (Qualls-Corbett, 2004, 204). Explica Tània Mallol de disset anys:

Un dels canvis més importants, potser, és que amb les meves amigues hem començat a fer cercles de dones un cop al mes. Això sí que veig que remou coses, perquè totes nosaltres n'hem parlat amb altres persones i amb les famílies i notem que estem ensenyant altres maneres de relacionar-nos i, en general, de funcionar³⁵.

Segons Bolen, l'experiència del cercle pot tenir un radical efecte positiu en les relacions exteriors al cercle, ja que proporciona un model, un espai on comunicar-se amb sinceritat i afecte fins que aquesta sigui la forma de comunicació habitual en la vida de les participants i sigui també la que esperen dels altres. Es tracta de contribuir i accelerar un procés i un moviment que ja està en marxa i que es basa en una hipòtesi de partida que dóna nom al llibre de Bolen, *El millonéssimo círculo*:

Quan un nombre important de persones canvia la seva manera de pensar i de comportar-se, la cultura també ho fa i comença una nova era. Canviar l'estructura patriarcal de les relacions expandeix el poder del cercle. La propagació dels cercles s'assembla a com es reproduïxen les maduixes. Fins al milionèsim cercle, el decisiu, que segons l'autor, iniciarà per a la humanitat la era post-patriarcal (Bolen, 2010, 21-22).

35 Entrevista a Tània Mallol. Annexos, capítol. 1.2.

Un altre moviment de dones significatiu que també s'han trobat en cercle són les mares i àvies de la Plaça de Maig. Els van ordenar: "*Tienen que circular, no pueden estar aquí*". I es van posar a circular en forma de cercle, símbol ancestral connectat amb els significats de totalitat, perfecció i absència de divisions: per ser una forma embolcalladora, que facilita que alguna cosa nova pugui gestar-se en el seu interior. Giren entorn d'una piràmide potser sense sospitar la profunditat del què estan fent. Una piràmide conté l'arrel etimològica "foc", foc energètic, iniciador. Una dinamo generadora d'una nova manera de ser en comunitat des de la qual responen a la destrucció i a la mort. No només reivindiquen l'antiga llei de la família, sinó també la llei de la comunitat. La desaparició dels membres d'una generació. Ana Zetina estudia que els plurals «mares» i «àvies» reafirmen una maternitat en sentit comunitari, que incorpora a la consciència col·lectiva el respecte per la vida, el valor per la justícia, el rescat d'identitats, la valoració de la memòria i la lluita per la inclusió i contenció dels infants (Zetina, 2012, 144).

Aportem el testimoni de participants en cercles de dones:

Quina ha estat la teva experiència en els cercles de dones?

La meva experiència en els cercles de dones és molt plena i gratificant. Per a mi els cercles de dones donen molta força i alimenten l'ànima si es fan des del respecte, sense jerarquia i escoltant des del cor les emocions i els sentiments de les persones que els comparteixen. Tot allò que es comparteix, no es jutja ni es critica, ni va més enllà del propi cercle. Esdevenen una sèrie de sincronies i causalitats que només poden passar en aquests cercles on la creació i la màgia sempre hi són presents. Cada cercle és un petit gra de sorra per l'evolució de les dones i de la humanitat.

Com diu Jean Shinoda Bolen en el seu llibre *The millionth circle: how to change ourselves and the world* (2004):

La dona que s'adona del potencial de formar part d'un cercle de dones, que és capaç de donar recolzament i sostenir a les dones que hi participen perquè siguin sinceres amb elles mateixes, i amb la intenció de donar a llum un nou cercle, en crea un altre que avança cap al metafòric millonèssim cercle, que és el que inclina la cultura patriarcal a la igualitària, de la jerarquia a la col·laboració, i de la dominació a la interdependència.

Els cercles són un esforç silenciós i evolutiu. Un feminisme femení sagrat, una militància des del cor en el de les dones i les nenes. Tota militant necessita aquest aliment per seguir funcionant. Quan la militància és la teva missió amb sentit, divertida i generada amb amor, llavors també és obra del ànima. Missió de servei, voluntària. Treballant amb l'ànima. És un cercle... quan l'amor està al centre d'una relació, on s'ha entrat voluntàriament i els sentiments, prioritats i valors de la persona tenen importància per a l'altre. Quan les confidències es guarden i no són motiu de crítiques i les vulnerabilitats no s'exploten. Quan es pot dir la veritat per molt dolorosa que sigui sobre una mateixa o sobre els altres.

Què creus que han aportat a la teva vida?

Una altra manera de veure les coses, des del punt de vista femení sagrat, escoltant des del cor amb paciència, tolerància i compassió. Des de la col·laboració i no la competició.

Sobretot després de ser mare, he sentit una gran connexió amb la mare terra, la creació i la protecció de qualsevol ésser humà, animal o vegetal.

Què creus que hi has aportat tu?

Des del dia que m'ho van proposar, ho he sentit com una missió de servei des del més profund del meu cor, des de l'ànima. Jo aprenc cada vegada que en faig un cercle i estic molt agraïda de poder-los fer.

Laura Tàrrega³⁶.

Què t'ha aportat a tu, personalment formar part dels cercles de dones? Quina és la teva experiència?

Jo vaig començar a anar a cercles de dones fa uns nou o vuit anys, però regularment, fa set anys. I tinc un cercle en especial que ens seguim reunint fa set anys i amb aquest cercle jo he crescut. És com si hagués despertat com a dona i he vist com el meu ésser dona anava desenvolupant-se i anava canviant. En molts moments, he sentit com que una especial força venia d'allà. Una força basada en la possibilitat de ser escoltada, de sentir-me lliure de fer el que em ve de gust, de sentir-me que se m'accepta amb tot el

36 Entrevista a Laura Tàrrega. Annexos, capítol 1.2.

que sóc. Això dóna molta força per desenvolupar molts projectes. El que passa és que també he vist que els cercles funcionen amb l'energia que cada dona li posa. Els cercles no funcionen si una persona li posa energia. Funcionen si totes i cadascuna de les que participen hi porten la seva energia. És molt interessant, és com si fos un organisme viu. I això no sé si s'ha entès del tot en tots els cercles que hi ha. Jo crec que hi ha un punt més profund del que és un cercle que encara cal anar més enllà. El fet de posar energia una mateixa té a veure amb despullar-se, significa ser-hi de veritat. I això requereix [presència] i pràctica. Això vol dir que hi ha esperança per al futur³⁷.

37 Entrevista a Alice Ruggieri. Annexos, capítol 1. 2.

CAPÍTOL 3. Eco-maternitat i criança corporal

L'aparició de les filles, les que desemmascaren a la mare en tant que impostora, que rebutgen posar-se la mordassa que a ella la fa presa i còmplice del pare al mateix temps, que reclamant, exigeixen el retorn de la mare segrestada.

És més, elles es donen a si mateixes la maternitat usurpada només des d'aquesta posició de la mare com a *mpère* o mare-fundació del pare s'entén que les dones siguin “mares sense mare” o “mares sense refugi”. La recerca ansiosa de la mare parerà quan la mare sigui retrobada, posada al seu lloc.

Victòria Sau. *El vacío de la maternidad*

3.1. La figura materna i les seves ombres.

Una dona necessita simbòlicament, la potència materna,
igual que l'ha necessitat materialment per venir al món.

Luisa Muraro

El llibre d'Adrienne Rich *Of woman born* va marcar una fita en la comprensió del fenomen de la maternitat dins de la història de les dones³⁸. L'autora hi diferenciava l'experiència de la maternitat amb la institució de la maternitat patriarcal. Hi exposa que és poc el què sabem sobre l'exercici de la maternitat entre dones fortes fora del patriarcat i que tan sols hem pogut suposar, desitjar i crear mites, fantasies i analogies amb les societats caçadores-recol·lectores actuals. Des del seu punt de vista, sabem molt més de com, sota el patriarcat, les possibilitats femenines de creació han estat literalment aniquilades en la maternitat. Si la violació ha estat terrorisme, la maternitat, als seus ulls, han estat treballs forçats i s'ha convertit en un malson per a moltes dones i, en el seu cas, també una dura història en primera persona.

Com a contrapunt per a la reflexió, en el llibre, la poeta relata la seva pròpia experiència d'haver viscut uns dies d'estiu sola, amb els seus fills, al camp, sense la cotilla de la vida social urbana:

Recordo haver pensat: així pot ser la vida amb fills: sense horaris d'escola, ritmes fixos, migdiades, ni el conflicte de ser esposa i mare al mateix temps; amb el temps per ser, simplement jo mateixa. Havíem trencat junts tots els rutinaris horaris de son, les regles nocturnes, les regles que jo mateixa creia que havia d'imposar a la ciutat, podent-me convertir en "mala mare". Érem conspiradors; estàvem fora de la llei de la institució maternal. Em sentia ama de la meua pròpia vida. Per suposat la institució ens va tornar a sepultar i em va tornar a la desconfiança en mi mateixa com a mare, conjuntament amb el ressentiment cap a l'arquetip (Rich, 1996, 287).

38 Adrienne Cecile Rich (1929-2012) va ser una poeta, intel·lectual i activista d'Estats Units. *Of woman born* (1986) va ser lloat i atacat pel seu enfocament que barrejava el testimoni personal amb la investigació i la teoria que se n'anava derivant. En les seves pàgines també fa ressò del vigorós i àmpli moviment femení de cura de la salut que havia desafiat la indústria de la medicina.

En aquest capítol s'intentarà esgrimir com l'experiència de la maternitat ha acabat convertint-se, sovint en un cert suplici, als ulls d'algunes dones, fins i tot en un esclavatge. La crítica a la maternitat patriarcal argumenta que el dictamen bíblic "*pariràs amb dolor*" s'ha fet extensiu a tota la llarga criança i més enllà. El que reivindica la *recuperació de la maternitat entranyable i plaent* és que no ho ha de continuar essent. Són moltes les autores que, com Alícia Murillo han fet un retrat de com des de l'edat mitjana fins al Romanticisme es va anar forjant la idea tradicional de mare que hem heretat nosaltres. Denuncia que de la mateixa manera que hi ha un amor romàntic de parella, també hi ha un amor romàntic de la maternitat i és important analitzar-la (Llopis, 2015, 67). Per projectar els bons propòsits que s'estan efectuant des de les anomenades *maternitats subversives*, primer ha calgut desemmascarar la figura de la mare patriarcal, «per tal que les bones idees de futur siguin realitzables (parts respectats lliurement escollits, per exemple) ha calgut examinar prèviament les ombres que projecten la maledicció d'Eva » (Rich, 1996, 259).

Tal com s'exposa a la introducció, des d'aquí es proposa identificar quins són els trets d'unes actituds i pràctiques actuals respecte de la maternitat, que com veurem al llarg de la tercera part de la tesi, pretén recuperar la noció de maternitat en sentit ampli. Aquestes actituds i pràctiques les analitzarem no només des del punt de vista de l'experiència de la maternitat biològica, sinó des de la facultat femenina de crear, gestar i de donar vida a projectes, trames, il·lusions i també vides humanes des del desig recuperat. I és que les dones, des de sempre, han estat creadores i criadores. «Criar» i «crear» venen del llatí «creare» (Hernández, 2015, 12). Però sovint la imatge de la mare com a creadora queda molt lluny de la nostra imatge de la mare, perquè el què tenim en el nostre imaginari és la mare reproductora (d'un patró), la mare patriarcal, freda, seca i distant que haurem de desemmascarar al llarg de les properes pàgines.

Tal com explica Cira Crespo³⁹ en el seu llibre d'història de la maternitat, la paraula *maternitat* amb el seu significat restringit tal com l'entenem ara no va existir a l'Europa occidental fins al segle VIII-IX. Fins llavors, només servia per anomenar la terra on s'havia nascut (nativa). Ho compara amb el fet que en Euskera no hi ha una paraula per designar el verd, ja que no es pot «definir una cosa que ho envolta tot» (Crespo, 2013, 13).

39 Doctora especialista en història clàssica, al convertir-se en mare va començar a interessar-se per la història de la maternitat. A banda d'escriure sovint en el seu bloc *Maternalias*, ha publicat dos llibres: *Maternalias: de la historia de la maternidad* (2013) i conjuntament amb Mariona Visa *Madres en red: del lavadero a la blogoesfera* (2014).

En la mateixa línia, Ana Zetina aporta que la mare, lluny de la figura individual que entenem avui i sobre la qual recauen tantes responsabilitats, en alguns mites indígenes, era una metàfora de la comunitat, de l'hàbitat grupal de la tribu -considerada com a conjunt de les normes culturals vinculants. Les múltiples imatges de la mare i l'infant s'erigien no com a símbols de la identitat egocèntrica de la mare, sinó com a la capacitat de maternar, que afecta tots els ordres. De fet, la presència de la relació mare-criatura a nivell simbòlic durant la història ha estat un indicador que reflecteix l'enfortiment o el debilitament dels vincles comunitaris. No es tracta de la figura de la mare opressora que coneixem en context patriarcal, sinó de la mare potenciadora dels mites originals i d'un infant que assumia el desafiament de sostenir el seu propi ésser (símbol d'una identitat comunitària autèntica) (Zetina, 2012, 11).

Demèter, la deessa de les collites, la nodridora i la mare, simbolitza l'arquetip matern com a proveïdora d'aliment, persistent, generosa, però també destructiva. Presidia les collites abundants i era el centre dels misteris eleusinis, que haurien estat durant més de 2.000 anys els rituals més sagrats que van abolir-se també el segle Vè a.C. Significa l'arquetip de la mare que dóna aliment físic, psicològic o espiritual als altres, per la seva capacitat de recolzar el creixement. Té qualitats com la paciència, l'obstinació i la perseverança per vetllar pel benestar dels seus fills i filles. És generosa a tots nivells: físic (les collites), emocional (va alimentar a Deomofont amb ambrosia i el va fer immortal) i espiritual (va instaurar els mites eleusinis que donaven una raó per viure amb alegria i morir sense por) (Bolen, 2005, 229-260).

En els nostres dies de crisi ecològica, la icona de la Mare Terra també recull aquest sentit d'hàbitat i de comunitat. Però avui la relació que hi establím és com, a mínim, problemàtica. Per a Laura Gutman⁴⁰, no és aleatori que la contaminació sistemàtica de l'aigua, de l'aire, de la terra i de la natura en el seu conjunt coincideixi amb una època en què la maternitat com a símbol de nutrició ha perdut el seu valor social (Gutman, 2010, 257). Segons ella, per part del moviment feminista de recuperació de la maternitat a diferència del rol passiu i suau, de vulnerabilitat i de víctima, que se sol conferir en les imatges modernes de la Mare Terra, a l'antiguitat la mare era un símbol de gran fortalesa que induïa al creixement i al

40 Psicoterapeuta i escriptora argentina especialista en atenció d'infants i de famílies. S'ha especialitzat en temàtiques sobre maternitat, criança i vincles familiars. Els seus llibres s'han convertit en veritables *best sellers* dins del moviment de la maternitat amb vincle.

coneixement, i es considerava que el pas de dona a mare proporciona una profunda força interior (Gray, 1999, 181).

Si bé podria veure's aquesta lectura com a una idealització amb perill de caure en una imatge massa edulcorada de la mare, alguns textos destaquen que en els mites antics relacionats amb la maternitat hi apareix sempre la mare i l'infant, i sovint hi apareix el tema del sacrifici de la criatura. En els mites relacionats amb la mare, aquesta no és una, és dual. Té dos aspectes: el seu aspecte lluminós i compassiu, plena d'amor maternal i pietat i el seu aspecte fosc i ferotge, que no tolera l'aspecte infantil de la dependència de la seva criatura. La psicoanalista junguiana Esther Harding subratlla la necessitat d'entendre l'arquetip matern tant des de la nutrició i sosteniment com d'empènyer a volar quan és el moment. Puntualitza que avui dia s'ha desequilibrat aquesta doble vessant materna en unes dones debilitades i empobrides per a les quals l'experiència de la maternitat s'ha convertit algunes vegades en una altra font de desvitalització.

La seva necessitat infantil apel·la massa íntimament al seu propi desig de maternalitzar-lo. (...) Aquest desig no és realment amor per l'objecte com a tal, és de nou amor a l'objecte perquè li proporciona satisfacció personal. S'ha identificat amb el seu fill i la seva satisfacció personal es troba buscant el seu benestar. No sospita que la seva incapacitat per dir-li "no" és realment per dir-se "no" a si mateixa, o negar un nivell més profund de la seva debilitat o amor propi. Si ell és feliç ella també està contenta. És difícil destapar aquesta situació en una societat en què està ben vist que una mare s'abstregui pels desitjos del seu fill (Harding, 1995, 267).

L'autora afegeix que el problema femení d'identificació amb l'infant, malgrat tot, no s'acaba en la relació entre la mare i els seus fills i filles reals, sinó que continua per una actitud maternal en les relacions. Afirmar que les dones tendim a maternar a tots els qui ens importen i aquesta actitud d'excessiva sol·licitud fomenta les seves pitjors debilitats, els retorna a la seva infantesa i autocompressió per aquesta actitud roba la individualitat de l'infant, que perd la seva virilitat. «En canvi quan una dona té el valor de dir "no" igual que "sí", quan la part negativa o negra de l'eros té un lloc al costat de la part lluminosa, llavors el la criatura i la mare poden ser redimits del sacrifici. De la seva voluntària castració i mort com a fill resulta el seu renaixement com a home» (Harding, 1995, 268). D'aquí prové, des del seu punt de vista el mite de la castració bàsic per entendre que la relació positiva amb la

mare durant la sexualitat maternoinfantil és la base per < la satisfacció de la sexualitat (en l'edat adulta). «El vertader amor, la vertadera relació només pot sorgir entre dues persones que han experimentat cadascuna tal iniciació, o que arribin a realitzar-la a través de la vida en comú» (Harding, 1995, 271).

En tot cas, en la literatura al respecte veiem presentada la mare com a la figura clau en l'enteniment de la situació actual d'aquest món en alerta màxima a nivell ecològic. Des del *feminisme de la recuperació* que proposa Casilda Rodrigáñez, el descobriment de l'estafa de la mare, és a dir, el descobriment que no tenim mare, perquè la mare veritable (que no és una sola persona, sinó tot un entorn⁴¹) va ser robada, és el requisit per reconstruir un pensament no androcèntric ni adultacèntric i descobrir que altres maneres de convivència són possibles i imprescindibles. «Cal separar la mare patriarcal de la mare entranyable. En la nostra pròpia mare, en nosaltres mateixes com a mares i tractar de ser el menys desanimades possibles» (Rodrigáñez i Cachafeiro, 1996, 189-191).

Malgrat la pervivència del mite romàntic de la maternitat, avui la pèrdua pública del prestigi de la maternitat ningú la posa en dubte. Ja Bachofen en *El dret matern* parlava del poc que les mares feien de mares en la seva època, mancava de total reconeixement, respecte i que era font d'humiliacions. Aquest menyspreu i la manca de valoració es feien ja extensibles a les tasques domèstiques quotidianes, a conseqüència del menyspreu i manca de valoració de la mare; és a dir, un aspecte del matricidi (Rodrigáñez, 2007, 152). Aquesta manca de prestigi ha fet que les dones fugissin d'una condició que les culpabilitzava o excloïa (Blaize, 1996, 558). Avui dia, la crisi de les cures als infants és un problema social de primer ordre que des de la política institucional no se sap per on enfrontar, perquè socialment tampoc tenim resoltes les nostres prioritats. Sembla que de moment, engolits per la maquinària d'un sistema de producció i consum ascendent, les cures dels nadons per part de les famílies no són una prioritat social al nostre país, com ho mostra, per exemple, els mesos de baixa de maternitat i paternitat.

Diversos autors d'aquesta tendència conflueixen a ressaltar que el valor fonamental, el valor intrínsec de la vida, i de la vida humana en particular, s'oculta i s'adultera sota el règim patriarcal i capitalista, mitjançant l'apropiació del cos i el control de la sexualitat de les

41 Luisa Muraro distingeix la mare real i la mare simbòlica, tot allò que et remet a l'origen (Muraro, 1994).

dones precisament per ser o poder ser mares. Veiem, per exemple, la sociòloga Isabel Aler: «Així es construeix la mare patriarcal: l'apropiació de les seves criatures i l'explotació de les seves obres creatives assegura el control de la transmissió del patrimoni acumulat a través del control de les cures de la descendència» (Aler, 2010, 223). O el famós pedagog A. S. Neill⁴²: «La dona esclavitzada ha de donar el fill per a les guerres que els patriarques i poderosos qualifiquen de defensives, guerres patriòtiques, guerres per salvar la democràcia, guerres per acabar amb les guerres» (Neill, 1988, 97).

Casilda Rodrigáñez expressa que desapareguda, segrestada la sexualitat de la dona, la mare forta i creadora desapareix i apareix una pseudo-mare patriarcal que té el cos domesticat:

com les vaques reproductores, (l'úter de les dones) ja no bateja de plaer, sinó que està rígid com una màquina, per a servir les realitzacions del poder. I, des de llavors, moltes dones han realitzat la maternitat patriarcal sense saber que hi ha una altra maternitat que no és esclavitud ni és dolor. Però també és cert, que n'hi ha hagut unes altres que han lluitat per recuperar-la per tal que les criatures humanes deixin de criar-se en la sequedat, en l'abandó i en el desert afectiu i les mares puguin gaudir amb llibertat d'aquesta part importantíssima de la seva sexualitat (Rodrigáñez, 2007, 164).

L'autora subratlla que no es tracta d'una anàlisi culpabilitzadora, sinó d'una necessària explicació de com la mare patriarcal d'avui ha estat, al seu torn, filla d'una mare patriarcal:

domesticada, que s'ha criat en captiveri com a vèrtex d'un triangle edípic i que viu en l'espiral inversa de la carència i de la por a necessitar. D'aquesta manera, inevitablement, el plaer s'ha convertit en dolor i el desig s'ha transformat en por a la carència i, per tant, en necessitat de posseir per neutralitzar o apaivagar la por a l'abandonament i a la carència. Com pot una mare així criar en llibertat? (Rodrigáñez i Cachafeiro, 1966, 79).

42 A. S. Neill (1883-1973) va ser un dels més controvertits representants de la pedagogia antiautoritària, que inspirant-se en Freud i Reich la va portar a la pràctica a l'escola de *Summerhill* (1927). En el centre els nens treballaven segons les seves necessitats, sense cursos obligatoris ni mesures restrictives en les seves eleccions acadèmiques i sense projeccions exteriors que frenessin la seva autonomia i autocontrol (Neill, 1988).

Adrienne Rich, al seu torn, aporta com la mare, fruit del procés de "mestressació" -de tancament i aïllament en l'àmbit domèstic modern, esdevé, finalment, la mare patològica de les tragèdies.

I és que aquell nen o nena que té sota la seva vigilància és l'únic tros de realitat del món, sobre el qual pot influir, -i decisivament-, una dona a la qual s'ha restringit tota forma d'influència social, política, familiar, personal i el seu camp d'acció ha quedat emmarcat entre materials inerts com ara la pols o el menjar (Rich, 1996, 78).

Explica que se suposa que ella és l'encarregada de preparar-los per tal que entrin en el sistema sense rebel·lió o inadaptació i que el perpetuïn més tard, un cop adults i adultes. I és que, des del seu punt de vista, el patriarcat depèn que la mare es comporti d'una forma conservadora, imprimint en els futurs adults els valors patriarcals, des dels anys en què la relació mare-criatura és més individual i privada. Continua argumentant que el ritual i la tradició han assegurat també que, en un moment determinat, la mare deixarà que el fill -més que la filla- s'allunyi de la seva òrbita. «I al llarg dels anys s'han anat creat imatges arquetípiques de la mare que reforcen el conservadorisme de la maternitat, transformant-la en una energia que permeti la renovació del poder masculí» (Rich, 1996, 110).

Maureen Murdock en els seus llibres argumenta que, a causa de la manca de nom i de reconeixement del llinatge femení, les filles es converteixen en tota la projecció del pare. Des del seu punt de vista, les filles volen atraure l'atenció paterna, rebre la seva acceptació i, posteriorment, la d'altres figures masculines. Des d'aquesta òptica, aquesta situació genera un triangle competitiu amb la mare, lluitant contra ella: «Durant aquests últims anys, he anat comprenent que la importància de reestablir l'equilibri amb la matriu que em va brindar la vida: retrobar-me, reconciliar-me, poder reconèixer-me en ella, abraçar-la i honorar-la» (Pérez, 2015, 348).

En la mateixa línia Rochefort afegeix que tota la resta queda sota la potestat de l'Estat, el metge, el mestre, el marit, el gerent de l'empresa o altres representants del poder. Les mares i els pares són als seus ulls els *colomins* de l'empresa: «Se'ls roba l'energia, se'ls utilitza per fer explotables i controlables als joves. Després d'això se'ls retira. En la societat de consum tot el què s'ha utilitzat es llença» (Rochefort, 1977, 22).

Esther Borrell també apunta que durant generacions les dones s'han armat de valor preeminentment en benefici de les seves criatures i de les seves parelles, després en benefici d'estranyes i, per últim de si mateixes. Aquesta maternitat institucionalitzada hauria exigida a les dones instint maternal en comptes d'intel·ligència, generositat en comptes d'autorealització, atenció de les necessitats alienes en lloc de les pròpies.

I sí, la maternitat es manté sagrada sempre que la descendència sigui legítima, és a dir, mentre porti el nom del pare, qui legalment controla la seva mare. Es tracta d'una mare dèbil, tal i com la reducció de l'ús dels sentits en l'observació del món va convertir a Afrodita en mare esclava, qui ha de comprendre i atendre de forma divina tots els capricis dels seus fills. Això va proporcionar als nens la percepció d'omnipotència i unes exigències que tirantitzen a la seva mare i que projecta sobre totes les dones quan ningú els ha posat límits, fets que poden ressonar en els nostres dies (Borrell, 2015a, 59).

Victòria Sau, en el seu llibre entorn d'aquesta temàtica *El vacío de la maternidad*, també explica com aquesta maternitat intrusiva i dominadora, a més, es perllonga pels anys dels anys, tal com també alerta Harding. La maternitat individual “*post facto*” consisteix d'una manera o altra, a seguir exercint de mares quan ja no és moment, negant l'adulthood dels fills i les filles incorporant elles mateixes un rol que és només temporal com si fos una segona pell (negant així la part negativa de què parlàvem abans). La relació mare-criatura no arriba mai a la relació adulta-adult, en la qual cadascú sap qui és però ja no exerceix d'això perquè ha deixat de ser útil i necessari. Per a ella aquesta maternitat interminable ha esdevingut una mena de compensació de la manca de vincle en l'origen, quan n'hi hauria d'haver hagut però aquesta prolongació artificial mai cobreix suficientment la manca de contacte autèntic al principi, «la qual cosa provoca grans sentiments de culpa en les mares, que no troben on són els límits i en els infants, per seguir necessitant a la mare i odiant a la vegada aquesta necessitat» (Sau, 1995, 93).

La psicoanalista Alice Miller, especialista en maltractaments en la infantesa, posa de relleu que hem de parar de buscar una mare com la que ens hagués fet falta en el seu moment - empàtica i oberta, comprensiva i comprensible, disponible i utilitzable, transparent, clara, sense contradiccions incomprensibles, sense l'angoixant quartet de les tramoies- perquè una mare així no l'hem tingut mai ni pot existir en un context com el nostre, «doncs tota mare

patriarcal porta amb si mateixa un tros de “passat no superat” que, inconscientment, transmet al seu fill» (Miller, 1991, 38).

Per a Beathany Webster cal veure la dimensió social i històrica del problema, més enllà de la ferida personal. Entendre que la nostra necessitat de llibertat i autenticitat competeix amb la nostra necessitat de ser cuidades per la nostra mare. I que no poden satisfer-se al mateix temps en una societat en què el missatge principal és que per ser estimada «no has de créixer». «En certa mesura les mares transmeten a les seves filles que siguin complaents, que busquin ser aprovades, que cuidin les emocions, que evitin el conflicte i que tolerin el maltracte». Per tant, la pròpia alliberació passarà per un cert trencament amb el propi llinatge matern. Des del seu punt de vista, la pressió materna per tal que no es creixi depèn de dos factors: el grau en què ella hagi interioritzat les creences limitants de la seva pròpia mare i l'abast de les seves pròpies creences per estar escindida del seu jo vertader (Webster, 2014).

Es pregunta Victòria Sau «I què n'hem de fer d'aquesta mare patriarcal? Sovint la resposta és la ràbia. És més noble odiar la mare que estimar-la en tant que ésser inferior». En canvi, proposa que se la pot incorporar en l'ordre simbòlic en tant que dona, “filla gran” o “germana gran”, però no com a la mare que totes necessitem, especialment quan nosaltres ens convertim en mares i, per tant, quan busquem més que mai la nostra mare. Aquest és l'estadi de germanor en el qual es pot iniciar, segons l'autora, la reconciliació i totes les seves conseqüències per venir. «Mentrestant, tant les filles s'han de fer de mares de si mateixes, però no com a víctimes sinó perquè aquest és el punt de partida cap a una nova maternitat» (Sau, 1995, 112).

En temps de crisi sistèmica aquestes diverses autores conflueixen a afirmar que és urgent deixar de perpetuar el model de mare patriarcal opressora i autoreprimida: «Quan menys gastem nosaltres la nostra energia i el nostre poder com a dones en fer dels nostres fills els nostres instruments, és a dir, els nostres agents dins d'un sistema que ha intentat mantenir-nos dèbils, menys necessitaran ells viure sota el pes de les vides no viscudes de les seves mares» (Rich, 1996, 303). Però no sembla una tasca fàcil, a causa de l'amputació de la potència simbòlica i de l'actual xoc entre imatges femenines tan contradictòries com les joves hipersexuades de la publicitat masclista, i el cert manteniment de la iconografia de la

Verge Maria com a l'aspecte maternal lligat a allò estàtic i protector. L'aliança entre la tecnologia i la ideologia han accentuat els dos models (Lozano Estivalis, 2004, 15).

La dificultat de desentrellar tota aquesta tela entorn de la figura de la mare rau en el fet que el tabú que ha sobreviscut a totes les tendències desmitificadores de la nostra època és la idealització de l'amor maternal (Miller, 1991, 15). El model de la imatge de la mare patriarcal, però, ha anat evolucionant i actualment s'ha tornat més exigent que mai. Les dones es troben al centre d'una triple contradicció: la maternitat segueix considerant-se com la més important realització de les dones, mentre que socialment la seva essència està completament devaluada i sense reconeixement. A més les dones en les societats individualistes contemporànies cada vegada estan més soles a l'hora de realitzar la seva enorme tasca, per l'allunyament creixent de les parelles i de les famílies en una societat que destrueix a ritme trepidant les xarxes tradicionals de suport i cures sense ser tampoc substituïdes per mitjans públics. A més moltes dones escullen ser mares, però senten un rebuig profund vers l'arquetip de la mare tradicional (Badinter, 2010, 143).

Enmig d'aquest imbricat context, al costat de l'elevació de la institució de la maternitat patriarcal tal com l'hem descrit, són diverses les propostes, testimonis i experiències per anar més enllà i fer realitat noves formes de maternitat *plaent* i que com veurem són apostes a nivell personal, però que per tal de portar-se a terme, van lligades indissociablement a canvis culturals profunds que no només facilitin la maternitat, sinó la criança i la cura de la vida en general.

En el cas de Llatinoamèrica, a través de les mares i les àvies de la Plaza de Mayo en recerca de justícia davant les desaparicions dels seus fills i filles i néts i nétes, s'ha recobrat la imatge de la mare, en relació a un moviment "formador de membrana", restaurador de comunitat. El reconeixement de les seves lluites suposa la reversió d'aquesta matriu de denigració vers les mares, que des del punt de vista d'Ana Zetina, ja té més de 500 anys, en el continent llatinoamericà i més de 4.000 en l'Europeu, només debilitada en escassos períodes històrics en els quals el projecte creatiu va poder emergir i constituir-se. «Les mares mica en mica vencen la por, reprenen els ideals de transformació dels infants i aconsegueixen encarnar-los en una diversitat de projectes de dimensió social i política» (Zetina, 2012, 12).

Prado Esteban puntualitza que el reconeixement de la infantesa com a una etapa amb valor per ella mateixa i amb un alt valor en relació al futur ha tingut una funció decisiva en la forma en què les noves generacions han recuperat, reconstruït i perfeccionat la cultura heretada, una cultura que defineix, per davant de tot, el valor d'allò humà, la identitat, les arrels, la vàlua del subjecte, els fins de l'individu i de la comunitat, i els instruments per a la convivència. Afirmar que la revaloració de la infància està obligant al grup a replantejar-se col·lectivament aspectes fonamentals de l'existència des de l'àmbit de la pràctica, de la comunicació i de la relació amb els altres. Des de sempre els infants han tingut una gran potència a l'hora d'unir els adults. I la consciència de ser un model de vida per a les criatures impulsa als adults a enfrontar-se amb el propi autoconeixement i al sentit de superació personal, de manera que hauria de contribuir a eixamplar el nostre camp de consciència personal i col·lectiva, generació rere generació (Esteban Diezma, 2011, 5)

Més enllà de la institució, de les herències de càrregues alienes, mirar el món amb els ulls materns vol dir, en paraules de Carme Riera, «reivindicar la nostra capacitat creadora i recreadora» (Riera, 1998, 13). Diu l'escriptora que cal crear fórmules perquè la nostra condició de donadores de vida esdevingui un estímul, un al·licient. El trampolí de la maternitat com a procés de transició a la vida que és capaç d'enfortir les dones, millorar com a persones i abandonar la crisàlida (Jiménez, 2011, 190)

Cal que el sofriment i la càrrega siguin superats pel goig i pel plaer de la maternitat. Portem massa segles parint amb dolor. Ha arribat l'hora de transgredir aquest dolor i transformar-lo, de passar de la quasi inconscient concepció dels cossos lligats a l'espècie a l'experiència viscuda conscientment, assumida des de la intel·ligència. Tinguem o no fills, la possibilitat creadora, la possibilitat maternal està escrita en el nostre codi genètic. Estèrils o prolífiques, totes naixem amb ovaris i úter. Hauríem d'aprendre a reivindicar i a valorar molt més la nostra condició (Riera, 1998, 63).

3.2. Nova maternitat i ambivalències

Un moviment social minoritari però imparable de dones amb consciència de gènere que han recuperat la seva veu com a ciutadanes, que s'estan mobilitzant per recuperar les seves veus com a mares matricials i no patriarcals, vinculant-se gen-eros-a-ment més que generitzada-ment en els processos socials sexuals de la concepció, gestació, naixement, criança i socialització primerenca de les criatures.

Isabel Aler

Ana Álvarez Errecalde, entre d'altres, reconeixen que la maternitat que desafia al sistema, la maternitat també anomenada *conscient, ecològica i autònoma*, suposa enfrontar-se de ple no només al sistema de treball laboral tal i com s'ha estructurat, sinó absolutament a tot el que implica el sistema: la gestió sanitària, alimentària, educativa, productiva i de consum en tots els seus ordres. Des del seu punt de vista, és legítim i necessari que fem lloc dins del sistema al gran ampli ventall d'experiències diverses al respecte, però al mateix temps, a nivell personal, no podem deixar de viure i prioritzar el que profundament sentim com a vertader, esperant un àmbit nutricional i ideal. Creu que fan falta moltes històries de vides que transgredeixin l'ordre establert per tal que la societat validi aquestes experiències i aconseguixi oferir un teixit de contenció per a aquestes noves necessitats (Llopis, 2015, 43-44). I és aquest el propòsit d'aquest treball.

Cal comprendre el procés a través del qual l'autonomia, clau del subjecte moral modern, es va sostreure a les dones. En el pensament modern, l'autocomprensió individualista masculina es va erigir sobre una base d'interessada ceguesa: el mascle com a home natural constituïa una entitat originària, independent, lliure, igual que els altres homes sorgits damunt la terra com si fossin bolets. Van ser interpretats com a desencarnats; com si no haguessin nascut del ventre de cap dona. Les dones, com a part de la naturalesa, van quedar conceptualitzades com a propietat i subjectes a l'ús i regulació dels homes (Governa Tricas, 2009, 505).

Al llarg del segle XX les dones han demostrat el seu desacord amb la situació social creada per la modernitat i, aquesta disconformitat s'ha expressat bàsicament a través dels moviments feministes. La relació dels feminismes amb la maternitat ha estat complexa, per la profunditat, com hem vist dels entrellats entre el patriarcat i la figura de la mare. En temps de les sufragistes, la maternitat es concebia com el principi unificador de totes les dones, per damunt de les diferències de classe social o estatus social. Silvia Pankhurst⁴³, per exemple, es podria considerar un precedent dels plantejaments de les feministes radicals de la segona onada dels anys seixanta i setanta. La sufragista va ser pionera quant a una manera d'entendre la maternitat, la sexualitat i el paper de les dones en l'espai privat. Les seves idees van ser coherents amb la seva militància personal per a la reivindicació d'un servei nacional d'assistència a la maternitat, especialment en els casos més vulnerables (Palomo, 2015, 58).

La relació més problemàtica va venir més tard. Després de la segona Guerra Mundial, que havia obligat a moltes dones a ocupar llocs en fàbriques, indústria, comerç o administració, va haver-hi tota una campanya d'estimulació per retornar a les dones a la llar. Llavors va ser quan es va abandonar del tot el feminisme natalista i van començar a sorgir veus que denunciaven l'entramat que condemnava a l'àmbit domèstic i a la maternitat a les dones. La maternitat després de Simone de Beauvoir es va convertir en un obstacle per al desenvolupament personal de la dona i per al seu accés al món laboral (Goberna Tricas, 2009, 505-511).

El seu rebuig a la maternitat com a destí femení assumit en un contracte social tant immutable com universal triomfa com a discurs dominant d'una generació que necessitava alliberar-se dels tentacles llargs de les seves mares pròpies, víctimes de la "mestressació". La seva alerta és important, però al mateix temps es crea un nou risc, com bé apunta Lozano Estivalis, el de caure en un altre tipus de determinisme: «el generat per la cultura com a destí i, dins d'ell en una altra: el de la dona-mare com a definitivament no subjecte, sinó com a màquina incubadora o recipient» (Lozano Estivalis, 2007, 40). La fugida de les cures com a destí femení ha impedit comprendre la cura com a quelcom diferent al sacrifici.

43 En l'entrevista que Blanca Garí va fer al fill de la Pankhurst destaca, justament que el seu últim poema, escrit poc abans de morir, va estar dedicat a un arbre. I acaba amb aquests dos versos: "*a single stem replaced by four or five 7 While yet your root remains you are alive*" (Garí, 2007, 152).

Autores com Prado Esteban han parlat de l'ofensiva antimaternal del feminisme com a un feminicidi orquestrat pel poder i el capital que pressiona per tal que les dones dediquin tota la seva energia a la producció i al consum i no la malgastin en compromisos vitals i a qui, d'altra banda, interessa infants desatesos perquè seran, més fàcilment, esclaus del sistema (Prado, 2011, 3-4). A més, l'externalització de les cures que ja no es realitzen dins de la família, genera un gran sector d'ingressos. Isabel Aler explica com la moderna ciutadania burgesa, d'origen il·lustrat, ha menyspreat les cures dels vincles orgànics de la nostra humanitat per promoure primer de cobrir-los de forma mercantil i d'imposar després la cobertura mecànica i automàtica, amb l'ajuda de dispositius d'educació de masses (Aler, 2010, 222).

Des del feminisme de la diferència, però, es va posar en dubte la revalorització que des d'un discurs masculí s'havia fet dels conceptes d'autonomia i d'igualtat, en detriment d'aquells altres conceptes que tradicionalment havien estat considerats femenins: la cura i la interacció personal; ambdós estretament lligats a la funció maternal. El moviment del feminisme de la diferència se centrava en la reivindicació de polítiques corporals i crítiques amb la pràctica medicosanitària. Calia expressar la realitat específica femenina i construir a partir d'aquesta un nou espai i un nou discurs. Des d'aquest punt de vista, existeixen dos sexes, la naturalesa humana és dual i només des de l'acceptació i l'ètica de la diferència sexual és possible articular una societat completa. (Goberna Tricas, 2009, 514).

Podem percebre dues grans sensibilitats: per una banda la necessitat d'algunes dones d'alliberar-se de la seva biologia i, per l'altra, la reivindicació de la grandesa de les experiències de l'embaràs, el part, la lactància i la criança com a parts importantíssimes de la sexualitat femenina. Però, com alerta Immaculada Alcalà, seria molt reduccionista resumir un procés tan complex i divers en dues postures enfrontades, i seria més interessant entendre-ho més com a un repertori d'alternatives que com a una única teoria. Simone de Beauvoir, Victoria Sau, Elizabeth Badinter o Dolores Juliano deconstrueixen el model maternal. D'altra banda, Adrienne Rich, Luce Irigaray, Julia Kristeva i Luisa Muraro l'aborden com a experiència. A principis del segle XXI, els nous feminismes irrompen amb força en el panorama teòric sobre les maternitats. Segons l'anàlisi d'Immaculada Alcalà, el problema radica en el fet que l'ideal de realització plena de la dona basat en la maternitat continua estant present en totes les àrees i discursos, i per a ella és necessari alliberar la

maternitat d'aquesta càrrega, per tal de no generar frustració i insatisfacció en les dones que són mares i en les que no ho són (Alcalà, 2015, 63-74).

Esquematitzades o no, és evident que la maternitat és un dels problemes fonamentals dels feminismes: «les maternitats han anat de bracet amb els diferents feminismes, de vegades per enfrontar-se, de vegades per congraciar-se, altres per divergir des de la crítica activa» (Villarmeia i Massó, 2015, 2). És el punt per on concorden o discorden els discursos i les sensibilitats, tant de la teoria com de la praxis feminista. I el tema que ha aixecat més polseguera i enfrontaments acarnissats, perquè s'hi barreja molt sentit de la culpabilitat, vivències personals entre generacions i, sobretot molta confusió entre maternitat i la institució de la maternitat de la qual parlàvem. Per a moltes dones, es fa difícil concebre la dependència que generen les criatures més enllà dels termes de submissió. Per a d'altres, suposa una font de plaer i d'expansió. I mentre els enfrontaments segueixen en ple segle XXI a l'hora de parlar, per exemple, de polítiques de conciliació⁴⁴ -com s'ha pogut veure amb l'aparició al Congrés dels Diputats d'una diputada amb el seu nadó-, la crisi de les cures s'aguditzava cada vegada més. La vulnerabilitat i la dependència, es van fent més i més difícils de gestionar a mesura que s'estén la dissolució de les xarxes comunitàries tradicionals i els moviments migratoris dins de la societat.

Alguns sectors del feminisme han denunciat que el treball de cures que realitzen les cuidadores és el que sosté el sistema capitalista -com per Silvia Federici-, i proposen que la solució passaria per cobrar i cotitzar per aquest treball. Alicia Murillo, per exemple, proposa la unió i la solidaritat entre les dones per tal de legalitzar i reconèixer el valor de la situació com a cuidadores dins d'un sistema monetarista. Posa d'exemple la creació d'associacions o cooperatives de mestresses de casa. Per ella és fonamental recuperar el poder econòmic que les dones van perdre des de l'alta edat mitjana, quan es va començar a perseguir les que curaven i les que cobraven i a estendre la seva acusació de bruixeria. Des del seu punt de vista aquests fets van deixar a les dones en una situació de profunda vulnerabilitat social, laboral, emocional i econòmica, que equipara a un sistema d'esclavatge, que ha causat un gran ressentiment entre les dones (Llopis, 2015, 54-64).

44 Mesures públiques que promoguin la facilitat logística de poder combinar la vida laboral amb la familiar.

La ja mítica llevadora Consuelo Ruiz⁴⁵ expressava que no és que s'hagués imposat una llei misògina que impedís a les dones parir, sinó que es va fer una propaganda antimaternitat i antipart per tal que les dones en l'actualitat opinessin que «parir i ser mares és humiliant, propi de quadrúpets, d'éssers inferiors, que és preferible que la tasca de poblar la humanitat s'encomani a la ciència moderna que disposa de mitjans eficaços per fer-ho i que la dona se li assignin tasques de major categoria i importància» (Ruiz, 2012, 68). Les llevadores de la seva generació van presenciar el procés de com les dones van passar de parir a casa seva, amb confiança que els seus cossos sabrien parir i criar a les seves criatures, a la medicalització del part, la pèrdua de de seguretat a poder parir per part de les dones i al seu tractament com a éssers dèbils, passius i incapaços, als anys noranta afirmava: «Porto quasi tota la meua vida lluitant a favor de la dona i, precisament ara, la dona està paradoxalment, pitjor considerada del què ho va estar mai al llarg de la història, encara que ella no se n'adoni» (Ruiz, 2012, 54).

Fugint del model patriarcal, les filles que *s'han donat a si mateixes la maternitat usurpada* - o almenys ho han intentat- s'han unit per fer força i per fer xarxa. El fenomen de la *nova maternitat* s'ha anat consolidant al llarg dels últims trenta anys i ha arribat al seu esclat amb la cultura d'internet i les xarxes socials. A la *blogoesfera* s'ha generat tot un nou gènere de literatura que té caire de moviment: la criança *natural*, «la criança amb vincle com a forma de canviar el món». Es tracta d'una nova forma d'entendre la maternitat i la criança que pretén ressituar-se en el *contínuum* humà, és a dir, satisfer les necessitats tant físiques i afectives dels infants, abandonant la perspectiva adultacèntrica imperant. El coneixement i la divulgació d'altres tipus d'organitzacions socials no patriarcals i explorar com s'hi inscriu la maternitat ha ajudat a subvertir el concepte de maternitat patriarcal imposat i a imaginar noves possibilitats per a maternar (Llopis, 2015, 261).

Quines han estat per a tu les majors sorpreses positives de la maternitat?

Des de l'embaràs, vaig sentir una gran pujada de l'autoestima. Sentia una gran seguretat en mi mateixa, i m'agradava, físicament. Em sentia la mar de guapa. Deixava enrere la nena que havia d'agradar a tothom, per passar a ser una dona que havia de cuidar el seu cadell i deixar-se de tonteries.

45 Consuelo Ruiz Vélez-Frías (Madrid, 1914-2005) va ser una llevadora rebel i lluitadora que a través de la combinació de la tasca de llevadora amb la d'escriptora, va defensar la capacitat de les dones per parir i la professió de llevadora com a professió independent d'infermeria (Ruiz, 2012).

Amb el part i els mesos post-part, destacaria l'empoderament com a dona. Haver estat capaç de parir una nena de dins meu i alletar-la i saber com tenir-ne cura, com si ho hagués fet tota la vida. La força i l'energia que sentia!

Més tard, m'han sorprès les connexions que s'han creat amb altres dones a través de la meva filla. Si no l'hagués tingut, no s'haguessin donat. Crec que, a les dones, en general, la maternitat ens toca un punt molt visceral que crea molta complicitat entre nosaltres (tinguis o no tinguis fills). A més, és una complicitat intergeneracional.

I finalment, diria que la relació amb la meva filla. L'amor infinit.

Laia Saborido⁴⁶

Va ser John Bowlby (1907-1990) ja a finals dels seixanta qui va formular la teoria de l'aferrament o vincle afectiu (*apego* en castellà, "*attachment*" en anglès). Va desenvolupar científicament aquest concepte, i va mostrar com la qualitat de la relació afectiva que la criatura establia amb la mare o principal cuidadora durant els seus primers anys de vida tenia un clar impacte en el seu desenvolupament. Després, els estudis i les teories en aquest sentit ho han corroborat. Les teories científiques sobre salut primal insistint sobre la formació humana dels vincles socials bàsics han mostrat sense miraments la importància radical de la cura de la díada mare-criatura per part de la societat. Aquesta diada beneficia la qualitat i sostenibilitat del nostre desenvolupament actual com a gènere humà, però no han passat del camp del coneixement a les polítiques, potser perquè la societat, almenys al nostre país, encara no ho té present com a valor fonamental (Aler, 2009).

Els recels no són pocs, especialment dins el feminisme. Es pregunten les teòriques com Elisabeth Badinter⁴⁷ si no es tracta d'*Una nova mística de la feminitat* (1963), llibre de Betty Friedman. Un clàssic del pensament feminista que analitzava el procés regressiu que van viure les dones nord-americanes després de la segona guerra mundial durant una forta ofensiva conservadora que volia tornar les dones a les llars, i anul·lar la seva participació pública, tot enaltint la mare i la mestressa de casa com a autèntic ideal femení (Olmo, 2013, 68). Amb els mateixos ulls es veu la recent onada de maternitat amb marcat accent naturalista que s'origina a partir dels setanta, amb les crisis del petroli, lligades a les crisis

46 Entrevista a Laia Saborido. Annexos, capítol 1. 3.

47 Nascuda el 1944, Badinter és una filòsofa, professora i dona de negocis francesa. Deixeble de Simone de Beauvoir, es posiciona des de la perspectiva d'un feminisme que entén la maternitat com a una nova forma d'esclavitud encoberta de naturalisme (Badinter, 2010)

econòmiques. Ressorgeix el naturalisme en general i, a ulls d'algunes autores, es crea una guerra subterrània entre naturalistes i culturalistes de la qual encara avui no se sap quin serà el desenllaç (Badinter, 2010, 24).

Les crítiques del feminisme il·lustrat de Banditer, que veuen tota aquesta tendència com a una nova estratègia del patriarcat per tornar a les dones a la llar perquè signifiquen una competència massa alta en el mercat laboral, són avui compartides per moltes de les filosofes feministes i ecofeministes espanyoles, que en general estan d'acord amb aquesta sospita. Esther Massó alerta, però, que moltes vegades, aquestes crítiques es realitzen des de fora i amb un total desconeixement d'aquests moviments socials en relació a la maternitat. Insisteix en què només des de l'estadística aquests arguments ja es desmunten, perquè per exemple a Suècia, que és on les baixes de maternitat són més llargues, és on hi ha més dones ocupant espais de representació. En canvi, a Espanya, on la baixa maternal és de les més baixes d'Europa, és on hi ha menys dones ocupant espais de representació (Matrioskas, 2013).

Per a Massó, cal fer un salt a nivell epistemològic per superar aquest debat. Per a ella aquesta contraposició de sensibilitats és fruit d'una dicotomia de base que considera errada entre naturalesa i cultura. Proposa obrir una línia de fuga per anar més enllà d'aquest pensament a través d'eines cognitives com els conceptes de «biocultural» o «culturalesa», en la línia de descolonitzar el pensament (Massó, 2015, 187).

Naomi Woolf destaca que la verdadera nova mística esclavista no és el culte a la maternitat, sinó que és la mística de la bellesa i el culte a l'estètica del cos, i denuncia que la pressió que exerceix sobre les dones és molt major que sobre els homes, i que representa, al mateix temps, la imatge de l'èxit professional i vital. Les dones han de triomfar professionalment i, a més, ser bones gestores de la llar. «Això ocasiona una doble o triple discriminació de les dones, no triomfen perquè no són bones professionals, no són o no són bones mares, no tenen una llar impecable o no encaixen en l'ideal de bellesa» (Alcalà, 2015, 78).

A tot el nus s'hi ha sumat la lluita per a l'avortament legal, a través de la qual moltes dones han expressat en realitat la seva voluntat de ser protagonistes i decidir sobre el seu cos, fins i tot en una situació tan dolorosa, i el rebuig al rol matern imposat com a única forma d'autorealització femenina. A través de la manifestació pública, afirmen que la dona té dret a

superar la sexualitat de la procreació, amb tots els canvis socials que suposaria aquesta separació (Librería de mujeres de Milán, 1991, 63). Caldria desvincular-ho del debat de la nova maternitat, perquè la majoria de dones que en formen part tenen molt clar des de temps immemorials el que tan bé expressa Carme Riera, que «la maternitat no desitjada deu ser com una mena de treball forçat. Nou mesos amb manilles i grillons, primer, després cadena perpètua. Si a aquest no-desig hi afegim la violència d'una relació imposada en una nit de terror, la maternitat pot convertir-se en el pitjor dels càstigs» (Riera, 1998, 124).

Dels feminismes recuperadors de la maternitat, Margaret Mead va ser de les primeres a retornar les dones a la maternitat als anys 60. Mead va ser la primera antropòloga a estudiar l'educació i la criança dels infants en les diferents cultures. A partir d'aquell moment, es va despertar l'interès en l'estudi de la infantesa i de la dona dins de la disciplina antropològica. Però no d'una maternitat primitiva que tornava a les dones a la selva, ni tampoc d'una maternitat que les elevava com a deesses, però sense poder real sobre els seus propis cossos i sentiments. Es tractava d'una maternitat que les feia propietàries dels seus propis desitjos com a dones i els permetia prendre decisions i canvis en les diverses perspectives que des de les societats occidentals es tenia del fet de procrear. Va ser un primer cop a la imatge estereotipada de la dona mare (Alcalà, 2015, 70).

I en els últims anys s'està construint un nou imaginari maternal des del qual es deixa de veure com a un problema quelcom que és natural en l'ésser humà i, en concret, en les dones. Es reclama que la maternitat com a lliure elecció no pot ser quelcom que traumatitzi les dones. I s'han començat a buscar solucions per a problemàtiques que ha originat un model social que no es correspon amb els desitjos de les pròpies dones. S'estan trobant models alternatius des d'una certa lliure elecció: «El segle XXI no té totes les respostes per a les dones respecte la maternitat, però caldrà anar-les buscant» (Alcalà, 2015, 78-79).

Des de l'aparador i espai de trobada que significa internet, d'aquesta xarxa s'ententeix un nou fenomen i s'autodfineix com a maternitat conscient, criança natural, m(p)aternitat postmoderna, postfeminista i ecologista i que, a grans trets pot caracteritzar-se així: famílies tardanes, fills i filles escassos, planificats, desitjats; major nivell cultural, recerca d'informació en llibres, revistes, internet, etc. que tenen capacitat de buscar informació més enllà de l'entorn, com a mostra de la maduresa sociològica de les classes mitjanes.

Havia viscut l'embaràs de la meva germana i vaig tenir la dolça oportunitat d'assistir al part del meu nebot. Així que la meva germana va ser un puntal important d'experiència, d'informació i recomanació de llibres, grups d'internet i associacions. També altres amigues que estaven embarassades... En definitiva, vaig recórrer a varis mitjans!

Núria Julià

Em vaig informar molt i m'agradaria continuar fent-ho. I m'encanta compartir informació al meu mur, al meu blog, a la plaça de la vila i allà on sigui. Perquè crec que a les dones i al món en general ens falta molta informació sobre una cosa tan quotidiana com és portar una vida o més a la panxona. Vaig buscar informació a internet, llibres (tot i que al principi em costava saber si eren dels que tenien informació bona o no) vaig associar-me a *El parto es nuestro*⁴⁸ i tinc pendent fer-ho a Dona Llum⁴⁹. Vaig llegir llibres, i sobretot buscava o m'arribava informació per internet. Vaig aprendre moltes coses amb l'Equip Mudra⁵⁰ i els seus tallers per a preparació al part.

Nàdia Espada⁵¹

També es reclama el paradigma de la criança natural; en reconciliació amb els arquetips de la feminitat. En general, s'espera compromís emocional amb la parella, es viu una re-connexió amb la fisiologia, rebuig a l'intervencionisme tecnològic, criança de contacte físic, part respectat, lactància materna a demanda, collit, porteig, alimentació casolana cuidada, educació no autoritària...

A més va lligada a una certa consciència ecològica, que molt sovint es tradueix en el consum d'alimentació i productes d'higiene ecològica, ús de bolquers reutilitzables, joguets de fusta, materials orgànics, artesanals, reutilització de materials infantils que s'intercanvien, medicines alternatives... «Les mares blogueres i foreres⁵² retroben una nova cultura de la

48 Associació espanyola formada per usuaris i usuàries i professionals que pretén millorar les condicions d'atenció a les mares i als nadons durant l'embaràs, el part i el postpart.

49 Associació catalana pel part respectat que treballa amb l'objectiu d'aconseguir «uns parts més respectats i segurs i uns naixements més feliços» (Dona Llum, 2016).

50 Equip d'acompanyament a la maternitat a la criança format per tres llevadores i un llevador que assisteixen parts a casa a les comarques gironines i realitzen diversos tallers i activitats sobre del naixement i tot el què l'envolta.

51 Entrevista a Nàdia Espada. Annexos, capítol 2.9.

52 Usuàries de fòrums d'internet.

xarxa. Davant del debilitament de les xarxes familiars tradicionals (mares, àvies, germanes, veïnes) que, a més, van viure la cultura del biberó de la qual elles volen fugir, es busquen maneres de recolzament virtual que permeten a les mares d'inquietuds similars compartir coneixements experiències, formant noves "tribus virtuals", que evidentment tenen les seves limitacions, però que ofereixen un suport emocional important» (Medina, 2011, 11-15).

La seva autoconsciència política les organitza de manera que algunes formen part de grups de mares i d'associacions pel part respectat, de suport a la lactància materna o grups de criança i s'organitzen també per a l'exigència de nous drets laborals i de noves formes d'organització del treball que permetin més temps amb els fills i les filles així com d'una consideració social més alta de les tasques de la criança i de la cura en general.

Un altre punt de coincidència és l'orgull renovat del cos femení i de la maternitat, no com a mer "mecanisme reproductor" ni com a fals estereotip de bellesa, sinó com a sentit primari de la societat, com a dret femení, i com a experiència enriquidora i única que no ha de ser obstacle per al desenvolupament laboral ni intel·lectual de les dones, sinó al contrari (Medina, 2011, 14-15). Es proposa la doble voluntat de desenvolupar-se en la vida laboral i en la maternitat, que no és la doble jornada que va denunciar el feminisme sinó un «prendre's la llibertat d'anar traçant un camí que faci possible ja la impossibilitat de tota realitat plena en el seu si» (Política noves mares, 54).

El moviment per a una nova maternitat suposa una proposta important en la recerca de solucions als malestars que genera la contradicció fonamental entre capitalisme i criança. El seu potencial crític és, doncs, importantíssim, ja que afecta a una de les experiències compartides més importants de l'ésser humà i no s'hauria de dilapidar. A ulls de Carolina del Olmo, potser no sigui el primer pas d'una revolució, però si és, almenys, un moviment de resistència (Olmo, 2013, 71). En el seu llibre *¿Dónde está mi tribu?* (2013) explica que es tracta d'un corrent poc articulad, no exempt de perills. En les seves pàgines adverteix el risc moralitzant que pot arribar a prendre aquest estil de criança que posa èmfasi en les necessitats dels infants però que moltes vegades menysté les condicions actuals de les dones per satisfer-les, fet que accentua el sentit de culpabilitat de moltes mares que no es veuen amb cor d'assumir un model de criança tan intensiu. Diu: «El problema no són els nostres fills, però tampoc nosaltres. El problema és una societat les exigències de la qual són

radicalment incompatibles amb les necessitats dels bebès i *també* dels qui cuiden d'ells» (Olmo, 2013, 19). Perquè la tribu virtual mai pot arribar a assimilar-se a la tribu real.

3.3. La gestació i la vida fetal

El concepte de reproducció reflecteix la fragmentació de tota l'experiència sensorial en l'engendrament humà.

A. Bergman

Les mares ens sentim mares abans d'estar embarassades.
I probablement els fills també visquin molt abans de ser engendrats.

Carme Riera

L'escriptora Carme Riera va escriure un diari d'espera mentre gestava la seva filla, que va publicar molts anys més tard amb el seu permís. Al llarg de les pàgines, reflexionava sobre aquesta etapa que fins no fa gaire temps s'havia de dissimular amb vestits incòmodes. Es preguntava:

Per què les dones no hem escrit diaris d'embaràs? Tal vegada perquè aquest fet extraordinari ha estat considerat com el més ordinari de la vida femenina, ja que la nostra missió no consistia en altra cosa que en la reproducció. És possible que a partir d'ara, els diaris d'espera proliferin, perquè a punt d'entrar al segle XXI les dones hem aconseguit la capacitat d'observar-nos com a objectes essent alhora subjectes (Riera, 1998, 14).

Gairebé dues dècades més tard, internet ha permès aquesta proliferació de narratives íntimes de l'embaràs i compartir les seves experiències, dubtes i pors durant la gestació dels seus nadons, així com les experiències de mort gestacional.

Algunes cultures tenen una tradició en què la dona que desitja concebre va a algun lloc a la natura i s'asseu a fer meditació. Quan té la ment i el cor obert, invita a una ànima especial a unir-se a ella. Segons aquestes concepcions, és possible que el nadó es comuniqui amb tu fins i tot abans de ser concebut. I encara avui molta gent sent i creu que els «fills et van elegir com a canal de pas a aquesta vida» (Romero, 2011, 51). Escriu Carme Riera:

M'adono que no hi ha unió més poderosa, ni simbiosi més perfecta que la de mare-fill, mare-filla. L'ansia de ser un, el desig de fondre's i confondre's amb la persona estimada, tan natural en els humans, potser no és altra cosa que un record, una reminiscència d'aquest nostre estat d'ara, delit de retornar al moment de la sintonia perfecta amb el cos que ens donà aixopluc» (Riera, 1998, 49).

L'embaràs simbolitza el gran enigma de la fertilitat. Paral·lelament a la desaparició de les dones embarassades de l'imaginari col·lectiu occidental, la gestació es va convertir en tabú. Duden va descobrir que el concepte de *fetus públic* procedeix de la paraula llatina que significava *fruit de la terra o dels arbres, fruit de la vida*, i observa també que a les pomes, fossin d'Afrodita o d'Eva, se les havia anomenat *fetus* (Borrell, 2015b, 95). Fins al concili de Trento encara hi havia culte a l'embaràs de Maria. A partir de llavors és considerat impur (Crespo, 2013, 14). Avui la figura femenina embarassada sembla que vol sortir de l'armari del tabú on ha estat sepultada durant molts anys d'història artística i cultural, durant els quals l'embaràs ha gaudit de tan baixa consideració. Però continua perdurant una certa aura de misteri que mantenia pels antics. Sembla que gran part de les figures paleolítiques eren imatges de dones embarassades.

Per a algunes dones entrevistades, l'embaràs va esdevenir un moment molt especial a la seva vida, de retrobament amb una part més intuïtiva i, per tant, una oportunitat de relegar allò mental a un segon pla i pot ser un moment de gran creativitat i, per tant, per escriure: «No lluito contra això i li dono de nou al meu cos, a la meva intuïció i als meus anhels el poder i el lloc que es mereixen. Com quan era nena» (Romero, 2011b, 34). Ho veiem en les seves paraules:

L'embaràs de l'Emma el vaig viure molt connectada, de manera més relaxada que el primer embaràs. Em vaig sentir forta i convençuda que el meu cos sabia el que havia de fer si el deixava. Tenia molta confiança en tot el procés.

Noemí Carrera⁵³

El meu primer embaràs va ser genial. Cada dia desconnectava per connectar amb la meva panxa i parlar-li. Tenia les emocions a flor de pell. Si reia ho feia molt. I si

53 Entrevista a Noemí Carrera. Annexos, capítol, 2.1

plorava... Ja ja ja doncs fins que no em quedava a gust tampoc parava. Je je je... Per a mi fantàstic poder expressar sentiments i emocions en qualsevol moment i que tothom entengués/respectés encara que fos, perquè ets un còctel d'hormones.

Nàdia Espada⁵⁴

Marie Bertherat també va publicar un famós diari de gestació, que combina la pròpia vivència amb observacions de la seva mare, una famosa instructora de microgimnàstica i una llevadora. Hi recull:

No és necessari haver estat embarassada per viure la impressió de tenir dins d'una mateixa a dos estranys. El cap ignora el cos i el cap conté dos cervells, dos hemisferis, que sovint es contradiuen. La musculatura del cos està feta de dues meitats en conflicte. Fins i tot els sentits es troben sota el domini d'un de sol, la vista, que obstrueix el pas a tots els altres. El miracle està en què les dones són capaces de reunir el cos i l'esperit, allò físic i allò psíquic, la força i la debilitat. Durant nou mesos, la naturalesa els fa aquest regal d'esborrar la dualitat del seu ésser, de prendre consciència de la seva unitat (Berherat, 2003, 12-13).

En el llibre s'explica que en l'embaràs el gran protagonista invisible és la placenta, que és un òrgan sovint menyspreat, que ni tan sols s'ensenya en el moment del part a les mares i que, com tot allò relacionat amb la sang, s'ha considerat impur. I és important remarcar que sense la placenta, la criatura no podria desenvolupar-se en l'úter de la seva mare. La placenta és l'intermediari indispensable que s'encarrega de totes les anades i vingudes entre el fetus i la seva mare. Pren de la sang d'aquesta les molècules nutrícies i l'oxigen que la criatura necessita i llavors l'allibera del seu gas carbònic i dels seus detritus. És també un productor, que fabrica una vintena d'hormones necessàries per al fetus, i un protector, filtra la majoria dels bacteris presents a la sang de la mare, però que deixa passar els seus anticossos gràcies als quals el nadó estarà protegit de les malalties de sis mesos a un any després de néixer.

Simbòlicament, la placenta està emparentada amb la dona arbre. La forma que es dibuixa en la placenta s'assembla a un arbre amarat de sang o més aviat un bosc d'arbres els troncs del qual es divideixen en nombroses branques, talls, branquetes i, per últim, petits brins. Les

54 Entrevista a Nàdia Espada. Annexos, capítol 2.2.

arrels d'aquest arbre estan situades al costat del cordó umbilical, i les seves copes plenes de vellositats estan tirades cap a l'úter. Les vellositats es banyen en petits llacs plens de sang materna, que es renova incessantment per així alimentar el nadó (Bertherat, 2003, 32).

Cal tenir en compte el paradigma epistemològic de base, certament limitat: des de la perspectiva sanitària es tenen en compte només processos vinculats a la biologia, ignorant la seva implicació intel·lectual i social, reproduint així els valors vinculats a la lògica patriarcal; el cos de la mare esdevé exclusivament el lloc on es desenvolupa l'embrió. «Encara que a les dones se'ls reconegui la propietat del seu cos, no posseeixen en realitat la propietat del seu cos embarassat, ja que la importància social de l'esdeveniment desplaça la pròpia identitat de la mare a favor de la del fetus» (Goberna Tricas, 2009, 513).

Des de l'antiguitat es comparteix en diferents cultures la creença que l'estat emocional de la mare embarassada podia afectar el fetus. Des de la ciència s'ha comprovat que l'estrès matern durant l'embaràs pot condicionar el desenvolupament emocional i conductual de l'infant fins i tot fins als inicis de l'edat adulta (Olza, 2009, 93). Malgrat aquesta constatació, però, en l'actualitat les mares troben diversos factors que no ajuden a la cura de la seva tranquil·litat durant aquest moment vulnerable. Amb la ciència que es consolida a finals del segle XIX s'esdevé un gran canvi del context del part (de casa a l'hospital), així com un canvi de l'assistència a les embarassades amb nous criteris que descarten els models tradicionals de les llevadores. D'aquesta manera s'inicia el procés de patologització de la gestació i el part. A partir dels anys 60 una part dels moviments feministes reclamen desmedicalitzar el part i que les dones s'apropriïn dels seus processos de gestació, però en l'actualitat, malgrat les conclusions científiques, se segueix mantenint gran part del tracte patologitzador i paternalista en la pràctica mèdica durant aquesta etapa. Expressa una mare:

Anar a les visites mèdiques i sortir plorant. La falta d'un seguiment més emocional i "sà". També les pròpies pors al part i al que vindrà (sabré fer-ho bé?).

Núria Julià⁵⁵

Fins que la tecnologia de finals dels seixanta i principis dels setanta no va permetre més profunditat en les investigacions científiques, es considerava que el fetus no tenia

55 Entrevista a Núria Julià. Annexos, capítol, 2.5.

consciència pròpia: De fet, ni tan sols els nadons ni infants fins als dos o tres anys. Els estudis recopilats en publicacions com per exemple *La vida secreta del niño antes de nacer* (2009) van revelar que el fetus veu, escolta, experimenta i degusta. També es va comprovar que el nadó no era un ésser vulnerable i passiu que ho rebia tot per part del cos de la mare. Fins fa poc, se suposava que la responsabilitat de sustentar fisiològicament l'embaràs només corresponia a la mare; però les noves proves van demostrar que el fetus també desenvolupa un important paper. Així, segons el doctor Liley, «és el fetus qui garanteix l'èxit endocrí de la gestació i qui desencadena molts des canvis físics que ha d'experimentar l'organisme de la mare amb la finalitat de sustentar-lo i alimentar-lo en el procés prenatal» (Verny i Kelly, 2009, 85).

La conclusió més destacada de Verny i Kelly és que el fetus que és un ésser conscient, que sent i recorda i que els nou mesos d'embaràs creen una forta empremta la personalitat, els impulsos i les ambicions de manera significativa. D'aquesta manera, els patrons de sentiment profund i constant de la mare, amb la qual la fusió és molt intensa, marquen considerablement. Diferents investigacions a curt i a llarg termini van resoldre que un factor crític important era l'actitud materna. Les dades indicaven que un subjecte tenia possibilitats molt majors de convertir-se en un adult emocionalment estable si la seva mare desitjava el seu naixement. També va sorgir una ferma correlació entre disposició materna cap a l'embaràs i funcionament sexual adult. En línies generals, quan més positiva se sent la mare respecte al part, més possibilitats té l'infant d'arribar a l'edat adulta amb una actitud sexual sana (Verny i Kelly, 2009, 66).

Més tard, l'obstetra francès Michel Odent (1930) ha recopilat els estudis al respecte des del seu Centre de Recerca de Salut Primal i ha tornat a subratllar una vegada i una altra com l'estat emocional de la mare durant l'embaràs té una major influència a llarg termini sobre la criatura que durant el primer any de vida (Odent, 2009b, 17). Posa com a exemple que la funció de l'alegria durant l'embaràs és necessària per transmetre de generació en generació la capacitat de sentir alegria (Odent, 2009b, 44).

Però les conclusions no només van establir totes aquestes premisses, sinó que van destacar el paper fonamental del vincle entre mare i fill durant la gestació. Es va proposar que, mesos abans de donar a llum, mare i fill ja havien començat a fusionar mútuament els seus ritmes i respostes. Això apuntava de manera directa a una conclusió: el vincle posterior al naixement

-que sempre es va estudiar com a un fenomen singular i aïllat- en realitat era la continuació d'un procés vinculant que havia començat molt abans, a l'úter (Verny i Kelly, 2009, 70). De fet, el director de Summerhill, escrivia que la manca de llibertat comença ja abans de néixer. Als seus ulls, si una dona reprimida, amb el cos rígid, concep un infant, «qui ens pot dir els efectes que causa la rigidesa materna sobre el nou-nat?» (Neill, 1988, 89).

També Cristiane Northrup recull un conjunt creixent d'estudis que estan documentant el fet que les influències prenatales predisposen a l'estat de salut dels nadons per a tota la seva vida. L'expressió genètica d'una criatura està potentment configurada i guiada a partir del seu temps a l'úter (Northrup, 2010, 579). Així doncs, després de veure el paper principal de les emocions maternes, es resol com a molt important el tractament que reben les embarassades per part de la societat i del seguiment mèdic, ja que no només pot afectar-les a elles sinó que això pot afectar de manera considerable també als nadons. Ja fa temps el Dr. John B. Franklin va descriure l'assistència i el tractament de l'embarassada sana com el gran *camp de batalla* de l'obstetrícia actual. Preguntava: «la tractem com a una malalta fins que es demostra que està sana o com a sana fins que es demostra que està malalta?» Afegia que en molts casos es tracta a les mares des de l'òptica de la primera opció. «A causa d'aquesta actitud, milers de dones i infants sans han estat innecessàriament posats en perill» (Verny i Kelly, 2009, 190-191).

Paule Brung afirma que els manuals porten pàgines senceres sobre anomalies en els fetus, però ni una línia sobre la perfecció dels recent nascuts. «Malgrat tot, la naturalesa reproduceix el seu prodigi milions i milions de vegades amb tanta seguretat com el sol que s'aixeca sobre el planeta; vénen al món éssers el cos dels quals està organitzat segons un pla perfecte. ¿Això no importa? ¿No mereixeria ser conegut?» (Bertherat, 2003, 124). S'ha vist com des de l'òptica mèdica hi ha un vertader esforç per descobrir malformacions en l'embrió. Això afecta la confiança de les mares. Esther Borrell afegeix que la conseqüència d'aquest control de protecció estatal sobre les infantadores és l'augment de la inseguretat de les dones sobre els esdeveniments en els seus propis cossos, la minva de les seves autoconfiança també corporal i sobretot, el colossal creixement dels sentiments de culpa de les dones (Borrell, 1991, 191). Escriu una mare:

Encara ara quedo al·lucinada de la màgia de la vida! Poder crear una personeta i que la biologia estigui tan ben feta. També adonar-me de "lo" lligats que estem a la natura,

som biologia pura, el cos està preparadíssim sense haver de fer res més, som part de l'evolució de la raça humana, orgullosa de formar part de la natura. I a la vegada també la connexió amb l'espiritual. Tot conflueix!

Núria Julià⁵⁶

De fet, la llevadora Imma Marcos explica com en l'últim informe Cochrane s'estableix que una dona sana amb un embaràs normal només hauria de veure al ginecòleg per fer-se les ecografies i encara, perquè aquestes proves tampoc són innòcues per als nadons. A Espanya el protocol recomana fer tres ecografies: a les 12 setmanes, a les 20 i a les 33 setmanes. A Holanda només una a les 18 setmanes i al Regne Unit dues: a les 12 i a les 20. El mateix informe no recomana realitzar l'ecografia del tercer trimestre per rutina. Tot i aquests estudis, és molt freqüent que des de la medicina privada es facin ecografies cada mes, fet que també augmenta el cost econòmic de les visites. La llevadora explica que des del model mèdic es creu que la tecnologia és superior a la naturalesa i les màquines són més fidels que les persones, però una bona llevadora amb les seves mans pot treure més informació de l'interior d'una panxa d'embarassada que una ecografia: pot calcular el pes del nadó amb un marge d'error molt menor que un ecògraf, la tensió muscular de l'úter, la quantitat de líquid que queda, el percentatge d'úter que ocupa el nadó, com està col·locat, el seu grau d'encaixament i flexió, la seva reactivitat als estímuls i percebre si el part està o no proper (Marcos, 2015).

L'antropòloga Laura Cardús⁵⁷ adverteix que les errades de diagnòstic o les desviacions de la normalitat esdevenen fonts d'angoixa entre les mares i les famílies que esperen. Per tant, conclou que l'ús de la tecnologia per controlar el desenvolupament favorable de l'embaràs i el part pot generar falsos positius que no només poden provocar malestar en la mare i en la família, sinó que també poden desencadenar intervencions que llavors puguin resultar innecessàries, amb totes les seves conseqüències i l'accentuació de la percepció del cos de l'embarassada com un risc potencial (Cardús, 2015, 141). Així ho relata una mare:

56 Entrevista a Núria Julià. Annexos, capítol 2.11

57 Conjuntament amb Marta Ausona, Serena Brigidi van crear *Mater; Observatori de les maternitats i paternitats contemporànies*, amb la voluntat de portar la reproducció dins les Ciències Socials i l'Acadèmia, com a quelcom que afecta i és afectat pel conjunt de la societat. Per veure'n més, la seva pàgina és: <https://materobservatorimpaternitats.wordpress.com/about/>

M'ha costat gaudir de l'embaràs perquè a la setmana 12 em van trobar un problema a les artèries uterines i llavors cada mes havia de fer control amb ecografia per controlar ja que podia derivar en preclampsia o baix pes del bebè.

Finalment les artèries es van posar bé per si soles però aquest patiment no em va deixar gaudir del tot.

Agustina Pardo⁵⁸

El ginecòleg o ginecòloga és la figura que s'hauria d'ocupar de les complicacions o patologies durant l'embaràs. En una entrevista a Arianna Bonato, ginecòloga holística, però, reconeix que, malgrat que no és la seva tasca ocupar-se dels embarassos sans, hi ha dones (i/o parelles) que senten més seguretat quan un metge s'encarrega del control de l'embaràs i que cal respectar-ho. En aquests casos, cal que hi hagi un esforç per no veure patologia on no n'hi ha, fet, que reconeix, és molt temptador. Admet que hi ha una lluita intestina entre ginecòlegs/es i llevadores i que si cadascú tingués clares les seves funcions i col·laboressin en els seus objectiu comuns de la salut de les dones i les criatures i de forma més extensa de les famílies en general tot seria més senzill⁵⁹.

De fet, hi ha països en què això funciona així i les llevadores gaudeixen de molt més prestigi i reconeixement. A l'Estat Espanyol, però, les estadístiques de la seva escassa contractació posen en evidència la poca valoració social de què encara gaudeixen, per part de les dones i de l'Estat, fet que posa sobre la taula la vivència més patologitzada de l'embaràs i del part en el nostre país (Marcos, 2015). De fet, Cardús apunta que poques mares són conscients que poden acollir-se a la Llei d'Autonomia del Pacient i de la possibilitat de discutir o rebutjar els tractaments mèdics durant l'embaràs i, fins i tot, durant el transcurs del part. «Malgrat conèixer aquestes opcions, però, la situació en què es troba una dona embarassada o de part dins de la institució sanitària és de clara inferioritat de condicions quant als processos i opcions alternatives» (Cardús, 2015, 142).

Darrerament, fruit de les noves tendències generals culturals i dels nous rols en la relació amb l'estament mèdic, un sector de les mares cada vegada més important, però encara simbòlic quant a percentatge, s'estan informant i prenent decisions de com volen fer el seu

58 Entrevista a Agustina Pardo. Annexos, capítol, 2.5.

59 Entrevista a Arianna Bonato. Annexos, capítol, 1.3.

seguiment mèdic i quines proves volen fer-se i quines no. «Un embaràs conscient és aquell en el qual la dona assumeix la responsabilitat i pren les pròpies decisions en lloc de deixar-ho tot en mans del metge» (Watson, 2011b, 22).

Com ha estat la teva relació amb el seguiment mèdic? Com ho has viscut?

Molt per lliure, vaig decidir les proves que em feia i les que no. No em vaig fer la del sucre, cap tacte, cap revisió a partir del vuitè mes...

Noemí Carrera

A partir dels qüestionaris realitzats a mares recents he pogut comprovar que moltes es queixen de la fredor del seguiment mèdic durant l'embaràs, en un moment en què, per la pèrdua cultural de la maternitat, hi ha molts dubtes i les emocions estan a flor de pell. El què més angoixa a algunes és el canvi de personal que fa el seguiment de les visites, que no tinguin una persona de referència. I també el tracte poc sensible d'alguns professionals, a l'hora de realitzar les proves, sense donar informació i sense incloure la perspectiva de les emocions maternes, de manera que es fa necessari parlar de violència obstètrica ja durant l'embaràs. Reconeixen que sovint es tracta el procés com si fos una malaltia. Algunes, a més, han de viure'l sota la pressió de l'etiqueta mèdica “d'embaràs de risc”, ja sigui per algun avortament previ, per portar bessonada o per alguna altra raó que les desvia del comú. Per això algunes opten per informar-se pel seu compte a partir de llibres, internet, fòrums, associacions com Dona Llum i *El parto es nuestro...*

En una entrevista, Albània Castelblanque, presidenta de Dona Llum, associació catalana per un part respectat, reconeix que en els últims anys s'ha viscut un gran increment de les sòcies i col·laboradores de l'entitat, així com de les dones que hi recorren per informar-se sobre els seus dubtes durant l'embaràs i per preparar el part. Ho atribueix en gran part al fet que les xarxes socials han permès l'accés ràpid a molta més gent. Explica que l'associació ajuda les dones a prendre consciència i responsabilitat sobre el seu procés fins al naixement del nadó i també ajuda a que les dones se sentin capaces d'encarar altres aspectes com la lactància i la criaça⁶⁰. Funciona a partir d'una pàgina web amb molta documentació que poden consultar les mares, grups de suport presencials arreu del territori català, així com un grup de Facebook⁶¹, que exerceix de grup de suport online que actualment compta amb 3.327

60 Entrevista a Albània Castelblanque. Annexos capítol 1.3.

61 El nom del grup és DONA LLUM Associació Catalana per un Part Respectat.

membres, entre les quals hi ha principalment mares, algunes d'elles amb formació específica per oferir suport i també professionals del sector.

D'altra banda, durant l'embaràs les dones comencen a connectar amb l'ambigüitat social respecte a la maternitat, perquè d'una banda hi ha una alegria al voltant de l'embarassada i es rep, en general com a una bona notícia, però d'altra banda hi ha poca comprensió respecte a les noves necessitats de la dona. Sovint les dones estan més cansades durant l'embaràs i necessiten un altre ritme, i això no es comprèn sempre per part de les empreses i de l'entorn social que de vegades mantenen la seva exigència sobre les dones fins a l'últim moment. Algunes fins i tot consideren que laboralment la dona embarassada passa a ser l'enemic públic número 1, que estarà de baixa, després voldrà reduir la jornada, faltirà a la feina per cuidar les criatures, demanarà dies personals...⁶².

Aquesta exigència social d'estar sempre cap a l'exterior i de no reconèixer les vulnerabilitats humanes i, especialment, les femenines, es fa més dura en el cas de pèrdua gestacional. No tots els embarassos acaben amb èxit i són moltes les dones que tenen avortaments i, en alguns casos, pateixen la pèrdua del nadó al cap de poques hores o dies d'haver nascut. En una entrevista a Mariàngels Claramunt, coautora de *Las voces olvidadas, pérdidas gestacionales tempranas*, denuncia com a nivell social silenciem i invisibilitzem les morts perinatales i neonatals. Als seus ulls aquesta actitud neix del gran tabú actual de la mort i de l'esperança que així deixin d'existir en el nostre imaginari, per ser massa terribles. Descriu que col·lectivament intentem tranquil·litzar-nos amb la creença que només hi havia «un pilot de cèl·lules que no eren res». O, en gestacions avançades, la creença social que com que «no el coneixies, no passa res, torna't a quedar embarassada i ja està». Però des de la seva experiència personal i com a acompanyant de famílies en processos de dol, explica que les mares i els pares no senten això, i aquesta divisió entre el que senten en realitat i el que la societat els exigeix que sentin és el que més complica el dol.

Des del seu punt de vista, aquestes creences desemboquen en un mal acompanyament als pares afectats a tots nivells, degut al no reconeixement, la no validació, la negació i, fins i tot, hostilitat cap als pares en dol. Després de treballar durant molts anys pel suport a les famílies, recomana tractar-les des del respecte:

62 Entrevistes a Anna Vilà i Nàdia Espada. Annexos, capítol 2.8.

Respectar és reconèixer l'existència d'aquest dol i acceptar la seva expressió, facilitar-la. El problema és que els pares i mares en dol reben patacades afegides al seu dolor immens per part d'una societat que fereix i de vegades maltracta una mare recent d'un nadó mort, perquè culturalment no s'admet com a tal, però ella, sovint ho sent així i des del seu punt de vista la ciència ho confirma: a les poques setmanes de gestació, la sang del nadó corre per les venes de la mare i hi roman per anys⁶³.

Proposa que les famílies ho haurien de poder viure des de la protecció. En un entorn normalitzat, de respecte i validació, que els permetria no haver-se d'amagar, dissimular o autosilenciar el seu dolor per manca de comprensió o suport i sense ser atacats directament per «allargar deliberadament el dol», un dol que socialment és considerat sense sentit i que incomoda a l'entorn⁶⁴.

63 Entrevista a Mariàngels Claramunt. Annexos, capítol 1.3.

64 *Ídem*.

3.4. Ecologia del néixer

Canviar l'experiència del part significa
modificar la relació de les dones amb la por
i la debilitat, amb els nostres cossos, amb les nostres
filles i els nostres fills; les seves implicacions són
de gran abast psíquic i polític.

Adrienne Rich. *Of woman born*

La revolució del naixement és un
procés col·lectiu ja iniciat que per a les
dones i les seves parelles significa
despullar-se de la ingenuïtat i exercir el
dret i la responsabilitat de donar a llum
en cos i ànima, de vetllar per nosaltres i
els nostres fills i tornar a reprendre un
poder que ens és propi, en la que està
demostrat ser una segona alliberació
femenina

Isabel Fernández del Castillo. *La
revolución del nacimiento*

Per a algunes dones el part representa un moment central, un portal de llum, un ritus iniciàtic a la seva vida. I el naixement un punt crucial en la vida d'una criatura, pel seu enorme potencial, però també per la seva enorme vulnerabilitat (Bergman, 2001). És important subratllar que des de l'antropologia s'ha insistit que donar a llum és un procés biològic però també cultural, condicionat pel context, que es relaciona amb molts aspectes de la vida social i cultural (Cardús i Brigidi, 2015). La seva transcendència personal, però també familiar, social i política és immensa. Per a algunes autores, el potencial és de tals dimensions que el càstig del déu patriarcal al pecat original va ser *pariràs amb dolor*. Des del punt de vista del feminisme d'autores com R. Eisler, amb l'ordre patriarcal l'acte de donar a llum es transforma en quelcom brut i impur (Eisler, 1990, 115) i, sobretot, en

quelcom temut. Són diverses les veus que han investigat aquest llast de la por que emana l'ombra llarga de la maledicció del dolor del part i la interioritzem de tal manera que queda vivament incrustada en la nostra memòria, per venir a emergir el dia que comencen les contraccions.

En la nostra societat occidental, la petjada de la condemna bíblica sembla indeleble. Avui dia encara es menciona en les dissertacions relatives a l'analgèsia, i s'alimenta i es recolza la victimització social de les dones com a mares. Per a la llevadora Verena Schmid, posa a les dones en la inevitable dicotomia: o dona mare o dona treballadora, o mare o creativitat, o mare o llibertat, o mare o amant, o sacra o profana, etc. El dolor és, per a l'autora, l'aspecte més rellevant del part, pel qual les dones, al llarg de segles i mil·lennis, fins avui dia, s'han sentit atretes i fascinades per un cantó i d'altra banda, espantades i fins i tot atemorides. Aquest aspecte queda gravat en les seves ments fins al final de les seves vides, i d'això depèn la qualitat de l'experiència del seu «donar a llum». Segons la llevadora, el dolor de part mai es tracta de manera aïllada en les diferents cultures, sinó que es considera íntimament relacionat amb la filosofia de vida dominant en la societat, amb la consideració i el tractament que la societat reserva al malestar en general (Schmid, 2012, 23).

Laura Cardús ha investigat el tema de la por al part i conclou que la por al dolor ha anat en augment durant les últimes dècades. En les seves entrevistes va comprovar que les dones que van parir després de la postguerra no expressaven una por explícita al part, ni una resignació a superar forçosament un procés terrible, sinó més aviat la confiança en què, igual que la resta de dones, elles passarien amb èxit la prova. En canvi, avui, que hi ha menor índex de mortalitat materna i infantil en el part, tenim més por del part que no pas en el passat. Aquest temor no és tant a la mort que se'n pugui derivar, sinó al dolor (Cardús, 2015, 130). Rich sosté que la majoria de dones arriba al part com si es tractés d'un esdeveniment absolutament diferenciat i carregat d'associacions: misteriós, sovint màgic, una espècie de suplici en el *poltre* o una experiència extrema. «Quasi mai s'ha considerat com la forma de conèixer el nostre cos i congraciar-nos amb ell, ni de descobrir els nostres recursos físics o psíquics» (Rich, 1996, 236).

El dolor es presenta, doncs, com el tema central del part. Cardús subratlla que la percepció del dolor està condicionada pel subjecte i, sobre tot, per la seva educació, de manera que les històries i relats que senten les dones abans de ser mares respecte el part el condicionen en

gran mesura. La majoria de vegades, aquestes narracions en donen una visió eminentment tràgica per part de les seves dones properes, opinions dels professionals de la salut, la literatura, el cinema..., més aviat s'equipara l'heroïcitat i l'acte d'anar a parir amb el d'anar a una batalla bèl·lica, amb la violència implícita que això comporta.

Cert sector del feminisme s'ha queixat que el dolor de part no s'hagi investigat de manera seriosa i rigorosa per la ciència com s'hauria fet si es tractés d'un dolor tan generalitzat que afectés als homes en algun moment de la seva vida, però el cert és que sí que s'hi han dedicat treballs valuosos. Grantly Dick-Read el 1942 va publicar *Childbirth without Fear*. Va informar que els testimonis de parts indolors o amb un dolor molt lleu, tenien en comú que la dona estava en una situació de relaxació i d'absència de por o estrès. D'aquesta manera, s'establien dos factors fonamentals: el paper de les expectatives (és a dir de com han estat educades les dones) en relació amb la normalitat del dolor i el pes de l'entorn amb la vivència del part (Cardús, 2015, 139). L'assumpció general que els problemes o virtuts per parir són hereditaris es revela com a una naturalització d'un fet que està revestit de forts condicionants culturals. Per contra, certes dones expressen el desig que circuli la informació completa sobre el part tant a nivell social com professional (Cardús, 2015, 143).

Als anys seixanta es va importar des de Rússia a occident el “mètode psicoprofilàctic”, que pretenia aportar informació per tal que les mares enfrontessin el part sense por i amb consciència. La llevadora madrilenya Consuelo Ruiz autora de *El Parto sin dolor* (1955) va ser la importadora a Espanya d'aquest mètode. Ella explica com havia assistit i presenciat parts en què les contraccions havien estat dèbils, sense que això hagués impedit que el període expulsiu fos normal i que les contraccions suaus haurien de ser la normalitat en el part, si no hi hagués resistència mental i física per part de la dona i un respecte per part de l'entorn. Un entorn que, fins ara, ha mantingut com a principal objectiu de la intervenció en el part continuï essent «que acabi ràpid» (Ruiz, 2012, 136).

En textos de memòries, la llevadora explica que aviat va començar a pensar que era il·lògic que, en condicions normals de salut, el part fos dolorós, quan, en tals condicions, les altres funcions fisiològiques no fan mal: «Per què hauria de ser dolorós per la dona, la femella més intel·ligent dels éssers animats, i només en la part final, la més breu, la més fàcil, una funció tan important encaminada a la conservació de l'espècie?» (Ruiz, 2012, 65). Ella estava convençuda que el part era una funció natural i que en poder conèixer els motius del dolor,

aliens a la funció i la manera intel·ligent d'evitar-los, la por al part desapareixia automàticament. En minvar el temor al part, en l'absència de resistències, l'organisme no tindria necessitat de reforçar les contraccions per tal de vèncer-les, i el part es desenvoluparia de manera lenta i suau i, per descomptat, sense dolor (Ruiz, 2012, 38-39).

Per tal que això passi reconeix què cal que hi hagi unes certes condicions de l'entorn. Ella donava molta importància a que l'embarassada pogués elegir lliurement la seva llevadora com a fet completament natural que havia viscut a l'inici de la seva carrera, ja que el part es considerava un important acte privat i íntim. Proposa una reflexió que encara seria vàlida avui: «sembla mentida que, durant la Dictadura, les dones espanyoles fossin lliures d'elegir qui les assistiria al part i de parir a casa seva o en alguna de les moltes i bones maternitats que hi havia i que la democràcia consideri aquestes llibertats una grolleria i les obligui a parir a l'hospital, sense conèixer els professionals que l'acompanyaran i sotmetent-se a intervencions quirúrgiques en substitució del part natural al qual les espanyoles no tenen dret, a menys que recorrin a la costosíssima assistència privada» (Ruiz, 2012, 40).

L'obstetra Frédérick Leboyer (1918)⁶⁵, en línia amb Dick-Read, es va preguntar: «Com pot ser, doncs que algunes dones semblin tocades per la maledicció divina i altres no?» Va resoldre que depenia del nivell de rigidesa del seu úter (fruit de la violència interioritzada), però sobretot, de les condicions en les quals es desenvolupa el part. Segons l'autor de *Un nacimiento sin violencia* (1976), el cos té preparat un còctel perfecte d'hormones que ens fan sentir plaer durant el procés de part. I són les mateixes que se segreguen durant l'acte sexual. Considerava el part com a acte sexual per excel·lència que pot experimentar una dona, però que necessita les mateixes condicions: intimitat i seguretat. D'aquesta manera pot actuar l'oxitocina, anomenada també hormona de l'amor, que seria la protagonista, i la que s'encarrega d'endur-se la dona «a un altre planeta».

Leboyer explica que l'úter és l'òrgan reproductor amb més receptors d'oxitocina en el teixit muscular de totes les mamíferes, per activar-se amb l'arribada d'aquesta hormona. Va concloure que quan aquesta es produeix de manera natural, l'úter desenvolupa unes

65 Obstetra francès i escriptor. El seu viatge a la Índia el 1958 el va fer qüestionar els mètodes occidentals d'acompanyar el naixement. Va apostar per procediments com la llum tènue, els sons suaus, massatges, retardar el tall del cordó umbilical i el bany d'aigua calenta. Va presentar per primera vegada la seva filosofia i mètodes en forma de llibre el 1974 i va ser rebut amb aclamacions, però també amb crítiques i a partir de llavors van començar tota una sèrie d'estudis en aquesta línia (<https://www.merriam-webster.com/medical/Leboyer>).

contraccions que generen plaer. Segons ell, en comptes de contraure's «en bloc i brutalment», ho faria de manera lenta i quasi amb dolçor i quan una contracció arriba al seu punt límit, observariem com, després d'una pausa l'úter es relaxa amb lentitud i progressivament fins a quedar en total repòs. En canvi les contraccions tan doloroses serien més aviat rampes, «com unes urpes que crispen i que es neguen a deixar anar la seva presa, per transformar-se de sobte en tot el contrari» (Leboyer, 1996, 249-250).

Casilda Rodríguez analitza les condicions de segregació de l'oxitocina i afirma que es produeix desactivant el neocòrtex, la part racional, de control. Però que cal tenir en compte que té una antagonista que inhibeix la seva segregació: l'adrenalina. Argumenta que qualsevol mamífer que es posa de part enmig de la natura necessita un mecanisme per aturar el procés en cas de perill, per poder sortir corrents. Si es dispara l'adrenalina, doncs, el part s'atura. En els humans es produiria el mateix fenomen davant de la por, que pot ser produïda per factors externs (un entorn estrany, persones amb un tracte poc curós, massa llum, fred, sentir-nos observades...) o per factors interns (poden aparèixer pors personals, però també socials que portem incorporades). Per a Casilda Rodríguez, l'adrenalina bloqueja el fluir natural de les contraccions uterines i les converteix en les estrebades inaguantables que hem acabat considerant normals. Des del seu punt de vista, la por manté actiu el sistema simpàtic, impedeix la relaxació dels músculs circulars de la boca de l'úter, que produeix el moviment espàstic o espasmòdic de l'úter, el que s'ha considerat una disfunció de la fisiologia natural i normal del part (Rodríguez, 2010a, 15).

Per a mi va ser una experiència molt gratificant, la més increïble i bonica de totes. Sentir com surt la teva filla de la panxa, el primer contacte amb les hormones a flor de pell i veure la cara d'alegria de la teva parella no té preu.

Anna Vilà⁶⁶

Thérèse Bertherat explica que se sap que les hormones maternes es produeixen sota el control del cervell. No del nostre cervell conscient, sinó del més arcaic i animal, anomenat hipotàlem. L'hipotàlem s'escapa quasi per complet al control del còrtex, del cervell modern, que està per damunt d'ell. I a més, no fa gaire que la investigació científica coneix la seva acció oculta. L'hipotàlem és el gerent de la vida. I també del benestar, del plaer. Té sota les

66 Entrevista a Anna Vilà. Annexos, capítol, 3.1.

seves ordres dos sistemes de xarxes nervioses que compleixen accions diferents i complexes. Diguem que un empeny i l'altre frena. De vegades un guanya a l'altre i el nostre organisme és desajusta. El que anomenen «simpàtic» s'activa en les situacions d'estrès, i per a ell s'acceleren les contraccions del cor i dels seus vasos; és que segrega adrenalina en la sang. L'altre, el «parasimpàtic» intenta calmar i restaurar la nostra maltractada energia. Un està de servei més aviat de nit, i l'altre més aviat de dia.

El part ho vaig viure de manera molt animal, molt connectada. Em va connectar amb la meva fortalesa i les meves ganes de viure, de lluitar, de créixer, amb les meves ganes de viure coses noves.

Noemí Carrera⁶⁷

«L'hipotàlem, que només té en ment la vida, és el senyor de la gana, de la set i del sexe. És també, per suposat, el gran senyor del naixement» (Bertherat, 2003, 35-36). En l'orgasme, el plaer sorgeix per excitació de les cares laterals de l'hipotàlem. I en el part? On està inscrita la memòria de la por? Segons ella, com explica al llibre *Con el consentimiento del cuerpo*, la memòria de la por al part, tan present en les generacions de dones que ens precedeixen, està fixada en el cos sencer, però també gràcies a ell pot dissoldre's, arrossegada en el flux d'una pulsació tranquil·la, molt abans del moment de donar a llum (Bertherat, 2003, 41).

Seguidament, el llibre entra en detall dels factors que intervenen en el bloqueig o desbloqueig físic i emocional del procés de part. A nivell físic dóna un paper decisiu a tres punts de músculs dominants. D'una banda, el diafragma, ja que la mobilitat del diafragma es relaciona amb la mobilitat del perineu. Per la seva part, la mobilitat dels músculs de l'esquena fa possible la mobilitat del diafragma. En segon lloc, estableix que intervenen també els músculs de l'interior de les cuixes, els abductors. Si els separem, la part baixa de l'esquena s'arqueja, de manera que crea un escull cap a la sortida del nadó. Recomana procurar que la part baixa de l'esquena s'allargui i que els músculs interiors de les cuixes es posin flexibles. Però sobretot, no s'ha de forçar la separació de les cuixes com tradicionalment s'ha fet, ja que afirma que el seu llenguatge és més subtil. Per últim, és fonamental la regió lumbar, que fa patir més que qualsevol altra part del cos. Afirma que la regió lumbar és el terreny dels músculs dominants: són més poderosos aquí que en cap altra

67 Entrevista a Noemí Carrera. Annexos, capítol, 3.1

part: fibres procedents del clatell i fibres procedents dels lloms es creuen, es recobreixen i es reforcen. La seva funció seria allargar-se, estirar-se dòcilment per deixar actuar a l'úter, però sovint es contrauen molt dolorosament. Proposa abans del part, preparar-los per mantenir-se tranquils, ensenyar-los calma i allargament (Bertherat, 2003, 83-86).

A més es dóna especial importància a la obertura de la boca. Des del seu punt de vista, aquesta part pot bloquejar totes les portes del cos o fer que s'obrin de bat a bat, a voluntat. «La teva boca és una porta, la de dalt, la de més amunt. Si la boca no està relaxada, no pot estar-ho la musculatura». Afirma que la boca és poderosa, musculosa, molt sensible. «En primer lloc des del primer instant de la nostra arribada al món, ella mama, ella xupa, ella menja, ella fa petons, ella emet paraules. Brutal, molt suau, és tot això a la vegada». Per a ella, el coneixement de la boca porta al coneixement de la vagina, i el de la vagina crida a l'úter amb la seva boca que s'avança. A la seva hora, la vagina s'obrirà i deixarà passar, amb tota naturalitat, el cap del nadó. Els llavis de la boca recorden els llavis del sexe. «La musculosa llengua -no té més de disset músculs- torbadorament contràctil i retràctil, és capaç, amb els seus moviments precisos, d'alliberar l'alè, els músculs del clatell i els de l'esquena» (Bertherat, 2003, 22-25). Per això poden ser útils els exercicis de vocalització de vocals obertes durant les contraccions, com ho fa el cant carnàtic⁶⁸.

D'altra banda, la llevadora que intervé en el llibre, Paule Brung, parla de la relaxació de la pelvis i del perineu. Explica que ella demana a les dones que bufin amb la vulva.

L'expressió va fer somriure a més d'un metge i alguns van creure que em burlava d'ells... Els meus pacients, en canvi, sempre em van tenir confiança: és una cosa que han de sentir! Quan inspiris, imagina l'aire que entra pels teus peus, puja per les teves cames i llavors per la teva columna vertebral. A l'exhalar, afluixa el clatell i expulsa l'aire per la vulva, però sense esforç. A l'iniciar-se la contracció, bufa amb molta suavitat, tan sols amb un fil d'aire, per no cansar-te i fer esforços inútils. Al contrari, bufa amb la boca oberta, amb les mandíbules relaxades. El buf ha de ser una resposta a la intensitat de la contracció, bufa suaument; per una contracció més forta, bufa més fort (Bertherat, 2003, 87).

68 Cant tradicional del sud de l'Índia, importat a Occident per Frederik Leboyer que té com a finalitat la presa de consciència del propi ésser a través de la respiració i del so. Es tracta de vocalitzacions que duren tota una respiració que es van tornant més profundes. A través d'aquestes vocalitzacions és possible que es produeixi la relaxació de la gola i la faringe així com del canal del part i de l'úter.

Remarca que la respiració per la vulva no té res a veure amb la respiració tipus “gosset”, la finalitat de la qual era desviar l'atenció de les dones creant hiperventilació. Pel contrari, pensa que la dona ha de mantenir-se ben concentrada sobre el que es fa durant el part (Bertherat, 2003, 87).

Quant al moment de l'expulsió ella recomana no empènyer, perquè no és necessari, ja que mentre el nadó no ha nascut, les contraccions uterines fan la feina d'empènyer. Quan el cap del nadó topa amb el perineu, poden passar dues coses: o bé sentir una ànsia incontenible d'empènyer, o bé no tenir ganes d'empènyer. Ella respon que si es té ganes d'empènyer, es pot respondre a aquesta necessitat no empenyent, sinó bufant, sempre amb la vulva, però més fort. Si no es té ganes d'empènyer, recomana també bufar suaument amb la vulva en el moment d'arribar la contracció. Així, tant en un cas com en l'altre, l'expulsió tindrà lloc mansament i la criatura es deslliurarà progressivament fora de la mare. Ella afirma haver comprovat que els infants nascuts d'aquesta manera, sense violència, són tranquils i molt desperts (Bertherat, 2003, 98).

Pel que fa al dolor, explica:

...el que fa mal no és la contracció. És el dolor que una mateixa porta amb si mateixa, ocult. El què la contracció revela és el propi patiment. En començar el treball, veig sovint dones en lluita amb si mateixes. Es barallen contra la contracció. Només quan aconsegueixen contactar amb el patiment que està amb elles, cedeixen i el dolor s'atenua. S'ha d'arribar a reconèixer que el patiment forma part d'un mateix, que està en un mateix, per tal que tot s'aplaqui (Bertherat, 2003, 96).

Des d'aquest punt de vista, deixar que el dolor s'expressi pot ser llavors profundament necessari, ja que permet a la mare avançar en el coneixement de si mateixa, és a dir, també del seu propi naixement. Néixer una mateixa en donar la vida. Així, el dolor no es presenta aliè a tota la història emocional de la dona. ¿Té ganes de deixar anar la seva criatura, de portar-lo al món, o tem que això passi? Té por a la separació? Tot part remet al propi naixement. En parir, la mare reviu el trauma de la seva arribada al món.

Per suposat el què surt, fulgurant, en el moment de parir, és el dolor que una porta amb si mateixa. El dolor enfonsat en el cos, en els òrgans, en la pell, en el cor, en els

braços, en las cames, entre les cames, en tot el cos amassat per la nostra història, absorbit gota a gota, dia rere dia, any rere any. Sacsejat per un huracà sense parangó, el cos es revela en la seva total nuesa. La dura prova de la veritat és fulminant. El dolor desbocat galopa a través dels músculs i els nervis. ¿Per fugir? Sí, certament, per fugir, per abandonar el cos i l'ànima mentre el recent nascut avança irresistiblement (Bertherat, 2003, 115-117).

Un dels punts recurrents en la literatura divulgativa sobre el part natural, és que, per tal que la mare pugui desenvolupar el part de manera més fluïda facilitant el pas del nadó, és la llibertat de moviments. Fet que es contraposa a la postura de litotomia des de l'òptica del part tecnològic. Des del punt de vista de l'antropologia, la postura horitzontal és la menys freqüent, de fet, bastant desconeguda. L'antropòloga Laura Núñez⁶⁹ afirma que en altres cultures majoritàriament es pareix a la gatxoneta⁷⁰. Afegeix que en algunes cultures també s'utilitzaven maons, sobre els quals les dones es posaven a la gatxoneta o de genolls. També s'han utilitzat cordes per ajudar a les dones en l'expulsió, cordes lligades als arbres, ja sigui a la gatxoneta o en postura vertical, amb la finalitat de facilitar el part (Núñez, 2011).

La ginecòloga Christiane. Northrup escriu que el que ens pot donar un indicador de quin tipus de contraccions està tenint una dona és la seva cara: una dona que en comptes de «retorçar-se de dolor» avança lentament cap a l'èxtasi. Des del seu punt de vista, tot va bé si està immòbil i no té ganes de fer res: senyal que l'adrenalina és baixa. Des de la seva experiència, els parts ràpids i satisfactoris són aquells en què les dones entren dins seu, concentrades en el present, «sense defugir-lo, immerses sense por en el procés immens que està passant dins seu, semblen anar-se'n a un altre lloc però en realitat estan just on han de ser» (Northrup, 2010, 631).

Des del seu punt de vista holístic del part, escriu que s'ha vist com, moltes vegades, tota la vida d'una dona porta al què passa durant el part.

69 Laura Núñez porta més de deu anys combinant la criança dels seus fills amb la investigació sobre la maternitat en altres cultures i la seva difusió. Autora del recent *Llevadores catalanes del segle XX: Pràctiques, coneixements i vivències d'un ofici* (Edicions Bellaterra, 2015), on hi compila els sabers i experiències de les dones que han atès parts domiciliaris des dels anys quaranta fins avui.

70 Ajupida, arronsant les cames de manera que les natges toquin els talons.

En ell poden manifestar-se els seus més profunds temors, no sempre conscientment. La victimització de les dones en una societat d'abusos emocionals, físics i sexuals en la infantesa i en l'edat adulta, insereix la sensació d'impotència en moltes dones, que arriben a l'hospital terroritzades, esperant que algú pareixi en lloc seu, però hem de recobrar el poder interior per parir normalment (Northrup, 2010, 607).

La poeta Adrienne Rich recorda el pes del llinatge femení en el moment del part. Per a ella, l'experiència de donar a llum activa profundes reverberacions de la mare en la filla; explica que sovint les dones somnien amb les seves mares durant l'embaràs i el part. D'aquesta manera, el matricidi històric i quotidià que es perpetua fa acte de presència en un moment en què emergeixen les aigües subterrànies. Una dona que ha sentit a la seva pròpia mare com a una força destructiva -encara que l'acusació fos o no justificada- pot abrigar el temor que, convertint-se en mare, ella també es torni destructiva. «La mare de la dona en procés de donar a llum és, per bé o per mal, viva o morta, un poderós fantasma a la sala de parts» (Rich, 1996, 242).

Aquesta confrontació amb la por més íntima, més forta està àmpliament documentada en la literatura divulgativa, que la compara a la imatge mítica del procés iniciàtic d'endinsar-se al bosc.

Un part és una entrega a la mort que regala noves vides. La de la criatura i la de la mare recent nascuda. Una dona que entra en el profund procés de part sense por, que s'abandona en la confiança, s'endinsa en el bosc fosc per així poder sortir a la llum. Si hi ha por no s'hi entra. Però s'ha de voler mirar als ulls a la por i cal estar internament preparat per entrar al bosc (Romero, 2011c, 56).

Michel Odent també és un emblemàtic obstetra francès. Va rebel·lar-se contra la manera de treballar en la maternitat on exercia i es va posar a investigar sobre les condicions que facilitaven el part. Des de dins de la ciència ha escrit que la ciència moderna, amb el seu paternalisme, ha volgut *salvar-nos*, però que darrera d'aquesta actitud hi havia també el fil de la història del matricidi. «La història de la obstetrícia és també la de les diferents formes d'eliminar a la mare» (Odent, 2010, 4). Des del seu punt de vista, amb les pràctiques habituals i generalitzades amb anestèsia o directament la cirurgia de la cessària innecessària, la ciència actual ha privat a les dones d'haver-se d'enfrontar a aquesta por tan profunda i tan

fonda, però alhora, també de l'oportunitat de transcendir-la i de descobrir què s'amaga darrere aquest enorme monstre que la mitologia social s'encarrega de seguir alimentant cada dia i que afecta cadascun dels racons de la imatge que la dona té d'ella mateixa i que manté el part i el naixement a nivell simbòlic.

Què passaria si descobríssim que darrere el conte del monstre del dolor del part s'hi amaga la imatge d'una dona a la gatzoneta, parint, sense patir, amb potència i amb saviesa? «No en va els antics representaven amb gripaus i granotes les dones parint enmig de la humitat» (Borrell, 2006, 37). Casilda Rodríguez, a banda de treballar la història "matrística", ha escrit i divulgat molt sobre aquesta temàtica en dos llibres de gran impacte divulgatiu al nostre país: *Parirás con placer* i *La represión del deseo materno y la génesis del estado de submisión inconsciente*. L'autora es basa en alguns testimonis de colons espanyols que van arribar a Amèrica que afirmen que les dones parien sense dolor. Ella va més enllà i es pregunta què passaria si es divulgés la informació, cada vegada menys secreta, que les contraccions amb un dolor inaguantable són patològiques, fruit d'un úter espàstic, i que un part fisiològic en condicions òptimes no només no hauria de produir dolor, sinó que pot arribar a ser una experiència extàtica i fins i tot orgàsmica?

La seva resposta és que aquesta és la clau del poder i que el tabú del part amb plaer és el secret més ben guardat. Segons ella interessa que no sentim, que no produïm libido materna, per tal de poder fer de mares patriarcals com la Verge Maria, que va deixar sacrificar el seu fill a mans del poder. Des del seu punt de vista, la base de les relacions i la formació social basada en l'agressivitat i no en l'amor és que vam ser condemnades a parir sense desig, sense sentiments, sense sentir el plaer en les nostres entranyes, perquè si no mai haurien aconseguit que infringíssim el mal que infringim a les criatures.

Com lleones o llobes defensaríem les nostres cries contra el patriarcat, ens deixariem matar mil vegades abans de consentir que ningú fes plorar de desesperació a un infant acabat de néixer o abans de permetre que l'arranquessin del nostre pit. No podríem suportar aquesta frustració ni controlar la força de la passió materna (Rodríguez i Cachafeiro, 1996, 148).

Per a la historiadora Cira Crespo hi ha un matís en la traducció de la sentència bíblica *pariràs amb dolor*, que ella tradueix com a *pariràs amb esforç*, que és molt diferent

(Crespo, 2013, 28). Tania Gálvez⁷¹ reconeix que és cert que hi ha parts orgàsmics, plaents o indolors, perquè hi ha dones que els han viscut, però creu que és molt discutible pensar que era quelcom generalitzat en altres èpoques i societats sense aportar cap més prova que observadors externs. També cita que en els primats també s'han valorat mostres de dolor. Per ella caldria parlar de dolor fisiològic i no patològic (Gálvez, 2015).

Els defensors del part orgàsmic es basen en la premissa de Reich que «la sexualitat i l'angoixa són les direccions oposades de l'excitació en l'orgasme biològic: expansió plaent i contracció angoixosa» (Reich, 1977, 17). De fet s'han recollit nombrosos testimonis de parts actuals orgàsmics. El documental *Orgasmic Birth* n'és una mostra. També la mítica partera Ina May Gaskin va proposar la idea del coll de l'úter com a un esfínter més per explicar perquè es bloqueja o s'allarga el treball de part de moltes dones en arribar a l'hospital, i perquè en moltes no progressa i acaben amb intervencions: «És impossible afluixar o relaxar un esfínter a menys que estiguis totalment relaxada i et sentis segura. Per això moltes persones senten restrenyiment quan viatgen». Recull les experiències dels milers de parts domiciliaris que ha atès i explica que un percentatge no gens residual han estat parts orgàsmics.

Maria Llopis⁷² ha recopilat en el seu llibre *Maternidades subversivas* diferents testimonis de dones que li sembla que desafien el sistema establert des del goig i l'alegria, fent política radical des d'experiències de la maternitat com a «estadi sexual dels cossos», ja que per ella la maternitat és una forma de «viure la sexualitat salvatge i connectar-nos amb allò sagrat». (Llopis, 2015, 19). Entre les seves entrevistades, n'hi ha diverses que parlen dels seus parts plaents. Ella proposa parlar-ne com a parts extàtics ja que, des del seu punt de vista, com en qualsevol relació sexual, la qüestió no és si arribes a l'orgasme o no, sinó si l'experiència és satisfactòria en el seu conjunt i subratllar que hi ha plaer. Algunes parlen de cansament, però no ho havien viscut com a un dolor. O potser com a un dolor orgànic. Ana Álvarez Errecalde, per exemple, hi expressa que entén que hi hagi parts difícils i parts que necessiten assistència, però que el que li interessa que es qüestionari és si aquestes dificultats han passat a ser l'excepció o la regla.

71 Autora del bloc *Las Interferencias*, es defineix a sí mateixa com a una interferència en el discurs dominant (<http://www.lasinterferencias.com/>).

72 Artista feminista relacionada al moviment artístic del postporno, centrada en donar altres visions de la sexualitat. Després de ser mare va començar el treball d'entrevistes que ha acabat publicant com a *Maternidades subversivas* (2015).

Quan observes aquest tipus de parts, les expressions facials de les dones són primer d'abandonament, incredulitat i admiració després, quan ja veuen sortir el bebè. Com incrèdules de la seva pròpia capacitat per haver fet quelcom tan increïble. (Llopis, 2015, 200)

Una mare relata:

Molt bé, de veure com en poques hores evolucionava tan ràpid sense adonar-me, i veient que ho aconseguiria ja que tolerava força bé les contraccions amb la respiració i la concentració.

Amb plaer i quan ja estava amb el meu fill als braços estava al·lucinada d'haver aconseguit el part natural que jo volia i sentint-me molt orgullosa de mi mateixa per haver-me atrevit a fer el canvi de metge de última hora.

Salvatge en trencar la bossa en una contracció molt forta i durant l'expulsió era com una lleona parint a la sabana, sense por ni vergonya a cridar o a expressar el que necessitava en aquell moment.

Lliure durant el treball de dilatació a casa i fins i tot els tres quarts d'hora que vaig estar a l'hospital on podia fer el que vulgués.

Agustina Pardo⁷³

La llevadora italiana Verena Schmid⁷⁴ ha dedicat tot un compendi al dolor del part. Estudia totes les vessants de la vivència femenina del dolor de part actual que veu molt relacionada amb el rebuig de la condemna bíblica, de viure el naixement d'una criatura com a càstig pel pecat, entès com a pecat sexual, que ja no es comparteix. Comprèn que les dones busquen alguna manera d'alliberar-se d'una condició femenina històrica de patiment passiu, que percep com a superada. La petició d'alliberació s'ha expressat sovint com a petició d'un «part sense dolor» mitjançant l'analgèsia epidural, perquè les dones ja no estan disposades a

73 Entrevista a Agustina Pardo. Annexos, capítol 3.1.

74 Autora i col·laboradora de nombrosos llibres i editora de la revista *Donna e Donna, il giornale delle ostetriche* i conferenciant internacional. El 1985 va fundar l'Associació de suport al part a casa *Il Marsupio* i el 1996, l'Escola Elemental de l'Art de Comaratge: (http://www.benesserematernita.it/verena_schmid.html).

patir passivament condicionaments del passat. Malgrat tot, observa que aquesta solució manté viva la separació entre maternitat i sexualitat, a més de la passivitat davant un esdeveniment creatiu i, per tant, segueix intacte l'antic condicionament (Schmid, 2012, 26-27).

Als seus ulls l'analgèsia farmacològica confirma a la dona que el seu cos és una màquina, que funciona millor amb el suport tecnològic. Aquesta afirmació continua estant basada en la separació entre cos i ment. Es transforma així en un ritual que reforça el procés d'expropiació de la reproducció. Va més enllà, explicant com en la nostra societat, la sensibilitat cap al nostre cos, la unió dels processos corporals i les pràctiques emocionals, l'experiència de transformació ja no poden ser punts de referència i maneres d'acostament, ja que reclamen la nostra dependència de la naturalesa, la nostra vulnerabilitat, la nostra nuesa davant dels processos essencials de la vida. «La tecnologia pretén controlar la naturalesa, posar-la al seu servei i amagar la nostra debilitat originària. La tecnologia intenta, per tant, eliminar el dolor» (Shmid, 2012, 34).

Per a Shmid viure el part íntegrament té relació directa amb la conservació i l'extinció de les espècies, animals o plantes o de l'espècie humana. Explica que quan el procés reproductiu i de creixement es torna dependent de la tecnologia i la química, quan el vincle primari amb la mare, i per tant, amb la terra i les seves criatures es malmet, les espècies estan amenaçades i poden considerar-se extintes al haver perdut la capacitat de viure i sobreviure (Shmid, 2012, 20). Comprèn que cada dona dóna a llum de la mateixa manera en què viu la seva vida i només pot ser la que és a dia d'avui. Malgrat tot, conclou que «si les dones fossin conscients de la immensa força que habita en elles, no només canviarien l'escenari del naixement, sinó la societat sencera» (Shmid, 2012, 147).

3.5. Acompanyament al part

La possibilitat d'acompanyar a una dona en un part natural i respectat, també ens obre les portes als misteris del propi jo desconegut. De manera que tot aquell que estigui disposat a acompanyar el treball de part d'una dona, ha de deixar el seu ego al passadís.

Laura Gutman

Casilda Rodríguez escriu que al principi les dones tenien la tendència de donar llum a prop de les seves mares o prop d'una mare de la família o de la comunitat. Aquí es trobaria l'origen del comaratge (en castellà *partería*)⁷⁵. La llevadora representaria la figura de la mare com a figura protectora, cuidadora, amb qui les dones se senten segures, no observades ni jutjades. Per l'autora el més freqüent hauria estat que les dones comptessin en aquest moment de gran intensitat amb l'ajuda i el recolzament moral de l'àvia, una amiga, una parenta o un grup de dones que haguessin passat per la mateixa experiència. Per últim, a algunes d'aquestes se les acabaria coneixent com a dones experimentades o sàvies. Existiria el nom col·lectiu *tabula* per a les dones que ajuden a la mare, i no la individual *partera* que coneixem. La *tabula* seria un residu de l'antic entramat femení (Rodríguez, 2007, 146).

Tot i l'origen i pràctiques femenines lligades a l'acompanyament del part, Rich constata que al llarg de la història «les dones no escrivien tractats i la vertadera història de l'evolució del part com a un art, l'experiència acumulada i transmesa per aquestes professionals, queda esborrada per la història de l'obstetrícia» (Rich, 1996, 206). La paraula obstetrícia deriva del llatí *stare* que significa “estar al costat”. És una ciència que es consolida a finals del segle XIX amb el canvi del context del part (de casa a l'hospital), que en molts casos no es va produir fins a la segona meitat del segle XX, amb el canvi en l'assistència a les embarassades, nous criteris, descartats els models tradicionals de les llevadores, es

⁷⁵ Professió de la persona facultada per a assistir a les dones en el moment del part i assessorar-la sobre qüestions relatives a la maternitat, el part, el puerperi, la planificació familiar, la menopausa i el climateri.

consolidaria el procés de patologització de la gestació i el part. A partir dels anys 60, amb els moviments feministes, es reprendria un moviment per tornar-lo a desmedicalitzar (Northrup, 2010, 578).

No va ser una protesta arbitrària. Era una reivindicació que venia de molt enllà i que tocava un dels punts clau de la nova organització política. Anna Quintanas explica que el filòsof Michael Foucault ja va alertar que un dels punts neuràlgics a partir dels quals irradien els poders de normalització en la nostra societat és el dels discursos i les pràctiques mèdiques. L'higienisme i la medicina social, tal com es van desenvolupar a Espanya en el segle XIX i a principis del segle XX, poden exemplificar la tesis foucaultiana dels poders de normalització inherents a la biopolítica com a nova forma de gestió de la vida humana, pròpia de la societat contemporània. «Si durant l'Antic Règim l'art de governar es va caracteritzar sobretot pel fet que el poder absolut disposava del dret de matar, la racionalitat política contemporània va desplaçar l'accent en el dret o la capacitat d'administrar la vida» (Quintanas, 2011, 281). I en aquest context, l'embaràs, el part i la primera pediatria són una administració clau ja que controlen l'inici, la base de la vida.

La mateixa autora resumeix que el que va aparèixer en el segle XVIII no es pot resumir només en el fet que l'estat va començar a intervenir d'una forma constant en la pràctica mèdica, sinó que el que va passar va ser que la salut i la malaltia, vistes com a problemes que exigien algun tipus de gestió col·lectiva, van ser considerades des de múltiples llocs del cos social. És a dir, la política de la salut que s'inaugura en el llinar de l'època contemporània, més que una iniciativa vertical, va prendre la forma d'un problema amb orígens i direccions múltiples. Des del seu punt de vista, es va posar en joc aquesta política mèdica al voltant de l'origen de la nostra Salut Pública, fent sortir a la llum el què podríem anomenar l' "ètica de la bona salut". Es va potenciar el paternalisme mèdic, que va servir no només per elaborar algunes indicacions per prevenir o curar malalties, sinó també per fer prescripcions que feien referència a la vida en general (Quintanas, 1997, 4).

La llevadora Goberna Tricas⁷⁶ explica que amb l'arribada del segle XIX es produí la unificació de dues professions majoritàriament masculines: metges i cirurgians, i va coincidir amb el descobriment de l'anestèsia. Com a resultat d'aquesta coincidència hi hagué

76 Josefina Goberna Tricas és també doctora en filosofia ètica i política amb la tesis: *Dones i procreació: ètica en les pràctiques sanitàries i la relació assistencial en embaràs i naixement* (Barcelona, 2009).

un gran canvi en la cirurgia ginecològica que va fer que s'ampliés el seu camp d'acció a l'assistència a l'embaràs i al naixement, de manera que naixia l'obstetrícia com a especialitat mèdica. Les llevadores en van quedar al marge. En aquests anys es produí, a Anglaterra, una important mobilització de les llevadores, que pretenien el seu reconeixement com a expertes en l'art obstètric i sol·licitaven la seva homologació amb els cirurgians. La seva lluita va finalitzar amb una important concessió: les dones podrien accedir als estudis de medicina, però no es va aconseguir que la professió de llevadora obtingués l'estatus que tenien els cirurgians. La tasca professional de les llevadores quedà ubicada a nivell secundari, depenent de la supervisió mèdica i amb la pèrdua de moltes competències que tradicionalment havien ocupat (Goberna Tricas, 2009, 23-24).

Obstetres reconeguts com Michel Odent han denunciat com l'obstetrícia moderna va passar de ser un "estar al costat" natural i pacient, que permet a la dona reaccionar de manera eficient, a una «pràctica dominant i quasi sempre invasora, que obstrueix i dificulta el procés del part i posa en perill la mare i el nadó, havent de recórrer a praxis tan esteses com agressives com la maniobra Hamilton⁷⁷, Kristeller⁷⁸, les episiotomies⁷⁹, l'ús d'instruments com els fòrceps, ventoses...» Per a ell l'expressió "naixement natural" és obsoleta ja que només pot utilitzar-se retrospectivament, quan la mare ha donat a llum sense medicaments ni intervencions, però l'important no és qualificar aquest resultat. Des del seu punt de vista necessitem qualificar una actitud al voltant del part. «L'actitud biodinàmica es basa en una bona comprensió dels processos fisiològics per tal d'aprofitar el màxim de potencial de la mare i el nadó» (Odent, 2002, 110).

En la mateixa línia Isabel Fernández del Castillo⁸⁰, autora de *La revolución del nacimiento*, explicava en una conferència a les trobades d'estiu de Jaca a Lozoya que estem inscrits en un paradigma intervencionista en què la nostra relació amb l'autoregulació és de negació i

77 Maniobra ginecològica que consisteix a posar el dit a través del coll de l'úter i anar-lo girant intentant separar la part de sota la bossa amniòtica de la paret de l'úter. D'aquesta manera es busca que la mare alliberi prostaglandinas i d'aquesta manera maduri el coll de l'úter i el part avanci.

78 Tècnica obstètrica que consisteix a empènyer amb els punys o l'avantbraç la part superior de l'úter coincidint amb una contracció i la força de la mare. El que pretén és fer sortir el nadó amb rapidesa del canal de part quan es troba en la fase de l'expulsió.

79 Realització d'un tall quirúrgic a la zona del perineu que comprèn pell, tou muscular i mucosa vaginal amb la finalitat d'eixamplar el canal de part i accelerar la sortida del nadó.

80 Fernández del Castillo és periodista especialitzada en temes de salut, maternitat, criança i ecologia. Des del seu bloc isabelfernandezdelcastillo.com en fa difusió. És directora del programa *Terra Mater*, un projecte de formació per un canvi de paradigma cap a una visió eco-sistèmica de la maternitat, la infantesa, la salut i el mediambient.

de por. Pel contrari, la nostra relació amb tot allò que denominem com a “natura” o “natural” es basa en el poder i el control. Segons ella, el paradigma medicalitzat, extractiu, dominant, es basa en la premissa «si no fem alguna cosa, la criatura no surt», i s'ha de justificar perquè no s'intervé. Contràriament, en el paradigma respectuós cal justificar perquè s'intervé i segons ella, en el paradigma original del part, tampoc és la dona la que mana, la que imposa la seva voluntat, sinó la mateixa naturalesa, ja que es tracta d'un procés fisiològic que succeeix per si sol.

Ella proposa recuperar una visió ecosistèmica. Durant dècades s'ha parlat d'humanitzar el part i, en el seu parer, en els últims temps s'ha vist que el que cal és animalitzar el part. Subratllar les variants que condicionen una dona de part i que l'emparenten amb la resta de mamíferes de part, que -apunta-, a més, pareixen sense dolor.

No estem davant d'un canvi de pràctiques, només. Som davant d'un canvi de consciència. Si fins ara havíem defugit de la nostra condició animal, del nostre lligam amb la natura, amb les altres espècies, tal i com hem defugit de la posició a la gatzoneta, considerada com a vergonyosa i pròpia d'incivilitzats, ara les dones recuperem l'orgull de mamíferes que saben parir (Fernández del Castillo, 2014).

En el mateix context de les trobades sobre maternitat de Jaca, un any després, la psiquiatra Ibone Olza⁸¹ va exposar en la conferència *La ciencia de las madres com*, lluny d'això, la ciència obstètrica continua anul·lant la figura central del part, que és la mare, continuant amb el matricidi històric. Va exposar les portades dels llibres d'obstetrícia publicats l'any 2015 i en tots apareix el nadó flotant en mig del no res -com a molt en una pelvis- i les mans de l'obstetra. Ni rastre de la imatge de la mare (Olza, 2015), així com en la majoria de les il·lustracions de l'interior. Als seus ulls, l'actualitat d'aquesta iconografia del poder obstètric posa en evidència com el paradigma patriarcal del part segueix absolutament vigent.

Maria Mies va concloure en el seu llibre *Patriarchat und kapital* que la persecució y la crema de les llevadores per bruixeria va estar directament relacionada amb l'emergència de la societat moderna: «amb la professionalització de la medicina, amb l'emergència de la

81 És doctora especialista en psiquiatria docent i investigadora de l'àmbit de la salut mental materno-infantil. És considera activista pels drets dels nadons, mares i pares en la primera infantesa. Va ser cofundadora del fòrum *Apoyo Cesárias* i l'associació *El parto es nuestro*. El seu bloc és: <https://iboneolza.wordpress.com/>.

medicina com a ciència natural i amb l'economia moderna» (Borrell, 2015a, 70). Aquesta onada persecutòria de les dones que conservaven el coneixement de l'art de facilitar el part però també de les plantes i dels mètodes contraceptius, va significar l'augment de les taxes de creixement del nombre de descendència i, amb això, un augment de mortalitat infantil. Aquest fet hauria comportat, entre altres aspectes, que les mares evitessin establir un vincle emocional fort amb les seves criatures (Borrell, 2015b, 66). Algunes autores com Prado Esteban Diezma reflexionen que el part en el passat no només va ser més digne, sinó més segur si tenim en compte que avui a l'Estat Espanyol un alt percentatge dels parts acaben en cesària, «és a dir, de forma traumàtica tant per la mare com pel nadó» (Esteban Diezma, 2011, 6). A Catalunya, l'any 2013 es va arribar al màxim històric en taxa de cesàries, amb un 31,1%, quan la OMS ja fa anys va dictaminar que no hi havia justificació per taxes superiors al 10-15% (Dona Llum, 2015)

La mítica llevadora Ina May Gaskin va reclamar l'ús de la paraula «partería» com a l'art d'estar amb la dona. Ella i el seu company de vida, Stephen Gaskin, van sortir el 1969 de Sant Francisco amb una caravana de 69 autobusos escolars plens de joves famílies hippies. Van recórrer Nord Amèrica predicant la pau, la no violència i l'ecumenisme, amb Gaskin de líder espiritual. Després de dos anys de pelegrinatge, entre tots van reunir els seus estalvis i van comprar 700 hectàrees de terra a Summertown, Tennessee. *The Farm* va ser la comuna més gran que es coneix i encara avui sobreviu en forma de cooperativa. Més de 1.200 joves (entre ells 500 infants) creant una realitat alternativa. S'hi practicava la permacultura, el cultiu ecològic, la dieta vegana, la producció de tofu, una impremta pròpia i, en mig d'aquest context, va brollar el renaixement del part natural i l'educació lliure als Estats Units.

Després d'haver assistit al part d'una de les seves companyes de la caravana, Ina May Gaskin, explica com va saber que allò era el què havia vingut a fer al món. Amb els anys, va acabar convertint-se en una llevadora avui mítica, famosa per la seva àmplia trajectòria tant de pràctica com de divulgació. De la impremta comunal, que no donava a l'abast, en va sortir *Partería espiritual* (1977), el seu primer llibre, que va ser un dels pilars base per a la revolució del naixement i la *criança natural*. El seu cèlebre centre de naixements ha acollit milers de famílies d'arreu que han escollit aquest lloc insòlit per anar-hi a donar a llum. Allà hi ha recuperat sabers de les llevadores ancestrals i ha format tota una corrua de noves generacions (Godbold, 2012).

En la seva conferència *L'acompanyament al part humà des d'una perspectiva antropològica*, una de les integrants de *Mater*, observatori de m(p)aternitats contemporànies, Laura Cardús, explicava que des de l'antropologia s'ha evidenciat que en la majoria de cultures es pareix acompanyat. Que la imatge de la *salvatge* que s'endinsa al bosc i pareix sola és realment insòlita, i que el més comú és l'acompanyament femení de la dona de part. Al nostre país, només és a partir dels anys seixanta quan s'instaura que cal parir amb un ginecòleg com a símbol d'estatus (Cardús i Brigidi, 2015). En els seus textos afirma que des del punt de vista de la dona de part que posa en mans d'altres el seu acompanyament, pot ser-li expropiat el procés en nom de la seguretat i de la salut. En canvi, també es pot acompanyar des d'una visió de la mare com a ésser capaç i competent, amb una perspectiva del part com «un trance respectable per incert però eminent com a acte de vida» (Cardús, 2015, 143).

Aquí és clau la cura continuada tant a nivell físic, però sobretot emocional, del personal que acompanya en el moment del part. Tots aquests factors culturals propicien que no sigui gens fàcil que les dones prenguin les regnes del seu procés de part, perquè com diu Arms: «després de segles de por, d'anticipació al dolor, d'obediència a la supremacia masculina, la mare no pot enfrontar-se al part natural com a una dona renovada després d'un simple curs de preparació al part o amb una forta dosis de feminisme.» (Shmid, 2012, 147).

Les acompanyants per excel·lència són les llevadores, com a especialistes en la normalitat reproductiva. No només tenen cura de les dones durant l'embaràs i el part i el postpart, sinó que es cuiden de les dones des que tenen la primera menstruació fins a la menopausa. Fa 30 anys que la OMS, en la declaració de Fortaleza (Brasil, 1985), va recomanar que els parts normals no fossin atesos per metges obstetres, ja que la seva presència es relacionava amb l'elevat índex d'intervencions sovint innecessàries com cesàries, fòrceps, ventoses i episiotomies i que el professional més adient per atendre'ls són les llevadores.

L'última revisió de la Cochrane Library del Juliol del 2013 sobre quin és el model d'atenció més adequat durant el procés de maternitat compara l'atenció només per llevadores durant l'embaràs, part i puerperi versus l'atenció per altres models com el seguiment de l'embaràs per part de metges obstetres amb atenció al part des del model mèdic amb equips mixtes de metge i llevadora. I els resultats van ser millors només amb llevadores. Menys epidurals, episiotomies, cesàries i menys morbiditat materna. I una dada molt rellevant: mortalitat

neonatal similar. Per contra es constata una major satisfacció de les dones, sensació de més control i major prevalença de la lactància materna. I evidentment, més econòmic per al sistema de salut nacional.

Tal com va explicar la llevadora Imma Marcos⁸² a la seva exposició *Una llevadora per a cada dona: Tenint cura de la vida*, el problema és que el sistema espanyol no té suficients llevadores als hospitals per cobrir les ràtios d'una llevadora per a cada dona de part. No només el nombre de llevadores no ha crescut, mentre que sé que ho ha fet a la resta de països, sinó que en els últims anys ha baixat. De tot l'Estat Espanyol, la comunitat que compta amb el major nombre de llevadores per dona és Cantàbria i Catalunya i Andalusia les dues que menys. A Catalunya, l'any 2015 teníem en el sistema de salut pública 625 ginecòlegs i 600 llevadores i en el sistema de salut privada: 493 ginecòlegs i 169 llevadores. La seva interpretació és que aquestes xifres reflecteixen una política al darrera que no pretén baixar l'índex de cesàries, que a Catalunya és del 32% de mitjana. Per la seva banda, les llevadores de part a casa tenen un índex de cesàries d'un 3-4 % i les recomanacions de la OMS són d'un 14-15%, però també cal apuntar que les dones que opten per un part a casa parteixen d'un embaràs de «baix risc».

Per a ella, la contractació d'un alt nombre de ginecòlegs reflecteix un concepte erroni de què és un part. Des del seu punt de vista, en el nostre país el part continua entenent-se com a un acte molt perillós que precisa la presència d'un metge que està format en patologia: «Cap metge obstetra rep formació per seure i esperar fent costat a la dona». Per a Imma Marcos, el fet de formar-se en la patologia comporta enfrontar-se als parts des de la por i des de la manca de confiança en el cos de les dones per parir i la capacitat dels nadons per néixer, i el porta a aplicar tota la tecnologia en parts de baix risc. Això, insisteix, comporta patologitzar i crear iatrogènia⁸³ en el procés: «com més es manipula el procés, més possibilitat que es torci un part, més accions per tractar d'arreglar allò que s'ha fet» (Marcos, 2015).

En l'entrevista a Marga Franch membre de l'Equip Mudra, equip de tres llevadores i un llevador que atenen parts domiciliaris, la llevadora explica com es va enamorar de la seva

82 Llevadora de l'equip Néixer a casa, al 1996 va començar treballant en hostpitals i va passar a atendre parts domiciliaris des del 2001. Ella mateixa s'autodenomina especialista en els anomenats PVDC (part vaginal després de cesària). Volutària també de l'associació Alba lactància materna, porta un grup de suport a Sant Andreu especialitzat en dolors mamaris greus. Membre de Dona Llum i de l'associació Nacer en casa i docent al curs de Part a casa per a llevadores. El seu bloc: <http://inmamarcos.blogspot.com.es/>.

83 Crear un dany en un pacient que no tenia anteriorment a partir d'una actuació mèdica.

professió a partir del coneixement i del treball amb llevadores que feien les coses diferents: el tracte que donaven a les dones, als nadons, a les famílies, com aplicaven l'evidència científica i com va començar a desaprendre actituds, tècniques, protocols obsolets... Confirma que el que és més difícil d'aquesta professió és justament treballar en equips d'hospitals on, malgrat els protocols, a la pràctica la llevadora és converteix en l'"ajudant de", i no importa la seva opinió, ni el seu bagatge, ni tampoc l'evidència científica. Explica com és difícil fer-se valdre i apostar pel què una mateixa sap, que és el que s'ha de fer, malgrat que la resta no ho comparteixi.

Que el part es porti a terme en un context hospitalari és, segons Franch, una primera barrera psicològica per tal que la dona el visqui des del patiment i no com a una experiència plaent. «Perquè el context influeix i l'hospital incita que es visualitzi el part com a una experiència de risc». També creu que influeix la mateixa creença que el part és el major patiment i la transmissió d'unes a altres d'experiències molt dures, fa que s'arribi al part amb por, que genera més patiment. Puntualitza que el fet que els controls dels embarassos de baix risc siguin portats per part de metges i ginecòlegs, en lloc de controls efectuats per llevadores que acompanyen des de la normalitat i la fisiologia, agreuja la patologització del part. D'altra banda, subratlla directament la poca consciència de l'afectació que la manera de néixer té per a la resta de la vida per part d'alguns professionals.

Per a ella l'acompanyament per part d'una llevadora és la part més important i bàsica. Des del seu punt de vista, cal conèixer les tècniques, la medicació, la fisiologia i també la patologia, però el que ha de conèixer més una llevadora és com acompanyar a les gestants, les dones que estan de part i les famílies en el postpart. Aquest acompanyament hauria de ser de manera continuada per tal que la dona i la parella puguin tenir un professional de referència durant tot el procés i que els doni confiança i seguretat «sense caure en la dependència i el paternalisme d'algunes relacions de dona-ginecòleg», puntualitza.

Aquest és, de fet, un dels punts que han acusat més les dones a qui hem entrevistat, el fet que durant tot l'embaràs no tinguessin un seguiment continu d'un professional de confiança i saber qui trobarien el dia del part. Des de l'opinió d'Imma Marcos, el vincle llevadora-parella s'hauria de basar en el respecte de les opinions de la parella, tenint en compte les seves necessitats i el moment en què es troben. Donant tota la informació basada en

l'evidència científica i actuant, evidentment, en el moment que cal, no abans. La llevadora, diu, «hauria de confiar plenament amb el cos de la dona i amb la dona, sense judicis previs, ni fent prediccions del si parirà bé o no»⁸⁴.

D'altra banda, he entrevistat també una ginecòloga, Arianna Bonato, que reconeix que hi ha una lluita intestina entre ginecòlegs i llevadores, i que si tothom tingués clares les seves funcions, limitacions i els seus objectius -que han de ser la salut de la dona, dels nadons i de les famílies- tot seria més senzill. Afirmava que a ella li agrada molt col·laborar amb les llevadores i que durant la seva formació com a resident a Pàdua, ha après moltíssim d'elles. Explica com allà les llevadores són professionals molt més respectades, quasi temudes, «les reines de la sala de parts». Confessa que li produïen admiració perquè defensen les dones a ultrança i li van inculcar que la idea que una dona només s'ha de tocar si fa falta. Reconeix que en el nostre país les coses són ben diferents i que tenim molt arrelada una cultura molt medicalitzada del part. La llevadora Imma Marcos ressaltava com és molt simbòlic que mentre que la monarca espanyola Leticia Ortiz (ostenta que ha tingut les seves filles per cesària (2005 i 2007) amb un prestigiós ginecòleg de Barcelona, la monarca anglesa Kate Midelton -país amb una cultura del part totalment diferent- volgués tenir el seu part normal (2013) acompanyada només per dues llevadores.

Arianna Bonato té, però, una visió de la ginecologia que no és la més estesa. Per a ella la ginecologia és la medicina de les dones, des de la menarquia fins al climateri. Explica que, des de sempre han estat dones les que s'han ocupat de la salut de les seves semblants: llevadores, comares, herbolàries, potser per sintonia, potser per similitud, per experiència, per tradició o per transmissió. Després d'unes quantes dècades, on el model tecnocràtic basat en la tecnologia i en el principi de cos/màquina ha intentat canviar la lògica de la medicina de les dones, elles mateixes tornen a buscar una forma de cuidar-se més harmoniosa amb els cicles de la naturalesa i de la vida-mort-vida. Des de la seva pràctica entén la ginecologia com una ciència en evolució, que cada vegada necessita nous elements per explicar malalties. Per a ella la psicologia, la sociologia, la nutrició, la psicoanàlisi transgeneracional, la genètica i l'epigenètica, la relació entre hormones del sistema nerviós-sistema immunitari «totes aquestes disciplines tenen quelcom important per aportar sobre les malalties que

84 Entrevista a Marga Franch. Annexos, capítol 1.3.

afecten a la salut sexual de les dones». I, des del seu punt de vista, la ginecologia moderna no pot prescindir d'elles per ser eficaç en l'ambició d'ajudar a curar les dones.

Explica haver tingut moltes sorpreses positives des que va començar la professió. «Descobrir la meravella de la nostra construcció interna. Com tot el nostre cos està pensat per gestar la vida i obrir-se per donar-li llum. Com estem fetes per experimentar el plaer plenament fins al final dels nostres dies». Per a ella una va ser bella sorpresa entendre com ens relacionem amb els éssers vius que ens habiten (virus, bacteries i fongs) i com en aquesta relació dinàmica es constitueix la salut. El desenvolupament de l'ésser humà des de la concepció és, a parer seu, espectacular. I arribar a entendre com la placenta coordina i dirigeix les funcions dels òrgans materns al servei del creixement del nadó és formidable.

Reconeix que actualment la ginecologia oficial té escasses eines d'ajuda per a les dones: antibiòtics, hormones artificials, analgèsics, quimioteràpia i poc més. Malgrat tot, amb la cirurgia ben utilitzada accepta que es poden salvar vides de dones, de nadons i millorar dolències. Des del seu punt de vista, la integració de les altres medicines com l'homeopatia, l'acupuntura, la fitoteràpia i els canvis de vida que inclouen l'alimentació, el moviment, el joc i els afectes, pot arribar a fer de la ginecologia una medicina molt més efectiva i capaç de respondre a les necessitats de les dones.

Quant al procés d'embaràs i part, Arianna Bonato afirma que el ginecòleg ha d'ocupar-se només de les complicacions. Tot i que també assumeix que hi ha dones amb embarassos de baix risc i/o els seus companys que senten més seguretat si el control de l'embaràs i del part el porta un metge i no una llevadora. Creu que cal respectar-ho i intentar donar un tracte normalitzat en aquests casos, i no veure patologia on no n'hi ha. Creu que un ginecòleg o ginecòloga té un paper respecte a la maternitat que comença molt abans que la dona quedi embarassada. En les revisions, des de que la dona és jove, pot facilitar «que la dona conegui i es meravelli amb el seu cos, l'accepti i confiï en la seva capacitat per crear vida i plaer»⁸⁵.

Una altra figura rellevant del panorama actual de l'acompanyament al part és la doula. Es tracta d'una figura encara poc coneguda al nostra país, amb experiència i formació específica, que acompanya altres dones donant suport físic, emocional i logístic durant

85 Entrevista a Arianna Bonato. Annexos, capítol 1.3.

qualsevol etapa de la maternitat. La doula no té formació reglada a Espanya, però això no impedeix que pugui exercir la seva tasca amb qualitat. Ofereix ajuda pràctica i recolzament emocional des de les necessitats de les famílies, sense cap funció mèdica.

Es formen en fisiologia bàsica de l'embaràs, part i puerperi i aspectes emocionals de totes les etapes de la maternitat, des de la preconcepcional fins al puerperi. També tenen formació en lactància materna i necessitats bàsiques del nadó. Qualsevol consulta de caràcter sanitari que la mare tingui és derivada al professional sanitari que pertoqui. També haurien de facilitar informació sobre la xarxa social i comunitària de la zona on treballa, ja que sovint les mares se senten soles i les doules no poden fer tota la funció de la tribu, però sí que poden facilitar recursos socials que puguin ser del seu interès, així com de les xarxes entre famílies de la seva comunitat.

A Catalunya i a l'Estat existeixen associacions de doules per tal d'unificar criteris de definició de la professió amb ànim de regular-la i professionalitzar-la. Es treballa un codi ètic mentre la regulació oficial no arriba. Això compromet les doules i dóna garantia a les mares que es compliran les funcions definides (Galan, 2015). En paraules de Consuelo Ruiz: «el part, com tot a la vida, té dos aspectes, un físic i l'altre psicològic o espiritual. Assistir un part atenent-se només a la part física, sense la part emocional que l'acompanya, tant per part de la dona com per part de la llevadora, no val la pena. És una funció mecànica, semblant a la defecació» (Ruiz, 2012, 40). I les doules s'encarreguen de reforçar aquest suport emocional que també brinda la llevadora o equip de llevadores.

En una entrevista a Judith Guirado ens explica com va decidir fer-se doula. A ella la va impulsar la vocació de servei i un desig profund d'acompanyar altres dones en les seves vivències de maternitat. Amb les seves pròpies maternitats va adonar-se de la importància de viure-les acompanyada i de no sentir-se sola. Entén que cada acompanyament és un intens aprenentatge. Se sorprèn sempre en positiu el *feedback* que hi ha amb les mares. Li resulta encara increïble la connexió que es pot establir entre dues dones que no s'han vist mai fins aquell moment,

com les dones som capaces de sintonitzar entre nosaltres seguint aquell fil invisible que ens uneix i ens ha unit al llarg dels temps. Quan ens ajuntem la oxitocina es dispara i és una sensació increïble que t'omple de vida i esperança. Sempre em

sorprèn gratament l'esperit de superació i lluita de les dones, especialment quan són mares. M'emociona, cada dia és un regal. Acompanyar és un privilegi.

Al seu parer el més difícil sempre és saber estar a l'alçada del que aquella mare en concret necessita. «Saber estar és un art que vol pràctica, tècnica i un punt de talent (o dos, je je)». L'empatia per a ella és fonamental. Però sobretot treballar l'assertivitat i el respecte (el no-judici). I això és un exercici continu que s'ha de fer des de la consciència. Des del seu punt de vista pensa que una persona que n'acompanya d'altres en un moment de la seva vida, en aquest cas la maternitat, ha d'estar disposada a treballar-se molt a si mateixa, a interrogar-se, a buscar els seus límits, els seus temors... a estimar-se i a créixer constantment. Reconeix que això no és gens fàcil, però que la vida et brinda moltes ocasions que només cal saber aprofitar. «Obrir tots els sentits, viure l'experiència i agrair l'oportunitat.» Acompanyar és per a ella una de les feines més difícils que ha fet mai, però també la més gratificant.

Quan li pregunto quines són les principals barreres per viure la maternitat des del plaer i des del dolor, me'n fa una llarga llista:

L'educació que hem rebut basada en el sentiment de culpa. Creu que ens han educat per complaure els demés per sobre de nosaltres mateixes, i això ens genera grans dosis de culpa. També les exigències socials de perfecció associades a la maternitat, l'angoixa, l'estrès i més culpa que genera aquesta recerca constant d'un ideal cada vegada més exigent. D'altra banda, assenyala el judici continuat qual les mares estem sotmeses pel nostre entorn més immediat i la falta de respecte que rebem. El poc valor social que es dóna a la criança en general».

També destaca el propi desconeixement sobre nosaltres mateixes com a éssers individuals, plens, amb anhels, desitjos, virtuts i defectes, que ens condueix fàcilment a no saber què desitgem realment i a no saber demanar-ho. Des del seu punt de vista, no som gens conscients, del nostre poder i la societat s'ha encarregat durant molt temps de fer que així sigui i si realment en fóssim conscients la revolució seria absoluta: «Una dona que se sap dona no té límits». També apunta l'herència d'un feminisme amb visió masculina que va ser útil en un determinat moment però que, al seu entendre, ha quedat superada. Per a ella, moltes de les barreres socials actuals a la maternitat es van construir en aquell moment.

Acaba dient que estem vivint una etapa de dona feminista i femenina que busca el seu lloc al món com a dona, amb tots els seus matisos i colors. «El canvi ha començat».

Per a ella un bon acompanyament d'una doula s'hauria de fer amb presència, amb discreció, humilitat i respecte absolut cap a l'altra (no només a les seves idees i decisions sinó també al seu cos, els seus sentiments, emocions, vivències, la seva intimitat i el seu entorn). El respecte és quelcom profund, diu Guirado. Entén que és quan els sentiments, els pensaments i les paraules van alineades en el no-judici fins al punt que allò que estàs vivint no suposa un conflicte per a tu, és quan pots, simplement, *estar*. Per això pot ser difícil... Afegeix que un bon acompanyament pot aportar molt més del que puguem pressuposar.

A cada persona li aportarà coses diferents però, sobretot, la majoria de persones que ens hem sentit ben acompanyades en algun moment especial expliquem que ens hem sentit tranquil·les, segures, estimades i això ens ha permès deixar-nos anar, escoltar-nos, sentir i trobar en nosaltres mateixes just els recursos que necessitàvem (força, tempra, il·lusió, ànims, etc...) ⁸⁶.

De fet, en algunes comunitats basques hi ha documentades tradicions culturals d'acompanyament al part i a la maternitat. *Atsolorra* és una paraula composta el significat etimològic de la qual és "atso" (dona, anciana, que no ha estat mare) i "lorra" o "lorpean" (implicar o arrear). Per a la comunitat, el seu significat era el suport de les dones a la mare i el recent nascut. Eren dones sense descendència que disposaven de més possibilitats per atendre el part i la seva recuperació amb més disposició. S'ajudaven entre elles amb la saviesa adquirida de la transmissió oral a través de diferents generacions. També els homes col·laboraven responenent a les necessitats que es presentaven durant la recuperació de la mare. *Atsolorra* conté un altre significat que és el reconeixement social de la mare i el nadó amb el qual la comunitat reconeix a la nova criatura, de manera que és compromís social protegir-la i cuidar-la. La part més festiva encara és recordada per algunes àvies del segle XXI que expliquen que el ritual de naixement basc de l'*Atsolorra* comportava que la mare organitzés un berenar-sopar amb el seu nadó reunint veïnes i properes, les quals portaven presents i es cantava, es parlava... La recuperació dels rituals de pas bascos en general i de l'*Atsolorra* en particular, s'ha reivindicat com un gest més per anar més enllà del model

86 Entrevista a Judith Guirado. Annexos, capítol 1. 3.

industrial i construir-reconstruir un model cultural matrilineal, que alguns reivindiquen com a característic de la cultura basca,

en el qual les estructures d'organització del treball estan en interacció amb els rituals que estructuraven les diferents etapes del cicle de la vida de l'ésser humà i que li donen cohesió i coherència. De manera que no només es respon a les necessitats materials sinó també les necessitats emocionals psíquiques i vitals de cada persona (Basterretxea, 2012).

A dia d'avui l'acompanyament emocional més freqüent que reben les dones durant el part és el de la parella. Alguns autors s'han preguntat com influeix la seva presència. Per a Ina May la millor manera de treure un nadó és acariciant-te i abraçant-te amb la teva parella: «Aquesta vibració amorosa i sensual és el què posa al nadó a dins i és el què també el treu fora». Michel Odent opta més aviat pel contrari, qüestiona la presència masculina, com a element que entorpeix el part. Algunes lectures d'aquest fet apunten que pels homes, veure una mamífera salvatge, sensual i desinhibida els suposa un desajust molt potent. Erika Irusta⁸⁷ aposta que pot ser que l'home, en un context patriarcal, quedi descol·locat davant d'aquesta part de la seva companya i que «per a alguns, veure una euga descontrolada els espanti per por a no poder controlar-la» (Irusta, 2011, 25).

El cert és que en les entrevistes que he realitzat sobre el part, algunes les dones relaten com a fonamental el suport del company:

El més important és escoltar les necessitats de la dona que està parint en cada moment, uns moments tindràs ganes d'una cosa i potser d'altres tot *lo* contrari...Un 10 l'acompanyament que vaig tenir d'en David, l'Alex i la Gaby. Em vaig sentir molt còmode, protegida i respectada.

Noemí Carrera

Molt bé, vaig tenir en tot moment al meu costat la meva parella que també va assistir a algunes xerrades i classes. A més del suport de les llevadores. Per a mi va ser clau

87 És investigadora i pedagoga especialista en el cicle menstrual, famosa pel seu bloc <http://www.elcaminoarubi.com/>. S'autodenomina també com a "conyescritora", concepte creat per ella mateixa a través del qual ha escrit el llibre *Diario de un cuerpo: La menstruación, el último tabú* (2016).

poder tenir la meva parella al costat, algú que et coneix, confia en tu, les teves capacitats i t'anima en tot moment.

Molt bé, la parella i la llevadora. En cada moment, la llevadora m'informava de com anava tot, me preguntava com volia les coses i de quin seria el següent pas

Anna Vilà

El suport en el moment del part va ser enorme. Tal com jo volia, respectuós però segur, informada en tot moment dels passos que anàvem fent. El Roc (la seva parella) va estar amb mi en tot moment i això per mi va ser importantíssim. Ell va viure-ho súper en directe i que ho puguem explicar així m'encanta. La llevadora, la Susanna, es va estar amb nosaltres fins al final, tot i haver acabat el seu torn.

Laia Pont

El més important és sentir-te a gust amb les persones que atenen el teu part i jo tot i conèixer al metge des de feia menys de dos mesos em sentia com si el conegués de tota la vida, totalment tranquil·la i sabent que em respectarien tant ell com la llevadora i així va ser. Suport durant l'embaràs per part del meu metge. Molt bé, ja que confiava en què el bebè es giraria o sinó haguéssim intentat tècniques de gir o en última instància el Dr. Hernández fa parts de natges.

En el part també molt bé, ell sempre treballa amb la mateixa llevadora que ja coneixíem d'una visita que ens va fer a l'hospital, i que tot i que jo no em queixava pel dolor ella em donava ànims dient que ho aconseguiria, que això ja estava fet, que ho estava fent molt bé...

I el metge parlant menys però també donant ànims a l'hora de l'expulsiu. Després tots dos em van felicitar per haver-ho aconseguit en només dos pujos.

Agustina Pardo

El meu home va estar amb mi i també la meva mare. Estaven allà i per a mi era important. Estaven pendent de mi. I ells si que m'escoltaven. Del personal de la Clínica... suport zero.

El suport dels que van estar amb mi el dia que va néixer en Roc es inexplicable. Van ser totalment respectuosos, amorosos, “cuidadosos”, atents. Em van oferir menjar, em van oferir beure, em van donar escalfor, em van donar aire, em van posar les espelmes que havia demanat (com a romàntica) em van donar temps, no hi havia presses, no hi havia rellotges, no tinc paraules per explicar *lo* bé que em vaig sentir.

Nàdia Espada⁸⁸

Tot i que en alguns casos no va ser suficient:

El suport es va limitar al meu marit. L'única que sospitava que les coses no s'havien fet bé era jo. Per tant, per la resta de familiars i amics "no havia passat res", estava tot bé i per tant el suport va ser gairebé inexistent. El suport del meu marit va ser a nivell pràctic, a nivell emocional no va ser-hi ... ell no compartia amb mi el dubte sobre si les coses s'havien fet com tocaven, ni els meus sentiments sobre la por, la separació, el no haver pogut fer pell amb pell, el no haver pogut rebre la meua filla acabada de néixer ... Es més, imagino que no sabia com gestionar que jo plorés totes les nits per tot allò viscut i em demanava que si us plau no plorés més, que intentés treure'm aquells records del cap ... una vegada més em sentia incompresa i reduïda a alguna cosa ben petita. La família no entenia que jo [durant] setmanes em queixés de tant dolor, no fos capaç de girar-me al llit o d'agafar la meua filla sense apretar les dents ... deien que totes les dones que havien parit tiraven endavant, que em queixava massa de dolor ... (s'oblidaven de què m'havien intervingut dues vegades en dues setmanes i de totes les complicacions). El suport hagués estat ajudar-me en el que necessitava, no qüestionar-me. És veritat que sóc una persona a la que no li agrada que l'ajudin, per circumstàncies de la vida he hagut de tirar endavant sempre amb els meus propis recursos quan he viscut situacions difícils, i reconec que no era fàcil per mi deixar-me ajudar, ... però encara menys sentir-me jutjada.

Carol Garcia⁸⁹

88 Entrevistes a Noemí, Anna, Laia, Agustina Pardo i Nàdia Espada. Annexos, capítol 3.6

89 Entrevista a Carol Garcia Annexos, capítol 3.6

3.6. Violència obstètrica

El dolor de part és suportable, sempre i quan el part no sigui conduït, no ens hagin introduït oxitocina sintètica per accelerar les contraccions i estiguem acompanyades i cuidades. En canvi el sofriment no se suporta. És important aclarir que les dones no patim a causa de les contraccions. Sofrim si estem humiliades, maltractades, amenaçades o atemorides i ningú mereix passar per aquest cruel tortura que té un nom clar: violència obstètrica.

Laura Gutman. *Mujeres visibles, madres invisibles*

L'advocada Francisca Guillen, especialitzada en causes de violència obstètrica, explica aquest tipus de violència com a una categoria més de la violència contra la dona. Descriu la sala de parts com l'escenari ideal per la representació de la negació-apropiació del cos i de la capacitat creadora de les dones:

estem mig despullades, en presència d'estranyes, moltes vegades soles, en espais que ens són desconeguts i en els quals no exercim cap poder, en posició de submissió total: amb les cames obertes i aixecades, estirades contra l'esquena, amb els genitals exposats i en joc la nostra vida i la dels nostres fills. L'apropiació del sistema mèdic del fruit dels nostres cossos i de la nostra raó (presa de decisions) no és només simbòlica i temporal (cal recordar el robatori de més de 30.000 nadons de preses republicanes robats i entregats a famílies amb afinitats franquistes i hi ha unes 2.000 denúncies entre els anys 70 i 80) (Guillén, 2015, 114).

Des del 2007, diversos països del context llatinoamericà han adoptat lleis contra la violència obstètrica. De mica en mica, aquest terme ha estat també promogut per moviments socials

en diverses parts del món per denunciar el que moltes dones entenen com a pràctiques irrespectuoses durant l'atenció dels seus parts. Les reclamacions inclouen la negació d'informació a les usuàries sobre els procediments mèdics emprats durant el procés de part; pràctiques que humilien i ignoren les necessitats expressades per les dones ateses (tracte infantilitzador, aïllament durant l'espera a l'inici del part, privació de moviment, negació de menjar i aigua en situacions en què no és incompatible amb la salut de la dona embarassada...); la realització de cesàries innecessàries i altres intervencions considerades un risc com la maniobra de Kristeller; rutines hospitalàries sense avantatges provades pel benestar de les dones i criatures com l'administració d'ènemes i sedants, realització d'episiotomies, o la posició supina obligatòria per a les dones en el moment del part (Bellón, 2015, 94).

Sílvia Bellon ha analitzat les aportacions de la biopolítica i la crítica feminista a una medicina que, des del seu punt de vista, com qualsevol camp del saber, tradueix a la seva pràctica i al seu ensenyament, les jerarquies, interessos i creences que existeixen en la societat. Afirma que el sexisme de les societats patriarcals que suggereix que els cossos de les dones poden ser tractats sense consideracions a favor d'un part ràpid i asèptic són fruit de les cultures masclistes que impregnen la pràctica mèdica sense ser advertides o criticades. Afegeix que, a més, la medicina consta d'allò que Brigitte Jordan defineix com a *coneixement autoritzat*, que li confereix el poder de regular la vida dels éssers humans des del moment del naixement. «La disciplina mèdica, tal i com va advertir Foucault, defineix quins cossos estan necessitats de cures mèdiques i quines situacions i persones poden considerar-se normals» (Bellón, 2015, 107-108).

L'aplicació d'anestèsia va permetre un alleugeriment del dolor físic, però va fer necessari un major control del procés, per tal de prevenir possibles complicacions; el domini de la tècnica va implicar acostar-se als aparells de monitorització de la freqüència cardíaca fetal ja que el registre de cardiotocografia permet actuar amb més precisió. El control actiu del treball de part implica dominar la situació i també medicalitzar-la per tal d'escurçar la durada espontània del procés; però no tothom coincideix en aquest punt. Cal intervenir i medicalitzar un procés fisiològic? Aquesta pregunta s'ha anat intensificant en el si del col·lectiu professional al llarg dels anys. «Medicalització i tecnificació han vingut de la mà del progrés sanitari, tot i que sovint s'han acompanyat de fredor i neutralitat en el tracte

assistencial» (Goberna Tricas, 2009, 19-20). Josefina Goberna també argumenta que un retorn a una atenció més respectuosa amb la fisiologia de la dona i menys tecnificada no garanteix, per si mateixa, una atenció més humanitzada. Creu que si la definició de professionalitat no s'amplia incorporant-hi una actitud de cura que tingui en compte cadascuna de les usuàries com a portadora de necessitats, desitjos i afectes concrets, la humanització de l'assistència no serà un fet (Goberna Tricas, 2009, 27).

Des del seu punt de vista, la relació assistencial hauria d'estar atenta a la dignitat i a la subjectivitat individual de les dones, reconeixent-les, entenent i identificant les seves necessitats. Als seus ulls, l'ésser humà constitueix una realitat polièdrica, ambivalent i pluridimensional i la tasca de l'atenció sanitària hauria de tenir en compte aquesta complexitat i, per tant, preveure l'atenció des d'una vessant holística. Sosté: «I és fonamental el coneixement de les humanitats de l'ésser humà, a diferents nivells, no només somàtic i fisiològic, sinó també considerant totes les múltiples dimensions de l'individu: la psicològica, la social i l'espiritual» (Goberna Tricas, 2009, 495).

Malgrat la seva alta demanda, la generalització de l'anestèsia epidural en els parts de les espanyoles no sempre va anar acompanyada d'una major satisfacció de les dones, sinó més aviat del contrari. L'any 2001, un fòrum d'internet (Apoyocesàreas) va començar a aglutinar a mares decebudes amb els seus primers parts o cesàries. Eren majoria les que sentien que els havien robat el part. D'aquest grup de mares va sorgir dos anys més tard l'associació *El Parto es nuestro*, que reclama, entre altres coses, l'acompliment de les recomanacions de la OMS per a l'atenció del part normal (Olza, 2012, 12)⁹⁰.

Aquesta associació a nivell espanyol ha contribuït a fer visible la situació del part i el naixement a Espanya, ha obert espais del debat per tal que puguin posar-se sobre la taula controvèrsies entorn a les qüestions obstètriques que fins ara eren tabú i ha pressionat per implementar canvis legals, socials i polítics de gran abast dins del seu propi context. La seva trajectòria ha demostrat com l'activisme social aconsegueix canvis conceptuals, individuals i col·lectius. Ha aconseguit crear una resistència, un reconeixement de veus invisibilitzades

90 Iciar Bollaín va realitzar el curtmetratge *Por tu bien* (2004), en el qual es denuncia la violència contra les dones dones en el moment del part, utilitzant un intercanvi de papers per tal que ens adonem de la greu situació que es produeix. El protagonista és l'actor Luís Tosar parint i essent víctima de violència obstètrica. Quan neix el bebè ell pregunta on és i li responen que se l'han emportat a observació. En negre apareixen les lletres: «*El parto es nuestro. Que nos lo devuelvan!*»

que tenen un lloc on acollir-se i on difondre. I ha contribuït a certs canvis en l'imaginació social i a crear certs models de responsabilitat compartida que milloren la participació de les dones en les pràctiques socials (Villarme, Olza i Recio, 2015, 180).

A nivell català es va crear més tard l'Associació Dona Llum, per tal de vetllar per la seguretat i respecte de les dones i les criatures durant els naixements i per denunciar la violència obstètrica. En una entrevista a la seva presidenta actual, Albània Castelblanque argumenta que atribueix el gran increment de sòcies de l'entitat dels últims anys a les xarxes socials, que els havien permès arribar a més gent. De tota manera, creu que la quantitat de voluntariat, que ha crescut però no en proporció a l'augment de sòcies, és un factor limitant per poder seguir fent feina. El perfil de les sòcies no hi ajuda, perquè és el sector de la població amb menys temps per dedicar a la tasca.

Des del seu punt de vista, per qüestions culturals, les dones hem estat molt desconnectades de la maternitat i del nostre cos. Creu que Dona Llum pot ajudar a la connexió de les dones amb el seu propi cos, durant l'embaràs, sobretot durant el part i potser una mica menys en el postpart, ara per ara. Considera que és una associació que ajuda les dones a prendre consciència i responsabilitat sobre el seu procés fins al naixement del nadó i també ajuda que les dones se sentin capaces d'encarar altres aspectes com la lactància i la criança.

Creu que falta feina a fer en el suport específic al part traumàtic i trobar la manera d'ajudar a gestionar queixes de les mares d'una manera més eficaç. També reconeix que cal buscar la manera de requerir més informació assistencial per ajudar a què l'atenció al part a Catalunya sigui més transparent. Des de la seva visió, creu que calen més sinergies amb professionals, més espais d'entesa... tenir més veu a mitjans així com també treballar la incidència política.

En les meves entrevistes he recollit testimonis de dones que han estat víctimes de violència obstètrica. La queixa generalitzada de les dones apunta a un tracte que han sentit com a deshumanitzat. Exposen que no se les va informar de les medicacions que s'administren, que no es compleixin els plans de part redactats prèviament, el tracte verbal vexatori, acusatiu, les amenaces amb por per la vida dels nadons, la manera de donar les informacions, la separació després del naixement, la desinformació sobre l'estat de la criatura..., reconeixen que la petjada que deixa la violència obstètrica és fonda. Algunes afirmen tenir-ne records

recurrents tant de dia com de nit en forma de somnis o malsons, símptomes d'haver viscut estrès post traumàtic:

Buuuuf, recurrents i dolents. Cada cop menys sovint. Però per exemple el dia que celebrem el seu cumple... buuuuf una barreja de sensacions i sentiments em tornen boja. Em perdo... ploro, m'omple de ràbia...

Nàdia Espada

Sí, massa! Vaig patir (i crec que encara pateixo) una síndrome d'estrès post-traumàtic, i els records en forma d'imatges, de sons, de sensacions, de flaixos encara m'acompanyen durant el dia, però sobretot durant la nit, en forma d'insomni i de malsons.

Tot això està gravat a la meva ment a foc, no ho puc esborrar i cada dia que passa el record està més viu. Ho resumiria en les paraules "por" (per la vida de la meva filla, per la meva pròpia) i "impotència" (per què ens van sotmetre a procediments que havíem pactat que no volíem, perquè ens van tractar com a ninos, com si no fóssim ningú, com si no tinguéssim veu ni dret a decidir sobre el meu cos i el de la meva filla, sobre la nostra persona). A més, s'afegeix la sensació de "culpa", culpa per no haver estat capaç de plantar-me, de "cridar" més fort per a ser respectada, culpa per no haver sortit corrent d'allà i en certa mesura acceptar o consentir tot el que ens estaven fent ...

Carol Garcia⁹¹

L'endocrinòloga Carme Valls-Llobet, especialista en l'estudi del tracte discriminatori que pateixen les dones com a usuàries del nostre sistema mèdic, adverteix que l'actual organització sanitària, sigui pública o privada, ha limitat la capacitat de decisió dels professionals i ha encotillat l'exploració de les persones, els individus, col·locant cada presa de decisió en determinats protocols que trenquen la possibilitat d'exercir la individuació dels processos i que impedeixen de vegades l'accés a la "veritat" del què passa a l'ésser humà que demana ajuda (Valls-Llobet, 2009, 65).

91 Entrevistes a Nàdia Espada i a Carol Garcia. Annexos, capítol 3.4.

L'anàlisi de les xifres en relació al part posen en evidència una gran variabilitat en funció de la zona geogràfica i dels centres hospitalaris. Les possibilitats d'una cesària, un part instrumental, una episiotomia o una inducció es duplicaran o triplicaran depenent de la Comunitat Autònoma en la qual s'atengui el part. Amb prou seguretat es pot afirmar que es patiran més intervencions si el part es produeix en un hospital privat en lloc de fer-lo en un públic. Respecte els altres països, es constata com l'Estat Espanyol és especialment intervencionista ja que no sobresurt gaire en índex de cesàries (un 25,3% quan l'OMS recomana no sobrepassar el 15%), però sí que destaca en episiotomies, i induccions, sense tenir millors resultats en mortalitat perinatal. En l'anàlisi de les pràctiques es constata un contrast entre teoria i pràctica, ja que generalment l'actuació assistencial no es correspon amb les actuals directrius del Ministeri de Sanitat (Recio, 2015, 26-27).

A banda d'aquesta recent demanda de les mares, per rebre una atenció més respectuosa que facilités un part en el qual la dona pogués decidir, hi ha també l'emergència dels estudis que corroboren la petja fonamental del naixement en les criatures. El part i el naixement són dues vivències d'un sol procés. Per una banda, el part és l'experiència de la mare, mentre que el naixement és l'experiència de la criatura. I una és indestriable de l'altre, perquè són encara un sol ésser, formen una díada, i les emocions i vivències d'un afecten a l'altre i viceversa. Al naixement d'una criatura, a més, s'hi suma el part de la dona com a mare. L'adveniment d'un nou rol a la vida d'una dona que li marcarà la vida per sempre. La psicologia perinatal va començar a publicar que per a la mare i el pare, el seu naixement pot representar un record inesborrable, la satisfacció d'un somni de tota la vida, però per a l'infant és quelcom molt més transcendental, un esdeveniment que s'estampa en la seva personalitat. La seva manera de néixer -dolorosa o fàcil, tranquil·la o violenta- determina en gran mesura la seva futura personalitat i com veurà el món que el rodeja (Verny i Kelly, 2009, 92).

I també crec que tristament ningú pensa en el nadó que està naixent, tothom desitja que neixi ràpid, que si hi ha instrumentalització i maniobres per a què surti abans doncs molt millor ... ningú pensa en el gran canvi que està experimentant ell també, que cal acompanyar-lo i acompanyar-lo de la forma més respectuosa i menys traumàtica.

Sí que és veritat que sembla que una part de la societat actualment està més conscienciada, algunes mares s'informen i lluiten per a ser respectades. Sembla que alguna cosa està canviant ... tant de bo sigui així!

Carol Garcia⁹²

Darrerament s'ha plantejat de tenir en compte com afecten els terribles dolors de part en les criatures i com elles els pateixen. Alguns autors s'han preguntat per la violència interioritzada i la quantitat de patiment que comporta la vida en l'úter contret. I també investigar sobre l'ús dels fàrmacs i anestèsics i els seus efectes secundaris adversos, tant per la mare com per al nadó. Però reconèixer tot això suposaria haver de canviar tot un paradigma que prioritza només l'aspecte quantitatiu del varem: -s'han evitat morts?-, però que no té en compte els efectes a llarg termini, ni tota la vivència qualitativa del procés per part de la mare i del nadó.

Des de l'òptica del naixement sense violència, molts d'aquests naixements violents i dolorosos són evitables en la seva totalitat o, en casos que això no s'aconsegueixi, les seves conseqüències poden reduir-se. La clau seria prestar moltíssima atenció a l'estat emocional de la dona que està a punt de parir (Verny i Kelly, 2009, 100). Alguns científics es posaven les mans al cap perquè, a parer seu, el més sorprenent no era que ara aquest sistema es criticués, sinó el temps que pares i metges estan tardant a comprendre com n'és de perjudicial per al recent nascut i per als seus progenitors.

Tot el què hem après ens demostra que, encara que ho haguéssim intentat, no hauríem desenvolupat una manera pitjor de néixer. Malgrat tot, en el món occidental, molts nadons segueixen naixent en un escenari que potser sigui adequat per a una computadora, però no pel naixement d'un ésser humà (Verny i Kelly, 2009, 106).

Segons estudis suecs, és just després del naixement del nadó i abans de l'expulsió de la placenta quan les dones tenen la capacitat d'arribar a nivells màxims d'oxitocina (Odent, 2009b, 53). Però, un cop més, depèn dels factors ambientals. Si des de l'exterior no es preserva aquest moment màgic, de primera trobada, d'enamorament mutu com d'un instant sagrat, aquesta vivència no pot ser possible. S'ha vist com just després del part, el nadó té

92 Entrevista a Carol Garcia. Annexos, capítol 3.3.

alts nivells d'estrès (no perjudicial). Aquest estrès l'ajuda a adaptar-se a la vida extrauterina. És la fase de receptivitat màxima, on s'estableix l'empremta. En néixer el nadó pot reconèixer la mare, i vincular-s'hi especialment a través dels ulls i el pit. Té la capacitat motriu i la coordinació suficient com per arribar sol al pit, aixecar el cap, mirar la mare, trobar el mugró, coordinar la succió, deglució i respiració. Pot fer tot això però cal que estigui en el seu hàbitat natural, el què li permetrà regular-se i sobreviure: sobre el cos de la seva mare.

La pediatra catalana Hortènsia Vallverdú⁹³ ha investigat detalladament el procés que viu un nadó quan arriba al món. Sent una olor coneguda, que li recorda el líquid amniòtic, de manera que rep la informació "estic segur". Toca amb cara, mans, tot el cos. Busca el pit. Arriba i olora les glàndules de Montgomery de l'arèola, similar al líquid amniòtic. Automàticament s'envia un senyal a l'amígdala cerebral: "estic segur". Després s'activen les connexions neuronals del còrtex frontal esquerre: "tot bé, apropa't". S'activa la zona visual del còrtex: "obre els ulls". Activació dels girs fusiformes: "busca la cara i ulls materns". S'estableix la primera empremta. També desenvolupa els reflexes per alimentar-se: activitat motriu de cames, braços, cap... recerca, succió i deglució. El calostre que arriba a l'estómac produeix un estímul que afavoreix el control de la freqüència cardíaca, que complementa la seva funció immunològica, nutricional i de maduració intestinal. La calor corporal de la mare l'ajuda a regular la seva temperatura.

Des del seu punt de vista, cap intervenció en el nadó justifica una separació les primeres hores de vida, tret que la seva vida o la de la mare corrin perill. Vitamina k, pomada oftàlmica, pes, talla, identificació... tot pot esperar unes hores. El test d'Apgar⁹⁴ es pot fer a sobre la mare (normalment només per inspecció). A més, creu que no s'ha d'aspirar el nas, la boca ni l'estomac d'un nadó (Vallverdú, 2015).

Però no només la ciència parla d'aquest moment fonamental. També la literatura escrita per dones li ha dedicat atenció:

93 Pediatra, homeòpata i assessora de lactància. Practica el què anomena "pediatria *slow*", poc intervencionista i respectuosa amb la criança amb vincle (http://www.neixeracasa.com/home3/index.php?option=com_content&view=article&id=94&Itemid=101&lang=ca).

94 Prova que se li fa al nadó tan bon punt neix mitjançant paràmetres senzills i neurològics per observar freqüència cardíaca, moviments respiratoris, to muscular, resposta a l'estimulació cutània i coloració de la pell.

Així com no hi ha manera de saber què és el part fins que l'experimentem, tampoc pot preveure's com és veure el primer fill. Vaig observar la seva cara, els seus dits, els plecs de les seves cames d'ossos tous, els límits de les orelles, els petits mugrons del seu pit. No podia deixar de mirar-lo. Hauria d'haver-hi una cançó per tal que les dones cantessin en moments com aquell o una oració per recitar. Però potser no n'hi ha cap perquè no hi ha paraules suficientment fortes per nombrar-lo. Com cada mare des de la primera que hi va haver, em sentia derrotada i triomfant, exaltada i dolguda. Havia deixat enrere la meva infantesa. Havia estat una nena en braços de la meva pròpia mare, i havia tingut una certa visió de la meva pròpia mort. Vaig plorar sense saber si era alegria o dolor. Les meves mares i les seves mares estaven amb mi mentre jo tenia en braços el meu fill (Diamant, 1999, 50).

Al seu diari, Carme Riera també parla d'aquest moment:

El primer amor no és a l'adolescència, aquell descobriment enlluernador de la passió. El primer amor, la dependència, el fervor absolut, no poder restar l'un sense l'altre, és el de la criatura per la seva mare, i el de la seva mare per la criatura. Aquest és el primer amor, els altres una imitació d'aquest estat. (Riera, 1998, 139).

També és cert que la divulgació del coneixement sobre el part fisiològic i la importància capdalt de les primeres hores ha generat també molta frustració a moltes mares que no han gaudit d'un part respectat o que van escollir un part tecnològic. Cal recordar que és veritat que l'enamorament, fruit de l'oxitocina desencadenada en el part plaent, facilita la maternitat amorosa i cuidadora, però en les dones que no han comptat amb l'experiència d'un part així hi ha tan amor per donar com en qualsevol mare (Romero, 2011a, 52). El cert és que algunes, com és el cas d'algunes de les meves entrevistades, després d'una experiència traumàtica en un primer part hospitalari, han fet un llarg procés de documentació sobre l'embaràs i el part i s'han decantat per un canvi d'assistència o, directament, per l'opció de l'assistència domiciliària en un segon part.

3.7. La revolució "calostrat"

La revolució calostrat és la fusió de la imatge de la Mare amb la imatge de la Mare Terra. La revolució calostrat és una etapa obligatòria cap a la harmonització del instint i la Ciència, entre el cervell primitiu i el Neocòrtex. No és utòpica, ja ha començat. Es tracta d'una revolució en la mesura que implica un retorn a la nostra condició de mamífers i un nou punt de partida. Per afavorir la denominada revolució calostrat, no cal que falti ocasió de repetir en el major nombre de llocs que nosaltres som mamífers.

Michel Odent

En la seva aferrissada crítica, la filòsofa Elisabeth Badinter assenyala la lactància com el centre de la revolució maternal a la qual assistim des de fa anys. Afirmar: «Aquest gest mil·lenari, lluny de ser anodí, expressa una filosofia de la maternitat que condiciona l'estatus de la dona i el seu paper a la societat» (Badinter, 2010, 86). I és veritat que hi ha una certa consciència per part d'algunes veus, com la de Ileana Medina dins del moviment maternal que, lluny de la interpretació conservadora que en fa Badinter, corroboren que la lactància materna implica una revolució antipatriarcal, del mercat laboral, ecologista, anticonsumista i de justícia social (Medina, 2010b). Es té una certa consciència del per què des de l'origen del patriarcat, a les dones de classes altes se'ls ha prohibit alletar les seves criatures. I és que en castellà, "amamantar", va més enllà que alletar, perquè implica donar mare, més enllà de l'alimentació física.

Maria Jesús Blázquez explica que durant els anys quaranta a Espanya la Secció Femenina realitzava campanyes pro-lactància, contra la mortalitat infantil, entenent-la com a un deure. I es dirigien a les mares dient: «Criant el teu fill al pit compleixes el sagrat deure i evites grans perills». Algunes dones vivien aquest sagrat deure sofrien i aguantaven prement un mocador entre les dents per calmar el dolor d'unes clivelles. Aquesta promoció amenaçant, conclou l'autora, i sense espai a la llibertat, ha deixat una petjada històrica que ha influït

especialment en els inicis del moviment feminista que va equiparar la lactància materna a una esclavitud.

De la mateixa manera que el part, si l'experiència d'alletar ha estat dolorosa i s'han patit dificultats d'inici, per desconeixença d'una tècnica adequada o per manca d'informació i recolzament, es transmet a les següents generacions un missatge de frustració o de rebuig. Si hi sumem la gran pressió comercial de la indústria de llet artificial, arribem a la realitat d'un índex baixíssim de lactància materna al nostre país durant els últims quaranta anys, carregat d'un fort component emocional i cultural, ja que molt sovint l'experiència maternal va relacionada amb alts sentiments de culpa. La situació va començar a canviar amb l'actitud de les dones que van gaudir de l'experiència d'alletar, escollida lliurement com un dret i no com un deure, i que han pogut accedir la informació adequada i recolzament. A partir d'aquí ha començat el que ha estat per a algunes tota una reivindicació històrica (Blázquez, 2006).

La comercialització de les llets de fórmula va començar a introduir-se a Europa a finals del segle XIX. No obstant això, no va ser fins al segle XX que es va consolidar com un nou mètode de criança infantil a causa de nous mètodes com la pasteurització. A la dècada de 1970, l'impacte del biberó com a nou mètode de criança, en detriment de la lactància materna va ser alertat pels organismes internacionals que advertien dels seus efectes negatius i recomanaven als estats membres d'adoptar mesures correctores. D'altra banda, l'adopció del biberó va trencar les relacions i identitats creades durant segles i amb elles el significat cultural de la llet humana. La investigadora Marta Ausona⁹⁵ es pregunta: «torna la llet materna a tenir els seus significats tradicionals o els reinventa? És una innovadora tendència que rescata una antiga tradició o que la innova? Es deixen portar algunes mares per la inèrcia d'aquesta nova tendència o exerceixen a través d'ella la seva agència sobre el cos i la criança?» (Ausona, 2013, 58).

L'antropòloga Ester Massó ha estudiat profundament el fenomen de la recuperació de la lactància per part de les mares. Explica com en el món occidental, des de mitjans del segle XX, es va relacionar la lactància materna amb els lligams femenins del patriarcat a l'esfera domèstica i a una concepció naturalitzant i merament reproductiva de la dona. Des del seu

95 Marta Ausona és doctora en antropologia. El 2015 va presentar la seva tesi *Alletaments de llarga durada i altres usos de la corporalitat en la criança* (Barcelona, 2013) en la qual estudia per què les dones que alleten se senten pressionades a partir de determinat moment per deixar de fer-ho. Posa sobre la taula que exposar el pit quan no té funció eròtica suscita polèmica.

punt de vista, assistim a una revaluació de la lactància des d'òptiques ben diferents, fins i tot feministes, que interaccionen amb un nou reconeixement des de les ciències de la salut, sobre els seus efectes tremendament beneficiosos no només per als nadons sinó, molt especialment, també per a les mares. I en aquest sentit posa de relleu que no donar el pit té avui tota una altra lectura ben diferent que la de l'alliberació de la dona: «un clar perjudici per a la dona d'arrels profundament patriarcals» (Massó, 2013a, 171).

Per ella, reivindicar el caràcter feminista de la revolució de la lactància és important perquè exclou el debat del reclam dels drets dels nadons a ser alletats, que d'altra banda considera fonamental, però que ens acosta al discurs sacrificial de tall judeocristià «sacrifica't per les teves criatures». El que ella sosté és que alletar és altament desitjable, des de molts punts de vista, també per a les mares. Per fer front a la literatura antilactància que ella titlla de patriarcal, encara que es tenyeixi de feminisme (ja que continua la divisió entre públic i privat), reclama desmuntar els prejudicis que la lactància sigui necessàriament domèstica, que totes les mares lactants siguin heterosexuales ni que s'identifiquin, en general, amb la família tradicional (Massó, 2013a, 176).

L'autora proposa el reconeixement explícit del *desig lactant*, present en la corporalitat lactant (o parelles lactants mare-nadó) amb una doble vessant íntima i política, ja que per a ella *tot allò sexual és polític*. Des dels seu punt de vista, les poderoses connotacions que té la relació mare-lactant l'emancipen de la sexualitat adultacèntrica, falocèntrica i coitocèntrica, controlada i sotmesa pels mascles. Per a ella és fonamental desfer-se de la dominació simbòlica que suposa acceptar que gestar i alletar suposen necessàriament, per a ells mateixos, subordinació i no per una conjuntura històrica del patriarcat (Massó, 2013b, 520).

Parla concretament de descolonització i la despatriarcalització de la *teta*, ja que creu que fins molt recentment, arran d'aquest silenci de les pròpies dones, la lactància ha estat llegida des de concepcions patriarcals, amb totes les seves conseqüències (pràctiques, polítiques, epistemològiques). Defensa la forta dissidència que rau en la lactància avui dia respecte el cànon capitalista de producció i productivitat, del cànon individualista del cos que només es deu a si mateix, del cànon que prescriu limitar al màxim les interdependències o relacions transcorporals (excepte en el sexe adult), especialment si s'estableix entre un adult i un menor, com en el cas de l pit per la dona que alleta i el lactant menor.

Massó entén que, en la nostra societat, la norma és l'individualisme, la productivitat i la independència: és un cànon de bellesa física, a més de la disponibilitat sexual permanent per part de la dona cap a la parella adulta (majoritàriament un home). Això aplicat a un cos de mare, suposa un cos que s'independitzi, el més ràpid possible després del part de la seva criatura per ser productiu, segons el cànon capitalista i desitjable, segons el cànon d'erotisme adult genèricament masculí; i, a més, suposa que la seva criatura s'independitzi del seu primer cos d'origen passant a dependre'n d'altres mitjançant la nutrició a través de llet artificial i d'artefactes que actuen de pròtesis, com el biberó (Massó, 2015, 187-189).

Per contra, Elena Alonso, autora de *Viajamor* (2014), que ha triomfat a les xarxes socials, escriu:

Amamantar por placer, hasta que nos plazca.

Amamantar por amor.

Dar el cuerpo por el calor del deseo.

Convertirse en manantial.

Re-convertir el pecho en alimento.

Las tetas en fuente de leche blanca, blanca.

Recordar la naturaleza mamífera, primate.

Sentirse leona, gata, loba.

Saberse creadora de vida, dadora de placer.

Amamantar por amor.

Sin importar tiempos, ni gentes, ni depredadores.

Criar desde el útero.

Criar con placer. Com-placer (Alonso, 2014).

La relació que menciona entre l'úter i els pits apareix sovint en la literatura divulgativa sobre la temàtica, ja que els dos òrgans estarien connectats pel sistema hormonal. A nivell físic, les dones, podem experimentar-ne fàcilment la connexió quan, després de parir, amb la succió del nadó s'estimulen les contraccions de l'úter per tornar-lo al seu tamany. Però la interpretació va més enllà i apunta al principi de plaer tant del nadó com de la mare com a base de la lactància i, per tant, per l'inici de la criança, per contra de les directrius de dolor i sacrifici per les criatures.

Des de temps immemorials, s'ha considerat la llet com a un aliment amb capacitat d'influir en el nadó i, sobretot, per part del patriarcat, hi ha hagut suspicàcies cap al vincle tan fort que es genera. D'aquí hauria emergit la necessitat de desplaçament prematur. Encara avui, tot i les polítiques de promoció de la lactància materna des del punt de vista de la salut, des del punt de vista sociològic es manté una actitud ambivalent respecte el vincle la lactància a demanda, i encara es diu que cal acabar amb les lactàncies prolongades, sobretot dels barons (Crespo, 2013, 44-55).

Des de l'antropologia s'ha estudiat com el calostre ha estat considerat o bé un líquid d'or per a algunes cultures, o com a quelcom nociu per a la criatura i s'ha substituït per llet d'altres animals o mel (Núñez, 2011). Aquí és on Michel Odent assenyala que s'estableix la diferència entre les cultures violentes amb la Mare Terra i les que veneren la cura de la vida per sobre de tot. En els seus llibres i discursos de l'ecologia del néixer no es cansa de repetir que les cultures que tenen l'actitud de valorar el vincle matern que s'estableix en gran mesura pel moment del naixement i de les primeres hores (en què la succió i ingesta del calostre assegura aquesta relació simbiòtica) són les cultures que demostren també tenir més respecte cap a l'entorn i cap a les relacions humanes pacífiques. En canvi, en cultures guerreres, hi ha molt d'esforç a interrompre, a pertorbar aquest moment primer, per tal de tallar un vincle, escapar l'empremta, que, des de l'òptica de formar guerrers o esclaus, seria afeblidor.

L'autor explica que la prolactina -l'hormona principal que intervé en la lactància-, és l'hormona que empeny a fer nius, a comportaments agressius en defensa de les cries, a la submissió al nadó, a mantenir l'estat d'alerta i protecció. Es planteja què suposa a nivell sociològic una societat que no alleta o alleta molt poc; per tant, amb manca general de prolactina. Respon que des del seu punt de vista, es tracta d'una societat que no prioritza satisfer les necessitats dels nadons i que paral·lelament, no se subordina a les lleis de la natura, sinó que focalitza l'atenció i els estímuls de tipus eròtic, focalitzant en les relacions coitals adultes l'únic enfocament de l'oxitocina, derivant en la societat hipersexuada que tenim avui (Odent, 2009a, 150).

Assenyala que, justament perquè estem en una societat patriarcal on aparentment impera la monogàmia, les dones i els nadons són expropiats d'aquesta experiència de la seva sexualitat primària, perquè ella ha d'estar disponible per al marit. Això no passa tant en societats

patriarcals poligàmiques, en què s'eximeix les dones de respondre sexualment al marit durant els primers anys de lactància. Per a ell, la duració de la lactància i les estructures familiars són dos temes que no es poden separar (Odent, 2009b, 99). Per aquests motius, conclou que en la nostra societat, per tal d'alletar un infant durant diversos anys, una dona moderna ha de tenir una capacitat poc comuna de resistència a les pressions socials i, especialment, les intrafamiliars (Odent, 2009a, 166). Per a Masó també implica un nou tipus de parelles. En el cas majoritari de parelles masculines, implica un nou tipus de paternitat, més afí a les noves masculinitats, ja que cal reconèixer que sense el seu paper, o el de qualsevol acompanyant de l'entorn, és difícil alletar avui (Matrioskas, 2013)⁹⁶.

Des de l'òptica de la neurociència, Niels Bergman va estudiar l'impacte fonamental d'establir la lactància en les primeres hores. Va veure com mare i criatura comparteixen els mateixos anticossos, de manera que necessiten urgentment estar en contacte i com el calostre configura la flora intestinal ideal pel nadó. Niels Bergman assenyala que llet humana proporciona des d'un primer moment nutrició, escalfor, oxigenació i protecció. Explica com els mamífers segueixen unes pautes que porten a l'establiment de la lactància materna. Poden semblar éssers indefensos quan neixen, però tenen una gran capacitat motriu i actuen per aconseguir la resposta de la mare. Porten incorporat el programa de reproducció. El contacte pell amb pell és per ell l'hàbitat on la criatura pot cuidar de si mateixa (Bergman, N. i Bergman, J., 2001).

Altres científics han estudiat com en la fase oral del desenvolupament de l'infant, durant tota l'extergestació, quasi no depen menys de la seva mare que l'embrió o el fetus. Alexander Lowen, per exemple compara el lactant amb la fruita que madura a l'arbre, on el mugró equivaldria a la tija, que manté el contacte continu i el vincle. Quan la fruita estaria ben madura, reflexiona, es desprendrà de manera natural. Llavors cauria al terra i començaria una existència independent arrelada en si mateixa, en la "mare" terra.

Només la fruita immadura es resisteix de separar-se de l'arbre. En el cas de la fruita, quan més madura està abans de la separació de l'arbre, més sucre conté i més dolça és.

96 Per autors que han treballat aquest aspecte, com Victor Seidler, la sobredimensió de la condició racional masculina ha causat grans perjudicis sobre els mateixos homes també, que s'han negat a si mateixos el reconeixement de la dimensió corporal i emocional (Seidler, 2001). Marco Deriu, per la seva banda estudia com s'estan reformulant les relacions entre homes i dones (Deriu, 2009).

La fruita immadura és amarga com ho és l'organisme immadur que perd massa aviat el contacte amb la seva mare (Lowen, 2009, 196).

Per a Odent, la resistència patriarcal a la lactància es basaria justament en aquest nexa, a aquesta tija de què parla Lowen que constitueix el muçró a nivell físic i emocional entre la mare i el nadó. Es tracta d'una relació simbiòtica entre tots dos que està preparada per ser plaent. Per això i per les emocions que genera es considera una experiència fonamental de la vida sexual d'una dona, ja que quan el nadó mama, els nivells d'oxitocina alliberada per part de la mare són tan alts com durant l'orgasme (Odent, 2009b, 98). Però, en paraules de la poeta Adrienne Rich, «com l'acte sexual, depenent de la situació, pot ser tens, físicament dolorós, carregat de sentiments culturals d'insuficiència i culpa; o, com l'acte sexual, pot ser físicament deliciós, una experiència serena, pletòrica, de tendra sensualitat» (Rich, 1996, 76). Reproduïm aquí un poema de l'Antic Egipte que mostra la predisposició al gaudi per part de la mare de tenir el seu nadó al pit del papir Harris, 500 (Juaneda, 2002).

(...) Estoy contigo
Y mi corazón salta de gozo.
Cuando tú estás (en mi casa),
si no son brazos y caricias,
(¿qué otra cosa puede ser para nosotros el placer?)
Si deseas acariciar mis piernas y mi seno,
(no) te (rechazaré).
¿Es que te marchas porque te acuerdas de la comida?
¿Es que eres un hombre esclavo del vientre?
¿Quieres irte a causa de tus vestidos?
¡Yo soy la señora de las más ricas telas!
(¿Es que te vas porque tienes sed?)
¡Toma mis pechos!
Desbordará para ti su contenido.
¡Espléndido es el día en que nos abrazamos!

Ruth Benedict explica que cap als anys 30 del segle passat, les autoritats japoneses van voler promoure el desalletament dels nadons als vuit mesos després del naixement, en una societat en què la lactància era molt prolongada i reconeguda com un estat de gran plaer per

a la dona. L'autora afirma que es va fer campanya científica per convèncer les mares que era el millor pels seus nadons, però que no les podien convèncer que fos el millor per a elles, i no estaven disposades a renunciar a aquest plaer i les campanyes van fracassar. A Japó, explica Blint, l'amor matern és un concepte molt específic i que té un reconeixement semàntic: l'"*amaeru*" o amor primal, que es caracteritza per tenir la major càrrega libidinal de la vida humana, perquè és un amor per promoure el desig d'un estat permanent de simbiosis (Rodrigáñez, 2010b, 5).

De fet, *simbiosis* (2014) és el títol d'una de les obres més controvertides de la fotògrafa Ana Álvarez-Errecalde, en què apareix ella alletant el seu fill de quatre anys. L'autora argentina establerta a Barcelona explica que amb aquesta fotografia vol reflectir com les relacions es retroalimenten.

Una madre negada negará a sus hijos su cuerpo y su presencia, de modo que todos terminan conformándose a una sociedad desatendida, no amada, desnutrida. La violencia consiste en fomentar carencias que instigan a un consumo desproporcionado insostenible y perverso. Una mujer feliz que acepta su cuerpo tal cual es y siente el placer de compartirlo con sus crías es en sí misma una revolución, puesto que deja de formar parte del engranaje que alimenta la enormidad de deseos insatisfechos de futuras mujeres y futuros hombres. *Simbiosis* muestra dos seres completos que se fortalecen entre sí a partir de la relación que establecen. Aquí radica el poderío mutuo (Álvarez, 2014).

Algunes dones que han passat per l'experiència d'un part emocionalment dolorós han reconegut que la lactància els ha ajudat a recuperar la seguretat i la confiança en una mateixa i en el propi cos: «“Que ho faci algú altre” això és l'anestèsia, amb la lactància i amb el vincle el teu fill et recorda que només ho pots fer tu» (Berruezo, 2014).

Malgrat que en la majoria de les cultures la figura de la mare biològica és central, des de l'antropologia s'ha estudiat que hi ha hagut moltes maneres de donar el pit. I, tal i com es feia aquí amb les dides, moltes vegades s'ha confiat en el pit d'altres dones per alimentar o consolar la pròpia criatura (Núñez, 2011). Entre els *aka*, caçadors recol·lectors que viuen entre la República Centrafricana i la República del Congo, més de la meitat dels nadons són alletats per la seva mare i també per altres dones. Entre els *efe*, aproximadament la

meitat de tot el contacte físic i social que té un nadó és proporcionat per persones que no són la seva mare (Olmo, 2013, 189).

La psiquiatra infant-juvenil i perinatal Ibone Olza compren la lactància compartida com a forma natural i explica que per això els infants senten devoció pels pits en general i les dones senten filiació i ganes d'oferir el pit quan veuen les criatures plorar: «Si les dones entenguéssim que els nostres mugrons serveixen de consol i nodreixen, no només durant la lactància ni exclusivament per als nostres nadons, més àvies, amigues, tietes oferirien aquest consol espontani a les criatures de les seves filles, amigues o germanes» (Olza, 2013, 40).

Tot i la recent emergència d'algun grup de lactància compartida, en la nostra cultura, que ha perdut aquest context de criança comunitària, la lactància es percep de manera molt personal. D'aquesta manera es rebutja socialment, per exemple, que una mare d'acollida doni el pit a l'infant que acull (Berrozpe, 2011, 228). La pràctica de la lactància compartida, segons Ibone Olza, abans estesa també entre les comunitats de la nostra geografia, està actualment tan poc arrelada que la majoria de mares a qui he preguntat si acceptarien que una altra mare donés el pit al seu fill o filla esporàdicament, han respost que no, que ho veurien com un fet molt estrany. Una d'elles però, ha respost que sí:

Mira, és una cosa que m'he plantejat sovint. La veritat és que m'agradaria, tant que el Niu pugui beure d'un altre pit, com jo donar-li a un altre nen. Però [tampoc] no he tingut mai la confiança amb ningú de plantejar-ho. En la meva opinió seria no només el més natural sinó també el més sa pels nens, perquè, almenys quant als anticossos, tindrien més varietat, no?

Karo Kunde⁹⁷

Maria Llopis entrevista una mare que comparteix habitualment la lactància i que proposa la creació d'un banc. No un banc de llet, tal com ja existeix, sinó un "banc de dones". Un llistat de dones que alleten i que es puguin mobilitzar, per exemple, a través d'una aplicació del mòbil. Que cada persona que volgués oferir el seu pit als nadons que ho necessitin de determinada zona ho pengés en el seu perfil i poguessin contactar-la (Llopis, 2015, 210). De moment, però, encara no s'ha creat una plataforma així. És curiós, perquè la criança sí que

97 Entrevista a Karo Kunde. Annexos, capítol 4.5.

s'ha relegat a tercers i a terceres. Fins i tot es percep una forta pressió social per tal que es delegui la cura dels nadons. Però s'entén que si es delega la criança s'ha de fer amb alimentació amb llet materna extreta o, en la majoria dels casos, amb llet artificial.

L'extensió social a la qual va arribar l'ús de la lactància artificial ha generat molta bibliografia. Autores com Isabel Fernández del Castillo han llegit el fenomen com a una continuació més del matricidi històric, la substitució de la llet materna per la de vaca com a un pas més en el procés de substitució de la naturalesa, la mare, per diversos succedanis (Fernández del Castillo, 2006, 215). Aquesta substitució no només es reduiria a la lactància, sinó que algunes associacions com *El parto es nuestro* han denunciat com la indústria del consum ha inventat tot tipus de productes per substituir les cures maternals. Des de l'escalfor, les cançons de bressol, el moviment, el tacte... (*El parto es nuestro*, 2015).

Malgrat l'auge històric que va tenir la cultura del biberó, des de fa uns anys s'ha viscut el repunt sociològic de la lactància materna. Les dificultats per a la implantació social d'un fet tan fisiològic i comú, però han estat moltes. Algunes són de caràcter ideològic, que revelen idees molt incrustades de fons. A banda de les suspicàcies cap al vincle matern, sota l'argument de l'autonomia del nadó, un dels temes que ha generat més polèmica ha estat la consigna de lactància «a demanda»⁹⁸. Ja als anys 60', en temps de la publicació del famós *Summerhill* això ja era tema polèmic:

Podem dir sense por d'exagerar que a la nostra civilització els infants neixen en una atmosfera poc propícia. Els horaris d'alimentació són un atemptat contra el plaer. Hom vol que l'infant s'adapti a una disciplina alimentària perquè la manca d'horari suggereix plaer orgiàstic a l'hora de mamar. L'argument de la nutrició pretén una racionalització: el seu motiu profund és emmotllar de tal manera que esdevingui una criatura disciplinada que posa el deure per sobre el plaer.

L'autonomia personal hauria de començar amb el naixement, amb el primer acte alimentici. Tot infant té, per naixement, el dret a ser alimentat quan vol. (Neill, 1988, 89 i 163)

98 Per contra del què es prescrivia fa unes dècades de pautar la lactància a uns horaris fixes (per exemple, cada tres hores, deu minuts a cada pit), actualment les autoritats sanitàries recomanen no seguir cap pauta horària per establir les preses, sinó organitzar-les segons les peticions del nadó i de la mare, encara que siguin irregulars.

La investigadora Marta Ausona va estudiar les crítiques que rebien les mares que donaven pit a partir dels 6-9 mesos del nadó i que continuaven a partir de l'any. Gran part de les crítiques es referien al fet de que alletar encara un infant era una forma de malcriar-lo i tornar-lo dependent. Seguir amb la lactància malgrat aquestes crítiques remet a l'elecció i a l'agència de les mares respecte de les seves pràctiques de cria (Ausona, 2013, 58). Contràriament a aquestes crítiques, les teories del vincle de Bowlby i del contínuum de Liedloff en les que es basen part de les pràctiques de la lactància prolongada asseguren que aquest fort vincle emocional associat al vincle corporal produeix adults més segurs de si mateixos i més independents. Des d'aquesta òptica és justament la imposició de la separació primerenca, la manca de relació a través del contacte corporal, el que produeix una carència emocional que no es pot suplir en l'edat adulta i que comporta la falta d'independència, autonomia i llibertat.

Alguns pediatres defensors de la lactància materna han donat arguments basats en la comparació amb altres mamífers i la composició de la llet. Adolfo Gómez Papí, conegut pel seu treball en la promoció de les *cures mare cangur* en els prematurs, explica que s'ha vist com, per exemple, la llet de les foques té un 53% de greixos i 8-14% de proteïnes, i que les mares foques han de deixar les seves cries durant una setmana sencera a la intempèrie per anar-se'n a pescar en els hostils mars del nord. Els conills, en canvi les deixen al seu cau i la seva llet té un 18% de greixos i un 11-23% de proteïnes. Quant més ens acostem als primats, es pot observar una major variació de la composició de la llet materna. La del ximpanzé, per exemple, té només un 5% de greixos i 1.7% de proteïnes. Val a dir que les cries de ximpanzés van tot el dia arrapades a les seves mares i van prenent-ne llet tot sovint. Viuen a la selva, on la vida és generosa i l'accés al menjar és relativament fàcil. Resulta que la llet humana conté encara una mica menys de greixos i proteïnes que la seva: 3.8% i 1.2% respectivament. Així doncs, Gómez Papí conclou que s'ha dissenyat la nostra llet pressuposant que teníem els nostres nadons tant o més a prop que els ximpanzés durant tot el període de lactància i que podien accedir al pit tant o més sovint. Aquesta és l'expectativa biològica dels nadons .

Conclou dient que el principal argument de defensa del biberó en el seu moment va ser el baix nivell de proteïnes i greixos de la llet materna. Alerta que els greixos i la proteïna de la llet de vaca del biberó també van propiciar una molt major separació mare-nadó, sense ser conscients de les conseqüències emocionals que això tenia (per tots dos i per la població en

general). D'altra banda, ho relaciona amb els darrers estudis nutricionals que s'estan fent que apunten que durant l'edat adulta també necessitem molta menys proteïnes i greixos dels que ingerim (Gómez Papí, 2014).

A banda de la freqüència les preses, l'altre gran tema tabú social que la revolució "calostral" ha tractat de combatre és la duració de la lactància. Actualment, les consignes de l'OMS són alletar com a mínim dos anys, i després fins que la mare i el nadó vulguin. Són diversos els autors que s'han preguntat per l'edat natural del deslletament. L'antropòloga Katherine Dettwyler, per exemple, després d'observar que en cultures en què no es limita el temps de lactància en els infants, en general es deslleten sols sense problemes entre els tres i els quatre anys, va començar a realitzar estudis al respecte. Va comparar diferents aspectes com la duració del període de gestació, el pes en néixer, la taxa de creixement, l'edat de maduresa sexual, l'edat de sorgiment de les dents, la mitjana de vida, etc..., entre els primats no humans, i va establir la seva relació amb l'edat del deslletament, tenint en compte que compartim el 98% dels gens amb goril·les i ximpanzés. Els resultats van ser que l'edat natural es conformava entre els 2,5 anys i els 7. És evident que la lactància, com els altres processos humans és un esdeveniment biològic, però també cultural. Una enquesta de 64 estudis tradicionals efectuats abans de la dècada de 1940 va donar com a duració mitjana de la lactància aproximadament 2,8 anys, però en algunes societats amb períodes de lactància molt més curts i amb d'altres molt més llargs. Així que l'autora es planteja que no té sentit estadísticament plantejar una mitjana natural del deslletament, ja que els factors culturals són molt variables (Dettwyler, 2010).

Esther Massó ha investigat el "lactivisme"⁹⁹ com a moviment social i assenyala que cal reclamar-lo com a tal. En destaca la seva presentació plural, heterogènia, d'un moviment inèdit en la història. Grups de dones que senten i reivindiquen el que anomena «orgull làctic». Orgull del què estan fent, que és molt més que una forma d'alimentació. Per a ella és una teoria i una pràctica que implica transformació social, perquè un canvi radical en les formes de criança comporta un canvi en la societat en una generació. La defensa política del dret de tota mare a alletar i de tot nadó a ser alletat en qualsevol circumstància és, als seus

99 Moviment social activista per la lactància materna polimorf i descentralitzat que, entre d'altres coses demana lliure lactància als espais públics, el seu respecte i la lliure informació de les mares per part del personal sanitari.

ulls, una pràctica política revolucionària perquè es fa amb els infants presents i al pit, trencant la separació patriarcal entre vida pública i privada (Matrioskas, 2013).

Explica que les "lactivistes" són persones que transformen les categories socials atribuïdes al fet d'al·letar i que, amb aquesta actitud, generen xarxes de cooperació, altruisme i solidaritat recíproca que són exemples en si mateixos dels potencials revolucionaris de la lactància a nivell micro i macro. Les lactivistes són activistes lactants, són activistes mentre lacten, no en moments i espais diferents; és a dir, la seva lluita política no té lloc de manera diferenciada en espai ni temps de la seva condició de lactants, de manera que actuen conjuntament amb les seves criatures, assumint la condició d'inter-dependència i heteronímia substancials i no com a càrrega pesada, sinó com a un valor positiu (Massó, 2013a, 170-171). En la mateixa línia, Maria Estivalis també relaciona com el poder/saber en la nostra tradició ha sostingut un entramat simbòlic que silencia o instrumentalitza l'experiència de les dones. El cos es troba en el punt d'intersecció entre els models axiològics i simbòlics i es presenta com a lloc no només de dominació, sinó també de lluita i de resistència (Lozano Estivalis, 2004, 211).

Des de dins del moviment associatiu en suport a la lactància materna Eulàlia Torras destaca que en èpoques anteriors, al nostre país es donava a conèixer que una mare havia donat a llum i que l'època del postpart era un continu d'atencions cap a la mare, normalment procurades per altres dones, de manera que ella podia cuidar la criatura¹⁰⁰. Alerta que avui dia s'anuncia que ha nascut una criatura, el focus d'atenció s'ha desplaçat i de la mare s'espera que es faci càrrec de la criatura sense tenir gairebé gens d'ajuda pràctica amb la resta de tasques. Un temps en què les famílies nuclears, petites, mòbils han quedat aïllades i desarrelades de la família extensa o d'amics de confiança. Opina que, en aquest context, el moment de convertir-se en mare pot esdevenir crític per a una dona, que no té suficient recolzament, pràctic i emocional, i repercutir al seu torn en la criatura i en l'establiment d'un bon vincle, cosa que dificulta una bona lactància. Es posa sobre la taula que, malgrat que des del 2007 els homes comencen a tenir un permís de paternitat de dues setmanes, aquest suport es fa del tot insuficient per enfrontar la complexitat d'un postpart (Torras, 2014).

100 Des de l'època antiga i medieval el patriarcat va desplaçar el focus a la criatura perquè garantia la continuïtat de la nissaga.

Als Estats Units fa més de quaranta anys que va néixer el primer grup de recolzament a la lactància materna, La Lliga de la Llet. Es tracta de grups associatius d'ajuda mútua entre mares que neixen des de la consciència que per donar el pit de vegades es requereix un cert aprenentatge, que no sempre resulta fàcil i que, en certes ocasions, les dones necessiten recolzament d'altres mares amb experiència per alletar amb èxit. A l'Estat Espanyol els grups de suport tenen una història recent. El primer va ser Via Láctea, que va néixer a Aragó. Va ser oficialment legalitzat l'any 1987, dos anys abans que la Declaració OMS-UNICEF (1989) recomanés en el decàleg per a una lactància feliç, l'existència dels grups de mares per la seva alta eficàcia (Blázquez, 2006).

Des del teixit associatiu es posa èmfasi que molts dels problemes als quals s'enfronta una mare lactant no són mèdics, sinó que poden ser resolts per una mare amb experiència, i que està comprovat que hom està més obert a l'aprenentatge d'un altra igual que no pas d'un metge. En reunir-se amb altres mares, aprenen de l'experiència, de les altres, i l'escolta els facilita la identificació de les seves pròpies necessitats i les anima a demanar ajuda. S'ha comprovat que les dones que formen part d'un grup de suport tenen més confiança en elles mateixes, ja que a les trobades es reforça el sentiment de normalitat tant de les dificultats com de les emocions associades que poden patir les mares durant aquest període, de manera que també augmenta l'índex de lactància i de la seva duració.

Es proposa que fins i tot hi hauria factors biològics que farien que quan les dones es troben en reunions entre elles amb bona sintonia, intervinguin determinades hormones, com l'oxitocina i els pèptids opioïdes endògens, curiosament part de les hormones que s'involucren en la maternitat i la lactància. D'aquesta manera, s'explica que el que més sembla beneficiar a les mares de participar d'un grup de lactància és la mateixa dinàmica de grup, només pel fet de compartir experiències i emocions (Torrás, 2014). Per a Masó, l'ajuda mútua recupera aquesta noció de Kropotkin que destaca la importància de la cooperació per al bon desenvolupament. En aquests grups es proporciona ajuda mútua emocional, logística (poden sorgir formes de cooperació en la cura dels petits), intercanvi de coneixements, del que s'ha anomenat com a epistemologies silenciades (remeis populars, etc, que han estat desvaloritzats per la societat científica i del consum i que avui són revaloritzats) (Matrioskas, 2013).

Quan estava embarassada ja vaig buscar informació dels grups lactància propers per poder-m'hi apropar i tenir-los a mà si els necessitava. I sort que vaig fer-ho, perquè gràcies al suport rebut vaig poder encarar la lactància amb més optimisme.

Núria Julià¹⁰¹

Els grups de suport són complementaris i no suplementen l'atenció mèdica dels professionals de la salut. Per això l'assessora de lactància, que coordina el grup i que està dotada de certa formació i experiència, s'encarrega de derivar els professionals a aquelles mares i nadons que es considera que necessiten atenció especial. N'he entrevistat dues, que formen part de grups de suport de Palamós i de Figueres respectivament, que ens expliquen la seva experiència.

Què et va portar a fer-te assessora de lactància? Per què creus que són importants?

Vaig fer-me assessora de lactància arrel de la meva experiència d'alletar, bonica i sense dificultats (però sí amb dubtes), però moguda pel que veia al meu entorn: dubtes, problemes, pors, dificultats... Vaig pensar que amb la meva experiència positiva i, sobretot, amb la informació prèvia que havia recollit i que veia totalment indispensable per a començar amb èxit, calia un espai de trobada entre mares per tal que compartissin la informació i l'experiència d'alletar. Tot i que no era conscient que existien grups de suport ni formacions específiques, buscant informació per internet vaig descobrir que el que m'inquietava a mi ja era tot un moviment social de feia anys a Barcelona. I just per aquelles dates feien un curs. El termini havia acabat i les places estaven cobertes. Però vam aconseguir, una companya (amb les mateixes inquietuds que jo) de convèncer a la FEDECATA¹⁰² que ens agafessin per a fer al curs: que érem a molts quilòmetres de Barcelona i que aquí la gent necessitava aquest suport i nosaltres estàvem disposades a oferir-lo, però ens calia formació. I amb la condició de no tenir seient durant la formació (places esgotadíssimes) ens acceptaven la sol·licitud. Així vam començar a desplaçar-nos un parell de cops al mes a Barcelona amb un coixí sota el braç.

101 Entrevista a Núria Julià. Annexos, capítol 4.7

102 Federació catalana de grups de suport a la lactància materna que promou la creació de grups i associacions de recolzament a la lactància materna a Catalunya i organitza cursos de formació específica per assessores de lactància.

Les assessores de lactància són importants pel suport que donen i per la informació que trameten, però no haurien de ser-ho. El que caldria és que tot l'entorn de la mare i el nadó normalitzés la lactància materna i la maternitat, i que el personal sanitari, des de les llevadores, a pediatres, ginecòlegs, metges de capçalera i fins i tot farmacèutics... estiguessin al dia pel que fa a la lactància tant com a norma biològica com per les dificultats que pot tenir.

Quines han estat les sorpreses positives des que vas començar?

Que és un món que mai s'acaba i que sempre em sorprèn: des de l'esperit de superació de les dones a la importància que té la lactància a nivell de salut i de desenvolupament, de com de fantàstica és la natura amb tot el que té previst i que si interferim en el que hauria de ser *lo* normal biològicament i fisiològicament, sempre podem redirigir les nostres accions.

Què ha estat el més difícil?

Acceptar que malgrat l'evidència científica que la lactància materna és el natural i que per tant, la lactància artificial està molt per sota, el personal sanitari no vetlli per a fer-ne una promoció real i protegir-la.

Quines creus que són les principals barreres socials per què el puerperi -i en concret la lactància- sigui un plaer i no un dolor?

Que la nostra societat és molt patriarcal i ens hem cregut que les dones hem de ser igual que els homes per tenir igualtat. I no: les dones som diferents perquè som capaces de donar vida i això és el més important per la nostra societat. Fins que no es protegeixi la maternitat com a valor únic i prioritari, d'incalculable valor per les repercussions positives que té (a tots nivells!), el puerperi i la lactància continuaran tenint connotacions negatives de dificultat, d'esclavitud...

Com pot ajudar un bon acompanyament i com hauria de ser?

Un bon acompanyament ha de ser això: un acompanyar en les decisions que prengui la mare-família. Res d'imposar. Res d'aconsellar. Res de sentir-se decebuda.

En el cas de l'assessora de lactància, aquesta té una formació que li permet donar informació a la dona per tal que la seva decisió sigui informada i per tant lliure.

L'assessora ha de saber escoltar i saber derivar si no sap respondre als dubtes de la mare.

L'assessora ha de saber empatitzar i ha de validar els sentiments de la mare.

Anna Amer¹⁰³

Què et va portar a crear un grup de suport a la lactància? Per què creus que son importants?

El que em va portar a crear un grup de suport va ser passar pel procés de ser mare, ara no era professional, simplement era una mare que vivia en un poble on no hi havia cap grup que donés suport a les mares per s qualsevol dubte, no només per l'alletament, i vaig passar el meu puerperi tota sola, molt i molt sola, ja que com que era llevadora semblava que ningú amb nadons volia parlar amb mi, com si ja ho sabés tot

En aquell moment l'únic grup de suport a l'alletament més proper a on jo vivia era a 40 minuts, impossible accedir-ho setmanalment amb un nadó tan petit. Qui ho ha passat, sap de què parlo. Així que em vaig decidir a crear un grup de suport, perquè l'alletament és l'arrel de tot, és el nexa, el cordó, és tot el que tu i el teu nadó sou durant uns quants de mesos (per no dir anys, però ja després és un altre "rotllo"), és l'essència del tàndem mare i criatura. I actualment, en la nostra societat, hi ha una gran desconeixença d'aquest tema. Les mares necessiten veure altres nens mamant, veure altres mares donant el pit i parlant tranquil·lament a la vegada, necessiten veure i sentir que allò que fan no es un tabú ni una vergonya. Al contrari, el que fan dóna vida, encara diria més, el que fan és la vida. Com hem pogut tenir els ulls tancats tants anys a la vida? Com es pot viure sense saber que allò es l'arrel de tot? Com hem pogut tractar l'alletament com pornografia? Com ens hem deixat treure allò que som?

Preguntes i més preguntes que mai m'havia fet, ni tan sols estudiant per ser llevadora, ara ho estava vivint, ara estava aprenent, ara era el moment.

I mans a l'obra per crear un grup. No el vaig poder muntar al meu propi poble perquè era molt petit i tenir una bona aflluència de mares i fer-se conèixer eren un objectiu

103 Entrevista a Anna Amer. Annexos, capítol 1.3

que teníem en ment. El vàrem muntar dues mares i encara avui aquesta altra mare el porta endavant. Ara sí, al nostre petit poble, ara ja té un nom i ara estigui on estigui vindran a veure'ns. Això m'alegra moltíssim, ja que els pobles petits sempre han de fer-ho tot als grans, i la gent dels pobles també s'ho mereix tenir-ho al costat de casa, perquè de mares n'hi ha a tot arreu, encara que menys. Penso que n'hi hauria d'haver un grup a cada poble, és molt necessari.

A les dones ens han fet creure que no hi som, que el que fem no és important, i que som fàcilment reemplaçables per un làtex i unes pólvores fetes al laboratori. I això no es cert.(...) així que és molt important que les dones es reunixin, sobretot en el puerperi, on tots els porus de la dona estan plens d'endorfines, prolactines i oxitocines, i exhala amor per allà on passa. Aquest és el moment per retrobar l'autoestima i fer que la seva part instintiva e intuïtiva que havien deixat a un costat torni. I qui millor per recordar que són tot això que les pròpies dones? (...)

L'alletament és una excusa per fer grups de mares, que es coneguin, que s'ajudin, que creïn un vincle d'estar passant per la mateixa experiència, sense judicis, que puguin parlar i dir el que senten. No hi ha ningú al món que et pugui ajudar més que algú que estigui passant exactament per la mateixa situació. A la llarga aquestes mares continuen veient-se, fan els seus grups i creixen amb els seus nadons i amb els de les altres mares.

Quines han estat les sorpreses positives des que va començar?

Cada sessió és una sorpresa, sempre s'aprèn molt de les mares i els petits. Personalment tinc moltes idees al cap que em van i vénen contínuament. Amb elles intento aprendre a escoltar i a escoltar el màxim, encara que la ment em va massa despressa volent dir allò que crec els pot ajudar i m'enredo de mala manera.

El que em sorprèn de tots els grups és veure com mares que no s'havien vist mai, mares que no haguessin anat mai de copes juntes o que no haurien sigut amigues en una altra situació, aquesta en concret molts cops les uneix de per vida. És meravellós el que poden arribar a fer els petits.

També em sorprèn l'amor incondicional que es respira entre mares. És únic, estar amb elles, formar part d'aquests grups es pura comprensió i amor envers els petits i les altres. Arriben els primers dies amb milions de pors, desconfiances, sense autoestima, destruïdes com a dones treballadores i afanoses per estar guapes i dins la societat. Aquest paper ja no els val, el petit ha tirat per terra aquell castell i, de mica en mica, amb el suport de totes i la guia fidel del seu nadó, van tornant a créixer, tornen a construir un nou castell, a escriure una nova novel·la, a crear. Aquest cop no serà igual, ara són encara molt més poderoses. Passa el temps i ja s'han obert com una flor a les altres, ja no tenen por i se senten confiades i fortes per poder ajudar a les altres, aconsellen a qui vol sentir i se senten com el que són, deesses amb una criatura en braços.

Què ha estat el més difícil?

(...)per a mi el més difícil és transmetre el sentiment de dona i mare a les altres mares, és a dir, transmetre que som poderoses, que som meravelloses, belles, estupendes i vitals. I que ho som sobretot en el moment que som mares. Encara en sento a moltes venir al grup i dir: «Jo no treballo, hi hauria de fer alguna cosa, jo “només” estic amb el meu fill». Aquest pensament social ha de desaparèixer i fer veure a les mares que sí, que no estan treballant per rebre un sou i marxar a casa, no!

Quines creus que són les principals barreres socials perquè el puerperi, i més en concret la lactància, sigui un plaer i no un dolor?

La principal barrera davant la lactància materna és la pròpia dona, que ha sentit durant molts i molts anys que ella no valia res i no servia ni tan sols per al que estava dissenyada físicament, amb el temps ens ho vam creure tant que hem sigut nosaltres mateixes que hem ajudat a mantenir aquest pensament i assegurar-nos que no es perdés fent creure a totes, sobretot a aquelles que ho volien intentar, que donar el pit o parir no ho podíem fer tranquil·lament i d'una forma plaent, que havíem de sofrir perquè el pecat original era nostre i així ens ho feien pagar. Avui en dia la majoria de gent del nostre voltant diu no creure en Déu catòlic ni cristià, però el seu llegat encara avui dia ens continua fent molt de mal a les dones.

Les mares, les sogres, les tietes, les amigues,... totes ens tiren enrere quan volem provar a fer allò que la nostra dona salvatge ens crida que fem: «Tu no en saps, nena,

escolta'ns a nosaltres, tu no ho pots saber el que es millor per a tu i pel teu fill!»I aquest missatge va calant com aigua sobre la sorra i ens fa oblidar que el veritable poder és dins nostre. Però tot i així hi ha nadons que lluiten per recuperar la mare perduda i ho fan tant i tant bé que la mare torna i encara amb molta més força.

Com pot ajudar un bon acompanyament i com hauria de ser?

Un bon acompanyament és aquell que no fa judicis, que no critica, que simplement escolta des del cor, i amb el cor a la mà respon el que el seu interior li dicta.

Quan una mare s'obre al grup, explica tot el que l'angoixa, les seves pors, les seves experiències, i plora amb el seu nadó en braços. I totes les altres escolten callades amb la mirada fixa, i el cor en un puny, i una s'apropa, li fa una abraçada o simplement una mirada de comprensió. Aleshores és quan estem acompanyant bé. Potser podràs ajudar-la a què doni el pit. Potser no i no tornarà mai més. És igual, en aquell moment l'has ajudat, i estic segura que t'ho agrairà sempre.

És per això que crec que el millor acompanyament és entre mares, entre dones, l'altra gent podrà tenir els coneixements extrets de llibres, però la vivència és allò més important. Sinó, mai no ho podràs empatitzar.

Cristina Sánchez¹⁰⁴

104 Entrevista a Cristina Sánchez, Annexos, capítol 1.3.

3.8 Criança i comunitat

Es necessita tot un poblat per criar un infant.

Proverbi africà

Quina és la força que impulsa a les dones, durant la maternitat, a saltar les barreres d'allò políticament correcte? On es nodreixen les dones que han saltat les barreres de les pors? La font en la qual es nodreix la majoria de les dones que s'han alliberat de les seves pors és la saviesa que emanen altres dones que han viscut l'experiència i han compartit la força transformadora de la maternitat. De dona a dona, de mare a mare, ajuda mútua, una alquímia transformadora que dissol les pors, la màgia dels ginecogrups, per recuperar la confiança en la pròpia capacitat per donar un salt al buit, més enllà d'allò políticament correcte, més enllà de la vida.

M. J. Blázquez

Quines creus que són les principals barreres socials perquè la maternitat sigui un plaer i no un dolor?

El discurs social que hi ha, que els fills són una càrrega molt més que una alegria o una bona experiència. Que renunciis a molt, que és quelcom feixuc...etc. Entenc que els horaris laborals i les presses d'avui en dia tampoc faciliten poder gaudir de la maternitat amb calma. També la individualització de la societat, és a dir, haver d'educar el teu fill, sola (i/o amb la parella) dins de quatre parets, sense gaire vida comunitària.

Laia Saborido¹⁰⁵

Actualment submergir-se en la maternitat, especialment per primera vegada, per a moltes dones pot suposar submergir-se en l'ambigüitat, l'ambivalència de sentiments i emocions, que va molt lligada a un estil de vida social i cultural que no està acoblat a acompanyar el *continuum* de la vida humana, sinó a altres interessos. En una societat individualista, moltes

105 Entrevista a Laia Saborido. Annexos, capítol 1.3.

mares que reconeixien estimar la solitud, haver valorat sempre el fet d'estar soles, afirmen que per a elles ha estat una vertadera sorpresa descobrir que, des de que neixen les criatures, com millor estan és rodejades de gent. El descobriment de les ambigüitats de l'experiència materna pot resultar dolorós, sobretot si es parteix d'una imatge mitificada de la maternitat com a felicitat absoluta (Olmo, 2013, 27).

Moltes mares es queixen que ningú no els havia avisat del cantó fosc de la maternitat en l'actualitat. I que l'experiència dels primers mesos després de convertir-se en mares suposa un repte a tots nivells.

Ningú parla de la crisi psíquica que arriba amb la concepció del primer fill o filla, de la commoció que suposa la floració dels sentiments guardats durant molt de temps vers la pròpia mare, la sensació confusa de poder i d'impotència, de no controlar res per un costat i de posseir noves potencialitats físiques i psíquiques, per un costat, i una sensibilitat augmentada que pot ser estimulants, provocar atordiment o extenuació. Ningú menciona el canvi vital i d'identitat que suposa l'atracció -que pot ser forta, gairebé obsessiva com la primera fase de l'enamorament- cap a un ésser tan petit, tan dependent, tan replegat en si mateix, que és i no és part d'una mateixa (Rich, 1996, 75).

En una societat que viu abocada a l'acció a la vida social, a l'èxit material i laboral, les cures no hi tenen espai ni temps, i són relegades a tercers, si es pot pagar. Però com que l'imperatiu de la maternitat segueix viu, com hem vist, moltes dones, en encarar-se a la maternitat, topen, de vegades per primera vegada amb la realitat del treball de cures, que ni està valorat ni té un lloc dins de la vida pública, sinó que s'ha de fer en la solitud dels habitatges individuals moderns. Sovint sense recolzament de la família i, de vegades, tampoc de la parella, que en el millor dels casos té una baixa de paternitat de quinze dies. Això suposa un xoc. De sobte, la mare s'ha de quedar a casa, amb un nadó als braços, que la demana 24 hores al dia, sense haver tingut referents de criança i sense poder participar de la vida activa.

Per això, des de la psicologia perinatal s'ha vist la maternitat com a una oportunitat per madurar, com assenyala la rúbrica a l'assaig *El encuentro con la propia sombra*, de la psicòloga Laura Gutman. Perquè no només suposa la trobada amb tot allò que una mateixa

havia deixat a l'ombra amb la seva vida focalitzada cap a l'exterior, sinó també amb l'ombra social, tot allò que la societat ha relegat, no ha integrat, que és la cura de la vida i tota la dimensió que comporta. De vegades és un període dur, perquè si no hi ha un bon acompanyament de tota aquesta nova consciència que es desplega, una comprensió, costa encaixar tota aquesta dimensió de l'existència que havia estat suprimida. Però d'altra banda, també inclou una gran oportunitat d'aprofitar tota aquesta nova vivència per redimensionar la vida individual i, de retruc, també la col·lectiva: «per què serveixen els infants? Per tornar-nos cuidadosos» (Olmo, 2013, 47). I, així, «esborrar aquella idea de criança que em deia que amb ella s'acabava la meva vida, perquè la meva vida tot just començava» (Llopis, 2015, 237)

Una de les oportunitats implícites en la maternitat és el «permanent qüestionament de com són les coses i com podrien ser, un donar un pas enrere» (De Felipe, 2011, 144). Afirmar una mare: «El camí de la maternitat m'ha obert les portes iniciàtiques de la mirada amorosa també amb mi mateixa» (Romero, 2011b, 34). Des d'aquesta òptica, la maternitat i la paternitat porten un bitllet de tornada a la pròpia infantesa i, per tant, a l'origen de la pròpia falta bàsica, que pots decidir si utilitzar o no «un fill convida incansablement a realitzar aquest viatge de tornada. A sanar a través d'aquest nodrir-lo i estimar-lo» (Romero, 2011c, 57). El repte més alt és que no es tracta de renunciar a un mateix per tenir cura de l'altre, sinó que els requisits són dos: «contacte amb la mare i la mare fent una vida feliç i activa. Complir només un no funciona. I això és el més interessant» (Berrozpe, 2011, 217). Però com aconseguir aquesta criança feliç a dues bandes, en una societat que no la preveu ni per la materna ni per la infantil? No és fàcil, manquen les estructures comunitàries bàsiques, el reconeixement social, els referents, el suport material i emocional...

L'antropòloga Laura Núñez explica com en algunes cultures, tota la comunitat s'implica en la criança, perquè (i això és important) els infants són la consecució de la comunitat, que és un tot global. Si la criatura no està en equilibri, trencarà l'equilibri de la comunitat, És una manera de mantenir l'harmonia en la comunitat. Ja sigui de manera fingida o real (Núñez, 2011). Així, no pot haver-hi orfandat o abandó o desarrelament tal com els hem entès nosaltres, ni expòsits ni bastards, encara que mori la mare i encara que no hi hagi pare. El grup fa seva cada criatura i la protegeix així que neix d'alguna de les seves dones.

Entre els moviments de dones entorn de l'anomenada *nova maternitat* s'ha fet ressò de reportatges de diferents caires sobre societats amb organitzacions on les dones gaudeixen d'altres valoracions diferents de les de la societat patriarcal: els Mosuo, els Nagovisi a l'illa de Bongaville; els Minagkabau, a l'oest de Sumatra; els Khasi, al nord-est de l'Índia... La fotògrafa Anna Boyé ha viatjat a algunes d'elles i n'ha recollit testimonis i fotografies molt valuoses a la seva sèrie *Matriarcats*. També ho ha fet el fotògraf Pierre de Vallombreuse a *Sobiranes* (Battersby, 2015).

Anna Boyé estableix que les seves pautes bàsiques són l'economia de subsistència, la manca de concepció de la propietat privada de la terra (es considera de tot el clan), les dones controlen l'economia (les cases, els camps, els aliments i l'intercanvi), la matrilocaltat, una gran llibertat sexual, una concepció de la paternitat social, una estructura horitzontal, sense jerarquia, l'actitud pacífica, una espiritualitat que creu en la reencarnació dins del mateix clan, el culte als avantpassats que sacralitza tota la natura, manca de dualisme i culte a la mare terra, com a deessa creadora. Per a moltes, la festa més important és la iniciació de les nenes, al voltant dels 13 anys (Boyé, 2006).

Però no cal anar a les tribus indígenes per trobar criança col·lectiva. Això era així també al nostre país fins fa cinquanta anys en els pobles petits. Esther Borrell, amb les seves entrevistes a les dones de comunitats rurals de l'Alt Empordà va recollir testimonis de com les dones compaginaven les tasques de subsistència i la vida social i familiar amb la criança dels infants. Algunes deien «els nens, els nens pujaven sols»: «La feina de tenir cura de la mainada, encara que la mainada es cuidés sola, era dels avis i de les dones. També era una feina col·lectiva, comunal» (Borrell, 1999, 108).

Casilda Rodríguez explica que en la societat d'avui centrada en l'adultesa s'ha eliminat l'espai social necessari per a la criança de les criatures humanes, fent veure que és compatible amb el treball fora de casa (Rodríguez i Cachafeiro, 1996, 318). Per a ella, el treball assalariat és un altre element de confusió, ja que representa una manera de treballar que consagra una existència en la qual la dona i la maternitat no hi tenen cabuda. Per a l'autora, mai abans del patriarcat i durant milions d'anys el treball havia estat incompatible amb la maternitat. I alerta que ara, en comptes de denunciar i qüestionar el treball assalariat, la disciplina i rigidesa del qual el fa incompatible amb la criança i amb la cura de la vida en general, se'l presenta com la panacea de l'emancipació de la dona (Rodríguez, 2007, 119):

Una de les lectures divulgatives clàssiques respecte la part social de la criança és el *Concepto de Continuum*, de Jean Liedloff. L'autora redacta les observacions de com els Iecua, una tribu de l'Amazones amb qui va conviure durant diversos períodes, vivien la criança¹⁰⁶. Tot i que darrerament ha estat qüestionat, el llibre ha gaudit d'una gran divulgació dins del moviment i n'ha esdevingut un puntal. L'autora no només descriu les pràctiques, sinó la concepció mateixa dels infants i de la vida en general. Per una banda, veu com la idea dels fills i filles propis, com a propietat privada individualista tal com l'entendem a occident, no existeix, sinó que es té la percepció d'infants de la comunitat, que acompanyen els adults a quasi tot arreu. Les dones realitzen tasques productives fonamentals per a la subsistència, com per exemple, la recol·lecció d'aliments vegetals, una tasca predominantment femenina, que suposa un percentatge molt elevat de la dieta de la tribu. Per tant, veiem com la criança no és una tasca exclusiva, sinó que es compagina amb la vida social i de treball que formen un tot ben travat que embolcalla els éssers de la comunitat en un dia a dia en tribu (Olmo, 2013, 67).

L'escriptora Cristiane Rochefort es preguntava:

Suposem un món en el qual el gran no està condicionat a dominar el més petit (indis amazones) en el qual els infants puguin mamar de tots els pits del voltant (Dakota del sud); van cap a on els ve de gust i a tot arreu són ben acollits (Samoa); participen en els treballs en la mesura de les seves forces (Hopi); i se'ls considera infants de l'Univers i no propietat d'unes gents concretes (Tibet). Què seria llavors l'amor filial? Lliure. (Rochefort, 1977, 137)

Carolina del Olmo explica que, d'altra banda, l'estudi de grups recol·lectors caçadors actuals han mostrat que les mares són el cuidador principal i molt responsable, però que també reben una quantitat variable, encara que sempre important, d'ajuda d'homes i dones, així com dels infants més grans. Aquestes figures d'ajudants, a les quals la sociologia ha anomenat *allomares* (del prefix grec "*allo*", "altre"), no només protegeixen i alimenten els més petits, també poden sostenir nadons o transportar-los, fins i tot des del primer dia, com

106 Estableix pautes bàsiques per tal de no trencar el què ella anomena el *continuum* de la vida humana: collit, lactància materna a demanda, porteg dels nadons mentre es realitzen tasques actives, respondre a les senyals dels nadons sense convertir-los en el centre d'atenció i fer que el nadó senti que aconsegueix les expectatives dels adults i que és benvingut i digne (Liedloff, 2003).

s'ha observat entre els grups de pigmeus Efé¹⁰⁷ i Aka¹⁰⁸ d'Àfrica central. Això canvia molt les condicions en les quals les mares exercien la seva tasca i l'alleugeriment del pes físic i emocional que suposa.

La filòsofa apunta que, entre els Efe, per exemple, una criatura de tres setmanes passa amb les seves *alomares* una mitjana del 40% del temps diari. A les 18 setmanes, passa més temps amb elles que amb la seva mare biològica, essent fonamental el porteig dels infants més grans, que col·laboren d'aquesta manera a deixar que la mare pugui assumir un altre tipus de tasques productives per a les que ells encara no estan preparats. Fins i tot entre els pobles que s'han considerat la cura materna exclusiva com els Kung¹⁰⁹, s'observa que la mare pràcticament mai no està a soles amb el nadó, i que més de la meitat de plors són atesos simultàniament per la seva mare i una altra persona, i que un terç d'aquests són atesos per una persona diferent de la mare.

Aquesta concepció canvia totalment la perspectiva de la figura maternal, ja que, a banda de l'experiència de la maternitat biològica, la qualitat de maternatge, és un aspecte humà que tots podem desenvolupar i que en aquestes societats es considera tant un deure com un plaer. Diu Liedloff que el paper maternal, l'únic que pot relacionar-se amb una criatura durant els primers mesos de vida del nadó, és assumit indistintament pels pares, els infants i qualsevol persona que es relacioni amb el petit, encara que sigui només per un moment. «El fet de distingir el sexe o l'edat no és un aspecte del nadó» (Liedloff, 2003, 44). Però aquesta situació l'hem d'entendre dins d'un paradigma en què no es té la vivència dels propis fills o filles com a possessió individual o familiar. Es tracta d'una vida cooperativa i de concepció grupal en tots els sentits, també en el de la criança, de manera que els individus proveeixen de cures a les cries que no són seves, amb la mateixa tendresa que ho farien amb les seves.

Veiem, doncs, que des d'aquest punt de vista, el marc íntim, privat i edulcorat de la criança actual seria una anomalia històrica. L'autora canadenca resident a Barcelona, Catherine L'Écuyer destaca en el seu *best seller Educar en el asombro* (2012) que aquesta tendència ha acabat portant a l'extrem una situació en què les criatures s'han convertit en trofeus.

107 Tribu dins els pigmeus a l'est de la República del Congo i a Uganda.

108 Tribu dins els pigmeus de caçadors-recol·lectors, que viuen a les selves de la República Centroatricana i a la República del Congo.

109 Poble San que viuen al desert de Kalahari entre Botsuana, Namíbia i Angola. Eren caçadors-recol·lectors i amb un alt sentit comunitari.

L'autora destaca com pares famosos, des de David Beckham fins a Brad Pitt, fan ostentació dels seus fills i filles com a accessoris de moda, i l'embaràs, que abans era el final de la carrera per una actriu, s'ha convertit en l'accés directe a la portada de *Hello* o *People*. Afirmar que les enquestes indiquen que, en diversos països, els molt rics han començat a tenir famílies més grans i que els infants són ara un símbol d'estatus, l'homenatge definitiu a una cultura de consum: «Més enllà de la dona trofeu, sembla que s'hi ha sumat l'era de l'infant trofeu» (L'Écuyer, 2012, 83).

Tornant a les societats comunitàries, sembla que el paper de les àvies, i especialment de l'àvia materna, és especialment rellevant. Olmo explica que, recentment, els biòlegs han formulat la “hipòtesi de l'àvia”, que suggereix que la cooperació de les àvies en la cria dels seus néts podria ser un factor determinant en l'aparició de la menopausa, és a dir, d'un extens període de vida no fèrtil, un tret biològic quasi exclusiu de l'espècie humana. Les investigacions dirigides a corroborar-la han remarcat la forta correlació positiva entre la col·laboració de les àvies en la cria i uns índex de natalitat més elevats. Estudis recents confirmen la important correlació entre la disponibilitat dels avis i el nombre d'infants que produeixen les llars (Olmo, 2013, 62).

S'ha vist com en les cultures matrifocals, com per exemple entre els les dones yecuaana, les filles viuen normalment amb les seves mares fins que aquestes moren, de manera que compten amb el seu suport a l'hora de criar (Liedloff, 2003, 87). Diferents generacions sota el mateix sostre significava un benefici per a tots. Avui, generalment, la tasca dels avis segueix essent fonamental, però ha canviat de caire, ja que la cura dels néts es produeix en substitució dels progenitors. Un estudi recent calcula que a l'Estat Espanyol hi ha un 22% d'avis i àvies que cuiden infants d'entre 0 i 3 anys a diari, amb una dedicació de més de set hores per jornada. De manera que hi ha un trasbals generacional del tipus de malestars associats a la maternitat moderna: solitud, cansament, ansietat... (Olmo, 2015, 70).

En el moment de la maternitat una dona és quan pot sentir més forta l'absència de la mare veritable. Tant d'un context que la protegeixi i l'embolcalli com de la presència de la pròpia mare, sense judicis, sense pors, només com a suport incondicional. Així ho relata l'escriptora Adrienne Rich:

Encara sento la ràbia de la filla embarassada que troba a faltar desesperadament la seva mare, amb la sensació que ha passat al bàndol enemic. No n'hi ha prou amb comprendre les nostres mares; més que mai les necessitàvem, en el nostre esforç per temptejar la nostra força com a dones. El crit de la nena que hi ha en nosaltres no ha d'avergonyir-nos per considerar-lo regressiu: és el germen del nostre desig de crear un món en el qual les mares i les filles fortes siguin moneda corrent (Rich, 1996, 324-326):

Si, amb el meu fill gran, em sentia molt jutjada sobre tot per la meva mare i la sogra que no entenien perquè estava tot el dia al pit o perquè el portava penjat i no el deixava plorar una estona al bressol que ja s'acostumaria... Vam discutir bastant però al final ho van acceptar i ara amb el bebè fem el mateix, però ja no diuen res. Suposo que ho han normalitzat i han vist que el meu fill gran és un nen totalment normal, i segur de sí mateix i amb un "apego" segur i alhora independent.

Agustina Pardo¹¹⁰

A banda de la cooperació i l'ajuda mútues, l'altra pèrdua fonamental per a les mares que ha comportat la pèrdua de la vivència comunitària és la pèrdua de contacte amb el món de la maternitat fins que una esdevé mare. La separació entre infància i edat adulta és tant radical en la nostra societat, que la majoria de dones no han vist criar de prop fins que es troben amb el seu primer nadó en braços. Avui la majoria dels sabers pràctics s'han perdut. Tradicionalment les mares, les germanes, les veïnes, transmetien a les dones els coneixements sobre l'embaràs, el part, el puerperi i els sentiments profunds afegits a aquests estats. Avui, la cadena natural de transmissió de l'experiència de maternitat fisiològica quasi ja no existeix, ja que moltes mares i àvies de les mares actuals ja van tenir parts medicalitzats, i en molts casos no van establir la lactància o va ser molt curta i pautada.

Per a Liedloff, aquest desconeixement de la naturalesa de la infància per la manca de contacte amb infants al llarg de la vida provoca que molts pares tinguin una sensació de gran vulnerabilitat quan arriben a casa amb un petit nadó i genera molta dependència del personal expert (sanitaris, psicòlegs, pedagogs...). El què va xocar a Liedloff dels Iecuauna és que no comprenen els nadons com a éssers vulnerables i passius, sinó com a individus forts,

110 Entrevista Agustina Pardo. Annexos, capítol 5

capaços de proveir-se d'allò que els fa falta. D'aquesta manera, la que es transforma en més passiva és la mare, ja que només inicia contactes o contribueix a fer-los d'una manera passiva. És el nadó el que la va a buscar i li mostra amb la seva conducta el que desitja: «Ell és actiu; ella un agent passiu en tota la relació que mantenen. S'acosta a ella quan està cansat per dormir i per menjar quan té gana». Des del seu punt de vista, oferir-li més o menys ajuda de la que vertaderament necessita els afebleix i tendeix a frustrar el propòsit (Liedloff, 2003, 89).

Segons l'autora, aquesta concepció i confiança en què els infants sabran reclamar les seves necessitats fa que les mares adoptin un paper molt més relaxat i que puguin dedicar-se a altres tasques, mentre els infants s'inventen els seus propis jocs o s'uneixen a l'activitat sense que els adults els prestin més atenció que la necessària. Explica: «El lloc que ocupen a la perifèria, en comptes de ser el centre d'atenció de l'adult els permetrà descobrir els seus propis interessos al seu ritme sense sentir-se pressionats. La criatura està sempre present, però rares vegades és el centre d'atenció» (Liedloff, 2003, 89). Això xoca molt en la nostra realitat en què els infants, sovint en famílies amb un o dos fills o filles, s'han convertit en el centre d'atenció i en el *rei de la casa*, fet que comporta moltes conseqüències a nivell psicològic i social.

De fet, aquesta facilitat natural de les dones, de compaginar la cura amb les tasques productives s'ha mantingut durant tota la història de la humanitat. No va ser fins cap al segle XIX, que en certs països industrialitzats, es van alçar veus en contra de la idea de mare treballadora i en benefici d'una altra, la de l'“àngel de la llar”. Aquestes veus es van alçar *in crescendo* quan la tecnologia domèstica va començar a reduir el nivell de la fatiga física en general i quan l'extensió de les famílies va començar a minvar. En aquest últim segle i mig, entre les classes burgeses va arrelar la idea de la maternitat exclusiva i total, i la “llar” es va tornar una obsessió religiosa. Seria ingenu idealitzar l'etapa anterior, amb una existència amenaçada per la malnutrició, la gana i la malaltia. Per a Rich, la maternitat i la cura de la casa com a refugi privat va acabar amb greus neurosis, quan les dones, per primer cop a la història, estaven circumscrites a una relació d'aïllament amb els seus fills (Rich, 1996, 85-91).

Del Olmo explica que, més enllà de l'ajuda de la pròpia mare i de la família, altres formes de sororitat comunal no familiars, que fins fa poc proporcionaven un marc més adequat per

criar els infants, també s'han anat esvaint: la vida de poble amb la seva unitat física i social pràcticament ha desaparegut de les experiències quotidianes. El procés d'urbanització de l'Estat Espanyol ha seguit una pauta bastant típica: va creixent paulatinament amb la industrialització, i explota definitivament entre 1950 i 1980, els anys en què es produeix un autèntic èxode rural. Així, si el 1900, més de la meitat de la població espanyola vivia en pobles de menys de 5.000 habitants, aquesta proporció havia caigut en un terç al 1950 i era només d'un 10% al 2001. Però també la rêmora urbana d'aquella existència rural, la vida de barri, d'aquells barris ben lligats, formats en la seva majoria per treballadors d'un mateix sector, o per immigrants procedents de la mateixa zona, que compartien un present i un passat comú, han anat desdibuixant-se amb la trajectòria de mobilitat dels últims cinquanta anys (Olmo, 2013, 31). I més recentment la situació de dispersió de les famílies s'ha aguditzat amb la política d'estudis a nivell europeu, beques Erasmus i l'incentiu institucional per anar a estudiar i a treballar a l'estranger.

Primer es va perdre el concepte de benestar comunitari, de tot el grup, no només dels qui es té vincle de sang. Després es va perdre el prestigi de la família de sang extensa. I, actualment, s'està perdent fins i tot l'últim reducte d'aquesta que era la família nuclear. Aquesta pèrdua de lligams ha reportat una gran dosi de sensació d'autonomia per a les joves generacions i un alt benefici a un món laboral cada vegada més insegur, i que demana una alta dosi de flexibilitat i de mobilitat als seus treballadors. El problema és que tot aquest sistema de les noves condicions del món laboral neoliberal, cada vegada més exigents, continuen adreçades a l'individu sa i sense càrregues de cura. Quan els treballadors es troben en les situacions de dependència es genera un xoc contra tot un sistema de valors imperant. Ha esclatat la crisi de les cures, que volen presència, lentitud, constància, disponibilitat... La vulnerabilitat i la dependència es van fent més i més difícils de gestionar a mesura que s'aguditza la dissolució d'aquestes xarxes comunitàries (Olmo, 2013, 60).

Del Olmo subratlla que aquesta ambigüitat és un dels trets més propis de la nostra cultura: per una banda, enyorem una vida social densa, basada en relacions estables carregades d'un component afectiu i en la qual la gent se sentia protegida per la seva comunitat. Però, d'altra banda, rebutgem els sotmetiments que aquesta vida entranya i valorem la llibertat i la mobilitat que ofereixen els vincles inestables i freds de la societat de mercat (Olmo, 2013, 34).

I al centre de tot aquest complex context, en desintegració creixent, hi inserim la maternitat i la criança. Tot i que continua essent considerada una fita clau en la vida d'una dona, sovint, encara és vista com a destí ineludible. En canvi, però, està totalment devaluada quant a valoració social, perquè està associada a l'abandó (encara que sigui temporal) de la carrera cap a l'èxit social que presideix la nostra societat tan competitiva: «En una societat individualista en la qual el “jo primer” s'ha convertit en un principi, la maternitat és un repte i fins i tot una contradicció» (Badinter, 2010, 23). La dona es troba de sobte, tancada a casa, amb un nadó als braços, renunciant a tot allò del món exterior. Sovint, pot ser una experiència dura.

La psicòloga Laura Gutman està convençuda que estem dissenyats per viure en comunitat. Des del seu punt de vista, la família nuclear genera bons fruits econòmics, però no gaire més. Beneficia el capital. Hem vist com avui no tenim vila, ni comunitat, ni tribu, ni veïnat en molts casos. De vegades, tampoc família extensa. Explica com aquest fet fa especialment vulnerables en el postpart les dones, quan queden excloses de la vida social, que és la que té reconeixement. Per a ella, el xoc amb la maternitat en la nostra cultura provoca una forçada abstinència del món extern, quan tenim una identitat fonamentada en l'èxit social.

En el seu *best-seller La maternidad o el encuentro con la propia sombra* ho planteja com un repte i una oportunitat. Segons ella, és un període en què podem fer conscients *les drogues socials* que utilitzàvem, ara que, de sobte, la criatura “no ens deixa” viure dependents de la droga. I això resulta, paradoxalment, saludable. Per a ella, això suposa una mena de *dejuni* que ens obliga a sortir del mecanisme de fer sempre alguna cosa o introduir alguna cosa per sentir-nos vius. «Si ens deixem portar suaument, amb acceptació, alegria, l'abstinència es convertirà en un camí de tresors amagats. Perquè coneixem altres aspectes del nostre jo interior abans amagats» (Gutman, 2006, 124-128). Al mateix temps, però, l'autora reclama que necessitem crear recolzaments moderns i solidaris.

Del contrari no és possible la fusió amb el nadó. Una mare sola no aconsegueix criar un nen. Però cinc mares juntes poden criar cent nens. És responsabilitat de les dones reconèixer que necessitem tornar a ajuntar-nos. Que si funcionem col·lectivament i dins dels circuits femenins, la maternitat pot resultar molt més dolça i suau (Gutman, 2010, 178-183).

En parlem amb una psicòloga especialitzada en maternitat:

Com estan vivint les mares a nivell emocional la tendència de la criança amb vincle?

Darrerament m'estan arribant a consulta moltes parelles amb problemes arran de l'arribada d'un fill. Algunes mares, molt informades i documentades porten a la pràctica la criança amb vincle, però ho viuen d'una manera molt exigent i estan francament esgotades. Això també té conseqüències a nivell de parella. Una opció de criança que, des del meu punt de vista hauria de sorgir del plaer, s'acaba convertint en un desgast. Les dones pateixen el pes d'un model molt exigent. Cal ser una mare sempre disponible, a més a més treballar remuneradament, tenir aficions, estar per la parella, estar atractiva, no oblidar les amigues, la família, mantenir la casa... i això és, impossible. El que fem llavors és un treball de tractar que s'escoltin elles mateixes i els seus propis desitjos, més enllà de la imatge del que haurien de ser. Desafortunadament, la societat que tenim no les acompanya en aquest estil de criança, i acaben patint-ho elles i de retruc, els infants i les parelles.

Què et va portar a especialitzar-te en psicologia perinatal?

D'una banda, la meua pròpia experiència amb la maternitat. Els embarassos, parts, puerperis i la criança dels meus dos fills han estat i són de les experiències més potents i transformadores que he viscut. M'han donat la oportunitat de renéixer com a dona, mare, parella i professional.

De l'altra, treballava de psicoterapeuta d'adults en format individual i de parella. Em trobava amb moltes persones amb carències emocionals que venien de molt lluny. Vaig anar veient la necessitat d'atendre les persones des de l'inici de la vida.

Especialitzar-me en psicologia perinatal m'oferia l'oportunitat de treballar la prevenció, ajudant dones i homes a reflexionar sobre com volien exercir la seva maternitat i paternitat, tenint cura del procés de gestació, de comunicació amb la parella i amb el nadó des de l'úter, vivint els parts i naixements de forma confiada i conscient, acompanyant el puerperi i la criança dels primers anys, així com intervenir en situacions de dificultat.

Quan pot ser útil la intervenció d'un professional de la psicologia en el procés de maternitat?

En situacions d'ansietat prenatal, depressió postpart, part traumàtic, cesària, dificultats en el vincle amb el nadó i/o en l'adaptació a la maternitat/paternitat, dol gestacional i perinatal, problemes amb la parella a causa de la nova situació, o bé en qualsevol moment que la persona decideixi que vol un acompanyament psicoterapèutic a la maternitat/paternitat¹¹¹.

D'aquesta necessitat de tornar a socialitzar la maternitat, del contacte amb altres comares, de tribu, es genera tota una nova consciència de la interdependència durant la maternitat. El que passa és que les mares novelles necessiten reconstruir-la amb persones que les facin sentir segures i confiades, respectades en la seva maternitat, recolzades. I actualment, amb les formes de vida i els valors imperants, és gairebé impossible trobar aquest grup humà que les completi a nivell pràctic i emotiu. En aquest context, hi ha hagut mares que han tret la força necessària per construir més enllà del seu aïllament formes de recolzament.

En aquest marc és on neixen els grups de recolzament mutu. El primer grup de suport a la lactància materna va néixer a Chicago 1956 en ple *boom* del biberó, la Lliga de la Llet. Es va crear a partir de dones que compartien la seva pròpia experiència d'alletar les criatures i s'organitzaven de forma autònoma i desinteressada (Fernández del Castillo, 2006, 212). Amb el mateix patró s'han anat estenent els grups de suport a la lactància i avui és tot un moviment de voluntariat que s'origina a partir de la mateixa iniciativa de les mares. Els espais familiars i els grups de criança i grups de lactància compartida són també formes d'organització col·lectiva per buscar espais i temps on poder compartir la tasca de la criança amb altres pares, mares i cuidadors sense necessitat d'externalitzar la cura amb figures de professionals. Alguns d'aquests grups incorporen la figura d'un professional, però normalment són els pares que autogestionen l'educació dels infants i la seva presència no ha de ser un inconvenient, com sí que passa en l'educació formal convencional. Alguns testimonis en primera persona:

Vaig buscar tribu. Amb el gran, durant l'embaràs vaig trobar un grup d'alletament a prop de casa, i hi vaig estar assistint cada setmana durant un any. Les primeres

111 Entrevista a Laia Belles. Annexos, capítol 1.3.

setmanes vas per resoldre dubtes però, al final, fas amistat. Estàs en contacte amb altres mares i comparteixes inquietuds i experiències, ja que la resta d'amigues tenien fills però no tenen la mateixa forma de criar-los i et sents un *bitxo raro*, una *rara avis*.

Amb el segon, han desaparegut totes les inseguretats i m'és igual el que puguin pensar. Vaig tornar a fer curs de prepart al CAP, i a la Mútua, i ioga per a embarassades. I, sobretot, a ioga, era també com fer teràpia, explicar preocupacions de l'embaràs, parlar de les pors, de la gelosia del germà gran... I també vaig trobar un grup de maternitat i postpart a prop de casa i també hi vaig cada dues setmanes. Tot i tenir l'experiència del primer fill em trobo en la necessitat de compartir i parlar amb altres dones que acaben de ser mares, ja que la resta de persones sembla que no ens entenen a les dones que acabem de parir.

Agustina Pardo

Nosaltres vam anar a viure en un entorn rural, molt favorable per a tenir fills, on poden córrer i fer la seva sense necessitat de vigilar-los i limitar-los constantment. Treballem a casa, així que els nostres horaris són totalment flexibles i ens permeten gaudir de qualsevol moment amb calma i amb temps. Per altra banda, ens hem ajuntat amb algunes famílies (amb nanos de la mateixa edat) per poder compartir l'experiència de la criança.

Laia Saborido¹¹²

La figura de les doules també apareixen com a una forma efectiva de reforçar el recolzament matern en aquest pas a la maternitat. Com hem vist, es tracta de dones, la majoria d'elles mares, que ofereixen acompanyament a altres dones durant l'embaràs, el part i el puerperi, tant a nivell pràctic, com a nivell emocional. Ressorgeixen per reprendre la xarxa de recolzament entre dones, a la vegada que poden ajudar a recuperar i a acompanyar la realitat de la maternitat com a revolució vital a la vida d'una dona (García, 2011, 41). Si bé és cert que cada vegada hi ha més presència d'aquesta figura al nostre país, la demanda encara és minoritària.

112 Entrevista a Agustina Pardo i Laia Saborido. Annexos, capítol 4.8 i 1.3.

Per últim, com a manera postmoderna de recuperar teixit en la maternitat, hi ha la xarxa social que és internet. A través de blogs entrecruats, la pàgina del socpetit.cat, però especialment a través del facebook i l'àmplia gamma d'opcions de relació que ofereix la xarxa entre pàgines, fòrums, perfils, grups públics, grups privats, el tema de la maternitat és un dels més elaborats per les dones a internet. S'estableixen contactes, es posen temes a debat, però sobretot, es formen aliances, es desemmascaren tabús, es parla d'experiències i d'emocions.

És curiós que justament en el moment en què les dones tenen menys temps personal a la seva vida (durant la primera criança dels més petits) és quan moltes s'impliquen en tasques de voluntariat i d'ajuda mútua a altres mares, que requereixen una certa formació i implicació personal. Maria Jesús Blázquez es pregunta d'on emergeix la força d'aquests grups de mares. La seva resposta és que

per a unes, la força sorgeix de la ràbia pels seus parts robats, lactàncies frustrades, criances estressants. I volen anar més enllà de la seva experiència per ajudar a altres mares a viure-ho d'una manera més positiva. Per a altres, l'energia ha sorgit amb l'experiència de parts plaents, lactàncies satisfactòries i desitgen contribuir a què això sigui possible per a aquelles dones que ho vulguin viure així (Blázquez, 2009, 135).

Quant al suport de la parella, són diferents les aportacions que reelaboren la idea de paternitat social, partint de la base que la paternitat és un concepte social i no biològic i que, per tant, al·ludeix a una relació absolutament diferent de la maternitat. S'argumenta que, de fet, en moltes cultures no hi ha el concepte de paternitat tal i com l'entendem nosaltres, sinó que hi ha la vivència d'una paternitat social, en què els homes se senten responsables de les criatures de tota la tribu. Per a l'antropòloga Martha Moia, l'evolució d'aquesta relació és la història de l'opressió de les dones. Afirma que la majoria dels termes de les tribus, sinó tots, que identifiquen el germà uterí de la dona signifiquen "mare masculina". Això és així perquè el nen ha de néixer de mascle per arribar a ser mascle i el seu tiet matern és, precisament, qui s'encarrega d'aquest segon naixement. És a partir de llavors que l'home adult es fa responsable dels joves.

La mare masculina és qui, durant mil·lennis ha tingut la patria *potestats*, és a dir, qui ha complert amb la majoria de les funcions que avui atribuïm al pare /genitor. És la

paternitat social. El tiet matern introdueix en les vides de les criatures aquests elements: el deure, la prohibició, el control; i especialment als nens, l'ambició, l'orgull i els valors socials (Moia, 1981, 77-79).

Casilda Rodríguez en fa ressò explicant que per a aquestes societats, la protecció del benestar de les criatures és el criteri prioritari, l'estrella polar que guia la tribu. Des d'aquest punt de vista, la funció masculina té el seu sentit benefactor, i els homes no tenen enveja ni necessitat de *matar* la mare ni de suplantar-la, sinó tot al contrari; de vetllar per tal que a cap nadó no li falti la mare durant l'extergestació. L'autora explica que el concepte de paternitat ha anat evolucionant amb els ajustos que el patriarcat ha anat realitzant. En els seus inicis, quan la fal·locràcia s'exercia al descobert i sense camuflatges, no es revestia de cap hàbit libidinal. Era adoptiva, i quan més poder tenia un home, més poder tenia per escollir els fills i filles que li semblaven millors, fos quina fos la mare. Pel que fa a l'actualitat, l'autora critica que el concepte modern de paternitat es presenta amb un tint de tendresa i amor (homologat a la maternitat) i es presenta com a un factor de l'emancipació de la dona. Però per a ella, en realitat, és la forma moderna d'encobrir el matricidi (Rodríguez, 2010, 118-119).

Per contra d'aquesta homologació, proposa la imatge de l'ordit i la trama, per entendre que per teixir l'entramat d'una societat de manera ferma són igual de necessaris els dos rols, el masculí i el femení, però que són diferents en funcions. Per a l'autora, les direccions de l'ordit i la trama són diferents i complementàries. No demana l'exclusió dels homes, sinó una participació que no alteri ni s'interposi en la funció femenina-materna, la qual cosa, als seus ulls, no suposaria una disminució de la seva participació sinó tot al contrari, tindria una notable expansió de la mateixa i una expansió de la seva sexualitat tant quantitativament com qualitativament. Per a Rodríguez, la figura masculina és decisiva en la criança, ja que proporciona a la criatura una forma d'afectivitat diferent a la femenina, que no pot ser valorada com de pitjor o millor qualitat, sinó diferent.

També hi ha nombrosos autors que alerten sobre el deteriorament que ha patit el paper del pare a partir de la relació amb el model econòmic. Maria Jesús Blázquez explica com la relació pare-infant va entrar en decadència sota les pressions de l'indústria, la producció massiva i l'especialització del treball. Des del seu punt de vista, en separar-se per primer cop a la història el treball i la llar familiar, la societat es va tornar més complexa i fragmentada, i

el pare va passar a ser una figura absent de la família (Blázquez, 2009). Per a Gutman, molts dels conflictes de parella actuals a l'hora de criar els infants haurien d'incloure la reflexió que actualment tant les mares com els pares estem massa sols en la complexa tasca de la criança, de manera que potser ens tractaríem una mica millor en lloc de pretendre que els altres siguin responsables del què ens passa (Gutman, 2010, 215-217).

En primera persona en van parlar els germans Paco i Luis Herrero en la seva xerrada *Paternalidad y antipedagogía en una sociedad patriarcal* a les trobades de Maternitat de Jaca a Lozoya, l'estiu de 2014. Explicaven que, així com les dones podien mirar enrere per buscar referències per a una criança no patriarcal, els homes, a nivell històric, topen amb el fet que quan apareix la paternitat tal com l'entenem ara, és quan comencen les societats opressives, així que, als seus ulls, per als homes és més complicat. Assumien que el patriarcat es defineix justament per trencar el vincle entre mare i la criatura, que feia mantenir-les separades. Trencant aquest vincle, els nadons es queden sols, amb tots els adults en contra.

Explicaven que avui, davant d'un escenari de destrucció de la tribu, els homes es troben que sovint són ells com a parella que han de suplir tota la tribu per tal que la mare pugui complir la funció maternal. Llavors, explicaven, és quan els homes s'enfronten només a dos models: el del seu pare, que va ser el model de pare absent, amb el seu rol de proveïdor, que avui dia tampoc és gaire sostenible, pels sous, i perquè molts homes no se senten capaços de ser l'únic proveïdor econòmic de la família, en l'actual context d'un món laboral tan ferotge. «I, d'altra banda, la confusió entre maternitat i paternitat del model de la paternitat confusa. En el qual un no-pare que imita a la mare, en el qual es barregen els rols i en la qual tot val». Posava com a exemple l'expressió “estem embarassats” i criticava un descafeïnament de la masculinitat.

Els dos pares expressaven que si el model de les *supermares* s'havia mostrat extenuant per a les dones, el model de *superpares* era nefast per a tots dos. Com a proposta projectaven la possibilitat d'un model de *paternitat difusa*, en la qual els homes assumeixen la responsabilitat de manera activa i clara, no només de cuidar i educar els infants, sinó també defensar-los davant d'una societat dominadora. A més, destacaven la importància de deixar enrere el dictamen del “pariràs amb dolor” que sembla haver-se estès al “criaràs amb dolor”, com si hagués de ser quelcom feixuc i sacrificat i tractar que sigui plaent, divertit també per

a l'adult. Afirmaven la necessitat de creativitat per trobar plaer en el nou model. Proposaven la creació de grups d'homes per parlar de la seva vivència. I en el tracte cap als infants, actuar des del diàleg interior, no cap al propi pare entranyable, perquè no el van tenir, però sí que tenen un nen maltractat amb qui parlar (l'infant interior que tots vam ser) (Herrero, 2014) En la mateixa línia, a les trobades de maternitat de Jaca d'un any més tard, en la seva xerrada *Adultocràcia*, Paco Herrero va parlar sobre la necessitat de reconèixer un paradigma social adultocràtic que cada vegada menysté de manera més exigent les necessitats dels infants, que al seu torn, no tenen mitjans per expressar-se ni per reclamar-les.

Malgrat el suport que suposen els grups d'ajuda mútua, les noves actituds de les parelles i les xarxes socials d'internet no supleixen el sosteniment pràctic i emocional de tota la comunitat que necessiten les mares per criar des del plaer. Algunes famílies han optat directament per tornar a viure en família extensa, i d'altres per viure en comunitat. Però més enllà de les opcions individuals, si el què es reclama és crear comunitats que afavoreixin veritablement la vida en totes les seves franges d'edat, el què caldria és recuperar el maternatge social com a aprenentatge entorn de la cura i el manteniment de la vida.

Consuelo Català defineix el maternatge com «l'aprenentatge social de dones i homes entorn de la cura i manteniment de la vida i la salut dels infants segons els coneixements actuals, les seves necessitats de creixement en condicions òptimes...» (Català, 2015, 236-237). Proposa un marc de maternatge social en què es visibilitzin i es valorin les tasques i funcions de les dones, fomentant el reconeixement pràctic i social de l'autoritat de les dones, i qüestionar el repartiment de tasques i dels espais públics i privats. Des del seu punt de vista, cal començar a plantejar alternatives des del marc de la salut i el benestar que suposin una veritable millora per a la criança, per afavorir el benestar dels nadons i la normalització social de les famílies, sense distinció de la seva opció sexual.

3.9 Ecologia de la infància

«Encara que sembli una utopia naixem per ser feliços.

I aquesta felicitat és compatible amb la sostenibilitat del planeta i amb la felicitat de la resta d'éssers que hi habiten.

Per això és necessari que despertem, si hem viscut una vida desconnectada dels nostres anhels, desitjos i motivacions autèntiques i que permetem que els infants continuïn desperts des del seu naixement.»

Cristina Romero. *Despertando al dragón dormido*

La criança des del vincle implica un ritme de vida més lent del que estem acostumats en la nostra cultura de l'acceleració i el creixement, per adaptar-se a les necessitats del nadó i, més tard, de l'infant. Algunes crítiques han denunciat que aquest estil de criança se centra massa en l'infant i menysté les necessitats de l'adult. Esther Massó explica que si bé això no és ben bé així, perquè també és necessària la satisfacció de l'adult, sí que és veritat que es contempla una especial atenció en l'infant perquè en aquell moment és el més desvalgut. Moltes vegades, adaptar-se al seu ritme i poder-ne tenir cura implica que un dels progenitors o tots dos deixin de treballar o treballin menys, de manera que suposa una renúncia a un major nivell adquisitiu i, per tant, un decreixement material (Matrioskas, 2013). També és cert, però, que s'obre la possibilitat d'un creixement en altres aspectes.

Hem vist com, des del punt de vista de l'infant, les necessitats de tot el període d'exterogestació, i també els períodes posteriors són molt exigents. Estem acostumats a veure imatges d'altres cultures de dones que porten penjats els seus nadons (i no tan nadons) mentre participen de les tasques productives, però en canvi, van xocar molt les imatges de l'eurodiputada que va anar a votar al ple del Parlament Europeu amb la seva filla nascuda de feia poc, per denunciar les dificultats de conciliació que viuen les dones. Malgrat tot, hem vist com no fa tants anys, la maternitat era un fet públic també al nostre país, i les criatures formaven part de la vida activa dels pobles. La lactància era un fet públic i els infants corrien pels carrers i els camps mentre els seus pares, oncles, avis i veïns treballaven en les diferents tasques. Bàsicament jugaven i col·laboraven, i fins als sis anys no s'anava a

l'escola. Les àvies encara recorden com els infants «pujaven sols». Les dones treballaven molt, però ho feien acompanyades i sense renunciar ni a la vida social ni a la familiar durant les seves tasques.

Amb la industrialització, els homes van ser els primers a desaparèixer de la vida familiar i comunitària i de la cria, especialment a les ciutats, mentre que als pobles petits van seguir lligats a l'economia familiar de subsistència. Molt després, al segle XX enfront del model franquista de dona mestressa de casa, reclosa i al servei del seu marit, es va fer especial èmfasi en el *we can do it* (nosaltres també podem participar d'un món laboral que, immers en un context capitalista, és un món agressiu) i el *he can do it* (ells també poden tenir cura dels nadons i fer feines de la casa). Això, combinat amb la irrupció de les campanyes de la indústria de les llets de fórmula, va donar com a resultat el triomf del biberó com a alliberació femenina i el resultat va ser que, com que els homes tampoc no volien quedar-se reclosos a casa, els infants es van quedar a mans d'algú de fora del cercle familiar, sovint en llars d'infants amb ràtios altes.

Són moltes les veus que alerten de l'actual desprotecció de la infància. La cura dels nens i les nenes passa per un moment delicat, sigui quina sigui la forma en què hagi nascut i sigui quina sigui el tipus de família o institució que l'aculli. En el cas d'Espanya, la crisi de l'estat del benestar podria comprometre la satisfacció de les necessitats bàsiques i d'educació d'un col·lectiu que ja en moments de creixement econòmic patia escassetat de temps i atenció de qualitat, supeditats als temps «adults» (Marre i López, 2013).

Amb la recuperació de la idea de la maternitat i la paternitat com a gaudi i no com a sacrifici, la superació dels models franquistes, cada vegada més famílies han volgut fer front a aquesta inèrcia i revaloritzar el temps en família i de la cura de la llar, l'alimentació, l'artesanía i altres aspectes no remunerats però que comporten un augment de la qualitat de vida. Això és difícil en una societat que continua separant completament la vida i la feina i comporta fer veritables equilibris per tal de dedicar temps i energia als diferents àmbits. Sovint, moltes mares reconeixen sentir-se molt cansades i hi ha el perill de caure en models de *superwomen*. Per part d'aquells pares que renunciïn a treballar total o parcialment, també reconeixen haver de vèncer una forta pressió social.

Com que de moment no és usual veure imatges com la de l'advocada Elisa Medina, donant el pit a la seva filla en plena feina, hi ha països com els nòrdics que han optat per solucions com les baixes maternals i paternals de llarga durada i remunerades. També ho han fet des de l'òptica de la salut pública, perquè s'han adonat que era una inversió apostar per la criança amb vincle perquè donava molts menys índex de despesa mèdica i psicològica a la llarga i d'altra banda, era una font de promoció del potencial humà. No és una solució perfecta, perquè continua separant vida familiar i laboral, però és un pas a favor de la cura. Des de plataformes com la reforma horària proposen un canvi estructural en els horaris del nostre país per tal de reduir la petjada ecològica i de poder gaudir de més temps personal. Cal dir que Suècia ha posat a prova la jornada laboral de sis hores amb el mateix sou i el resultat ha estat un èxit. Més productivitat i més satisfacció. Quant a la criança, la realitat és que amb els nostres actuals horaris hi ha molts pares que veuen els seus fills i/o filles dues o menys hores al dia i han d'externalitzar la seva cura.

Humberto Maturana (1928) es pregunta en el seu llibre *Juego y amor* per l'origen de les relacions humanes directives que per a ell avui ho regeixen tot. Analitza les dinàmiques de les cultures patriarcals i de les "matrístiques" i creu possible una cultura "matrística" en què les interaccions de les persones entre si i la natura siguin d'un altre tipus. Estableix les diferències que per a ell regien les cultures "matrístiques": tenien confiança en què hi hagués suficient per a tots, no calia defensar-se dels altres, ni acumular tresors o viure per la seguretat. L'actitud fonamental que en destaca és la concepció bàsica que la persona és part de la natura, de manera que s'estableix una relació d'amor i respecte mutus de manera que la concurrència, el control, les agressions, i la possessió són innecessàries. La cooperació i les interaccions lúdiques es transformen, segons ell, en els eixos civilitzadors i els conflictes en quelcom transitori, d'interès de tots a resoldre.

L'autor està convençut que, cada vegada més, les persones desitgen una cultura "matrística" en què la vida mateixa actui com a guarició i la lluita per la supervivència acabi. Però, als seus ulls, un canvi cultural com aquest no arriba de fora a dins, ni de dalt a baix, per més lleis favorables o amb una reeducació o marxés de protesta, sinó quan en petits cercles, per exemple en la família, hi hagi espai per a la confiança mútua, i afavorir que un accepti l'altre tal com és. Per a ell, des d'aquestes petites estructures de convivència, la confiança i el respecte poden estendre's a formes de vida més àmplies. Però adverteix que per tal que això

passi hi ha d'haver almenys un adult que, des de la seva infantesa i a través dels anys «d'adaptació a la dura realitat», hagi mantingut viu el seu anhel per un món en harmonia. «Un adult que no empra exclusivament la seva energia en revisar el seu passat, sinó que amb la seva visió d'un món millor i en la seva situació i estar presents, d'entrada intenti respectar-se a si mateix i a aquells que li són pròxims» (Wild, 2007, 239-242).

Com ell, han estat molts els qui han teoritzat sobre educació alternativa per a un altre món possible. En citarem només uns quants. A. S. Neill atribuïa la malaltia de la civilització, la seva desgràcia, a la manca de llibertat que hi ha al món familiar. «Les forces de l'odi i de la reacció desvien la trajectòria de l'infant ja des del bressol». En les respostes a les cartes que li enviaven els pares no es cansava de contestar sobre la diferència entre deixar els infants en llibertat i deixar que ho facin tot. Exposava que a la llar disciplinada no tenen drets i que, en canvi, a la llar consentida tenen tots els drets. Per a ell l'ideal és una llar en la qual els infants i els adults tinguin els mateixos drets. Donar llibertat per permetre que l'infant visqui la pròpia vida, sense caure en el que anomena la nostra mania persecutòria d'ensenyar, emmotllar, sermonejar, i coaccionar a través de la qual esdevenim incapaços de comprendre la llibertat veritable. Jordi Pigem també es posiciona afirmant que l'educació dels fills i filles requereix alhora amor i límits, però no a parts iguals: els límits són necessaris, però han d'estar al servei de l'amor (Pigem, 2012, 133).

Per a Neill, la incapacitat adulta per respectar la llibertat dels infants té un origen psicològic de projecció de l'odi vers un mateix. Per a ell, com a adults hem tingut una trajectòria d'haver-nos d'esforçar per aconseguir una perfecció en la nostra pròpia vida, haver fracassat en aquesta dèria i haver cercat aquesta perfecció en els nostres fills i filles. I això ens inhabilita per estimar. Ell ho atribueix a la por al plaer que hem assumit culturalment, que l'equipara a la por que fa el dimoni. «Precisament per això l'home va inventar el dimoni, aquell que sap les millors cançons, que frueix de la vida, de les diversions, del sexe. L'objectiu de la perfecció és vèncer el dimoni» (Neill, 1988, 101). Els pares que l'escrivien manifestaven la seva por que després aquests infants no s'adaptessin al tràfec del món competitiu, però ell responia que entenia el tema des d'un altre punt de vista: que els infants lliures iniciarien el procés cap a un món molt menys penós (Neill, 1988, 107). I amb aquest convenciment va tirar endavant el seu projecte de *Summerhill* que encara avui continua.

Un altre referent important és Rebeca Wild (1939), una pedagoga que a l'Ecuador va fundar un centre escolar alternatiu el 1977 anomenat «Pesta» i que ha escrit nombrosos llibres sobre educació alternativa. Des del seu punt de vista, si permetem als nadons fer-se a si mateixos sota unes condicions adequades, construir els seus moviments i confrontar-se amb el món mitjançant els sentits guiats des de dins, llavors es demostra que en cada etapa renuncien a més seguretats i comoditats adquirides per llançar-se a noves aventures, l'objectiu i resultat de les quals desconeixen. No obstant això, adverteix que només ho presenciarem si som capaços de confiar en l'impuls de desenvolupament de l'infant, si respectem el seu propi ritme i prestem la suficient atenció que ens permetrà percebre i seguir l'atenció interna i els intents que resulten d'ella. Per a ella, aquesta participació interessada compensa amb escreix que frenem el nostre impuls, quasi irresistible, de dirigir la criatura, de motivar-la, d'orientar la seva atenció aquí i allà, i de refrenar-la. I que, en lloc de tot això, intentem percebre els seus interessos i intencions (Wild, 2007, 97).

Rebeca Wild escriu que sense un canvi substancial en el tracte amb els infants és difícil fundar una cultura "matrística" com de la que parla Maturana.

Com podem esperar que els infants es bolquin en una causa comú com a adults, sense determinació aliena i plens d'esperit emprenedor, si boicotegem la seva iniciativa i el seu esperit aventurer en les diferents etapes del seu desenvolupament? Com podem esperar que persones les necessitats naturals de creixement de les quals no han estat respectades estimin la naturalesa i ajudin a conservar-la quan siguin adults? (Wild, 2007, 244)

Critica que es mantingui un sistema educatiu que aliena als infants de les autèntiques necessitats durant anys i que es mantinguin estructures jeràrquiques d'institucions i gremis i s'aprofundeix en la convicció que l'ordre i el creixement són fora i que l'ésser humà, per naturalesa és càdtic i incapaç, de manera que només obté satisfacció en el pla material, cultural, psíquic i espiritual si adopta les estructures externes.

L'alternativa que proposa no és rodejar-se dels que pensen igual o organitzar-los a tots en el mateix camí de maduració personal, sinó que planteja crear condicions entre tots per tal que es pugui donar un tipus de biodiversitat humana, en què les persones amb diferents

predisposicions, qualitats i objectius es respectin els uns als altres i intentin satisfer les seves necessitats bàsiques (Wild, 2007, 252).

Al llarg del segle XX han estat molts els qui s'han posicionat contra la institució escolar, com a una eina fonamental del sistema per alienar els individus, equiparable a l'església, a l'exèrcit, a l'asil, al despatx, a la fàbrica, a la presó, a la mort... Escriu Luisa Muraro: «tota possible substitució de la mare operava en mi com el contrari de la seva restitució. Amb l'escola vaig perdre poc a poc la capacitat de pensament original» (Muraro, 1994, 58). La psicòloga Laura Gutman també acusa l'escola de la seva manca de maternatge, que deixa els infants en solitud i addicció durant tota l'escolaritat per la manca d'estructura emocional que ofereix la institució. De tota manera, reconeix que no és fàcil acompanyar un infant en edat escolar en les seves múltiples recerques, si un no tolera entrar en contacte amb els propis desitjos perduts o oblidats, perquè això ens connecta amb tot un dolor profund, amb la part més dolguda de la nostra infantesa (Gutman, 2006, 198).

L'educació (la *paideia*, com deia Aristòtil) és el que hauria de permetre a l'infant convertir-se en adult, en un ciutadà, en una persona. La que hauria de donar medis per reafirmar-nos. En allò essencial, en les societats modernes, l'educació passa per la institució, l'escola. Una de les crítiques ferotges a l'escola ha estat la d'Ivan Illich: «la majoria escriu, aprèn a l'escola, no només a acceptar la seva sort, sinó també a ser servil». Per a ell, el fracàs escolar, inscrit en la lògica de la institució, representa «l'aprenentatge de la insatisfacció». Les escoles, assenyala, «formen part d'una societat en la qual una minoria s'està tornant tant productiva que s'ha de formar a una majoria per a consumir disciplinadament». Per a Illich, la conclusió s'imposa: cal *desescolaritzar* a la societat (Illich, 1974, 146). Però, es pregunta Serge Latouche, «com aconseguir-ho si els mateixos educadors han estat mal educats?» (Latouche, 2008, 148).

Per a Illich, per trobar un nou equilibri en el medi ambient global cal desemmascarar el *currículum ocult* de l'escola, que com a institució serveix com a ritual d'iniciació a una societat de consum orientada cap al creixement, tant per a rics com per a pobres. Especifica que el sistema escolar (òrgan reproductor de la societat del consum) compleix una triple funció que havia estat comú a les esglésies poderoses al llarg de tota la història: ésser el dipòsit del mite de la societat (el consum sense fi); que institucionalitza les contradiccions

del mite i que és el lloc on té lloc el ritual que reproduceix i encobreix les disparitats entre el mite i la realitat (Illich, 1974, 50-55).

D'aquesta manera, per a ell, l'escola fa l'alienació preparatòria per a la vida, privant així a l'educació de realitat i al treball de creativitat, ja que divideix la realitat social de manera que l'educació es fa desarrelada de la realitat i el món es fa no educacional (Illich, 1974, 39). A més, alerta del perill de la desvalorització que suposa que l'escola prepara per a l'alienant la necessitat de ser ensenyat. Ja que per a Illich la major part de l'aprenentatge no és conseqüència d'una instrucció, sinó del resultat d'una participació no destorbada en un entorn significatiu (Illich, 1974, 57). De manera que ell descarta l'opció de l'escola lliure, que veu que sedueix als educadors no convencionals, però que en definitiva continua recolzant la ideologia convencional de l'escolarització (Illich, 1974, 90). L'alternativa que ell proposa és una xarxa o servei que donés a cada individu la mateixa oportunitat de compartir els seus interessos actuals amb altres persones motivades per iguals qüestions (Illich, 1974, 33).

De fet, des de l'escola alternativa sovint es reconeix que l'espai escolar és una necessitat externa a l'infant, que no necessita anar a l'escola, que és la societat que hem creat que necessita que els infants vagin a l'escola, i s'intenta que aquesta reproduïxi un ambient afectuós, que pugui ser significatiu per a l'infant (Romero, 2012, 61). Tot i això, són cada dia més les famílies que es plantegen no escolaritzar. Actualment es parla de més de cinc-centes famílies educant a casa amb normalitat a Catalunya, tot i que les dades són meres estimacions, perquè no existeix un registre ni dades al respecte. A Catalunya algunes de les qui ho practiquen s'agrupen sota una associació anomenada *Coordinadora Catalana pel reconeixement i la regulació del homescooling* i realitzen trobades setmanals per fer sortides conjuntes, visites a museus, tallers...

Han passat a ser famílies tabú en un col·lectiu que cada vegada té més presència als mitjans, que en parlen des de la curiositat. Jaume Barberà els va dedicar una edició del seu programa d'entrevistes *Retrats*. Una de les entrevistades explica que és veritat que en moltes famílies que fan educació no presencial és la dona qui deixa de treballar en més proporció de temps. Però també afirma que la majoria no ho fan des del sacrifici, sinó com a una reivindicació de les mares, no és una cosa imposada:

No està ben lligada en aquesta societat la realització de la dona per poder lligar la realització familiar i la laboral. I jo entenia que totes dues s'havien de lligar en la meua realització personal. El que em va ajudar va ser fer la meua vida professional molt més flexible i així no haver de renunciar a la meua vida familiar. La meua experiència és que si per part dels pares del menor i de l'administració es té clar que l'educació és un servei pel menor, els problemes es resolen molt ràpid. A la que un dels dos s'enroqui amb alguna teoria educativa i les teories educatives passin per davant del menor, o les ideologies, aleshores tens problemes segur. De fet hi ha hagut famílies amb problemes greus.» (Barberà, 2016).

Una de les darreres publicacions de divulgació en castellà sobre la temàtica és el llibre *Yo nunca fui a la escuela* d'André Stern, músic, compositor, guitarrista, luthier, escriptor i periodista de quaranta anys que no ha estat mai escolaritzat. L'autor afirma que una educació així no requereix pares amb un alt nivell intel·lectual, perquè no surt dels pares, emergeix de l'infant.

El que tu pots donar a l'infant és llum verda general a la seva personalitat. Tal com ets, ets perfecte. No hi ha res a canviar, és perquè ets com ets que jo t'estimo. Això és senzill, no costa res, no cal fer cap esforç, no cal conèixer el *bon mètode*. Com siguis tu no té cap importància.»

Per a Stern, si hi ha aquest vincle, l'infant s'obrirà al món i hi trobarà el que li pertoqui i construirà les seves xarxes que els seus pares no poden preveure com acabaran. «Perquè l'infant agafarà un altre infant de la mà i el portarà lluny. No pots imaginar-ho, ni jo tampoc. És una alquímia que genera una nova actitud de confiança. Això de l'ecologia de la infància no és res més que una història de confiança» (Stern, 2015, 46-47).

Al llarg de la seva autobiografia explica com creu que la creativitat innata sorgeix si es respecten les necessitats infantils d'afecte, respecte i temps. Per a ell, una criatura que no s'ha condemnat al paper encotillat de l'infant occidental no perd la seva capillaritat primitiva: des de la llibertat un no deixa mai d'aprendre, però es tracta d'un coneixement viu, adquirit lliurement que ni s'apaga ni es bloqueja. Ell reconeix no haver oblidat res del que ha après amb tanta vehemència. Des del seu punt de vista, els pares, com els altres adults i infants amb qui interactuen els nens i les nenes, han de ser autèntics mestres:

acompanyant, pas a pas, en el camí d'aprenentatge, directament, en viu, sense anar per davant ni sense deixar-te avançar a través d'un mètode preconcebut, sense distreure't del teu camí imposant exàmens, ni qüestionaris, ni cronòmetres (Stern, 2013, 84, 105,150).

Explica que l'escola, amb la seva rigidesa estructural, malbarata l'energia valuosa dels inicis. Des del seu punt de vista, l'infant conserva durant molt de temps "el geni del fetus", la saviesa que permet al fetus constituir-se a la perfecció sense la nostra ajuda. De manera que la funció de l'adult és permetre-li mantenir-se en la dinàmica natural que l'habita, sense obstacles. El respecte cap a aquesta facultat vital, unificadora, portaria l'adult a mirar d'una altra manera l'infant i posar-se al servei del seu geni propi (del llatí *genialis*; relatiu al naixement). Des del seu punt de vista, el moment de la infantesa és el capital natural però insubstituïble sobre el qual es funda la vida de cadascú, i creu que desplegar-lo és un dret de l'infant que cal respectar (Stern, 2013, 159-161).

Moltes de les reticències amb què reconeix haver topat venien de la por a la manca de socialització d'un infant que no s'escolaritza. Però ell comprèn que precisament per no haver d'anar a l'escola cada dia amb el mateix entorn, la socialització pot ser més rica i un infant pot prendre contacte amb la gent i compartir l'aprenentatge amb persones diverses. Alguns més joves i d'altres més vells. I l'enriquiment pot venir precisament d'aquesta diversitat. Un altre dels retrets que explica que se li han fet és que aquesta pràctica d'educació en família no és a l'abast de l'economia de tothom, tot i que ell planteja que és a l'abast dels qui ho desitgin, sense que suposi cap solució universal. «Consumir lots de consolació és car. Ser feliços, lliures i estar units és molt econòmic» (Stern, 2013, 156)

Des d'aquest entorn, l'autor creu que l'infant aprèn des de l'entusiasme i la passió pròpies. I admet que l'entusiasme genuí té un efecte secundari: la competència. I, per a ell, la competència té també a la vegada un efecte secundari clau: l'èxit. «Quin descans saber que un es pot alliberar d'aquella omnipresent pressió cap a l'èxit a favor d'un entusiasme personal, accessible per a tots nosaltres!» (Stern, 2013, 189).

Això xoca amb una concepció de l'educació ciutadana que en paraules d'Isabel Aler ha estat històricament relacionada amb la propietat de títols (nobiliaris, immobiliaris, energètics, acadèmics) per a legitimar l'apropiació jeràrquica de les energies i del temps de vida de tots els grups treballadors (Aler, 2010, 224). Per a ella, avui només ens queda l'opció de la

pedagogia de la sanació, entesa com a recuperació de l'experiència que ha estat usurpada de la memòria col·lectiva.

En català hi ha alguns autors que han treballat la temàtica de la desescolarització. Per exemple Manel Moles, pare i autor del llibre *No vull anar a l'escola*. L'autor explica que la legislació obliga a l'escolarització entre els 6 i els 16 anys, però no prohibeix explícitament l'educació en família, de manera que deixa la decisió a criteri dels jutges quan algun cas arriba a la fiscalia. En general aquesta pràctica és tolerada, consentida o ignorada per l'administració i no es realitzen accions més enllà del mer seguiment des dels serveis socials per discriminar els casos d'absentisme escolar dels d'educació en família. Ell relaciona la deriva de l'educació actual amb la deriva d'una civilització que no ha sabut aprofitar l'oportunitat històrica de saber viure millor amb menys:

Fa 200 anys, en ple *boom* de la Revolució Industrial, els pensadors de l'època elucubraven sobre com seria el món quan la gent no hagués de treballar. Ara, dos segles de progrés tecnològic després, tenim la resposta: *pencar* encara més; treballar l'home, la dona i els nens a l'escola. Quan resulta que només amb l'ocupació d'un 20% de la població activa es podria mantenir (i instaurar allà on no hi sigui) l'estat del benestar. I qui diu amb un 20% de la població també pot dir amb jornades laborals de 8 hores setmanals. Ho confirma l'informe dels experts que es van reunir a St. Francisco el 1995 per avaluar els conflictes que oferia el s. XXI. Però això té un problema. Si cal reduir la jornada un 80% perquè tothom tingui feina, què farem amb tot el temps restant? (Moles, 2013, 197).

Són molts els autors que han establert la relació entre l'actual model econòmic i el tracte que oferim als infants. Carolina del Olmo, cita per exemple el cas del poble dels Bofi, a l'Àfrica Central, que s'ha dividit en dos grans grups. D'una banda hi ha els Bofi grangers i agricultors, de l'altre els Bofi caçadors-recol·lectors. Tenen contactes freqüents, comparteixen hàbitat i moltes pautes culturals i religioses. No obstant això, mostren una gran diversitat en l'estil parental predominant en general -més responsable i atent entre els caçadors-recol·lectors, més autoritari i desaferrat entre els grangers- i en l'elecció del moment de deslletar en particular. Les condicions vitals d'una mare bofi grangera li exigeixen un deslletament més primerenc, als dos anys, i menys consensuat (la lactància suposa haver de carregar amb la criatura mentre realitza l'intensiu treball agrícola) que les

de la mare bofi recol·lectora, que treballa menys hores que la grangera, comparteix més amb altres membres de la seva comunitat tasques de tot tipus i pot permetre's un deslletament més tardà, entorn dels quatre anys i més de mutu acord (Olmo, 2013, 189).

Al llibre *Una nueva Maternidad: reflexiones de mujeres en la red*¹¹³, Nohemí Hervada exposa que el problema és que la nostra civilització no hauria de violentar la nostra naturalesa, que molts dels nostres conflictes i problemes neixen precisament, quan el que ens marca la societat xoca amb els instints, les necessitats i les emocions bàsiques com a primats i mamífers. De manera que, sense recolzament social depèn de cadascú, com a pare i mare apagar o no al lluitador que hi ha en cada nadó i convertir-lo o no en un sotmès als dictats de les autoritats de torn (Hervada, 2011, 107). En parlar de l'escolarització primerenca i de tota l'allau de malalties infantils que normalment hi van associades, Vivian Watson afegeix que si, com a societat, tinguéssim el valor d'interpretar el que ella anomena el vertader missatge dels símptomes dels infants, en comptes de fer la vista grossa, com fins ara, comprendríem la urgència de canviar un sistema que fomenta l'abandonament de les criatures a favor de l'empresa (Watson, 2011, 156).

La sociòloga Isabel Aler comparteix la reflexió que quan sembla que tot just el creixement sostenible ja està calant en la ideologia dominant, altres moviments treballen per promoure un decreixement sostenible «d'acord amb la causa ciutadana de les mares modernes que, amb consciència sobre el gènere humà, volem tenir i produir menys (quantitat) per ser més i compartir més (qualitat) en les nostres cocreacions» (Aler, 2010, 221). Per això avui encara la figura de la mare és sovint vista com a enemiga del sistema productiu i de l'escola com a institució preparatòria. Des de la perspectiva dels estudis de la diferència sexual es reflexiona:

Avui, quina paradoxa que a l'escola, com a la feina, la mare sigui considerada enemiga de la civilització! Sota aquest prisma el vincle i l'aferrament matern no només no fan civilització sinó que l'obstrueixen amb els seus llaços i les seves proteccions, com si per néixer fos necessari trencar tot el què hi ha al darrera. La paradoxa és que és

113 Text col·lectiu publicat el 2011 que reunia a quinze dones blogueres, quasi totes mares, diferents entre elles, però que compartien una mateixa filosofia de la criança i les mateixes esperances de canviar el món. El llibre es va convertir en tot un referent de la literatura per a pares i mares perquè no era un llibre escrit per experts, sinó per les mateixes mares de forma coral. El llibre presenta la maternitat no com a una càrrega sinó com a una vivència positiva, malgrat la seva duresa, com a experiència de profund desenvolupament personal, enriquiment, llibertat i plaer (*Una nueva maternidad*, Ob Stare, 2011).

justament a la inversa. I la civilització només és si és amb les mares que porten a aquest món als homes i dones que l'habiten (Roche, 2013, 70).

Ana Álvarez Errecalde és una fotògrafa que ha treballat diferents aspectes importants de la maternitat. Companya de Jorge Rodríguez-Gerada, també artista, mare de dos fills i una filla, en els últims anys algunes de les seves fotografies han donat la volta al món i han creat polèmica a les xarxes socials. El 2014 va parlar al curs *Maternidad, activismo y transformación* social sobre la seva experiència familiar sense escola. Va titular la seva presentació *Currículum vital* i va exposar la seva visió de com la nostra obsessió pels títols i el currículum ens priva del gaudi i de l'aprenentatge profund i vital. Va mostrar a través de diferents fotografies de com transcorria el seu dia a dia. Per a ella, haver estat testimoni de l'aprenentatge autònom dels seus fills i de la seva filla i aprendre ella mateixa i en parella de tot el procés d'embaràs, part, criança i els seus desafiaments a més, trobant-se lluny de les seves arrels, han estat experiències transformadores, potents, de les que no havia tingut referències. A continuació reproduïm l'entrevista que ens va concedir per a aquest treball:

Com vau decidir que la vostra filla i els vostres fills no anirien a l'escola?

Cuando nuestro hijo mayor tenía sólo unos meses aprendimos que tenía una condición neurológica que limitaba su desarrollo. Se nos dijo que su esperanza de vida sería de aproximadamente dos años. En ese momento supimos que no queríamos delegar sus cuidados en ningún tercero y aún menos dejarlo a manos de ninguna institución. La idea de escuela como parking o escuela como preparación para la vida no tenían sentido: No queríamos perder el precioso tiempo que podíamos compartir con nuestro hijo ni sentíamos que la escuela había llegado a prepararnos para la inmensa responsabilidad que nos tocaba.

Com ha estat el vostre recorregut com a família?

La vida de nuestro hijo ha sido en muchos aspectos una montaña rusa emocional. Hemos aprendido a tomar responsabilidades y también nos ha liberado porque cuando te enfrentas a una esperanza de vida tan corta, de pronto las prioridades cambian y ves con claridad qué es lo realmente importante. También tener un hijo que con serias dificultades pone empeño en vivir, hace que aprendas que los límites son relativos y que no siempre apreciamos todas las facilidades con las que contamos.

Gracias a él nos liberamos de muchos condicionamientos. Hemos viajado en familia por trabajo y hemos conocido varios países y personas increíbles. Cuando nacieron nuestros otros hij@s, una niña que hoy tiene 10 años y un niño que ya tiene 6, decidimos continuar nuestra vida en familia sin interrupciones. Escolarizar no ha formado parte de nuestra decisión porque preferimos la libertad de nuestra convivencia con todo lo que conlleva. Son casi 16 años desde que iniciamos este camino y ha sido la experiencia más maravillosa de las muchas que hemos vivido.

Com és el vostre dia a dia?

No tenemos un plan rutinario más allá de las actividades que cada uno realiza (piano, violín, fútbol, arte, percusión, etc.). Cuando viajamos vamos mucho a museos y exposiciones. Si es posible aprovechamos a visitar a nuestras familias.

Actualmente vivimos en un huerto y si estamos en casa, pasamos mucho tiempo en la naturaleza. Una vez a la semana vamos a la biblioteca de la ciudad más cercana a buscar nuevos libros. La vida se encarga de darnos todo lo necesario para aprender: los niños han hecho voluntariado en un refugio de animales y en una residencia de personas mayores. Saben cómo son las plantas que originan los alimentos que comemos y han visto partos y muertes de animales. Cada día aprecian los colores del cielo, una puesta de sol, las fases lunares, un hormiguero, lagartijas, gusanos...

Nuestra hija ha pedido participar en una excavación arqueológica. Le interesa mucho la historia. Las matemáticas, la geometría, se viven en la práctica: hacer una receta, un mueble hace que lo que aprendemos surja de la necesidad y se comprenda por la experiencia.

Si no nos limitamos a lo que nos dicen que tenemos que mirar, el mundo es inmensamente grande y es una aventura enriquecedora descubrirlo por nosotros mismos.

Quina és la vostra actitud respecte el seu aprenentatge?

Nos comprometimos a seguir sus intereses. Buscar talleres, acompañarlos en búsquedas de cada cosa que preguntan y aprender juntos. Es un desafío integrarlos en las actividades diarias y explicar las cosas que sabemos cuando demuestran interés. A

veces se tarda más en terminar una tarea, pero es mucho más gratificante cuando compartimos el entusiasmo. También nosotros aprendemos nuevas formas de mirar, nuevas preguntas, porque los niños y las niñas aportan la frescura y la espontaneidad que a veces nuestra vida adulta pierde con las exigencias de éxito y eficacia.

Sentiu que us falti l'escola?

Hasta hoy nunca la echamos en falta pero es bueno saber que está y que en el momento que la necesitemos podemos recurrir a ella.

Com és la vostra actitud respecte el currículum?

No estamos preocupados por seguir un currículum al pie de la letra. No nos interesa enseñar sino no entorpecer el aprendizaje autónomo que van haciendo los niños. La experiencia confirma que cuando hay interés todo se aprende. Nuestro compromiso radica en no matar la curiosidad, no juzgar o direccionar los intereses y permitir que sigan desarrollándose con la misma espontaneidad y fascinación que han tenido desde que abrieron los ojos al mundo.

I la tan temuda sociabilització?

Es una pregunta que responde a un estereotipo absurdo. Nuestros niños se socializan más que si estuvieran escolarizados. Socializan con personas de distintas edades, de distintas culturas, en diversos ámbitos laborales (cuando hacen compras y recados) y educativos(en talleres y clases “extraescolares”). Socializan a todas horas. Viven el mundo porque justamente no están dentro del limitado perímetro de la escuela.

Com ha canviat el fet de viure al camp?

El campo nos ha enseñado a todos grandes lecciones de esfuerzo y perseverancia. Nos ha dado el disfrute infinito por las cosas que no tienen precio. Nos ha unido como familia y nos ha permitido tiempos de silencio para amar la lectura, permitirnos pensar y conocernos. Da lugar al aburrimiento y eso puede estimular la creatividad. También nos ha ayudado a dar valor a cosas que en la ciudad damos por seguras. El campo nos ha permitido conectar con los ciclos de la vida¹¹⁴.

114 Entrevista a Ana Álvarez Errecalde. Annexos, capítol. 1.3.

3.10 L'origen de la violència

As soon as you're born
they make you feel small.

John Lennon

És en la violació del principi maternal
on es troba l'origen de totes les neurosis

Eric Fromm

La violència és un dels problemes fonamentals de la convivència humana i la seva escalada està directament relacionada amb la crisi humana, ecològica i, en definitiva, sistèmica que estem vivint avui. Més enllà de l'aplicació de mesures coercitives per intentar reduir-la, són molts els qui s'han preguntat per la seva naturalesa i pels seus orígens per tractar de prevenir-la. Els estudis i teories no només s'han fet des de la història i la sociologia a nivell comunitari, sinó també des de la psicologia. Han estat molts els que s'han preguntat per les arrels del comportament violent de l'individu.

La gent no entén que vulguis passar tota l'estona amb el teu fill, veuen la lactància com un esclavatge, que et diuen dóna-li biberó que així tens més llibertat i li pot donar un altra o per la nit dorm més i no entenen que jo li doni a demanda...

Tampoc entenen que no el posis al seu llit ja que així podràs descansar, etc, tots aquests consells o opinions que no has demanat però te'ls donen igualment. Actualment la societat des del meu punt de vista, vol nens que "es portin bé" que no donin guerra, estiguin callats, obeeixin cegament...

Consideren que no se'ls ha de demanar opinió als fills que han d'obeir i nosaltres manar, els nens són considerats com persones sense sentiments i manipuladors com si fossin el nostre enemic.

Agustina Pardo¹¹⁵

L'escriptora Chistiane Rochefort (1917-1998) va escriure fa quaranta anys que el cop de benvinguda a les natges és una especialitat de les societats humanes amb estructures patriarcals, que en l'actualitat ocupen quasi tota la Terra sota formes diferents, inclosa aquella en què nosaltres mateixos naixem i som colpejats (tot i que ara s'hagi abandonat aquesta pràctica concreta en sobreviuen moltes altres), que, per ella, és la més avançada de totes. Des del seu punt de vista, en aquestes societats basades en relacions de dominació, l'opressió dels nadons és la primera i la fonamental, és el motlle de totes les altres (Rochefort, 1977, 34). Aquesta opressió s'efectua a través de l'abús de poder, ja que la criatura, naturalment, no és la més forta. L'autora argumenta com, a través de les pràctiques de negació dels desitjos i necessitats el seu psiquisme es construeix en la sorra movedissa de la inseguretad, de la por de no tenir i això genera la dependència (Rochefort, 1977, 70).
Escriu:

«L'amor viu, la mala herba màgica, queda postergada molt lluny, en el més fons, completament oblidada, encara que de vegades ressurgeixi d'aquests pous el què es podria prendre com a un germen, una font, una llum d'amor parpellejant dels orígens, abans del naixement de la faç real. No passa sovint, no dura gaire temps, però puja molt amunt. I quan passa cada antic bebè, sense sorprendre's, ho reconeix. El sentiment de re-coneixement, l'alegria de les profunditats. Mai es mata del tot l'amor-vida. Segueix vivint en el fons del seu pou com un reflex del cel. I des de la seva presó ens crida: desperta.» (Rochefort, 1977, 164-165).

A.S. Neill també es preguntava fins a quin punt els mals de la humanitat es produeixen a causa de la nostra ignorància com a cultura de les necessitats de les criatures, i com en resulta la manca d'afecte per por a malcriar tal com assenyalen els mètodes conductistes. Des del seu punt de vista aquests mètodes només produeixen carències emocionals i temors, possiblement una neurosi que li durarà tota la vida. «Per favor entengui: la criatura no està

115 Entrevista a Agustina Pardo. Annexos, capítol 5.

tractant de coaccionar-los. Té una necessitat, un desig, una ànsia que no és conscient. No espatllin la seva vida en flor». Després de tractar amb centenars d'infants conclouïa que cap infant feliç destrueix. «Allà on hi hagi un nen destructiu, els pares han de preguntar-se. Per què el meu fill no és feliç?» (Neill, 1972, 125 i 131).

A conclusions similars va arribar James W. Prescott (1930), neuropsicòleg, administrador científic a l'Institut Nacional per a la Salut Infantil i Desenvolupament Humà a Bethesda, que va estudiar com la privació del plaer sensorial provoca actituds violentes en l'individu. Es preguntava per què l'homo sapiens és el primat més violent del planeta amb la seva femella i amb les seves cries. Els seus experiments amb animals el van portar a concloure que el plaer i la violència mantenen una actitud recíproca i que s'exclouen mútuament. A partir de certs estudis va comprovar que els comportaments socials i emocionals violents es produeixen a partir de la privació de contacte corporal i del moviment, i no de la privació dels altres sentits -olfacte, oïda, vista-. En el seu treball, creuava aquestes dades amb les dades culturals enregistrades per antropòlegs per extrapolar els resultats a la cultura humana. Afirmava que les experiències viscudes en els períodes formatius del desenvolupament creen una predisposició psíquica per a la recerca del plaer o de la violència en etapes posteriors de la vida, de manera que, per a ell, és la més greu amenaça per a la pau mundial (Prescott, 1975).

De fet, Prescott seguia la línia d'interpretació Reichiana, que recalca que la malaltia mental és el resultat de les pertorbacions de la capacitat natural d'estimar. Per a Reich, l'individu educat en una atmosfera de negació de la vida i del sexe contrau angoixa de plaer (por a l'excitació plaent), que es manifesta fisiològicament en espasmes musculars crònics. Aquesta angoixa de plaer és el terreny en el qual l'individu recrearia les ideologies negadores de la vida, que són la base de les dictadures. Per a Reich, l'estructura caracterològica de l'ésser humà actual, que, per a ell, està perpetuant una cultura patriarcal i autoritària des de fa 6.000 anys, es caracteritzava per un cuirassament contra la naturalesa dins de si mateix i contra la misèria social que el rodeja. Aquesta actitud violenta s'encara cap a allò que està viu dins d'un mateix i del qual ens hauríem allunyat. Per al psicòleg aquesta alienació no tenia un origen biològic sinó social i econòmic ja que no es trobava en la història humana abans del desenvolupament de l'ordre social patriarcal. La seva frase estel·lar més coneguda en aquest sentit és: «La civilització començarà el dia en què la

preocupació pel benestar dels recent nascuts prevalgui sobre totes les altres» (Reich, 1977, 15-16).

En la mateixa línia es posicionava Alexander Lowen (1910-2008) després de la seva àmplia experiència en psicoteràpia i anàlisis bioenergètica. Per a ell, la repressió de l'anhel de la mare dóna lloc a una criatura prematurament independent. Explicava que el que provoquem amb la separació física dels nadons és un creixement precoç. Una maduresa i independència forçades, massa ràpides, de l'organisme en creixement. «Si les arrels són dèbils i manquen d'ancoratge adequat, l'energia flueix cap amunt». Es pregunta per què hem de privar a les criatures humanes d'una infància biològica naturalment prolongada quan aquesta és la millor garantia de salut i felicitat per la resta de la seva vida. A conseqüència d'això, els infants tendrien a ser precoços en la parla i en la intel·ligència. El caminar pot avançar-se o endarrerir, però des del seu punt de vista, aquests infants mai es troben realment segurs sobre les seves cames: «De la mateixa manera que la fruita immadura no pot arrelar bé, l'organisme humà immadur troba grans dificultats per enfonsar les seves arrels en la realitat» (Lowen, 2010, 194-202).

Reconeix que el problema terapèutic que planteja la manca de contacte físic amb la mare en l'etapa inicial és un dels més difícils de resoldre si no es coneixen els conceptes dinàmics. Recomana fer teràpia física d'enfortir les cames i establir un bon contacte amb la terra i tenir ben present que la independència de tots els organismes adults es manté a través de la seva relació de dependència amb la mare universal, la mare terra. Afegia que les necessitats de plaer sensorial de la fase oral insatisfetes romanen actives a nivell inconscient, i que troben una segona oportunitat de manifestar-se quan la funció genital queda definitivament establerta, després de la pubertat. El problema original apareixia ara com un trastorn de la genitalitat. La decepció a aquest nivell reactivava el conflicte original, que s'estenia gradualment fins a abraçar tota l'activitat de l'individu. Explicava que, en teràpia, quan surten a la llum primeres experiències en què, per exemple un nadó plora fins a esgotar-se demanant la presència dels seus pares sense ser atès, tal com recomanen directrius conductistes pel son del nadó, el pacient de vegades afirmava sentir-se com “si se li trenqués el cor”. La seva lectura és que aquella criatura només deixava de plorar perquè l'angoixa i el patiment es fan insuportables.

Aquests patiments poden transformar-se, des del seu punt de vista, en neurosis, que, explica, són la manifestació de la por de viure.

L'individu neuròtic té por d'obrir el seu cor a l'amor, té por de sortir de si mateix o lluitar, té por de ser autèntic. Aquests temors es poden explicar des del punt de vista psicològic. Obrir el cor a l'amor torna a l'individu vulnerable de ser ferit; sortir de si per estendre's a altres, fa córrer el perill de ser rebutjat; lluitar, de ser destruït. Però hi ha una altra dimensió del problema. Moltes persones no poden viure o sentir més del què estan acostumades perquè això amenaça amb destruir el seu ego, sobrepassar els seus límits, minar la seva identitat. Viure i sentir més intensament espanta (Lowen, 1993, 4).

El plor dels nadons ha estat tema central d'estudi també del llibre *La represión del deseo materno y la génesis del estado de salud inconsciente*: «El plor dels nadons és el plor d'una criatura que està essent expulsada del paradís (pels domesticats és imperceptible)» (Rodrigáñez i Cachafeiro, 1996, 271). Per això les autores van participar en la redacció de la *Declaración sobre el llanto de los bebés (Declaración, 2005)*. Per a Rodrigáñez, la socialització patriarcal exigeix que la criatura es criï en un estat de necessitat i de por, que hagi conegut la gana, el dolor i, sobretot, la por a la mort durant el part per asfíxia i després per l'abandonament fruit de la separació física amb la mare (Rodrigáñez, 2000, 65).

Si, tothom opina en la forma d'educar i tractar als nens fins i tot gent que no té fills. Nosaltres hem trencat amb la forma de fer del nostre voltant tant familiars com amics, els meu fill pren pit amb 4 anys i ara fem tàndem, dormim tots junts al llit, portejo al meu nadó... a més de no ser estrictes a l'hora d'educar, prefereixo parlar i explicar les coses 100 vegades que castigar, per exemple. Normalment contesto tranquil·lament dient que jo, als meus fills, els educo com vull perquè crec que és la millor manera, però que cadascú faci el que vulgui. Fa uns dies una amiga sense fills em deia i tu deixes plorar els teus fills? I vaig dir, jo mai, a la mínima ja els agafo jo als meus fills no els penso deixar plorar però que cadascú faci el que vulgui amb els seus.

Agustina Pardo¹¹⁶

116 Entrevista a Agustina Pardo. Annexos capítol 5.

Rodrigáñez i Cachafeiro afirmen que la manera en com les diferents cultures han perpetuat la separació mare-criatura és a través de tabús culturals que asseguraven que, després del part, es considerés una dona impura i, fins que se celebrava el ritual de purificació, se la mantingués apartada de la criatura acabada de néixer, assegurant-se així la repressió de la libido materna en l'estratègic moment del qual depèn la maternitat entranyable. Així doncs, com que, des del seu punt de vista, seria una condició per tal de mantenir el sistema de dominació, socialment no es reconeixeria aquesta ferida produïda per aquesta *falta bàsica* i, a més a més, se n'amagaria el motiu i l'objectiu afirmant que neixem amb ella (Rodrigáñez, 1996, 139-144).

Les autores recopilen diversos estudis que han parlat de la connexió entre la falta bàsica i un sistema social autoritari, alguns dels quals citem en aquest capítol: A. Montagu, M. Odent, A. Miller, K. Stettbacher, M. Balint i el mateix J.W. Prescott. Als seus ulls, si hi ha interès a ocultar l'origen de la violència és perquè hi ha interès a mantenir-la. Afegeixen que la realització dels patrimonis implica necessàriament no només la voluntat de domini (jerarquització) i d'explotació, sinó també la voluntat d'expansió. Per això aquesta societat hauria de transformar les criatures desitjoses de vida i de benestar en éssers agressius i violents. Remarquen que la norma de la domesticació de les criatures es prescriu ja en els textos bíblics, com totes les normes principals del règim patriarcal (Rodrigáñez i Cachafeiro, 1996, 307-308).

Per contra, les autores reivindiquen la recuperació de la *maternitat entranyable*, ja que creuen que, en comptes de generar fratricidi, produeix una fraternitat que sorgeix en convida en la societat del desig i en compartir les mateixes formes de satisfer-los i de procurar-se benestar. Aquesta maternitat promouria des de l'inici les relacions de recolzament i protecció recíproques entre germans/es en lloc de les relacions de competitivitat per la primogenitura, pel repartiment dels béns materials, patrimoni i herències (Rodrigáñez i Cachafeiro, 1996, 169).

De la mateixa manera, la psicoanalista Jessica Benjamin (1946) afirma que la clau de la permanència de les relacions dominants entre sexes en les societats formalment igualitàries resideix en la gènesi de les estructures psíquiques, ja que seria quan l'infant trenca d'una manera brusca amb la identificació i amb la dependència que corre el perill de perdre la capacitat de reconeixement recíproc (Puleo, Segura i Cavana, 2004, 17). La catalana

Victòria Sau alertava que una de les formes que pren aquesta addicció no resolta en l'edat adulta és l'amor possessiu i les relacions de dependència. Per a ella, la capacitat d'amor recíproc entre les persones s'ha perdut completament en el que es refereix a l'erotisme. Ho atribueix al fet que aquest, en comptes de servir per a d'individuació o recreació de les formes humanes, serveix per a la pèrdua d'identitat en la fusió. Des del seu punt de vista, aquest concepte de l'amor ha arrossegat les dones a l'oblit de si mateixes, a la submissió infantil o a ser esclaves de la sexualitat masculina (Sau, 1995, 29).

Recentment des de la neurociència, amb Niels Bergman al capdavant, s'ha aprofundit en els procediments a través dels quals es posen en marxa aquests mecanismes de defensa que generen violència en els individus. L'investigador explica el funcionament de la sincronia tèrmica, i la sincronia del son entre mare i nadó. La seva interpretació és que fa 4 milions d'anys, en sorgir el primer homínid bípede, l'evolució va haver de fer front al problema d'un cervell més gros que havia de passar per una pelvis més estreta. La resolució va ser un naixement prematur, dotze mesos abans de tenir desenvolupat el cervell i la motricitat, de manera que cal completar l'embaràs fora de l'úter en el què s'ha anomenat exterogestació durant la qual, la díada mare-criatura continuen essent una sola unitat emocional i física continuant la gestació (Bergman, 2001).

Partint de la base que aquesta és l'expectativa biològica dels nadons per poder completar el seu desenvolupament acoblats al cos de la seva mare, en el seu documental *Restaurant el paradigma original* Bergman explica com en el nostre *hinbrain*¹¹⁷ hi ha tres programes neurològics: el de defensa, el de nutrició i el de reproducció. Cadascun d'aquests programes va associat a unes hormones, nervis i músculs, de manera que l'activació d'un o altra programa afecta de diferent manera a tot el què passa a l'organisme. Aquests tres programes regulen tot el metabolisme basal i preveuen el manteniment de la vida en diferents circumstàncies.

Explica com en els seus estudis s'ha vist que si se separa la criatura de la seva mare, el programa de nutrició es tanca i s'obre el de defensa; la criatura entra en un estat d'alerta i protesta mitjançant el plor per ser tornada al seu hàbitat (pell amb pell amb el pit de la mare). Descriu com la criatura separada de la seva mare realitza una activitat intensa que

117 Romboencèfal, part de l'encèfal que es desenvolupa a partir de la vesícula cerebral posterior en dividir-se en dues vesícules secundàries.

consisteix en una baixada de la temperatura corporal, disminució del ritme cardíac i respiratori, taquicàrdies i apnees, induïdes per l'augment massiu de glucocorticoides (hormones de l'estrès). Explica que les descàrregues massives d'hormones de l'estrès creen una toxicitat bioquímica que perjudica seriosament a la formació del sistema neurològic i posen en marca una des-regulació duradora de la bioquímica cerebral.

Bergman va fer un estudi comparant criatures acabades de néixer amb la mare amb criatures separades de la mare. Tots dos grups rebien exactament la mateixa atenció i cura, l'única diferència era estar o no amb la mare. La taxa de cortisol, que es mesurava prenent mostres de saliva era el doble amb les criatures separades de la mare. D'aquesta manera es comprovava que només el fet de la separació produeix estrès en la criatura acabada de néixer. L'augment de la taxa de cortisol arribava a ser fins a deu vegades més alta quan, a més de la separació se les sotmetia a llums intenses, sorolls, mostres de sang; és a dir, tal i com ha vingut passant de forma rutinària en el postpart hospitalari del nostre entorn. Però una hora de contacte pell amb pell amb la mare tornava a fer baixar la taxa de cortisol deu vegades més a dues vegades més de la taxa normal. D'aquí la seva afirmació que la violació de les expectatives biològiques innates porta a malalties posteriors relacionades amb l'estrès (Bergman, 2001).

La pediatra Hortènsia Vallverdú ho explicava diferenciant tres tipus d'estrès: el positiu (curt i moderat al qual es respon adequadament), l'estrès tolerable (major, però acompanyat d'adults protectors i que responen) i el tòxic (excessiu, freqüent, sense resposta estable i protectora de l'adult.) Aquest últim, en períodes sensibles, pot alterar anatòmicament i fisiològicament el cervell en el desenvolupament i afavorir malalties físiques i mentals, problemes d'aprenentatge, sociopatologies... El període fetal, neonatal i la primera infància són períodes molt sensibles a l'estrès tòxic i es poden produir canvis permanents en la funció i estructura cerebral, segons afirma.

Si és així es genera hipertròfia i hiperactivitat de l'amígdala cerebral que propicia que l'individu desenvolupi una tendència a l'ansietat i a les pors. S'activa també una major resposta a l'estrès així com un estímul del sistema simpàtic, de manera que les suprarenals produeixen més cortisol, que al seu torn estimula encara més l'amígdala. De manera que tot plegat genera un cercle viciós que es retroalimenta i genera una resposta exagerada o crònicament activada que augmenta encara més el potencial de pors i ansietat.

Paral·lelament es produeix una atròfia de l'hipocamp: dificultats de memòria, control d'emocions, d'aprenentatge, de discriminar situacions segures de les perilloses, etc. associada a una atròfia del còrtex prefrontal: dificultat en funcions executores: presa de decisions, memòria de treball, autoregulació dels impulsos i emocions, dificultat per regular l'amígdala i respondre de manera adaptativa a l'estrès.

Els infants que han patit estrès tòxic durant la resta de la seva vida poden ser molt més reactius a petites adversitats de la vida, tenir poca capacitat d'enfrontar-se a situacions d'estrès, aprendre pitjor, controlar pitjor els seus impulsos i emocions, tenir dificultats a prendre decisions, tenir pitjor memòria, tenir més por i ansietat i diferenciar amb dificultat un entorn segur d'un entorn perillós. La pediatra també afirma, però, que també des de la neurociència s'ha estudiat sobre la plasticitat del cervell i la seva capacitat de resiliència: la reducció dels factors de risc millora l'evolució, però no s'arriba al mateix potencial que si aquests estressants no haguessin existit (Vallverdú, 2015).

La psicòterapeuta Laura Gutman relaciona la violència social, aquesta permanent sensació interna de perill en els individus, amb les experiències de la negació del contacte corporal en la primera infància. Per a ella, els tractes de privació de contacte ens deixen la sensació contínua que estem sols i que ens ataquen els depredadors, de manera que contínuament necessitem augmentar el nostre control: obtenint poder, diners, petroli, fama, ampliació de fronteres, etc, com si així poguéssim estar resguardats. «Hi ha quelcom molt profund i senzill a la vegada que haurem de modificar com a societat. Però en la mesura que lluitem contra aquests ferotges enemics que són els nadons acabats de néixer a qui donem a llum, la violència serà la nostra realitat quotidiana.» (Gutman, 2006, 186)

En el seu llibre dedicat a les addiccions, les aborda des de la perspectiva que són la forma més invisible de violència. Sobretot les addiccions avalades socialment, que per a ella són possiblement les més tòxiques (èxit, diners, reconeixement, consum, sucre, gominoles, begudes, televisió...) que, a més, són les més difícils de detectar i que compartim els adults amb els infants. Explica com s'estableix el patró addictiu. Quan el nadó no obté el que necessita, es desespera. I a mesura que va creixent va conformant una identitat on sempre segueix necessitant. El que sigui, en comptes de minvar la seva voracitat, la va augmentant. Ja no de llet i braços (perquè de totes maneres ja no els obtindrà), sinó del que sigui que els

substitueixi. A aquesta alçada ja no importa quina substància o aliment necessita, el què importa és introduir alguna cosa, el què sigui, que el calmi.

Es clar que si incorporo alguna cosa que no necessito, la falta segueix operant. Però mentre estic en l'acte d'incorporar, no me n'adono. Estic ocupat i no distingeixo les diferències. Poc a poc, l'acte d'incorporar en si mateix es converteix en primordial. I dirigim tot el nostre interès a devorar el què sigui, el més ràpidament possible abans que s'acabi i sentim la falta. El més penós d'aquesta situació és que la falta la sentirem igual, perquè el què necessitem originalment ja ho hem oblidat, encara segueix operant en les profunditats del nostre ésser. Llavors el nen demana el què sigui, perquè la falta està sempre present. Usualment demana allò que els adults estan disposats a procurar, per tant, depèn de la modalitat familiar. Aquesta modalitat és invisible pels adults que compartim amb els nens la mateixa necessitat d'autosatisfer-nos permanentment. (Gutman, 2006, 105).

Segons l'autora, no importa l'edat d'un infant addicte, si encara és un infant, si no ha completat la superació emocional (14-18 anys) encara hi ha temps de *maternar*. És a dir, de fusionar i de recuperar sensació de seguretat. Reconeix que no és fàcil com a pares i mares aquest repte, perquè la majoria ens hem criat en la violència emocional. Hem crescut en la vivència de la impossibilitat de que convisquin dos desitjos en un mateix camp emocional. Ella ho il·lustra dient que els pares ens sentim en un lloc molt profund que aquesta criatura real ens devora, ens mata, ens expulsa de la nostra pròpia vida (Gutman, 2006, 86). Recomana recordar la pròpia infantesa quan tenim un fill o filla per poder comprendre, percebre i compadir-lo/a.

Segons l'autora, és més fàcil poder trencar amb les cadenes de la necessitat amb la comprensió de la pròpia història vital per poder refer-nos de les pròpies mancances i estar atents al què necessita l'altre. També remarca com a important observar com es desenvolupa el vincle amb la nostra mare en l'actualitat -quan tots som adults, ja que això ens pot donar pistes confiades sobre com deu haver estat el nostre vincle quan érem petits, més enllà del què la nostra mare relati. L'esforç que hem fet per ser estimats ens donarà l'equació justa per determinar el grau de necessitat afectiva que hem patit. D'altra banda afirma que «com més haguem complert amb les expectatives de la nostra mare, més allunyats estarem avui del

nostre ésser essencial i menys registre tindrem respecte el nostre propi destí» (Gutman, 2006, 77-78).

Un altre fenomen que s'ha estudiat des de la psicologia és l'efecte mirall que inconscientment ens fan els infants. S'ha arribat a la conclusió que d'una forma inconscient projectem sobre els nostres fills i filles les nostres pròpies expectatives de la vida, les nostres frustracions, les etapes de la infantesa i l'adolescència en les quals vas deixar conflictes sense resoldre, els nostres “hauria d'haver”, les nostres necessitats insatisfetes així com també les àrees més lluminoses (Alicia, 2007, 23).

Des d'aquest treball s'aporta que des d'un punt de vista feminista no només cal denunciar la separació física i emocional mare-nadó des de perspectiva dels drets dels infants, sinó també des de la mare. Una de les denúncies més reiterades d'experiències de violència obstètrica és la de la separació del nadó en el moment de néixer o poc després i com això també és viscut amb gran patiment per part de les mares. És una circumstància relativament comuna, en alguns parts hospitalaris i en gairebé totes les cessàries a la qual de vegades s'hi suma la manca d'informació sobre l'estat del nadó.

El què ens diu la psicologia perinatal és que, la separació mare nadó no només afecta als nadons, sinó també a les mares. S'ha vist com la quantitat de carícies que feien a les criatures, el temps que els abraçaven, els somriures, la confiança de la mare en si mateixa (sobretot primer amb un primer fill o filla), eren menys en mares que havien estat separades dels seus nadons. Tot i que amb el temps l'actitud canviava, sí que també era major el nombre de divorcis al cap de 21 mesos i major el nombre de maltractaments infantils (Macfarlane, 1985, 120). De fet, el grup *Contracorrent* de Catalunya 1989 donava la xifra de 800 i escaig infants morts pels seus pares a l'any. El Congrés d'Infantesa maltractada apunta una xifra de cinc vegades més (Rodrigáñez i Cachafeiro, 1996, 318).

Però si hi ha una autora per excel·lència que s'hagi dedicat a l'estudi d'aquesta temàtica és la psicòloga Alice Miller (1923-2010). Ella va més enllà del període primal i analitza la violència implícita en tot un model educatiu coercitiu que s'estén al llarg de la infantesa i part de la vida adulta i que pesa sota el quart manament bíblic *Estimaràs als teus pares* (Miller, 1998, 119-120). Ella reconeix que el públic en general dista molt encara d'advertir que les experiències de l'infant en els seus primers anys de vida repercutiran

irremissiblement en la societat sencera (Miller, 1998, 9). Per ella la societat té la carència de sentiments com a ideal per tal que l'humà-serf funcioni a la perfecció i s'adapti perfectament a les normes de la societat sense acusar la pèrdua d'autonomia perquè mai no n'haurà tingut (Miller, 1998, 87).

Centra els seus estudis en el què anomena desinformació intencionada sobre els maltractaments en la infantesa. Per ella és urgent que la violència sistemàtica contra la infantesa deixi de ser invisible. La investigació del fet sistemàtic, com proposa, no faria possible el manteniment de l'*status quo* que l'organització patriarcal confereix a la infantesa. Des del seu punt de vista, les conseqüències emocionals de la pedagogia severa (ella l'anomena negra), que persegueix inhibir els desitjos, emocions, sentiments i reaccions dels infants té unes conseqüències immenses a llarg termini, ja que al llarg de la seva vida es donarà el mateix tracte que va rebre quan era petit. L'individu només es podria refer a través d'un testimoni còmplice que recorri amb ell el camí cap a la seva veritat, amb qui pugui permetre's allò que sempre ha desitjat, però al qual va haver de renunciar: la confiança, la comunicació emocional autèntica, el respecte i l'amor en un mateix. I necessitarà perdre l'esperança que els seus pares li donaran algun dia allò del qual el van privar (Miller, 2014, 89-93). A nivell social també mostra signes d'esperança: «en alguna part, en algun moment, tindrà lloc una rebel·lió, i el procés d'atordiment mutu cessarà quan els individus, malgrat les seves comprensibles pors troben el valor per dir la seva veritat, per sentir-la, per donar-la a conèixer i, sobre aquesta base, comunicar-se amb els altres» (Miller, 2014, 116).

En la mateixa línia, l'escriptora Jean Liedloff (1926-2011), afirma que la vida en el món civilitzat no pot considerar-se de manera adequada sense tenir en compte constantment el fet que ens han privat de quasi tota l'experiència de l'etapa d'estar en braços i de gran part de quasi tota l'experiència posterior que esperàvem i que seguim intentant satisfer, d'una manera metòdica però inconscient, aquestes expectatives en la seva inalterable seqüència. «La felicitat deixa de ser l'estat normal de l'ésser viu i es converteix en una meta» (Liedloff, 2003, 116). De manera que la necessitat de tenir una seguretat emocional s'accepta com a part de la naturalesa humana i que la societat del consum s'encarrega d'honorar. Per ella el respecte per les necessitats del contínuum de cada individu és sens dubte el mitjà més eficaç per prevenir la criminalitat (Liedloff, 2003, 87).

Partim de la base que la criança no és un fet aïllat en la construcció de la violència social. Un profund estudi relaciona la violència amb la desigualtat social. Apunta que tot suma en l'augment de la violència: la fi de la vida comunitària actualment escassa o nul·la, la carència de satisfacció emocional i l'aïllament creixent en què les diferències de renda tenen un efecte poderós en la nostra manera de relacionar-nos, en una societat trencada i una economia trencada fruit de la desigualtat. Reconeix que la psicologia individual i la desigualtat social estan íntimament lligades. Es proposa que reduir l'índex de desigualtat econòmica augmentaria el benestar i la qualitat de vida de tots, excessiva defensa de la mirada dels altres, la reacció de reforç de la nostra pròpia seguretat i l'autoestima saludable absent. L'increment del narcisisme, la nostra por i la vergonya continua essent la base de la nostra submissió a les regles socials (Wilkinson i Pickett, 2001).

De la mateixa manera Isabel Fernández del Castillo relaciona els permisos de maternitat dels països amb els índex de criminalitat. En una comparativa de països, relaciona la baixa criminalitat de Suècia, que ha hagut de tancar presons per manca de presos, amb el fet que les mares tinguin un permís de 96 setmanes i els pares 60 dies de paternitat obligatoris (Fernández del Castillo, 2015). De fet, dos anys a casa és el què reclama el manifest dels psiquiatres *Mas tiempo con los hijos* (2009) com a base per a la salut mental per a tota la vida (*Más tiempo con los hijos*, 2009). L'autora ho compara amb la situació d'Estats Units i d'altres països com Brasil, Mèxic, Índia, Xina per afirmar que la qualitat de l'atenció a la infància està relacionada amb allò que una societat considera com a valuós o no. Al nostre país, des del seu punt de vista, la durada de la baixa per maternitat és un reflex dels valors socials. El testimoni d'una mare diu:

Crec que la maternitat no està valorada, es pensen que qualsevol persona pot cuidar al teu fill, tant a la feina, ja que has de tornar a treballar a les 16 setmanes, com en la societat en general, familiars, amics, veïns... que creuen que és temps suficient per tornar a treballar i deixar al teu fill amb una altra persona. No està ben vist quan vols allargar la baixa o reduir la jornada.

El meu cas personal, jo sóc advocada autònoma i moltes companyes no entenen que em vulgui prendre al menys 2 mesos de baixa total i després seleccionar els temes que m'interessi portar i treballar des de casa. Elles veuen que estic perdent la meua identitat com a advocada quan ara mateix per mi el més important són els meus fills i

és cert que cobro molt menys estant de baixa, però ja hi haurà temps per tornar a treballar¹¹⁸.

El doctor Michel Odent (1930) va fundar el Centre d'Investigació de Salut Primal¹¹⁹, que recopila estudis científics d'arreu del món dedicats a l'etapa primal i a les seves conseqüències a curt i a llarg termini. Segons l'autor els resultats de la majoria d'estudis han confirmat la relació existent entre el període primal (vida fetal, naixement i primera etapa de la criança) i les diferents formes d'alteració de la capacitat d'estimar. Tot i que s'han publicat en nombroses revistes mèdiques, reconeix que gran part d'aquests informes es desconeixen. Ell entén que es tracta d'una investigació políticament incorrecta ja que certs aspectes de la investigació sobre salut primal, en especial els estudis que analitzen les conseqüències a llarg termini són evitats per la comunitat mèdica i els mitjans de comunicació (Odent, 2009, 15).

L'autor observa que, culturalment, com més gran és la necessitat social d'agressió i la capacitat per destruir la vida, més intrusius són els rituals i les creences sobre el període següent del part ja que és sabut que els entorns culturals es fixen ja durant aquest moment (Odent, 2009, 83). A nivell històric i sociològic, ho justifica afirmant que en els temps en els quals l'estratègia bàsica de supervivència de la majoria de grups humans era dominar la Naturalesa i dominar altres grups humans, era avantatjós fer als éssers humans agressius i capaços de destruir la vida. En altres paraules, era un avantatge moderar la capacitat d'estimar, incloent l'amor a la Natura i el respecte per la Mare Terra. Era un avantatge pertorbar els processos fisiològics en el període perinatal, particularment la fase que va des del naixement del nadó fins a l'expulsió de la placenta i que ara sabem que és crítica en el desenvolupament de la capacitat d'estimar. Interpreta que a través de milers d'anys, s'han anat seleccionant els grups humans segons el seu potencial d'agressivitat i tots nosaltres som fruit de tal selecció.

118 Entrevista a Agustina. Annexos, capítol 5.

119 La investigació en Salut Primal és una branca de l'Epidemiologia que reuneix estudis que exploren les correlacions entre el què passa durant el període primal (vida fetal, període perinatal i el primer any de vida) i el què sorgeix més tard en termes de salut i trets de la personalitat.

Des de la seva defensa de la *womb ecology*¹²⁰, estem en un moment crucial en el qual la humanitat ha d'intentar noves estratègies de supervivència ja que actualment estem arribant al límit de les velles tradicions. Ens exhorta a fer-nos preguntes com «¿com es desenvolupa l'amor per la mare Terra?» Per tal de no continuar destruint el nostre planeta Odent defensa que necessitem més que mai l'energia de l'amor, per tant, totes les creences i costums que ignoren l'instint protector matern ja no oferireixen avantatges evolutives (Odent, 2009, 59).

«La última fase d'amor entre els humans hauria de ser l'amor a la naturalesa, un gran respecte a la mare Terra. Durant la primera hora que segueix al naixement, el primer contacte del nadó amb la seva mare és un període crític per desenvolupar la capacitat de respecte a la naturalesa» (Odent, 2009, 120).

En els textos del filòsof Jordi Pigem també parla des d'aquesta perspectiva més àmplia de l'ecologia profunda, que ell anomena "ecosofia". Explica com la voluntat de poder i el narcisisme sorgeixen per compensar el nostre desarrelament i angoixa (Pigem, 1993, 103). Per a ell l'ésser humà contemporani se sent sol perquè se l'ha exiliat del cosmos. El jo modern té una necessitat exterior d'expansió, a fi de compensar el vertigen del seu buit interior, de competició perquè se sent insatisfet, i de control, perquè se sent atemorit. Per a ell la competició i el control constitueixen el “triangle de poder” amb què havíem intentat dominar el món. Així, la identitat contemporània, es caracteritza per estar, més que en cap altra cultura, aïllada, atomitzada, en una sensació (generalitzada però en gran mesura inconscient) de desferrament, de manca de fonament (Pigem, 2011, 53).

Explica com l'ego crea mecanismes de defensa per preservar la seva identitat fixa: separat dels altres, mancat d'empatia, tancat en el seu món, sense més horitzó que si mateix. Mecanismes de defensa: racionalització, repressió, projecció, creació de fantasies, negació de l'evidència (Pigem, 2012, 67). Des del seu punt de vista hi ha dues actituds bàsiques dins nostre: l'amor i la por. L'amor ens permet relaxar-nos i fluir i la por ens tensa i ens fa anhelar seguretat i control. Comprèn que canvia molt si la nostra visió del món ens diu que hem vingut a lluitar en un entorn que ens rebutja o a participar en una aventura fascinant. En

120 Ciència que posa l'accent en l'alta adaptabilitat i vulnerabilitat als factors ambientals del període dins de l'úter.

l'entrevista que li vaig fer va acabar parlant de com els infants són la manifestació més intensa de la vida.

«La vitalitat, l'espontaneïtat, la manera en com la vida es manifesta en una criatura és una cosa impressionant i per a mi més impressionant de com es manifesta en una planta o en altres éssers vius. I, sobretot, un nadó, és la vida en estat pur. Nosaltres tenim una civilització que en el fons és antivida. Tota la nostra cultura està muntada cap al culte a les abstraccions, descontextualitzat, no lligat al cos, no lligat a les emocions i tot el què és la vida. Donem importància a les tecnologies més sofisticades, als indicadors macroeconòmics i a tot el què estigui com més allunyat de la vida millor. Això és el què ens porta el progrés.

A la vegada cada nadó que neix i cada infant que creix és una mostra de tot el contrari, vida en estat pur. Si els deixem que se submergeixin en el sistema, poden acabar en buròcrates. Imagina't el pas d'un nadó a un buròcrata o a un tecnòcrata. El pas de la vida pura a algú que només viu per a donar força a les abstraccions. És el més allunyat de la vida que hi ha, deixant de banda diversos psicòpates, que també n'hi ha.

Si volem tornar a celebrar la vida, una de les coses imprescindibles és donar prioritat a la infantesa. Posar el joc i l'espontaneïtat en un lloc molt més central i deixar d'impartir coneixements i sobretot coneixements abstractes deixant-los per molt més endavant. I tenir les escoles com a espais de celebració i de joc»¹²¹.

121 Entrevista Jordi Pigem. Annexos, capítol 1.1.

Conclusions. Una nova cultura.

Si respectéssim el curs natural de les coses cooperaríem amb aquests cicles i amb l'estat en què ens sumen en cadascuna de les seves fases per dirigir la nostra energia en aprofitar les seves característiques. No obstant, la nostra societat occidental està basada en la voluntat de posar la naturalesa al seu servei en comptes de respectar-la i cooperar amb els seus ritmes, de manera que sovint acabem lluitant a contra corrent.

Anna Sàlvia Ribera. *Viaje al ciclo menstrual*

En els darrers anys, i amb el suport de la rapidesa dels mitjans de comunicació actuals i xarxes socials, s'estenen ràpidament els moviments de dones que proposen reapropiar-se del propi cos i els seus ritmes des d'una perspectiva feminista i també ecologista. Ja les clàssiques de l'ecofeminisme i de la "gin/ecologia" com ara Mary Daily, Susan Griffin i Starhawk, compartien la idea que el cos femení i les seves funcions posseeixen una particular capacitat de resistència al tecnopatriarcat. Grups de dones es van començar a reunir a la dècada dels setanta mogudes per la preocupació pel deteriorament de la qualitat de vida i per posar de relleu la importància de la salut com a motor principal. A partir d'aquell moment es va erigir una nova consciència ginocèntrica i de sensibilitat ecològica (Puleo, 2000, 46). Si en les últimes dècades del segle passat eren grups minoritaris especialment en el context anglosaxó, en els darrers anys aquest moviment cultural s'ha globalitzat tot adoptant múltiples formes també al nostre país.

Des del meu punt de vista, aquest moviment de dones evidencia la crisi total de la idea de progrés, del model de creixement il·limitat que l'actual sistema de producció i consum, cada vegada més exigent, no només ha sotmès els ritmes de l'agricultura i de la ramaderia per tal de treure'n un rendiment més intensiu a curt termini, exhaurint la terra i explotant els animals, sinó que també ha sotmès els éssers humans a desatendre els seus ritmes vitals per tal de participar en l'espiral de producció constant, provocant estrès, dolor i infertilitat, entre

d'altres. Des d'aquests moviments s'articula tota una reivindicació de l'úter i de tot el sistema reproductor com a òrgans físics i energètics de creació, que el sistema patriarcal primer i postpatriarcal després ha controlat i vol continuar controlant i invisibilitzar per tal de tenir així el control de la vida de les dones i dels cicles de creació i reduir-los a una mera reproducció dels patrons establerts.

En els moviments vinculats a l'ecologia, que impliquen la participació en polítiques de autogestió alimentària, energètica i de consum responsable s'hi suma tot un moviment de reapropiació del propi cos, com a forma primordial de llibertat, a través del seu coneixement i de l'autogestió de la salut. En el cas de les dones, es posa especial èmfasi en la necessitat de recuperar la concepció cíclica del curs natural de la vida i també del cos femení. D'aquesta manera, es tenen en compte les diferències al llarg del cicle de la vida, atenent la riquesa de necessitats i de potencialitats de cada etapa vital (a grans trets serien la infància, joventut, la edat adulta, la maduresa i la vellesa), així com les necessitats i potencialitats de cada etapa del cicle menstrual durant tot el període fèrtil (postmenstrual, ovulació, premenstrual i menstrual).

Des de la perspectiva que presentem, es rebutja l'estereotip social de dona que ha de ser sempre jove, com un arbre en primavera permanent, bella, sociable, productiva, alegre i ingènua, per ampliar la concepció femenina (i humana) a una visió més complexa i més rica. El contrapunt més potent és la recuperació del valor de la menstruació, més enllà del tabú social, com a fase del cicle relacionada amb la mort, ja que és el moment en què s'acaba el cicle d'un òvul. Quan s'integra la mort en els cicles de vida, hom té més present la finitud de les coses i, per tant, té més força per emprendre projectes i replantejar-se prioritats i objectius. Culturalment, però, aquestes pràctiques es defugen. Les dinàmiques actuals d'aquest capitalisme desbocat (perquè no hi ha un model suficientment fort capaç de frenar-lo), basades en el consumisme i la cultura de l'usar i llençar, dificulten abandonar la superficialitat i que les persones ens endinsem en el replantejament de els elements fonamentals que sostenen la vida. Des del moviment ecofeminista es denuncia que hi ha un interès molt insistent per desprestigiar tota aquesta esfera vital i psicològica relacionada amb la mort. Aquest desprestigi, de retruc, es projecta en la menstruació i la fase que la precedeix, durant la qual ja s'inicia aquest procés més introspectiu, que va associat a unes majors necessitats de descans. D'aquí la necessitat de desaccelerar i flexibilitzar el ritme de la vida. I també d'aquí la relació amb el moviment del decreixement.

Si ens replantegem prioritats i objectius a nivell cultural, des del punt de vista de l'ecologia estem vivint un moment certament inquietant, perquè la nostra cultura globalitzada té davant una situació d'urgència d'alt risc per la vida sobre el planeta. L'actual moviment en contra del canvi climàtic es basa en la convicció que per frenar l'escalfament del planeta necessitem un canvi de sistema productiu però també social i cultural, atès que els desajustos en la climatologia també impliquen una desigualtat cada vegada més gran entre les regions més afavorides i les més empobrides del planeta. Naomi Klein, una de les icones mundials de l'altermundisme, apunta que davant d'aquesta cruïlla tenim l'oportunitat d'enfrontar les múltiples crisis sobreposades. Així, anima a treballar per assolir un futur millor, basat en un fre de l'agressió al planeta que modifica el clima i una economia més igualitària al mateix temps. Des del seu punt de vista, els reptes són tan grans, i el temps tan curt i la tasca tan immensa, que no podem permetre'ns el luxe que les diferències ens divideixin (Klein, 2016, 38).

Per tal de treballar integrant diferències necessitaríem teixir una cultura de la col·laboració que fes front a aquests reptes de manera comuna, en un context de perill per la biosfera i de responsabilitat compartida quant al canvi climàtic, i en els altres aspectes de la crisi ecològica, econòmica, social, política i cultural. En aquesta línia, Michel Odent, des de la *womb ecology*, subratlla la urgència actual d'eradicar aquells costums culturals que hem anat mantenint i que provenen de la necessitat de moltes cultures guerreres -entre elles la nostra- de seleccionar actituds que ens tornessin més competitius i, per tant, més violents. Ell ho relaciona amb la cuirassa que creem en els humans durant les etapes de formació durant la gestació, naixement i la primera infantesa (Odent, 2009, 59).

El moviment de la "ginecologia natural" no només empra mètodes de gestió del sagnat més ecològics com la copa menstrual o les compreses de tela, sinó que no defuig els vincles amb la natura que conté implícita la menstruació; més aviat al contrari: en fa bandera. Aquí és on el moviment de l'anomenada "nova maternitat" es relaciona també amb l'ecologia. Perquè més enllà de promoure determinades actituds que en l'àmbit pràctic són més ecològiques (lactància materna, bolquers de roba, alimentació casolana, porteig...), el que canvia és l'actitud de fons que no relaciona els desitjos dels nadons i de les mares amb una natura salvatge, amb una part animal que cal domesticar per poder socialitzar com a humans -tasca fonamental de les mares-, sinó que es reivindica la identitat mamífera i, per tant, la condició també animal dels éssers humans. D'aquesta manera s'integra la dimensió animal en la

concepció humana, de la qual autores com Isabel Aler han designat com els "vincles socials humanoanimals" (Aler, 2010, 227).

En els últims anys s'ha popularitzat aquest estil de criança, que si bé fa poques dècades era molt minoritari, cada vegada està obtenint més ressò i acollida. S'està produint un canvi en l'actitud d'algunes famílies respecte la criança i l'educació, que s'ha definit per un gir profund tant en la mirada com en les pràctiques. Als ulls de la crítica s'ha vist com a una nova moda a la qual és fàcil de sumar-s'hi. Tot i que sí que és cert que el fenomen té el perill de caure en l'estereotip i de repetir situacions que no són de veritable llibertat femenina, no es tracta d'una opció senzilla, tal i com es critica des de fora del moviment, sense conèixer-lo a fons (Matrioskas, 2013). Se l'ha anomenat criança "natural", "insubmisa", "amb respecte", "amb vincle", "amb aferrament", "amorosa"; però el cert és que totes aquestes denominacions són difícils d'utilitzar sense caure en l'ambigüitat. Es tracta d'una nova sensibilitat en auge que preserva d'una banda la "criança corporal"- en el sentit d'oferir el cos mamífer als nadons (pit, porteig, collit) i el plaer de l'afecte físic de la díada mare-criatura (Medina, 2010a)- i de l'altra una actitud educativa no tan intervencionista, que té en compte no forçar els ritmes de desenvolupament de cada infant i fomentar la seva autonomia.

Aquestes noves formes de criança han obert el debat sobre com la visió adultocèntrica ha menystingut les necessitats i moltes vegades els drets dels infants: «Als nens no se'ls pot tractar d'una manera que seria inadmissible vers a un adult, especialment si aquest estigués en una posició de dependència o indefensió com passa amb els nens» (Long, 2011, 109). Algunes de les noves actituds han suposat trencar tota una sèrie de tabús de l'educació occidental recent, que mirava de no mal acostumar als nadons i als infants amb l'afecte dels adults i, especialment, amb el de les mares, que sovint s'ha confós amb la sobreprotecció¹²². Atendre el plor dels nadons, portar-los a coll, dormir junts, compartir l'afecte amb petons i carícies i educar sense crits, càstigs, cops ni humiliacions són pràctiques que fins no fa gaire temps haurien estat assenyalades com a no convenients en la nostra cultura i encara ho són en molts sectors. Encara avui la majoria de famílies que ho posen en pràctica en major o menor mesura es veuen jutjades, criticades i pressionades des del seu entorn proper i des de

122 Per la seva banda Marta Ausona aprofundeix més en aquest aspecte en el seu article sobre lactàncies maternes com a afirmacions de llibertat femenina (Ausona, 2017)

les institucions sota la sospita d'estar caient en els tentacles d'una criatura que les pretén manipular i que suposarà una dependència en el futur.

Des de l'àmplia literatura que ha generat el debat, es defensa just el contrari, que és per a l'acompliment de les expectatives biològiques i emocionals del nadó en els primers anys de vida i de manera sostinguda al llarg de la infantesa -que cal no confondre amb la sobreprotecció ni amb la manca de límits- que l'ésser humà pot desenvolupar-se amb la seguretat de base que no només el permetrà ser independent dels pares en l'edat adulta (que és quan els éssers de les altres espècies també ho són) sinó mantenir un caràcter pacífic i respectuós amb un mateix, amb els altres i amb l'entorn i poder escollir en llibertat. Es defensa que la consideració, protecció i cura de la dependència primera és fonamental per a una vivència saludable i per la interdependència amb els altres éssers. Des del moviment es critica que actualment molts infants estan hiperestimulats amb elements externs i múltiples ginys des de nadons, però emocionalment poc atesos a causa de les exigències d'un model laboral que cada vegada demana més sacrifici als treballadors i treballadores (Jiménez, 2011b, 124).

El coneixement, l'acceptació i l'acompanyament al desenvolupament de l'infant sense voler forçar el ritme del seu procés suposa, per contrast amb el ritme social al qual estem acostumats, una educació lenta, que molts cops passa per la renúncia a l'escolarització primerenca i, per a alguns, pel replantejament de tota l'etapa escolar. Reconèixer la lentitud del procés de maduresa i el llarg procés d'individuació de l'espècie humana genera una gran problemàtica a nivell social i econòmic i cultural, perquè l'ordre social no està estructurat per tenir cura de la vida i dels seus cicles i acompanyar-los, sinó per tractar de mantenir el ritme exponencial de producció i consum que persegueix el creixement econòmic. Invertir les prioritats suposaria una desacceleració econòmica productiva de conseqüències profundes tant en l'àmbit individual com col·lectiu: d'aquí la relació de les pràctiques maternals que hem exposat al llarg de la tesi amb les directrius que propugna el moviment pel decreixement.

Aquest canvi social i educatiu no pot recaure només sobre les espatlles de les mares que, quan no tenen xarxa, recolzament social, econòmic i familiar, sovint es veuen molt afeixugades per aquest estil de criança, que es converteix en molt exigent i genera un escenari de cansament, d'aïllament, de desgast i de sensació de no arribar enlloc. Aquest fet

es pot veure reforçat pel bombardeig de missatges de certa literatura de l'àmbit que en alguns casos esdevé moralitzant i culpabilitzadora de les mares. I es pot caure en la trampa psicològica de creure que hi ha bones i males mares i fins i tot de participar en una espècie de guerra subterrània entre les partidàries d'un model o un altre, que queda molt lluny de la sororitat de la qual hem parlat en aquestes pàgines. La frontera és molt subtil.

Si aquest no és un model lliurement escollit per les mares i no es té el suport de la parella i de l'entorn, pot suposar una font d'esgotament físic i psicològic per les dones, que, en alguns casos, acumulen grans dosis de culpa si es prenen temps i espais per a elles mateixes. El que es vol és el dret de les dones a escollir viure la seva maternitat des del plaer i des del desig que suposa tenir el suport especialment de la parella, la família, però també la cooperació de la comunitat (com per exemple el reconeixement econòmic de la seva tasca com passa als països nòrdics -dels quals estem a anys llum-, amb llargues baixes de maternitat i manteniment condicions laborals, entre d'altres).

Des d'aquest convenciment, aquesta tesi vol lligar d'una banda aquesta nova sensibilitat respecte de la maternitat i la criança amb la consciència de la necessitat urgent de canvi de model productiu i social global, de decreixement material per a un major creixement a nivell humà i natural que protegeixi, sostingui i reconegui les necessitats de cura de cada etapa de la vida, especialment aquelles que han quedat a l'ombra i on les criatures humanes són més vulnerables: la infantesa, la vellesa i els moments de malaltia o dependència. És important subratllar que aquest canvi no pot ser només responsabilitat de les dones, malgrat l'adagi de Sant Agustí, àmpliament difós per la xarxa «doneu-me unes altres mares i us donaré un altre món». I aquí és on també s'enllacen els dos moviments feministes, el de la “maternitat corporal” i el de la “dona cíclica”, que entronquen amb la cultura del decreixement i la necessitat de frenar els actuals ritmes de vida. Cal fer un esforç comú de cooperació en aquesta direcció.

Les dones han de poder desenvolupar els seus diferents potencials, els diferents aspectes de la psique femenina que a la tesi hem descrit com a arquetips, amb tots els seus matisos. Les dones no han de ser dominades per cap d'ells, ni sentir el pes del canvi de civilització només sobre les seves espatlles. Que quan així ho triïn puguin ser la jove, la mare generosa, però també tinguin espais per ser la bruixa i l'anciana dins de les diferents etapes vitals en l'equilibri que cada dona esculli com a més ajustat a la seva naturalesa i al seu sentir, sense

deixar-se influir per models socials que no reconegui com a seus. Per tal que dones i homes puguin escoltar-se internament, reconèixer els seus propis desitjos també i donar-se els seus temps i espais, caldria abaixar el ritme individualment i col·lectivament.

Un dels autors més coneguts al nostre país del moviment pel decreixement, l'economista francès Serge Latouche, reconeix que quan un torrent surt de mare i amenaça a devastar-ho tot, la necessitat d'una decrescuda, és a dir, la idea mateixa de decreixement, costa d'admetre. Tanmateix, està convençut que la seva acceptació és indispensable si volem sortir de l'abatiment que ens priva d'actuar. D'aquí el títol de la introducció de la tesi: "tornar a mare". Amb Latouche, proposem mesurar-ne l'abast, començar a teixir alternatives al deliri de la societat del creixement infinit, de manera que es faci més factible el decreixement i, finalment, precisar els mitjans de la seva realització (Latouche, 2009, 16).

Des de múltiples moviments –el feminisme, l'ecofeminisme, el decreixement- ja s'estan adoptant diferents pràctiques i actituds per materialitzar un canvi global que beneficiï a tots els éssers del planeta. Les dones sostenen que una nova cultura ha de tenir en compte la naturalesa cíclica de la vida, ha de contemplar les necessitats humanes, animals i de la terra, com ara el descans i la lentitud, i defensen que cal flexibilitzar els ritmes de treball i convivència per tal d'adaptar-se a les necessitats de cada individu. Si bé és veritat que moltes dones estan emprant, per exemple, mètodes de gestió del sagnat més ecològics com ara la copa menstrual i les compreses de roba, així com les famílies que estan apostant per aquest tipus de criança comparteixen certa sensibilitat ecològica i social, moltes vegades no se subratlla prou la dimensió política d'aquests moviments i la necessitat de pensar i actuar també a nivell global i holístic en totes aquelles accions recuperadores de teixit comunitari.

Seguint amb l'estratègia del postpatriarcat de separar l'esfera pública de la privada, sovint es vol reduir aquesta elecció a una opció personal o a una moda familiar sense més implicacions. Per això en aquesta tesi he volgut insistir en la força interna d'aquesta transformació individual i col·lectiva que, si bé comença en el si de cada persona i de cada família -i, especialment, en cada dona-, té unes conseqüències i repercussions socials importantíssimes de resistència a tot un model econòmic, social, polític i cultural. Paral·lelament, crec que també és important canviar les directrius públiques per tal de facilitar formes de vida basades en la cura de les persones i del seu entorn, en relació a

l'autogestió, l'accés a l'habitatge, la creació social¹²³ i l'economia solidària i cooperativa que, des de la seva diversitat, amplii el ventall d'opcions de criança i de cura personal. Perquè avui, cal subratllar-ho, sense el reconeixement i el suport d'un entorn individualista i homogeneïtzador, de vegades pot ser gairebé impossible per a les dones escollir aquest tipus de pràctiques -fins i tot, de vegades, quasi heroic.

Sóc conscient de la urgència de la situació de crisi ecològica, humana i, en definitiva, global, que estem vivint i que exposo en el primer capítol d'aquesta tesi. Tot i que la ciutadania actual ha de respondre a situacions d'emergència, he volgut aprofundir en canvis d'arrel que potser permetrien la creació d'escenaris més equilibrats que el que estem vivint actualment. A la cimera del canvi climàtic a París del 2015, uns manifestants exhibien una pancarta que em va colpir profundament: "Per a una nova cultura lliure de combustibles fòssils". Em va sorprendre el fet que no es manifestaven en contra de res, sinó a favor d'una nova cultura. "Cultura" és l'activitat resultant de l'acció de *cultus*, cultivar. Cultivar no és una tasca ràpida, immediata, com estem avesats en els nostres temps líquids, sinó que requereix el seu temps. «Allò més subversiu, el més guaridor, el més pacífic i profund no són les "dinamitades", sinó els canvis lents» (Llopis, 2015, 257).

He volgut articular el discurs amb la imatge que il·lustra la portada d'aquesta tesi que s'inspira en una placenta, això és, l'òrgan nutricional sense el qual seria impossible la gestació d'una nova vida. En algunes cultures, la placenta era objecte de rituals i d'honors. Avui, algunes dones en recuperen la consideració. Habitualment no s'ensenya a les mares ni a les parelles en els parts hospitalaris, si no es demana explícitament. Com tot allò que té a veure amb la sang, amb el cos, és encara considerat impur, indigne d'atenció i que cal mantenir en mans d'experts. Com tot allò que té a veure amb l'úter, se'ns ha amagat i apartat per tal que no en tinguem consciència. La imatge de la portada, com aquesta recerca, és un reconeixement a les mares, a l'úter de les dones, a la sang, a l'arbre de la vida i als seus cicles i a la lluna darrera seu. Però és també un reclam de la necessitat de recuperar formes de relació més col·laboratives, que nodreixin una nova cultura basada en la cura i celebració de la vida. M'escrivia una mare:

123 Concepte de Antonia de Vita és el procés pel qual en relacions i contextos adversos es desenvolupen creacions positives i propositives. Aquestes creacions fan a les persones autores de saber i competents al marge de l'apropiació capitalista del coneixement. Es tracta d'un concepte fonamentalment aplicable a l'àmbit de la pedagogia i en altres àmbits de creació humana col·lectiva. Per això també es pot aplicar quan parlo d'experiències d'àmbits no institucionalitzats creats des de un sentit no dominants socialment parlant

Una de les coses que em penedeixo d'haver deixat passar és no haver pogut veure les dues placentes. El Roc (el pare) sí que les va veure, però jo ja estava iniciant la lactància i ni se'm va acudir poder veure-les. No sé com eren... i això em fa pena, perquè mai més les podré veure... i van ser tan importants!

Laia Pont¹²⁴

Des del meu punt de vista, sense aquesta placenta, sense aquesta concepció més global que enllaça aquests moviments amb l'ecologia, amb l'entorn, amb la nostra interrelació amb tots els éssers, des de la qual cada part afecta al tot i viceversa, hi ha el perill de llegir-los només en clau individualista, com si es tractés d'una moda com una altra. Si bé és cert que la transformació comença en una mateixa i en les seves relacions, una lectura superficial d'aquests moviments seria, per a mi, renunciar al gran seu potencial de transformació que és el de fomentar, a curt i a llarg termini la suma amb altres moviments que condueixen a que compassem els nostres ritmes amb els ritmes de la naturalesa, de manera que la nostra cultura pugui perdurar de forma estable i saludable.

124 Entrevista a Laia Pont. Annexos, capítol 3.8.

Bibliografia¹²⁵

- Abuela Margarita (2015). Cuando quiero algo me lo pido a mi misma. *Consejo Interamericano sobre Espiritualidad indígena*. Recuperat de <https://ciseiweb.wordpress.com/2015/05/13/cuando-quiero-algo-me-lo-pido-a-mi-misma/>
- Ecologia integral, reconvertir-ho tot* (2017). Agenda Llatinoamericana mundial 2017. Girona: Pagès. 20-21
- Agüera, M. (2008). L'Activisme femení en conflictes ambientals: Reflexions en clau feminista i apunts per a la gestió del medi. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 51, 13-37.
- Alcalà, I. (2015). Feminismos y maternidades en el siglo XXI. *Dilemata* 18, 63-81.
- Aler, I. (2009). La transformación de la maternidad en la sociedad española 1975-2005: otra visión sociológica. *Centro de estudios andaluces*. Recuperat de <https://centrodeestudiosandaluces.info/PDFS/S2006-02.pdf>
- Aler, I. (2010). La causa ciudadana de las madres. En Blázquez, M. J. *Maternidad, ciudadanía i ciudadanía* 219-236). Zaragoza: Prensas Universitarias.
- Alfama, E. i Miró, N. (2005). *Dones en moviment. Un anàlisi de gènere en la lluita en defensa de l'Ebre*. Barcelona: Cossetània. 16 i 153.
- Alonso, E. (2014) Amamantar por placer. *Viajamar*. Recuperat de <https://viajamar.wordpress.com/2013/02/19/amamantar-por-placer/>
- Álvarez, A. (2014). *Las cuatro estaciones*. Recuperat de: <http://alvarezreccalde.com/portfolio/las-cuatro-estaciones/>
- Ausona, M. (2013) Lactancia materna de larga duración o sobre cómo la tradición innova. Lopez, C., Marre, D. i Bestard, J. (eds.), *Maternidades, procreación y crianza en transformación* (57-78). Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Ausona, M. (2017) Lactancias maternas como afirmaciones de libertad femenina. *DUODA, Estudis de la diferència sexual*, 52, 28-41.
- Bezoz Daleske, C. (2010). *La antropologa Peggy Reeves Sanday define un sistema de matriarcado en indonesia*. El rincón del antropologo . Recuperat de <http://www.aibr.org/antropologia/boant/noticias/JUN0201.html>
- Bachofen, J. J. (1987) *El matriarcado*. Madrid: Akal. 28.
- Badinter, E. (2010). *La mujer y la madre: un libro polémico sobre la maternidad como nueva forma de esclavitud*. Madrid: La esfera de los libros. 23-24 i 143.

¹²⁵Per tal de facilitar a la lectora i/o lector la consulta dels fragments dels llibres utilitzats de forma més significativa s'han indicat també les pàgines dels llibres, encara que no sigui necessari. Creiem que és un ajut oportú per a aquelles o/i aquells que consultin la tesi i vulguin saber quines parts dels llibres citats s'han tingut en compte, sense necessitat de recórrer al text

- Barberà, J. (2016). L'escola a casa, *homeschooling*. *Retrats*. Recuperat de <http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/retrats/lescola-a-casa-homeschooling/video/5590408/>
- Baring, A. i Cashford, J. (2005). *El mito de la diosa*. Madrid: Siruela. 13, 15, 44 i 228.
- Basterretxea, M. C. (2012). Rito de nacimiento vasco *Atsolorra*. *Euskonews*. Recuperat de: <http://www.euskonews.com/0642zbnk/gaia64204es.html>
- Battersby, M. (2015). Soveraines: Stunning photographs capture what societies run by women look like: Isolated matriarchies are astonishingly progressive. *Independent*. Recuperat de <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/photography/soveraines-stunning-photographs-capture-what-societies-run-by-women-look-like-10507424.html>
- Bellon, S. (2015). La violencia obstétrica desde los aportes de la crítica feminista y la biopolítica. *Dilemata*, 18, 93-111.
- Berrozpe, M. (2011a). Saltar el río. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (215-220). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Berrozpe, M. (2011b). Un pecho donde habitar: sobre maternidad adoptiva. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (221-230). Tenerife: Editorial Ob stare.
- Berruezo, M. (2014). *Recuperar el poder: Lactància materna i els grups d'ajuda mútua*. [Conferència]. Jornada Dona Llum, *Parir és poder*. Barcelona, 17 maig 2014.
- Bertherat, M., Bertherat, T. i Brung, P. (2003). *Con el consentimiento del cuerpo*. *Diario de una futura madre*. Barcelona: Paidós. 12-13, 22-25, 32-36, 41, 83-87, 96-96, 115-117 i 124.
- Binimelis, R., Bosc, M., i Herrero A. (2008). *A sol i a serena. Dones, món rural i pagesia*. Barcelona: Quaderns de l'institut. 72-74.
- Blaize, S. (1996). *El rapto de los orígenes o el asesinato de la madre*. Madrid: Vindicación feminista publicaciones. 262-269, 310 i 558.
- Blázquez, M. J. (2006). *Ecofeminismo y lactancia*. *Holística.net*. Recuperat de http://www.holistika.net/parto_natural/lactancia_materna/ecofeminismo_y_lactancia.asp
- Blázquez, M.J. (2009). Mujeres-madres-salvajes. ¿Un grupo en peligro de extinción?. En Blázquez, M.J. (ed.), *Maternidad y ecología* (123-150). Zaragoza: Prensas Universitarias.
- Bolen, J. S. (2010). *El millonesimo círculo*. Barcelona: Kairós. 13 i 21-22.
- Bolen, J.S. (2005). *Las diosas de cada mujer*. Barcelona: Kairós. 229-260.
- Borrell, E. (1999). *Presoneres del progrés. Fragmentació i felicitat femenina*. Lleida: Pagès Editors. 39, 80, 108 i 201.
- Borrell, E. (2006). *Les tres mares: Les arrels matriarcales dels pobles catalans*. Lleida: Pagès Editors. 37, 50, 77-80, 105, 128, 130, 137, 156, 158, 161 i 189.
- Borrell, E (2015a). *El robo del espacio femenino*. L'Escala: Borrell Editora. 11-13, 20, 22, 38, 46-48, 52, 59 i 70.

- Borrell, E. (2015b). *Les tres reines magues. La història del meu país des de la mirada d'una dona*. L'Escala: Borrell Editora. 10, 17, 22, 32, 43, 63, 66, 95 i 172.
- Boyé, A. (2006). La terra de les filles. *Matriarcats*. Recuperat de <http://www.annaboie.com/matriarcados/china/2%20alta%20china.pdf>
- Casanova, E. i Larumbe, M. A. (2005). *La serpiente vencida*. Zaragoza: Prensas Universitarias. 29.
- Cardús, L i Brigidi, S (2015). *Acompanyament al part humà des d'una perspectiva antropològica*. [Conferència]. En Jornades Dona Lum 2015: *L'Embaràs al puerperi, suport emocional continu per mare i nadó*. Barcelona, 16 maig 2015.
- Cardús, L. (2015). Miedo al parto y narrativas intergeneracionales: una aproximación des de la antropología. *Dilemata*, 18, 129-145.
- Carrasco, C. (2003). La sostenibilidad de la vida humana ¿un asunto de mujeres? *Utopías: nuestra bandera: revista de debate político*, 195, 151-173.
- Carson, R. (2005) *La primavera silenciosa*. Barcelona: Crítica. 12.
- Català, C (2015) *La maternización de la sociedad: derechos reproductivos y salud primal*. *Dilemata*, 18, 225-240.
- Català, L. (2012). *Pediatría para los nuevos niños*. Madrid: Mandala edicions. 57 i 120.
- Col·lectiu Revista Silence*. (2006). *Objectiu Decreixement. Podem continuar creixent en un planeta finit?* Barcelona: Leqtor. 71-73 i 181.
- Crespo, C. (2013) *Maternalias: Historia de la maternidad*. Tenerife Editorial Ob stare. 13-14, 28 i 44-55.
- Declaración sobre el llanto de los bebés*. (2005). http://www.ministeriodesalud.go.cr/gestores_en_salud/lactancia/CNLM_declaracion_sobre_el_llanto.pdf
- Dettwyler, K. (2010). Breastfeeding court letter. *Women's body wisdom: Midwifing Strength, beauty and joy*. Recuperat de <https://bhaktibirth.wordpress.com/2010/07/09/breastfeeding-court-letter-by-katherine-a-dettwyler-ph-d-anthropology/>
- Deriu, M. (2009). ¿Violencia post-patriarcal? El amor, la política y la necesaria reinención de las relaciones entre hombres y mujeres. *DUODA, Estudios de la diferencia sexual*, 37, 113-131.
- Diamant, A. (1999). *La tienda roja*. Madrid: Salamandra. 50, 116.
- Dona-Arbre: Monique Bastiaans, Berlinde de Bruykere, Myreia Masó, Fina Miralles, Shirin Neshat, Lezli Rubin-Kunda*. projecte i text: Marta Pol i Rigau. (2005). Girona: Fundació Espais d'art Contemporani.
- Dona Llum* (2016). Recuperat de <http://www.donallum.org/>
- Dona Llum* (2015). *Catalunya suspèn en la taxa de cesàries*. Recuperat de <https://www.donallum.org/blog/catalunya-suspen-en-la-taxa-de-cesaries/>

- Eisler, R. (1990). *El cáliz y la espada: nuestra historia, nuestro futuro*. Santiago de Chile: Cuatro Vientos. 115 i 211.
- Eller, C. (2000). *The Myth of the Matriarchal Prehistory. Why an Invented Past Won't Give Woman a Future*. Recuperat de: <http://www.nytimes.com/books/first/e/eller-myth.html>
- El mundo*. (8 març 2014). *Arqueologos corroboran el dominio de la feminidad en la cultura íbera*. Recuperat de <http://www.elmundo.es/comunidadvalenciana/2014/03/08/531b0d69e2704eef678b456e.html>
- El parto es nuestro* (2016). Recuperat de <https://www.elpartoesnuestro.es/>
- El parto es nuestro*. (2015). *Productos desmadrizadores*. Recuperat de: <https://www.elpartoesnuestro.es/tag/productos-desmadrizadores>
- Ehrenreich, B i English, D. (1988). *Brujas, comadronas y enfermeras: historia de las sanadoras; dolencias y transtornos: política sexual de la enfermedad*. Barcelona: La Sal. 3-4 i 15-20.
- Esteban Diezma, P. (2011) *La represión de la maternidad-paternidad como feminicidio*. Jaca: (autoeditat). 3, 5-7.
- Favianova, D. (2009). *La Luna en ti*. Recuperat de: <https://vimeo.com/10923568>
- Felipe, M. de (2011) Educadores. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (143-147). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Felipe Larralde, M. (2012) *Ventre de Mujer*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Rap5fYwSoAU&ebc=ANyPxKp69070OGup6pHrXbPZLdR9uN5ph9-SxvA-hKvqGUfIMzgR10BV-8QGMOGL110o1WsnwG7hRzO51CBJvKvDDxiYWvx2zA>
- Fernández del Castillo, I. (2006). *La revolución del nacimiento*. Barcelona: Granica. 212
- Fernández del Castillo, I. (2014). *El parto cómo paradigma: transformando paradigmas*. [Conferència] Curs de Maternidad, activismo y transformación social. Lozoya, 29 agost 2014.
- Fernández del Castillo, I. (2015). *De permisos de maternidad e índices de criminalidad*. Recuperat de <http://isabelfernandezdelcastillo.com/de-permisos-de-maternidad-e-indices-de-criminalidad/>
- Field, P. (2006). *La mujer que se sueña a si misma*. Málaga: Vesica Piscis. 189
- Filippini, N. M. (2017) *Generare, partorire, nascere. Una storia dall'antichità alla provetta*. Roma: Viella.
- Folch, R. (2011). *La quimera de créixer. La sostenibilitat en l'era postindustrial*. Barcelona: La Magrana. 59.
- Frades, M. (ed.) (2008). *Mujeres rurales. Estudios multidisciplinarios de género*. Salamanca: Arquilafuente, Universidad de Salamanca.
- Fraga Iribarne, A. (2001). *De Electra a Elena. La creación de los valores patriarcales en la Atenas Clásica*. Madrid: horas y HORAS. 292.

- Fanco Rubió, G. A. (ed.) (2010). *Debates sobre la maternidad. Desde una perspectiva histórica (siglos XVI-XX)*. Barcelona: AEIHM, Icaria Edit.
- Gaard, G. (1998). *Ecological politics. Ecofeminist and the greens*. Philadelphia: Temple University Press. 144.
- Galan, A. (2015). *Les doules, un recurs d'acompanyament*. [Conferència] Jornades Dona Lum 2015 de L'Embaràs al puerperii, suport emocional continu per mare i nadó. Barcelona, 16 maig 2015.
- Gálvez, T. (2015). Pariremos con autenticidad. *Las interferencias*. Recuperat de: <http://lasinterferencias.blogspot.com.es/2015/05/pariremos-con-autenticidad.html>
- García, M.J. (2011). Oxitocina: la hormona del amor. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (37-41). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Garí, B. (2007) Una mujer que amó África. Entrevista a Richard Pankhurst sobre su madre, Sylvia Pankhurst, y su relación con Etiopía, por Blanca Garí. *DUODA: Estudios de la Diferencia Sexual*, 32, 133-152.
- Gérvas, J. i Pérez-Fernández, I. (2015). *La expropiación de la salud*. Barcelona: Los libros del lince.
- Gérvas, J. (29 maig 2016) Violencia obstétrica: violencia de género y violación de los derechos humanos. *Acta sanitaria*. Recuperat de: <http://www.actasanitaria.com/violencia-obstetrica-violencia-de-genero-y-violacion-de-derechos-humanos/>
- Gimbutas, M. (1996). *El lenguaje de la diosa*. Madrid: GEA. 282 i 285.
- Gimbutas, M (2014). *Diosas y dioses de la Vieja Europa (7000-3500 a.s.C.)*. Madrid: Siruela. 119-124, 146-182, 227-229 i 231-235.
- Goberna Tricas, J (2009). *Dones i procreació. Ètica de les pràctiques sanitàries i la relació assistencial en embaràs i naixement*. (tesi doctoral no publicada) Universitat de Barcelona, Barcelona. 19-20, 23-24, 27, 495, 505-511 i 513-514.
- Godbold, R. (productor), i Lamm, S i Wigmore, M. (2012). *Birth Story: Ina May Gaskin and the Farm Midwives*. [pel·lícula]. Regne Unit: Fancy Film.
- Gómez-Papí, A. (2014). *Lactancia, decisión informada*. [Conferència]. Curs de Formació de Lactància Materna 2014. Barcelona, 22 de març de 2014.
- Goodall, J.(2007). *Otra manera de vivir: cuando la comida importa*. (2a ed.) Barcelona: Mondadori. 345-346
- Graves, R. (1994). *La diosa blanca*. Madrid: Alianza. 658
- Gray, M. (1999). *La luna roja. Los dones del ciclo menstrual*. Madrid: Gaia Ediciones. 10-11 i 181.
- Gray, M. (2001). *Momentos óptimos de la mujer*. Madrid: Gaia Ediciones. 39.
- Guillén, F. (2015). ¿Qué es la violencia obstétrica? Algunos aspectos sociales, éticos y jurídicos. *Dilemata*, 18, 113-128.

- Gutman, L. (2006). *Violencias invisibles y adicciones*. Argentina: Del nuevo extremo. 77-78, 86, 105, 124-128, 186, 198.
- Gutman, L. (2010). *Mujeres visibles, madres invisibles*. Barcelona: Integral. 178-183, 215-217 i 257.
- Gutman, L (2013). Conversaciones con Laura Gutman. Santiago de Chile: Cuatro vientos. 77-78.
- Harding, E. (1995). *Los misterios de la mujer*. Barcelona: Ediciones Obelisco. 38-43, 53, 67-68, 103-113, 267-268 i 271.
- He, X. (2009). *Tierra de Mujeres*. [Vídeo] Recuperat de <https://vimeo.com/28019101>
- Hernández Catalán, R. (2015). Una horda de madres transfeministas reindigenadas te acecha, patrix, retírate con elegancia. En Llopis, M. *Maternidades subversivas* (9-16). Tafalla: Txalaparta.
- Hernández Piñero, A (2012). La apuesta política de Vandana Shiva: Los saberes de las mujeres y la sostenibilidad de la vida. *Dilemata*, 10, 329-355.
- Herrero, P. i L. (2014). *Paternidad y antipedagogía en una sociedad patriarcal*. [Conferència] Curs de Maternidad, activismo y transformación social. Lozoya, 30 agost 2014.
- Herrero, Y. (2012). *Desigualdades. Mujeres y hombres frente a la crisis* [Vídeo]. Recuperat de https://www.youtube.com/watch?v=KIkWqIaMN_0&feature=share
- Hervada, N. (2011). Los derechos de los niños. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (103-108). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Hobbelink, H. (23 gener 2013). Los pequeños campesinos refrescarían el planeta. *La Vanguardia: La contra*. Recuperat de: <http://www.lavanguardia.com/lacontra/20130123/54362244076/la-contra-henk-hobbelink.html>
- Illich, I (2008). *Textos escollits*. València: Tres i quatre. 64-65.
- Irigaray, L. (2004). Entrar en un espai un temps en femení. En Gladys Fabre (ed.), *La dona, metamorfosi de la modernitat*. Barcelona: Fundació Joan Miró. 103.
- Irigaray, L. (2009). *Ese sexo que no es uno*. Madrid: Akal. 17
- Irusta, E. (2011). Fruto de los dioses. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (25-28). Tenerife: Editorial Ob stare.
- Jímenez, M M. (2011a). El trampolín de la maternidad. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (187-140). Tenerife: Editorial Ob stare.
- Jiménez, M M. (2011b). Paz y crianza: ¿dónde nace la violencia?. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (123-128). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Josephs Serra, E. (17 octubre 2012). Los hombres temas a las mujeres. *La Vanguardia: la contra*. Recuperat de <http://www.lavanguardia.com/lacontra/20121017/54352640056/la-contra-elisabeth-josephs-serra.htm>

- Juaneda-Magdalena, M. (2002). La lactancia, necesidad humana y divina. En *Amigos del Antiguo Egipto*. Recuperat de <http://amigosdelantiguoegipto.com/?p=2145>
- La Biblia*: Edició d'estudi, traducció interconfessional en català. (1993) Barcelona: Societat Bíblica. 18-19.
- Latouche, S. (2008). *La apuesta por el decrecimiento. ¿Cómo salir del imaginario dominante?*. Barcelona: Icària. 19, 65, 97, 124, 133, 143, 148 i 265.
- Latouche, S. (2009). *Petit tractat del decreixement serè*. València: Tres i quatre. 16 i 33.
- L'Écuyer, C. (2012). *Educuar en el asombro*. Barcelona: Plataforma actual. 83.
- Leboyer, F. (1996). *El part: crònica d'un viatge*. Barcelona: Alta Fulla. 249-250.
- Librería de mujeres de Milán. (1991). *No creas tener derechos*. Madrid: horas y HORAS. 61 i 63.
- Liedloff, J. (2003). *El concepto de continuum: en busca del bienestar perdido*. Tegueste: Ob Stare, 2003. 44, 87, 89 i 116.
- Litting, B. (2001). *Feminist perspectives on environment amb society*. Harlow: Prentice Hall. 37.
- Llopis, M. (2015). *Maternidades subversivas*. Tafalla: Txalaparta. 19, 43-44, 54-64, 67, 200, 216, 237, 245, 257, 261 i 277.
- Long, M. (2011). Criar sin azotes. n *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (109-112). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Lozano Estivalis, M. (2004). *Mujeres autónomas, madres automáticas*. Málaga: Atenea. 15 i 211.
- Lozano Estivalis, M (2007). *La maternidad en escena. Mujeres, reproducción y representación*. Zaragoza: Prensas universitarias. 40
- Lovelock, Bateson, Margulis, Atlan, Varela i Maturana (1995). *Gaia: implicaciones de la nueva biología*. (3a ed.) Barcelona: Kairós. 7, 31-34.
- Lowen, A. (2009). *El lenguaje del cuerpo*. Barcelona: Herder. 4 i 194-202.
- Maathai, W. (2007). *Con la cabeza bien alta*. Trad. Silvia Pons. Lumen, Barcelona. 368-370.
- Macfarlane, A. (1985). *Psicología del nacimiento*. Madrid: Editorial Morata. 120.
- Marcos, I. (2015). Una llevadora per a cada dona: Tenint cura de la vida. [Conferència]. En *Jornades Dona Lum 2015: L'Embaràs al puerperii, suport emocional continu per mare i nadó*. Barcelona, 16 maig 2015.
- Martínez, R.(1991). Maria Gimbutas y las diosas de la vieja Europa. *Debate feminista*. 4, 357-365.
- Marre, D i López, C. (2013). Epílogo. Aporte para una antropología del maternaje. En *Maternidades, procreación y crianza en transformación*. (265-263) Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Mas tiempo con los hijos*. (2009) *Manifiesto. Dos años de maternidad/paternidad garantizados por los poderes públicos*. <http://mastiempoconloshijos.blogspot.com.es/>

- Massó, E. (2008). La mujer y el holismo, una antropología de la urdimbre. *Astrolabio: revista Internacional de filosofía*, 6, 45-59.
- Massó, E. (2013a). Lactancia materna y revolución, o teta o insumisión biocultural: Calostro, cuerpo y cuidado. *Dilemata*, 11, 169-206.
- Massó, E. (2013b). Deseo lactante: sexualidad y política en el *lactivismo* contemporáneo. *Revista de antropología experimental*, 13, 515-529.
- Massó, E. (2015). Conjeturas (¿y refutaciones?) sobre el amamantamiento: teta decolonial. *Dilemata*, 18, 185-223.
- Matrioskas. (9 novembre 2013) *Lactancia materna y revolución silenciosa: entrevista a Esther Massó*. [enregistrament sonor]. Recuperat de: <http://matrioskas.radioalmaina.org/tag/lactancia-materna/>
- Mawdsley, E. (1999). Repensant Chipko: Ecofeminisme sota escrutini. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 35, 45-60.
- Maturana, U. (2015). *Matríztica*. Recuperat de <http://blog.matriztica.cl/blog/>
- Medina, I. (2010a) Crianza corporal. *Tenemos tetas: (y cerebro) Blog sobre cuerpos, maternidades, crianzas, niños y otras cosas pequeñas*. Recuperat de <http://www.tenemostetas.com/2010/12/crianza-corporal.html>
- Medina, I. (2010b) La revolución calostrual. *Tenemos tetas: (y cerebro) Blog sobre cuerpos, maternidades, crianzas, niños y otras cosas pequeñas*. Recuperat de <http://www.tenemostetas.com/2010/02/la-revolucion-calostrual.html>
- Medina, I. (2011). Introducción. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (11-15). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Menstrupedia* (2013). *The beauty of red*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=qf4TulXdNXY>
- Mies, M. i Shiva, V. (1998). *Práxis del ecofeminismo*. Barcelona: Icària. 67 i 115.
- Miller, A. (1991). *El drama del niño dotado: En busca del verdadero yo*. Barcelona: Tusquets. 15 i 38.
- Miller, A. (1998). *Por tu propio bien: Raíces de la violencia en la educación del niño*. Barcelona: Tusquets. 9, 87, 119-120.
- Miller, A. (2014). *EL cuerpo nunca miente*. Barcelona: Tusquets. 89-93 i 116.
- Minobis, M. (2003). *Rigoberta Menchú: La veu dels indígenes*. Barcelona: Pòrtic. 12-34.
- Moia, M. (1981). *El no de las niñas*. Barcelona: La sal. 16, 59, 60-61, 65, 72, 77-79, 151-161 i 165.
- Moles, M. (2013). *No vull anar a l'escola*. El Ejido: Círculo Rojo Editorial. 197.
- Momsen, J. H. (1999). Diferències de gènere en la percepció i la preocupació mediambiental. *Documents d'anàlisi geogràfica*, 35, 25-44.

- Muraro, L. (1994). *El orden simbólico de la madre*. Madrid: horas y HORAS. 58.
- Muraro, L. (2006). *El dios de las mujeres*. Madrid: horas y HORAS. 91.
- Neill, A. S. (1972). *Hijos en libertad*. Buenos Aires: Granica. 125 i 131.
- Neill, A. S. (1988). *Summerhill*. Vic: Eumo Editorial. 89, 97, 101, 107 i 163.
- Northrup, Ch. (2006). *Madres e hijas. Sabiduría de una relación que dura toda la vida*. Barcelona: Urano. 52.
- Northrup, C. (2010). *Cuerpo de mujer, sabiduría de mujer*. Barcelona: Urbano. 227-232, 578-579, 607 i 631.
- Nosotros somos una parte de la tierra: Mensaje del Gran Jefe Seattle al Presidente de los Estados Unidos de América en el año de 1855.*(1988). Barcelona: Hesperus. 22.
- Núñez, L. (2011). *Tras el rastro indígena: parto y crianza ancestral* [vídeo]. Recuperat de <https://vimeo.com/26569779>
- Odent, M. (1991). *El agua, la vida, la sexualidad*. Barcelona: Urano. 133-140.
- Odent, M. (2002). *El granjero y el obstetra*. Buenos Aires: Editorial Crearvida. 110.
- Odent, M. (2009 a). *El bebé es un mamífero (3a ed.)*. Tenerife: Ob Stare. 150 i 166.
- Odent, M. (2009b). *Vida fetal, nacimiento y el futuro de la humanidad (2a ed.)*. Tenerife: Ob Stare. 17, 44, 53 i 98-99.
- Odent, M. (2010). ¿El final del asesinato de cristo? En *Escuela española de terapia reichiana*. Recuperat de: http://www.esternet.org/final_asesinato_cristo_odent.htm
- Olmo, C. (2013). *¿Dónde está mi tribu?: Maternidad y crianza en una sociedad individualista*. Madrid: Clave intelectual. 19, 27, 31-35, 47, 62-68, 70-71, 189 i 207.
- Olza, I. (2009). *La teoría de la programación fetal y el efecto de la ansiedad materna durante el embarazo en el neurodesarrollo infantil*. Recuperat de <http://www.msssi.gob.es/organizacion/sns/planCalidadSNS/pdf/equidad/programacionFetal.pdf>
- Olza, I. (2012). Prólogo. En Schmid, V. (2012) *El dolor del parto: una nueva interpretación de la fisiología y la función del dolor* (6-12). Tenerife: Ob Stare.
- Olza, I. (2013). *Lactivista*. Tenerife: Ob Stare.
- Olza, I. (2015). *La ciencia de las madres*. [Conferència] Curs de Maternidad, paternidad y vida. Jaca: 29 agost 2015.
- Ortiz-Osés, A (1993). *Las claves simbólicas de nuestra cultura*. Barcelona: Anthropos. 23-29.
- Page, R. (2016). Inspirades en tradicions ancestrals, moltes dones d'Amèrica Llatina abracen la ginecologia natural. *Global Voices*. Recuperat de <https://ca.globalvoices.org/2016/02/inspirades-en-tradicions-ancestrals-moltes-dones-de-lamerica-llatina-abracen-la-ginecologia-natural/>
- Palomo, E. (2015). Sylvia Pankhurst i la “nueva” maternidad: una aportación vanguardista a la lucha por la igualdad en el contexto del sufragismo britànic. *Dilemata*, 18, 45-61.

- Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya.* (2007). Barcelona: Museu d'història de Catalunya. 12, 22-26, 32 i 94.
- Pérez San Martín, P. (2015). *Manual introductorio a la Ginecología Natural*. Xile: Ginecosofía. 15, 38-40, 67, 141-143, 183, 197, 235 i 348.
- Picó, M.J. (2008). Les dones i la comunicació de la natura i el medi ambient. *Dossiers feministes*, 11, 141-146.
- Pigem, J. (1993). *La odisea de occidente; Modernidad y ecosofía*. Barcelona: Ed. Kairós. 26-32, 37, 63, 66, 71 i 116-134.
- Pigem, J. (2009). *Bona crisi: cap a un mon postmaterialista*. Barcelona: Ara llibres. 15
- Pigem, J. (2011). *GPS, Global, personal, social*. Barcelona: Kairós. 53, 64-65, 73, 85 107 i 116.
- Pigem, J. (2012). *La nova realitat. De l'essencialisme a la consciència quàntica*. Barcelona: Kairós. 14, 63 i 133.
- Prescott, J. W. (1975). *El placer corporal y el origen de la violencia*. Recuperat de <http://www.violence.de/prescott/bulletin/article-es.html>
- Puleo, A. (2000). Luces y sombras del ecofeminismo. *Asparkía: investigació feminista*. 11, 37-46.
- Puleo, A. (2011). *Ecofeminismo: para otro mundo posible*. Madrid: Cátedra.
- Puleo, A., Segura, C., i Cavana, M.L. (2004). *Mujeres y ecología: Historia, pensamiento y sociedad*. Madrid: Al-Mudayna. 17.
- Qualls-Corbett, N. (2004). *La prostituta sagrada: un aspecto eterno de lo femenino, una imagen provocadora del alma*. (2a ed.). Barcelona: Obelisco. 17-18 i 204.
- Quintanas, A. (2011). Higienismo y medicina social: poderes de normalización y formas de sujeción de las clases populares. *Isegoria*. 44, 173-284.
- Quintanas, A. (1997). *Salut i poder en la gènesi de l'home contemporani*. (tesi doctoral no publicada) Universitat de Girona. 4
- Read, D. i Starhawk (2008). *Signs out of time, The story of archaeologist Marija Giambutas*. [Vídeo] Belili Productions. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=0Z4olAGWnnM>
- Recetas en relación. Educar teniendo en cuenta a la madre*. (2004). Ma Milagros Montoya Ramos (ed.) Madrid: horas y HORAS. 138-139.
- Reich, W (1977) *La función del orgasmo*. Argentina: Ed. Paidós. 15-17.
- Recio, A. (2015). La atención del parto en España: cifras para reflexionar sobre un problema. *Dilemata*, 18, 13-26.
- Revolución Matriarcal (2010). *Umberto Maturana y lo matrístico*. Recuperat de <http://revolucionmatriarcal.blogspot.com.es/2010/03/humberto-maturana-y-lo-matristico.html>
- Rich, A. (1996). *Nacemos de mujer. La maternidad como experiencia e institución*. Madrid: Ed. Cátedra. 15-17, 75-78, 85-91, 110, 161, 169, 206, 236, 242, 259, 287, 303 i 324-326.

- Rich, A. (2001). *Sangre pan y poesía*. Barcelona: Antrazit. 26 i 209.
- Riera, C. (1998). *Temps d'una espera*. Barcelona: Columna. 14, 49, 63, 124 i 139.
- Rivera Garretas, M.-M. (2003). *Mujeres en relación. Feminismo 1970-2000*. Barcelona: Icaria. 57-59.
- Rivera Garretas, M.-M. (2012). *El amor es el signo: educar como educant las madres*. Madrid: Sabina.
- Roche Andreu, I. (2013) La vida en danza. *DUODA: Estudis de la diferència sexual*, 45, 58-74.
- Rochefort, C. (1977). *Los niños primero*. Barcelona: Anagrama. 22, 34, 70, 137 i 164-165.
- Rodrigáñez, C. i Cachafeiro, A. (1996). *La represión del deseo materno y la génesis del estado de sumisión inconsciente*. Madrid: Nossa y Jara Editores. 33, 79, 142, 148, 169, 181-191, 271 i 307-308.
- Rodrigáñez, C. (2000). Tender la urdimbre. *El parto es una cuestión de Poder*. Recuperat de http://www.holistika.net/parto_natural/parto_medicalizado/tender_la_urdimbre.asp
- Rodrigáñez, C. (2007). *El asalto al Hades: la rebelión de Edipo (1ª parte)*. Barcelona: Virus. 10-11, 39, 58, 70, 75, 77, 119, 143, 146, 152, 164 i 166.
- Rodrigáñez, C. (2010 a). *Pariremos con placer* (4a ed.). Madrid: Ediciones Crimentales. 15 i 24.
- Rodrigáñez, C. (2010b). *Por un feminismo de la recuperación*. Recuperat de: <https://sites.google.com/site/casildarodriganez/por-un-feminismo-de-la-recuperacion-marzo-2010>
- Rodríguez, R. i Serrano, L. (2005). El concepto de matriarcado: Una revisión crítica. *ArqueoWeb - Revista sobre Arqueología en Internet*. Recuperat de <http://pendientedemigracion.ucm.es/info/arqueoweb/pdf/7-2/rodriguez.pdf>
- Romero, C. (2011a). Amándome tras dos cesáreas. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (51-54). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Romero, C. (2011b). Por tercera vez. Hacia el lugar donde todo es posible... En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (33-35). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Romero, C. (2011c). Sanando a tu niña interior. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red* (55-57). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Romero, C. (2012). *Despertando al dragón dormido*. Tenerife: Editorial Ob Stare. 61.
- Ruiz, C. (2012). *Parir sin miedo. El legado de Consuelo Ruiz*. Tenerife: Ed. Ob Stare. 38-39, 40, 54, 65, 68 i 136.
- Sabaté, J. (4 maig 2016). La salud de la mujer se ha convertido en un instrumento para controlar su sexualidad. *El diario.es: información práctica para la vida moderna*. Recuperat de: http://www.eldiario.es/consumoclaro/cuidarse/encarnizamiento-medicomujeres_0_509899604.html

- Sàlvia, A. (2013). *Viaje al ciclo menstrual*. Barcelona: Montjor. 16-18.
- Sampedro J. (5 març 2015). Las lenguas indoeuropeas se propagaron sobre ruedas. *El país*. Recuperat de http://elpais.com/elpais/2015/03/04/ciencia/1425485612_581000.html
- Sanahuja, E. (2007). *La cotidianidad en la prehistoria. La vida y su sostenimiento*. Barcelona: Icària. 85-86.
- Sandín, M. (2012). *El retorno a la naturaleza*. En M^o Jesús Blázquez Garcia (ed.), *Maternidad y ecología* (13-17). Zaragoza: Prensas Universitarias.
- Santiago, M., i Antequera, M (2009). *Wangari Maathai y otras mujeres sabias: De la ecología hacia la paz*. Madrid: Laberinto. 7-8 i 50-51.
- Sau, V. (1995). *El vacío de la maternidad. Madre no hay mas que una*. Barcelona: Icària. 29, 93 i 112.
- Sau, V. (2000). *Reflexiones feministas para principios de siglo*. Madrid: horas y HORAS. 183 i 186.
- Schmid, V. (2012). *El dolor del parto, una nueva interpretación de la fisiología y la función del dolor*. Tenerife: Ob Stare. 23, 26-27 i 29.
- Seidler, V. (2001). *Transformando las masculinidades*. Recuperat de http://www.jerez.es/fileadmin/Documentos/hombresxigualdad/fondo_documental/Identidad_masculina/69.pdf
- Shiva, V. (1995). *Abrazar la vida*. Madrid: horas y HORAS. 90-97, 127-141, 205-214 i 233-238.
- Stern, A. (2015). L'infant que va cap al món canvia el món. *Viure en família*, 60, 45-49.
- Style, S. (2013). Samhain: abrazar la oscuridad y la muerte. *Mujer cíclica: conecta con tu sabiduría femenina*. Recuperat de <http://mujerciclica.com/2013/10/22/samhain-abrazar-la-oscuridad-y-la-muerte/>
- Style, S. (2015). Cuando las abuelas hablan. *Mujer cíclica: conecta con tu sabiduría femenina*. Recuperat de <http://mujerciclica.com/2013/03/23/248/>
- Thoreau, H.D. (2006) *Walden o la vida als boscos*. Sant Cugat del Vallès: Símbol editors. 32.
- Torras, E. (2014). *Grupos de lactancia*. [Conferència] Curs de Formació de Lactància Materna 2014. Barcelona, 22 març 2014.
- Tort, E. (2012). *Converses amb Teresa Forcades*. Barcelona: Dau. 96.
- Tronto, J. (1987). Más allá de la diferencia de género. Hacia una teoría del cuidado. *Journal of Women in Culture and Society*, 12. Recuperat de [http://www.unsam.edu.ar/escuelas/humanidades/centros/cedehu/material/\(13\)%20Texto%20Joa%20n%20Tronto.pdf](http://www.unsam.edu.ar/escuelas/humanidades/centros/cedehu/material/(13)%20Texto%20Joa%20n%20Tronto.pdf)
- Umberto Maturana y lo matrístico. (2010) Recuperat de <http://revolucionmatriarcal.blogspot.com.es/2010/03/humberto-maturana-y-lo-matristico.html>

- Una empresa británica dará días libres por menstruación (2 març 2016). *La Vanguardia*. Recuperat de <http://www.lavanguardia.com/economia/20160302/40150887196/coexist-empresa-dias-libres-menstruacion-periodo-regla.html>
- Valls-Llobet, C. (2009). *Mujeres, salud y poder*. Madrid: Edicions Càtedra. 18, 65, 133, 143, 359 i 417.
- Vallverdú, H. (2015). *El nadó acabat de néixer: què necessita, què li estem oferint?* [Conferència] En Jornades Dona Llum 2015 de *L'Embaràs al puerperi, suport emocional continu per mare i nadó*. Barcelona, 16 maig 2015.
- Varela Rodríguez, M. E. (2007) La experiencia del tiempo de la creación siendo fiel al origen. *DUODA: Estudios de la diferencia sexual*, 33, 61-83.
- Verny, T. i Kelly, J. (2009). *La vida secreta del niño antes de nacer*. Barcelona: Urano. 66, 70, 85, 92, 100, 106 i 190-191.
- Vita, A. de (2012). *La creación social*. Barcelona, Laertes.
- Villarmea, S. i Massó, E. (2015). Cuando los sujetos se embarazan. *Filosofía y Maternidad. Dilemata*, 18, 1-11.
- Villarmea, E., Olza, I., i Recio, A. (2015). El parto es nuestro: el impacto de una asociación de usuarias en la reforma del sistema obstétrico en España. *Dilemata*, 18, 157-183.
- Warren, k. (1994). *Ecological feminism*. London: Routledge. 158.
- Watson, V. (2011a). El verdadero significado de la enfermedad. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red*. (153-156) Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Watson, V. (2011b). Embarazo consciente. En *Una nueva maternidad: reflexiones de mujeres en la red*. (21-24). Tenerife: Editorial Ob Stare.
- Webster, B. (2014). The rupture of the mother line and the cost of becoming real. *Womb of Light: the power of the awakened femine*. Recuperat de <http://womboflight.com/2014/12/21/the-rupture-of-the-mother-line-and-the-cost-of-becoming-real/>
- Wild, R. (2007). *Calidad de vida. Educación y respeto*. Barcelona: Herder. 97, 239-242, 244 i 252.
- Wilkinson, R. i Pickett, K. (2009). *Desigualdad: un análisis de la (in)felicidad colectiva*. Madrid: Turner. 12-15.
- Zetina, Ana (2012). *Madre y mito. Madres y abuelas en la mitología latinoamericana*. Buenos Aires: Ed. Biblos. 11, 12, 22, 58 i 144.

Annexos

1. Entrevistes

1.1 Entrevistes Capítol 1

Esther Borrell. Historiadora i escriptora. Entrevista realitzada el 15/05/2015

Va néixer el 1958 a Barcelona. Va viure l'adolescència a Santa Coloma de Gramenet. Fa tres anys que viu a l'Escala, però la meitat de la vida l'ha passada a l'Empordà. Quedem al cafè del mar de l'Escala, havent dinat. A fora s'ha girat una tramuntanada de mil dimonis.

Per a tu subversiu escriure sobre matrifocalitat i matrilinealitat i la seva història vinculada als nostres orígens?

Sí. Oi tant que és subversiu. A tot al món i també a l'Estat Espanyol. Per molts motius. Perquè si hi ha hagut un poder femení molt important, vol dir que es pot tornar a conquerir aquest poder. Dóna molta força a les dones ser conscients que hem tingut aquest poder; és perillós per molts motius. Aquest any és el primer any (2015) que s'imparteix informació continuada sobre aquest tema a la Universitat de Barcelona. Hi ha durant tot l'any com a convidada l'Anna Boyé, una antropòloga que ha visitat molts pobles matriarcal, que cada any viatja a un poblat matriarcal. Va publicar el seu treball fa anys a un *Magazine* de *La Vanguardia* sobre els Mosuo.

Afecta a l'hora de publicar?

Doncs sí, és subversiu i tabú. Aleshores, en el moment de publicar, no t'ho volen publicar. Encara que tinguis crèdit. Jo per exemple tinc crèdit a Pagès Editors, que són gent que s'arrisca molt i que va molt a contracorrent i els agrada molt el que jo faig. Però tot i així tinc algun llibre, com per exemple *El robo del espacio femenino*, que no l'han volgut publicar. L'he hagut de publicar jo mateixa perquè també és difícil tenir lectors. No s'arrisquen a publicar coses que saben que probablement no amortitzaran. (...) A Alemanya hi ha col·lecció de gènere on tot això hi té cabuda. Aquí no. Jo he publicat set llibres. Dos els he pogut publicar per editorial, però els altres me'ls he hagut de publicar jo mateixa.

Com afecta pel que fa a Europa?

Per una banda sí, hi ha uns privilegis. Quan aquests privilegis estan en perill, intencionadament hi posen barreres. Per part de la comunitat intel·lectual masculina no interessa gens. Però també per la part femenina. Quan tu estàs en una situació que encara que no t'agradi, veus que no hi ha cap sortida, no et vols complicar la vida. I intencionadament et poses barreres per no conèixer altres possibilitats. O sigui que per dues bandes, tant per als homes com per a les dones, intencionadament sí que hi ha barreres respecte aquest tema. Però després també a nivell psicològic, de forma

inconscient, és un comportament estès àmpliament. Jo crec que un 99% de la gent no ho vol saber. Heidegger toca molt aquest tema del no voler saber i de no voler tocar temes que poden qüestionar la teva seguretat a nivell emotiu i quant al pensament. (...)

Quin ha estat el teu recorregut cap a aquest tema?

El tema de la maternitat no és un tema que m'hagi interessat en sentit pràctic a la vida, perquè no he sigut mare. Però quan vaig fer el meu treball *Presoneres del Progrés* volia veure com havia canviat la vida de les dones en un breu període de temps. Jo havia vist un canvi molt important i m'interessava documentar-me. Vaig veure que el tema de la maternitat era molt important; llavors vaig fer preguntes molt profundes sobre el tema.

Aquest treball el vaig fer quan estava estudiant. Vaig fer deu pàgines de preguntes. El primer tema, que era l'economia, el vaig presentar com a treball de curs. Tots els altres nou temes els vaig guardar. I quan vaig tornar de fer els estudis d'Innsbruck vaig comprendre molt millor les entrevistes que havia fet i els vaig donar una dimensió important. Em va anar molt bé haver fet estudis de gènere per comprendre bé la vida de les dones del meu país. I vaig tenir la sort d'estudiar amb la catedràtica de Claudia von Werholf, una dona amb una gran cultura i amb idees molt radicals. De fet, vaig anar allà per ella. Un dia em va convidar a casa seva. Té una biblioteca increïble de coses súper noves, innovadores, de tots els camps perquè a ella també li interessa tot. Estudiar amb ella, i després anar llegint la bibliografia que anava demanant durant anys, vaig anar comprenent i interessant-me pel tema del matriarcat.

Quins son els teus autors de referència?

Göttner-Avendroth. Ella és una de les primeres, molt important. Gerda Weiler ha fet el "matriarcat" a Jerusalem, estudiant la Bíblia, l'Antic Testament, molt interessant. Werholf, amb la que jo vaig estudiar. Per mi és la millor: ha llegit el treball de Gottner Avendrof i fa relacions amb altres autors i va més lluny en teoritzar sobre el tema. Genoveva Patres. Que va fer un treball seriós sobre les amazones del mediterrani. I tantes i tantes altres. (...)

Existeix un moviment de dones que valora aquest tipus d'informació?

Comença a interessar el tema de la maternitat, però no del matriarcat. Per exemple, jo veig que ara amb tot això de les doules, la lactància, les tendes roges, els cercles de dones, està renaixent una mica la cultura de les mares, però a nivell intel·lectual es queda molt curt i continuen amb por, o sigui que no ha canviat res. Però sí que comença a interessar aquest tema, i està molt bé, perquè fins ara ser mare era un tema que no era digne de tenir cap consideració social.

Tot això de la força del poder del cos s'està recuperant i jo penso que té moltes possibilitats d'èxit. La gent està molt infeliç i necessita recuperar la força i per aquí es recupera una força femenina important, que és la connexió amb la lluna i amb els astres i amb el propi cos. Però a nivell d'idea, d'història, no es treballa.

Potser aquest treball s'està fent més a llocs com Mèxic, que han conservat més les cultures "matriarcal". I a nivell de dones, on hi ha un moviment molt important a tot Sud-Amèrica. Són les dones que ho estan movent tot, a nivell de supervivència, a nivell polític, a nivell de base. I això fa que connectin també amb el seu cos i el seu poder. Elles van més per davant que nosaltres. Werholf, la meva professora, va estar a Venezuela molts anys i segur que allà va captar tot això.

I això no et fa sentir molt sola?

(...) És que el pensament està desprestigiats. Ens hem carregat el cos durant tants i tants anys que la gent vol recuperar el cos i el pensament és vist com a quelcom negatiu, com a un obstacle i no és així, continua dirigint els nostres passos. Tu camines, però és el pensament qui t'orienta a tu, a les teves preguntes, les teves barreres, és imprescindible treballar el pensament.

Però com que l'abstracció s'ha identificat amb la part masculina, doncs es rebutja. A part que fa mandra treballar-ho. I és una llàstima que tot aquest moviment tant interessant hi renunciï, perquè li donaria una força brutal. Hi ha una gran necessitat de recuperar la força interior, perquè són molts anys que anem acumulant debilitat, la gent està malalta i necessita una sortida. I potser ara comencen les dones a interessar-se per altres coses.

Per part dels homes també, perquè la crisi que tenim en aquest moment, tant ecològica com social, és el resultat de cinc mil anys de patriarcat. És aquest el resultat, la violència de tot tipus. I no es pot aconseguir una vida harmoniosa si no es contempla aquesta història. També estan sorgint comunitats d'homes que qüestionen la seva masculinitat, a Sud-Amèrica, també, perquè allà la violència física és molt més gran.

Jordi Pigem. Filòsof i escriptor. Entrevista realitzada el 15/05/2015

Entro en un petit estudi a les golfes d'una casa d'estiueig. Prestatgeries de fusta plenes de llibres i d'estampes orientals. Hi ha una taula àmplia amb un mac.

Quines creus que són les principals barreres per a la difusió de la idea de decreixement? Perquè costa tant de predicar la austeritat?

A la nostra cultura hi ha un element de creure que el propòsit de la vida humana és créixer en termes materials. I això és la nostra religió contemporània, més que qualsevol altra cosa. Aleshores el decreixement va just contra aquesta ideologia. A mi em sembla que a la natura humana, a la vida en general, hi ha alguna cosa que tendeix a expandir-se. Igual que un arbre tendeix a expandir-se. El problema, per mi, és que hem imaginat que aquesta expansió l'havíem de fer en termes materials, en comptes de pensar que aquesta expansió l'havíem de posar al servei de la nostra creativitat, de la nostra intel·ligència, vitalitat, de la nostra harmonia amb l'entorn. Per una banda, hi ha tota la part col·lectiva que està reforçada per la publicitat pel sistema de consumir més. Però entenc que si el decreixement es planteja com a una reducció no engresqui. Per això m'agrada molt aquesta expressió de viure millor amb menys. Aleshores és quan la idea és més atractiva.

Potser és més atractiva l'expressió llatinoamericana de *El buen vivir*?

Sí, *El buen vivir* implica tota una sèrie d'elements d'harmonia amb la natura, amb el cosmos, de comunitat, que no estan de cap manera d'acord amb el que s'entén per "la buena vida". La *buena vida* és tot al contrari, el que s'entén per estirar-te al costat d'una piscina amb un gintònic, se suposa. I *el buen vivir* és una cosa totalment arrelada a la terra, a la comunitat i a la vida. Com a concepte indígena és molt més ampli i molt més transversal i connectat amb la vida. I sí que és veritat que Decreixement neix d'intel·lectuals occidentals que s'adonen que el creixement econòmic il·limitat és una bestiesa. Però d'altra banda, el Decreixement vist per Serge Latouche -m'ho va dir en una entrevista que li vaig fer- és vist simplement com a antídote, com a crida d'alarma enfront d'una situació, i no pas com a alternativa. *El buen vivir* és com una filosofia de vida. I el Decreixement no és una filosofia: és una alerta que ens diu que per aquí anem cap a l'abisme i, per tant, no té una visió global de com ha de ser la societat i la vida de les persones.

A mi m'ha sobtat que tots dels seus teòrics siguin homes i que en cap moment es parli de patriarcat. Que la seva crítica tan aferrissada al capitalisme no vagi lligada al patriarcat.

Em sorprèn perquè Latouche havia estat molt de temps vivint a l'Àfrica, convivint amb comunitats africanes. I el vaig conèixer amb un grup de persones que ens interessava la filosofia de Raimon

Panikkar. Estic d'acord que pot ser una idea molt mental. O que sorgeix d'aquesta racionalitat francesa. Molts d'ells són economistes i vénen d'una formació molt logicomatemàtica. A mi, en canvi, em sembla que necessitem molt més que racionalitat per sortir de l'embolic on estem. Necessitem eines molt més diverses. La intuïció, la imaginació, la intel·ligència emocional.

En tot cas fan la seva feina. Tens un article sobre "la civilització de la deessa" i en fas una lectura de cultura de celebració de la vida. Des de l'acadèmia es desprestigia aquest tema.

"La civilització de la Deessa" no està prou acceptada encara, simplement perquè hi ha el prejudici de creure que els humans han començat la història amb violència, i que tot ha estat una lluita per la supervivència. Per tant, no es pot dir que hi havia civilitzacions que eren cultes, pacífiques i felices. Perquè si nosaltres som la culminació de l'evolució, i vivim immersos en aquest espiral de violència, és massa dur dir que fa 8000 anys vivien millor que nosaltres. Però hi ha moltes evidències i no sé de ningú que les pugui interpretar d'altres maneres: ciutats no defensives, tombes igualitàries, un art centrat en la vida... Ah, com a curiositat. Un amic em va explicar fa poc que, quan els grecs van arribar aquí a Empúries, venien d'Efes. Van anar al santuari de la deessa Àrtemis, deessa de la natura, i els va dir que anessin a buscar un lloc amb unes característiques concretes. I així aquests focs van anar a Marsella i a Empúries. Llavors la idea que ens venen que els grecs van arribar aquí per posar una base comercial, no és certa. Els va moure una finalitat, diguem-ne, espiritual, i encara avui segurament sota l'església medieval d'Empúries s'hauria de trobar el santuari a Àrtemis. Hi havia una gran preocupació en aquella època per la destrucció ecològica, la desforestació al voltant d'Atenes. Té molt més sentit que el que els impulsés fos difondre el culte a la natura, una de les manifestacions en la cultura clàssica grega d'aquest món prepatriarcal anterior.

Em va agradar molt el llibre *La odisea de Occidente* per la seva concepció circular. Fins a quin punt aquesta civilització encara sura en la Grècia arcaica?

El culte a Àrtemis en seria un exemple. I no sé fins a quin punt els misteris eleusinis, tot i que no se sabia ben bé què passava allà dintre. En certa manera, també la filosofia dels presocràtics, la poesia de Safo. Alguna cosa hi ha en els primers segles de la cultura grega d'aquest pòsit anterior. Tot i que d'altra banda la *Il·líada* i l'*Odissea*, que són anteriors, dibuixen un món plenament patriarcal, o sigui que el que predominava era ja aquest nou món patriarcal que s'imposa.

L'expressió Mare Terra com a reivindicació ecològica és vàlida?

Jo la faig servir de vegades. La Terra és més que mare, és més ampli. En un context indígena o místic em sembla fantàstic. En un context occidental em sembla potser una mica xocant, però em sembla legítim i possible, oi tant. Té la dimensió de mare que et nodreix, però d'alguna manera

preferiria limitar la paraula mare a les mares i la Terra deixar-la com el marc de vida que ens sosté. Com el context vital que ens acull. I clarament entenent que la Terra no és una suma de molècules, sinó que és quelcom intrínsecament ple de dinamisme vital. Avui dia científicament podem demostrar una autoregulació, un metabolisme. Una intel·ligència que regula la temperatura, l'acidesa, el PH... que es mantingui dins dels límits que necessita la vida. I nosaltres l'únic que sabem fer és interrompre, trencar el que la Terra sap fer. Per això totes les enginyeries del sòl són petits deliris que ens diuen que nosaltres en sabem més, quan no en tenim ni idea de com s'organitza la vida.

En una entrevista a la ràdio citaves la cançó dels gossos de la vall d'Artigues. Quin paper creus que se li dóna a la infància?

Els nens són la manifestació més intensa de la vida. La vitalitat, l'espontaneïtat, la manera en com la vida es manifesta en una criatura és una cosa impressionant, i per mi, més impressionant de com es manifesta en una planta o en altres éssers vius. I, sobretot, un nadó és la vida en estat pur. Nosaltres tenim una civilització que en el fons és antivida. Tota la nostra cultura està muntada cap al culte a les abstraccions, descontextualitzat, no lligada al cos, no lligada a les emocions i a tot el que és la vida. Donem importància a les tecnologies més sofisticades, als indicadors macroeconòmics i a tot el que estigui com més allunyat de la vida millor. Això és el que ens porta el progrés. A la vegada, cada nadó que neix i cada nen que creix és una mostra de tot el contrari: vida en estat pur. Si els deixem que s'immergeixin en el sistema poden acabar en buròcrates. Imagina't el pas d'un nadó a un buròcrata o a un tecnòcrata. El pas de la vida pura a algú que només viu per a donar força a les abstraccions. És el més allunyat de la vida que hi ha, deixant de banda diversos psicòpates, que també n'hi ha. Si volem tornar a celebrar la vida, una de les coses imprescindibles és donar prioritat a la infantesa. Posar el joc i l'espontaneïtat en un lloc molt més central, i deixar d'impartir coneixements i sobretot coneixements abstractes per molt més endavant. I tenir les escoles com a espais de celebració i de joc. I, lligat amb això, nosaltres confiar molt més en les nostres emocions i intuïcions, i menys en els consells dels encarnats. Les coses realment bones són senzilles i flueixen, diguéssim. Quan trobem una solució que és molt complicada alguna cosa falla. I la civilització occidental moderna és la major creadora de complicacions que hi hagi hagut en tota la història. Creem tota mena de complicacions, malalties, substàncies tòxiques, psicopatologies noves, malalties mentals o físiques, laberints burocràtics... és la ciutat més kafkiana. També té coses bones i molt maques i ens dóna oportunitats de creixement de moltes maneres, però és la ciutat més kafkiana que hagi existit mai. I com més avança la tecnocràcia, cada vegada més.

Què me'n dius del text del Gran Cabdill Seattle?

Aquest home va existir i es va adreçar al govern americà. Es va queixar que ell era un més dels pobles indígenes que havia signat un tractat, i que havia estat ignorat per la part nord-americana. Però del seu discurs només quedava algun resum que havia sortit als diaris. I hi va haver un home nord-americà cap al 1970 que va fer un documental sobre aquest home i va recrear el que el cabdill Seattle podia haver dit en el seu discurs. El text aquest és tan bonic... El mèrit és d'aquest home posterior, que s'inspirava en el que podria haver estat el discurs original, que potser ho havia dit encara millor. El que passa és que no és prou precís. En qualsevol cas, reflecteix molt bé una visió del món que és molt més vital, holística, assenyada... qualsevol persona indígena una mica desperta veuria això.

2015. Any clau pels experts del canvi climàtic. Ens en sortirem?

Els dos núvols més grossos que tenim a sobre són caos climàtic, que és un terme que s'ajusta més que canvi climàtic, perquè canvi dona la sensació que mira, com qui canvia de roba. No. Caos climàtic. I l'altre, crisi energètica, en el sentit de petroli i altres. Aquestes dues coses ens impactaran de ple en algun moment entre avui i el 2030. Podria ser en qualsevol moment, el 2016... jo no veig possible que això no es desperti abans del 2030. Els efectes d'aquestes dues coses juntes seran prou grans per impedir que la societat que ara tenim continuï. Ens obligaran a canviar radicalment maneres de fer. Hi ha una sèrie de gent que fa molt temps que ho estem anunciant, però ni cas. La mateixa creença general que ens diu que la finalitat de la vida és consumir ens diu que no, que això no pot ser, que segur que ens hem equivocat i que ja hi haurà una tecnologia màgica. Doncs ho sento, però no. Això és una esperança religiosa, que alguna cosa ens salvarà, però no té cap fonament. Els miracles poden passar, però seria un miracle que aquesta societat pogués continuar més enllà del límit dels recursos. "Recursos" és una paraula insultant que fem servir per parlar de l'abundància que la Terra ens ofereix, i de la qual nosaltres ens apropiem. La fem servir d'una manera absolutament brutal. Estem xocant contra el límit de la continuïtat de la vida humana que tenim ara a la Terra. A mi el què em sembla més provable és que hi hagi una baixada important de la població humana. No em crec totes aquestes previsions que augmentarà exponencialment la població, perquè la crisi de recursos és flagrant. I d'alguna manera, els que sobrevisquin, sobrevisquem, les societats que tirin endavant, a la llarga, seran molt més ecològiques, assenyades, postpatriarcal, postmaterialistes, espirituals, que no pas les societats que tenim ara. El que s'acaba és un projecte cultural que volia posar les abstraccions per sobre la vida, i que ara està a les acaballes. Els que estiguin més connectats amb la terra i el cosmos, tenen més possibilitats de sobreviure que els qui estan connectats amb la tele i amb el *WhatsApp*.

1.2. Entrevistes capítol 2

Alice Ruggieri. Osteòpata, professora de ioga i formadora especialista en salut femenina.
Entrevista realitzada el 15/05/2015.

Ens trobem al cafè de la plaça de Verges.

Com creus que el patriarcat afecta els cossos de les dones?

Uuuh, quina pregunta! Jo crec que afecta de manera molt i molt profunda. Especialment en el nostre centre més vertader i més profund, que és l'úter. En el sentit que ja no ens és permès sentir el seu batec i viure la nostra vida a través del plaer. Tot això és el que hem de recuperar. Tot això és el que porta la dona a una gran llibertat, autodeterminació i poder personal. I és el que la societat patriarcal justament no vol. I crec que els homes també són víctimes de la societat patriarcal, no és només un aspecte de dones. És com si tot allò femení, tot allò *ying*, està afectat pel patriarcat. D'aquesta manera els homes tampoc poden desenvolupar la seva part *ying*, la seva part femenina, i per això no pot funcionar bé la comunicació entre els sexes. O sigui que tot això es podria canviar. Podrien ser els homes també molt més flexibles, molt més oberts des del cor, conservant tota la seva masculinitat, el seu ímpetu, l'energia masculina, que és molt més dinàmica. Però podrien ser molt més oberts i amorosos. Podrien simplement integrar altres característiques que segurament els permetrien ser molt més feliços a ells també. De fet, tots els homes que ja estan en aquest camí ja són molt més feliços.

Què és per a tu la sexualitat femenina?

Són unes preguntes molt bones, eh! És com un món infinit i canviant, en el sentit que cada dona pot viure-la d'una manera diferent i durant cada etapa de la seva vida serà diferent. Per això és important ser conscients dels canvis de les nostres necessitats i el nostre cos.

És subversiu parlar de plaer. És revolucionari defensar el plaer com a principi de la vida en una societat que ens inculca el sacrifici, l'abnegació, la culpa i el pes. Plantejar-ho així és subversiu?

Sí, s'ha d'anar en contra de molts prejudicis i de patrons de bloqueig per part de les mateixes dones també. Però el que guanyem val tant la pena que cal fer-ho. Clar, s'ha d'anar més enllà en molts sentits. La base més important per a mi és ser fidel a una mateixa. I al que és per a tu el plaer. I saber que també el plaer és una necessitat vital: vam néixer pel plaer, és el nostre objectiu últim, però també de l'estar present en cada moment per ser feliços.

Però no és el plaer superficial, de *la buena vida*?

No. Hi ha tipus de plaer diferents. Hi ha coses que s'anomenen plaers i no ho són. I la diferència és quelcom molt físic i es troba en les hormones que es desprenen. Quan estem en el vertader plaer es desprenen unes hormones que es diuen endorfines i oxitocina. I quan es desprenen et trobes en una sensació de pau, confiança i plaer absolut.

En canvi si estàs en un estat del plaer d'excitació que li falten algunes de les característiques de les quals hem parlat del plaer total, pot ser que estiguis en l'adrenalina. Per exemple, quan et llances amb un paracaigudes. Alguns diuen que és un plaer. És un altre tipus de plaer, perquè allà hi intervé una adrenalina. Per a mi no és plaer, perquè el vertader plaer et deixa en un estat de pau, de satisfacció total, de la sensació de “no necessito res més”. Jo crec que en el fons, quan parlen d'il·luminació, parlen d'un estat d'aquest tipus, d'un estat en el qual tu ja has arribat, no necessites res més. En canvi, els plaers superficials, els luxes, els materials, mai són suficients, sempre busques alguna cosa més.

Més aviat destorben, no?

Sí, és més fàcil quanta més simplicitat i coses senzilles que et facin estar en el present. Un exemple: ahir vam sortir a fora, a casa, per veure les flors. Hi havia un prat amb flors i sortien una espècie d'espigues amb una mena de plomes que es movien amb el vent. Era una imatge meravellosa. Em vaig acostar a veure-ho de prop: eren unes branquetes que havien quedat seques i al voltant de les quals unes aranyes havien teixit una construcció de teranyina al seu voltant. Què és més senzill que això? Però en aquell moment, la contemplació de quelcom tan bonic era el plaer total. No és res excepcional, quelcom que la natura fa per sobreviure.

Les bruixes tenien un coneixement de la cura de la vida molt profund en molts àmbits. En quin sentit això és important a recuperar com a eina de llibertat per a una dona?

Sí, a més algunes també sabien “curar els ossos”. Algunes eren anomenades “osseres”. Elles sabien com restablir l'equilibri en un ésser. Per saber com restablir l'equilibri en un altre ésser, l'has d'haver experimentat en el teu propi cos i l'has de seguir practicant en el teu cos. I això és una eina molt poderosa, perquè llavors tu t'estàs cuidant, en connexió amb el teu ésser. En el moment en què et cuides i estàs cuidant i curant altres persones, per fer-ho de veritat, has d'estar present i connectada. I aquesta connexió genera plaer. Jo quan acabo un dia sencer de curacions és quan millor em sento. Perquè he estat tot el dia sencer connectant-me. És clar que llavors cal descansar, reposar energies i menjar bé. Això és inevitable. També cal veure coses noves, viatjar, aprendre, deixar-se sorprendre

per les coses de la vida, boniques. Tot això jo crec que les bruixes ja ho feien. Per això l'escombra, perquè viatjaven, a tots els nivells. Una altra cosa molt bonica de les bruixes és que es trobaven entre dones, entre elles, no estaven soles, es reunien. De vegades, només el fet de poder compartir amb altres dones et fa poder connectar amb tu mateixa.

Creus que hi està havent un moviment de recuperació de tot això?

Sí, sí, sí, segur que sí. I jo crec que a més, s'està despertant a l'uníson a tot el món. S'està veient a totes les parts del planeta i que a més estan en comunicació. Estic veient que és un despertar col·lectiu potentíssim. A més, hi ha el concepte de la massa crítica.

Entrem en el cicle de tallers. Què és *Conciencia de mujer*?

Per mi és com un viatge. Un viatge a l'interior de cadascuna, però no és per arribar a cap lloc. És pel gust de viatjar. Perquè en els viatges, vas coneixent parts de tu mateixa, desenvolupant uns potencials que no coneixies. Vas trobant companyes de viatge, amb qui comparteixes d'una manera diferent, i al final sí que arribes a un lloc, que potser no és el què t'esperaves al principi, potser és un altre. És un cicle de cinc tallers. Un taller cada dos mesos durant un curs. M'agrada començar des del centre, que per mi el centre és l'úter i des d'allà anar explorant. Són com pètals d'una flor. Explorem el cos de la dona amb tot el seu potencial i tot el què podem utilitzar en la nostra vida quotidiana des de la nostra saviesa. Anirem aprenent eines que són molt antigues, però que estaven a l'abast només d'un grup molt reduït de persones i que ara estan al nostre abast. Però també per aquest taller es necessita una intimitat, un lliurement de les participant que només es desenvolupa després d'haver compartit diversos tallers. Està bé que sigui al final. I l'últim es diu "Sàvies i salvatges", i és com si tot el que calia aprendre ja està dins, i ara queda integrar-ho i gaudir-ho. Llavors és quan ens donem el temps i l'espai. Cadascun és molt diferent.

Per què tenim aquesta desconexió amb l'úter que ni tan sols sabem ni que existeix?

Per què? Jo crec que en el moment en què la societat va passar de ser matrifocal, matrística o el que vulguem, a ser una societat patriarcal, s'havia de substituir la mitologia que hi havia en aquell moment. Era una espècie de veneració per la vida mateixa i de l'energia de la vida. Llavors l'úter era el lloc d'on venia aquesta espiral energètica. I les persones en aquesta època el coneixien, el sentien, el vivien, el representaven en el seu art. Estem segurs que estaven allà. Llavors, quan va venir el patriarcat, d'alguna manera, per sotmetre aquestes poblacions necessitaven anul·lar els seus mites. Però no podien anul·lar-los del tot. I el que van fer va ser manipular-los i canviar els personatges de lloc i de rol. La serp que representava l'energia que surt de l'úter va canviar de ser companya de jocs de la dona a ser el drac dolent enemic que calia matar. I per fer-ho calia un heroi fort, per tal que

intervingués. I els guerrers van ser el pobles agressius que van venir a conquerir. Des del moment en què el drac és un monstre, quan el sents dins teu, és clar, l'has d'amagar. I llavors va arribar el parireu amb dolor. És clar, abans es veu que no es paria amb dolor, sinó, no caldria dir-ho. Ja allà va començar la desconexió de la dona del seu úter.

Per a quina finalitat? Si les dones estan desconnectades del seu úter i els homes estan desconnectats del seu *hara*, que és el seu centre vital, estan desconnectats del seu poder. Llavors tenen por i necessiten algú que els protegeixi, que els ajudi, i és molt fàcil que algú potent els pugui sotmetre. És una estratègia del poder. És el mateix que es fa amb l'educació dels nens.

Quina importància té el cicle lunar?

Es tracta de tornar a recuperar la nostra saviesa, de la nostra naturalesa cíclica. No som una dona, som quatre. Com que anem canviant al llarg del mes, la nostra manera de sentir, la nostra sexualitat, la nostra manera de relacionar-nos, les nostres necessitats físiques van canviant. Per això no podem pensar que tot pugui ser igual sempre. Cal anar canviant les nostres condicions exteriors. I per això és molt important entendre aquestes quatre fases, per poder reorganitzar-nos en una societat ideal del futur. Si cada dona té en compte aquest canvis, es podria aprofitar el potencial de cadascuna d'elles i llavors aprofitar molt més a molts nivells, a nivell de creacions, de treball laboral, de relacions, de fills, creativitat... tot això.

Què es treballa als tallers sobre anatomia femenina?

En el taller número tres treballa el cos femení en tota la seva esplendor. Treballo l'úter, que és el que hem treballat en el primer taller. Treballo tot el sistema: ovaris, úter, vagina, vulva, clítoris i després com funcionen els pits i tot el sistema de les glàndules, el sistema hormonal. I totes les connexions múltiples que hi ha entre aquestes parts. També les connexions amb el llinatge femení. Heretem patrons del cos de dona. I essent conscients d'això podem, si volem, canviar-ho. Agafar el que conscientment ens ve de gust i deixar el que no ens va bé. És com reapropiar-nos del nostre cos de dones.

En el sentit del llinatge, creus que les constel·lacions familiars són una eina útil?

Sí, molt útil. Perquè allà no intervenen les idees. És un treball que fa el camp energètic. El poder veure des d'una perspectiva exterior, et permet poder comprendre d'una manera més profunda.

Cada vegada hi ha més consciència de la càrrega emocional de tota la nostra sexualitat, però al mateix temps també cada vegada hi ha més problemes pel que fa a la fertilitat, malalties, patologies...

És clar, perquè com que cada vegada estem més desconnectades del nostre cos de dones, el cos cada vegada està reclamant més la nostra presència. Per això el que cal fer és tornar a conèixer-lo, a apropiari-nos-en i a entendre que és un potencial, que no és un destorb. És un potencial de creativitat, de plaer i de salut.

Quines eines ens podrien ser útils del penúltim taller?

Entendre que a través del nostre úter estem connectats amb moltíssimes persones, amb llocs, amb objectes. Tot això ho podem fer de manera conscient i decidir com ho volem reorganitzar, com si estiguessis fent neteja a casa teva. Dir això aquí, això allà i això fora, que ja no em serveix. I això és una alliberació molt gran. Així aprenem conscientment com treballa l'úter fent llaços. A la vida ens passem l'estona traçant llaços i rebent llaços, però no ens adonem de com, no ho sabem. Això es pot aprendre. I conscientment podem decidir quan volem fer-ho i quan no. També aprenem una tècnica per activar l'úter de manera físico-energètica. També treballem l'equilibri de *ying* i *yang* en cada dona, i com treballar i integrar els dos aspectes en el teu ésser. Llavors podem ser unes dones completes.

I l'últim?

L'últim serveix per integrar tota la informació. Ja sóc una dona conscient de mi mateixa i utilitzo les eines que ja tinc pel meu propi procés i gust.

Durant els tallers trobes resistències a permetre's el plaer, el descans? Els costa les dones treure's el xip de "treballar"?

Sí, hi ha moltíssimes resistències. Hi ha resistències conscients i inconscients. Algunes les manifesta i d'altres no, es van alliberant a través de les pràctiques. De vegades és com una rendició el que fa falta, com un abandonar-se a allò que hi ha, i després ve el plaer. Aquest abandó requereix treball. És molt satisfactori aprendre altres formes d'estar. Quan estem totes dins de l'aigua de la banyera es crea quelcom màgic, en què totes no podem fer altra cosa que estar presents i gaudir. I després a les valoracions sorgeix: que només per això valia la pena... El simple fet de parar i que pugui sorgir el plaer és importantíssim. Per això també és important convocar una cita regular per crear-se aquest espai per si mateixa. A través d'aquests espais tan *ying*, tots els coneixements s'absorbeixen d'una manera molt més efectiva. És el mateix que passa amb l'educació dels nens. Per

a les dones és especialment important. El nostre cervell funciona de manera diferent. També ballem...

Què t'ha aportat a tu, personalment, formar part dels cercles de dones? Quina és la teva experiència?

Jo vaig començar a anar a cercles de dones a uns nou o vuit anys, però regularment, fa set anys. I tinc un cercle en especial que ens seguim reunint fa set anys i amb aquest cercle jo he crescut. És com si hagués despertat com a dona i he vist com el meu ésser dona anava desenvolupant-se i anava canviant. En molts moments, he sentit com que una especial força venia d'allà. Una força basada en la possibilitat de ser escoltada, de sentir-me lliure, de fer el què em ve de gust, de sentir-me que se m'accepta amb tot el que sóc. Això dóna molta força per desenvolupar molts projectes. El que passa és que també he vist que els cercles funcionen amb l'energia que cada dona li posa. No funcionen els cercles si una persona li posa energia. Funcionen si totes i cadascuna de les que hi participa aporta la seva energia. És molt interessant, és com si fos un organisme viu. I això no sé si s'ha entès del tot en tots els cercles que hi ha. Jo crec que hi ha un punt més profund del que és un cercle, que encara cal anar més enllà. El fet de posar energia una mateixa té a veure amb despullar-se, significa estar de veritat. I això requereix haver-ho fet i pràctica. Això vol dir que hi ha esperança pel futur.

Com has sentit que havia de ser el teu cos de dona en aquesta societat? Quines són les parts especialment assenyalades que el cos femení ha de tenir? Què creus que hi ha al darrere de tot això?

Bàsicament prim. El cos de la dona en la societat actual ha de ser esvelt, per damunt de tot. A més, de manera extrema i forçada, una forma que anul·la completament les corbes femenines i amaga, en conseqüència, els seus trets característics i naturals. Una dona ha de ser prima però ha de tenir pit i cul i una cintura finíssima, quasi bé impossible. No només és una qüestió de modes, sinó una conxorxa totalment estructurada per negar l'alliberació de la dona. Si neguem que deixem de ser petites, nenes i primes el que fem és acceptar que encara som vulnerables i que podem ser manipulades. És una manera de perpetuar una societat patriarcal a base del rebuig del cos.

Com haves de ser emocionalment en aquesta societat? Com ets realment?

En aquesta societat una dona ha de ser sentimental, però no massa. Tendre, però racional. L'amiga que sempre comprèn i mai fa judicis de valor. Sociable però mai dependent. Responsable però no obsessiva. Que estigui guapa i elegant però que sembli que no s'hagi passat dues hores arreglant-se, com si hagués sortit així de bonica i vingués així de sèrie.

A vegades sóc massa sentimental (dic massa perquè sembla que només se n'ha de ser una mica, a dosis) i les situacions se me'n van de les mans. No sempre sóc justa amb la gent que estimo i m'obceco per bestieses. I, evidentment, quan estic especialment guapa és perquè m'he passat dues hores provant-me vestits. A vegades sento aquesta societat no em deixa ser tal com sóc, no ens deixa ser naturals.

I sexualment?

Sexualment sembla que una dona hagi de gaudir sempre amb tots els homes que va i mostrar-ho de la forma més teatral possible. L'alliberament sexual no passa per fer com si fossis una actriu de porno, passa per ser tu mateixa, estimar el propi cos i sentir-se còmode amb ell quan està en companyia d'un altre. A priori sembla que la societat ha acceptat que la dona pot i ha de gaudir del sexe tan com l'home, però en realitat continua basant aquesta idea en el gaudi masculí. Que la dona disfruti excita a l'home i això és positiu per a ell. Importa ben poc, en termes generals, que la dona disfruti perquè ha aconseguit, de veritat, sentir-se lliure en l'acte sexual.

Quina importància té per a tu el contacte amb altres dones? Què t'aporta?

Per a mi el contacte amb les altres dones és un pilar a la meva vida. Les amigues són part

fonamental del que jo sóc i represento. Ens ajudem, ens estimen, ens comprenem. Som còmplices, mai enemigues. Penso que això és molt important. Estimar les dones que són a prop teu, cuidar-les i entendre que les seves pors i inseguretats no són un atac, sinó petits treballs que podeu combatre juntes.

Quin ha estat el teu procés a l'hora de llegir sobre el feminisme? Creus que és important? En quin sentit t'ha ajudat?

Fa tres anys que vaig començar a canviar la meua manera d'entendre el feminisme, a interessar-me pel que es deia i per les seves vessants. És important perquè m'ajuda a entendre pors i inseguretats que creia molt pròpies o estranyes i que són, en realitat, de moltes de nosaltres. M'ajuda perquè em fa comprendre aspectes que abans em quedaven molt lluny o que, fins i tot, rebutjava. El feminisme m'acosta a mi mateixa i m'apropa a altres dones. Em tranquil·litza i em calma i crec que crea un punt d'unió imprescindible entre nosaltres.

Creus que és important la relació amb la pròpia mare? Fins a quin punt creus que la portem interioritzada? Què ens hem de quedar i de què ens hem de desfer?

Sí, penso que és importantíssima. La mare dóna la vida. És la nostra llum i la persona que més ens estima (o així hauria de ser). Crec que aquest amor el portem interioritzat en part per un tema cultural (sobretot judeocristià), però també instintiu. Estimar la llar d'on vénem és quelcom que surt de les entranyes. Ens hem de quedar amb aquesta estima i gratitud. Hem de conèixer la mare, saber com és i comprendre-la. Acceptar-la com a amiga, també. El que no podem pensar (i això és, per a mi, quelcom molt bàsic) és que hi tenim un deure o que necessitem la seva aprovació per fer o desfer. No, la mare és una persona humana, no una deessa que cal obeir. S'equivoca moltes vegades i com adultes hem de saber perdonar-ho però ser-ne plenament conscients. Els seus errors són seus, no pas dels fills o filles. La nostra vida l'hem de viure en respecte amb ella, però mai sota la seva tutela. Si caiem en aquest parany estem condemnades a viure a l'ombra, presoneres de la culpa i la pressió.

Anna Sàlvia Rivera. Psicòloga, especialista en salut sexual i educadora menstrual Qüestionari retornat el 29/07/ 2016

Quina resposta has observat que tenen les dones quan coneixen més i treballen sobre el seu cicle menstrual?

Les dones que participen als meus tallers i xerrades solen sorprendre's de que no es tracta d'engolir nous coneixements teòrics sobre la sexualitat femenina sinó de permetre'ns escoltar i posar en valor les sensacions, emocions i necessitats que experimenten durant el cicle menstrual. Solen sentir una barreja d'eufòria i alleugeriment al descobrir que no són diferents a la resta i que no tenen perquè seguir fingint ni lluitant en contra d'elles mateixes, amb frustració i ràbia de que aquesta experiència arribi tan tard.

Què suposa prendre mètodes anticonceptius hormonal?

Quan prenem mètodes anticonceptius hormonal eliminem el cicle menstrual: no ovulem ni menstruem (es tracta d'un petit sagnat que no és la menstruació). Les hormones que consumim ens afecten a tots els nivells: físic, mental, emocional, intuïtiu, sexual, relacional, d'objectius vitals. Així que no experimentem la vida de la mateixa manera que ho faríem si no prenguéssim hormones.

És molt important que això s'expliqui perquè realment tinguem el coneixement que ens permeti prendre les nostres pròpies decisions respecte quin mètode volem utilitzar. Actualment, la major part de les dones pren aquesta decisió sense suficient informació i això és molt greu.

Quins beneficis creus que pot aportar fer servir compreses de tela o la copa menstrual?

Aquests mètodes de gestió del sagnat ajuden a tornar a connectar amb la menstruació i posar-la amb valor: ja no és quelcom que no toquem, ni mirem i que llencem ràpidament a les escombraries. Aquests mètodes ens obliguen a tenir relació amb la menstruació i, en el cas de la copa, amb la nostra vagina i sòl pelvià.

Com explicaries el sagnat lliure i perquè creus que és tan desconegut?

El sagnat lliure és el millor mètode de gestió del sagnat. De fet, no en necessitem cap altre! Tota la resta són bolquers mensuals. Es tracta d'escoltar el nostre baix ventre i sentir quan tenim ganes de treure la menstruació, com aquell qui té ganes d'orinar o anar de ventre. Així de senzill!

A hores d'ara ja no em sorprèn el gran poder que té l'educació i la cultura sobre els nostres cossos: capaç de fer que hagin existit milions de dones que han viscut tota la vida amb un clítoris entre les

comes i no se l'hagin vist ni tocat mai, per posar només un exemple. En la nostra cultura, tot el que té a veure amb la sexualitat de les dones ha estat amagat i disfressat de brutícia, culpa i pecat. La menstruació i la nostra capacitat de sagnar on vulguem, també.

Veus un canvi d'actitud respecte aquest tema entre el públic general en els últims anys?

Si, cada cop hi ha més gent que ha llegit o sentit alguna cosa sobre el cicle menstrual i com ens afecta globalment des d'un punt de vista empoderador i no patologitzador. Crec que és un coneixement que s'està expandint poc a poc però sense pausa. El fet de que a la primavera saltés als mitjans de comunicació a través de la proposta de la CUP a l'ajuntament de Manresa va ser un gran pas i va fer que molta gent en parlés i es preguntés quin interès podia tenir el cicle menstrual. De fet, fins i tot es va parlar del sagnat lliure! Va ser una gran setmana!

Com senties el fet de ser dona i tenir la menstruació abans que arribés?

Tenir la menstruació era una cosa que em feia molta il·lusió. I és estrany perquè les dones del meu voltat sempre tenien mals de regla. L'únic que em feia por era que em vingués molt abans que a les meves companyes de classe. El meu cos sempre ha anat més ràpid a créixer i a fer canvis i no volia destacar també en això.

I respecte al fet de ser dona, de petita crec que no m'ho havia plantejat massa. Crec que tampoc relacionava la menstruació amb el fet de ser dona. Simplement veia a les dones del meu voltat i pensava que seria com elles.

T'hauria agradat una celebració al voltant de la primera regla si socialment és considerés un afer molt valuós?

Considero que la manera com vaig viure i com es va rebre al meu voltant la meva primera regla va ser molt bona. No va ser una festa en si però va ser un dia molt especial per mi. Estava fora de casa i amb una gent molt maca amb qui vam fer una espècie de celebració. Em van fer entendre que era un dia especial i van donar valor a la situació. És per això que penso que és interessant que hi hagi una celebració quan arriba aquest dia, perquè jo d'alguna manera en vaig experimentar una i és un dels records més bonics que tinc.

Com creus que viuen en general el fet de ser dones i tenir la menstruació les noies de la teva edat avui?

El fet de tenir la menstruació crec que en general no es viu gaire bé. La majoria de les meves amigues tenen dolors de regla i sempre que els ve es queixen. De vegades em sembla que es viu com una penitència. I el fet de ser dones crec que és una qüestió molt personal i que va més enllà de tenir la regla. No sé com ho viuen les meves companyes, no és un tema que hagi sorgit mai.

Quins canvis hi ha hagut en tu després d'entrar en contacte amb el corrent del feminisme que revalor les especificitats femenines i la solidaritat entre dones?

Crec que m'he tornat més conscient de moltes coses que abans em passaven per alt. Algunes relacionades amb el meu cos, els ritmes interns i la meva manera de funcionar. Estic aprenent a escoltar i a cuidar el meu cos, intento conèixer-me i saber perquè em passa el que em passa, tot i que de vegades és complicat! També he posat consciència en la manera de tractar les altres persones i, sobretot, els infants. Intento ser curiosa amb el que dic i, en segons quins entorns, explicar les coses que vaig aprenent i que crec més interessants.

I al teu voltant? Què ha generat?

Al meu voltant no estic notant gaires canvis. Veig que hi ha gent amb la que parlo que veu massa estrany el que li dic i que s'allunya d'aquests temes, mentre que d'altres s'hi interessin moltíssim. Tot i així, crec que la gent del meu voltant és bastant oberta i ja està ficada en temes semblants. Un dels canvis més importants, potser, és que amb les meves amigues hem començat a fer cercles de dones un cop al mes. Això sí que veig que remou coses, perquè totes nosaltres n'hem parlat amb altres persones i amb les famílies i notem que estem ensenyant altres maneres de relacionar-nos i, en general, de funcionar.

Carla Trepal. Investigadora i artista. Qüestionari retornat el 8/ 5/ 2016.

Qui era per a tu Lilith?

Per a mi Lilith representa una dona que coneix el seu cos i està en contacte amb les seves emocions i necessitats, una dona amb una gran autoestima i confiança en ella mateixa. I tot això comença per reconèixer i acceptar la seva sexualitat femenina, disfrutant del plaer de la sexualitat i del cycle menstrual, el qual ens dóna una gran saviesa de nosaltres mateixes i de l'entorn on vivim. També ens entrega el poder de la intuïció, que és el poder de mirar cap endins i saber.

Què és *El tresor de Lilith*?

El tresor de Lilith és un conte que ens narra la meravella de la sexualitat femenina. A través de una història en la que Lilith és la protagonista. Amb unes imatges molt senzilles i a la vegada impactants, per explicar el plaer i el cycle menstrual. Per a nenes de 2 anys fins a les àvies. Perquè recordem que el nostre cos es una meravella i que la nostre sexualitat és preciosa, un conte per conèixer el cycle menstrual i entendre des de ben petites la dansa que ballarà en el nostre cos quan ens fem grans.

Com va sorgir el projecte?

El projecte d'escriure i autoeditar *El tresor de Lilith* va sorgir la primavera del 2012. Necessitava transmetre que una altre forma de veure i sentir la nostra sexualitat femenina era possible, i que era importantíssim que comencéssim a canviar la visió que teníem del nostre cycle menstrual. Que la sexualitat deixés de ser un tabú, que poguéssim acompanyar les nostres filles amb amor per la descoberta i curiositat que senten del seu cos.

Quina resposta ha tingut?

Ha sigut acollit amb la mateixa necessitat que jo sentia, amb moltes ganes per part dels pares, les mares, educadors i de qualsevol dona que sentia que la seva sexualitat i el cycle menstrual era un tabú i *algo* obscur a la seva vida. He sentit una rebuda molt gran, moltes ganes de fer-ho diferent, de no rebre la mateixa educació del silenci que nosaltres vam rebre, i no només a España, sinó que en qüestió de quatre anys ja ha sigut traduït a set llengües més, així que deixa palès que necessitàvem una altra forma de sentir el nostre cos de dona i de transmetre-ho als nostres fills.

Quina relació tenies amb el teu úter i com ha canviat després de realitzar els tallers?

Siempre he sido consciente de que existía, pero como una parte más de mi cuerpo, he mantenido una buena relación con mis ovarios, útero, mamas, vagina. La menstruación no ha sido un problema para mí, me he sentido bien con mi sexo. Pero los talleres han hecho que descubriera un universo nuevo, ha pasado de ser algo que estaba ahí, ha sido una parte de mi ser muy profunda y poderosa. Ha sido muy importante el espacio de seguridad, cuidado y respeto que se ha creado en los talleres. Es otra manera de aprender cosas importantes.

Com vivies el teu cicle menstrual i quins canvis ha aportat?

Como ya he escrito, mi ciclo menstrual lo vivía bien, aprendí intuitivamente las fluctuaciones que provocaba en mi estado de ánimo. Teníamos buena relación. Ahora ya hace algunos años que estoy en la menopausia, así que no sé cómo hubiera podido mejorar mi ciclo menstrual, pero el hecho de hacerme tan consciente de mi útero me hace sentir con mucha energía y me siento muy unida a la Luna y sus ciclos, los vivo con mucha intensidad y alegría.

Quines parts del teu cos desconexies i has integrat?

Ahora siento mi cuerpo muy presente, es como si antes fuera una carga y ahora al hacerse presente el útero, le he dado vida, y me permite disfrutar más. Sobre todo la relación de las hormonas con todo nuestro sistema sexual y reproductor, y he descubierto que todo el cuerpo está íntimamente relacionado, **el ser consciente** de todo esto me ha parecido muy importante.

Com ha influït en la teva sexualitat?

Se me ha hecho muy presente, ha tomado una importancia que casi tenía olvidada, y muy placentera. Me ha hecho plantearme algunos cambios y decisiones en mi vida, que no sé qué camino tomaran pero el hecho de caminarlo me hace sentir muy feliz.

Quina importància dónes ara al plaer en general, a la vida quotidiana?

Siempre me ha parecido importante disfrutar de la vida, pero ahora después de haber hecho todo el trabajo con el útero, se ha transformado en algo que sucede en cada minuto, me ha dado tanta seguridad en mi misma, que me he vuelto inocente (como los niños), así que lo disfruto TODO un montón, me encuentro muy bien conmigo misma, y veo que esta actitud también influye en mi entorno. Me gusta.

Quines eines poderoses creus que tota dona hauria de conèixer respecte el seu cos?

Creo que todas las mujeres tendríamos que conocer que lo más importante para nosotras es nuestra relación con nuestro útero, que nos hace ver el mundo de otra forma, nos enseña a querernos, a tomar distancia, a ser capaces de crear nuestra propia vida, nos hace sentir en paz con nosotras, a estar conectadas con el mundo exterior, a desarrollar nuestra creatividad e intuición. Tendría que ser una enseñanza obligatoria para todas las niñas, es algo que nos hace libres y por lo tanto felices, llenas de vida y sin algunas de las enfermedades que nos atormentan a las mujeres. Para mí ha sido de las mejores cosas que me han pasado en mi vida, porque además ha conseguido transformarme.

Laia Prat. Cantant i practicant de ioga. Qüestionari retornat el 16/09/2015

Com era abans la teva regla? A nivell físic i a nivell emocional?

Sempre ha estat dura, tant els dies previs com els dos primers de sagnat. Els dies previs perquè em sentia molt cansada i pesada físicament i tenia punxades als ovaris, malestar general i mal humor. A nivell emocional em sentia dèbil, incapaç d'enfrontar-me a moltes situacions (les quals gestionava bé la resta del mes), i a vegades irascible amb la meva parella.

I la resta del mes? Notaves les altres fases? De quina manera les vivies?

La resta del mes depenia molt de l'ovari i d'altres factors que encara no tinc del tot identificats, però en general els darrers dies de sagnat i primers del mes tenia molta energia i creativitat, i els de l'ovulació eren semblants als de regla però menys intensos.

Quina ha estat l'evolució del teu dolor menstrual?

Fa just un any (agost del 2014) va ser quan vaig tenir la primera regla sense cap tipus de dolor. Després encara n'ha vingut alguna de molesta, però ja no com abans. Ara noto molt que depèn de com he acabat l'última regla i de com de nerviosa he estat durant el mes que ve la següent, és com si et «sembressis» tu mateixa el següent cicle.

Què has fet per tal que això fos així?

Primer i molt important no voler acceptar que el dolor havia de ser per a sempre, negar-me a fer-ho. Les dones de la família en tenen molt, també, i es viu com a normal. Jo m'hi negava. I alhora, fer la pràctica del ioga *iyengar* adequat a les dones. Això ha estat durant 4 anys. Cal anar conduint el cos allà on ha d'anar tendint. I és un procés molt lent, de fet pot ser infinit. És semblant a unes espatlles tendents a caure endavant, has de recol·locar-les una i una altra vegada, perquè la seva tendència natural és una. Amb els ovaris és igual: cal fer entrar el còccix en totes les postures, i tenir-ne sempre consciència en moments més quotidians, com ara asseguda (mantenir l'esquena recta per evitar que l'espai entre melic i la vagina s'aixafi), etc. I el més important, perquè va molt més enllà de la postura, observant com els ovaris acullen situacions i persones desagradables, aprenent-se, i aprenent a relaxar-los també en situacions així.

De què t'has adonat pel camí?

Sobretot que tenen molta força les decisions internes fins i tot a l'hora d'enfrontar-se a una qüestió aparentment només física. I del poder de l'autocuració. I també que el mètode de ioga que practico té suports i especificitats per a múltiples dolors i molèsties físics.

Com creus que ens diuen que ha de ser la nostra sexualitat femenina? Com creus que és?

Quan amb 15 anys vaig anar al ginecòleg per primera vegada em va receptar pastilles anticonceptives per regularitzar el cicle. Per sort m'hi vaig negar. Crec que ens demanen que l'amaguem. Privadament no ens poden obligar o privar de res, però públicament ja és una altra cosa. De totes maneres, han canviat coses perquè les dones fa dues generacions no podien ni dir que estaven menstruants. Personalment ho expresso naturalment des de sempre, tant a la parella com al professor o professora de cant (a vegades encara els sorprèn) com als professors de ioga, que ho pregunten directament a cada classe perquè les dones amb el cicle practiquen diferentment. El que encara no s'entén gens és el caràcter cíclic del cicle (valgui la redundància) ni la seva influència en TOTES les nostres activitats i relacions socials. No es té en compte.

Quins creus que són els reptes més importants a nivell físic i emocional com a dones en aquesta societat?

Aquesta pregunta probablement hauria de respondre's molt més extensament, però bàsicament el respecte cap a una mateixa, l'acceptació primer personal i després social de les limitacions (i també moments de gran energia i creativitat), els cicles. En general és una societat patriarcal, i s'ha relacionat sempre el món emocional amb un món exclusivament femení. Crec que això ho patim unes i altres, ells perquè han de seguir un model masculí que també és molt exigent.

Quina ha estat la teva experiència en els cercles de dones?

La meua experiència en els cercles de dones és molt plena i gratificant. Per mi els cercles de dones donen molta força i alimenten l'ànima si es fan des del respecte, sense jerarquia i escoltant des del cor les emocions i els sentiments de les persones que els comparteixen. Tot allò que es comparteix, no es jutja ni es critica, ni va més enllà del propi cercle. Esdevenen una sèrie de sincronies i causalitats que només poden passar en aquests cercles on la creació i la màgia sempre hi són presents. Cada cercle és un petit gra de sorra per l'evolució de les dones i de la humanitat.

Com diu Jean Shinoda Bolen en el seu llibre *El nuevo movimiento global de las mujeres: construir círculos para transformar el mundo*, “La dona que s'adona del potencial de formar part d'un cercle de dones, que és capaç de donar recolzament i sostenir a les dones que hi participen perquè siguin sinceres amb elles mateixes, i amb la intenció de donar a llum un nou cercle, en crea un altre que avança cap al metafòric milionèsim cercle, que és el que inclina la cultura de *lo* patriarcal a *lo* igualitari, de la jerarquia a la col·laboració, i de la dominació a la interdependència”.

Els cercles són un esforç silenciós i evolutiu.

Un feminisme femení sagrat, una militància des del cor en el de les dones i les nenes.

Tota militant necessita aquest aliment per seguir funcionant.

Quan la militància és la teua missió amb sentit, divertida i generada amb amor, llavors també és obra del ànima.

Missió de servei, voluntària.

Treballant amb l'ànima.

És un cercle... quan l'amor està al centre d'una relació, on s'ha entrat voluntàriament i els sentiments, prioritats i valors de la persona tenen importància per l'altre, quan les confidències es guarden i no són motiu de crítiques i les vulnerabilitats no s'exploten. Quan es pot dir la veritat per molt dolorosa que sigui sobre un mateix o sobre els altres.

Què creus que han aportat a la teua vida?

Una altra manera de veure les coses, des del punt de vista femení sagrat, escoltant des del cor amb paciència, tolerància i compassió. Des de la col·laboració i no la competició. Sobretot, després de ser mare, he sentit una gran connexió amb la mare terra, la creació i la protecció de qualsevol ésser humà, animal o vegetal.

Què creus que hi has aportat tu?

Des del dia que m'ho van proposar, ho he sentit com una missió de servei des del més profund del meu cor, des de l'ànima. Jo aprenc cada vegada que en faig un i estic molt agraïda de poder-los fer.

Què és per a tu la benedicció mundial de l'úter?

Primer, explicaré què significa per a mi l'úter, que és el centre de poder i creació de la dona, d'on es poden crear bebès, però també idees i projectes. Tenint en compte això, per a mi la benedicció mundial de l'úter és un moment per honrar-lo, agrair-li tot el que ens dóna i també beneir-lo amb l'energia que ens arriba.

Què et va portar a fer-te *moon mother*?

Vaig sentir que havia de fer la formació després d'haver fet un taller del cicle menstrual i haver-me reconciliat amb la meva menstruació i la meva essència femenina. Va ser un cap de setmana molt bonic. Es respirava una energia preciosa i dolça, d'unió amb les altres dones i germanes (*moon sisters*) i increïblement poderós.

Quina ha estat la teva experiència com a conductora de benediccions?

Per a mi cada benedicció és especial, l'espero amb moltes ganes, i és un regal poder-la compartir en grup amb altres dones. Tot i que la condueixi, jo sóc una més del grup, i així m'agrada sentir-ho. Les dones en grup ens unim com les arrels dels arbres i compartim la nostra força. Quan acabem estem com regenerades i més fortes per continuar cadascuna en les dificultats del nostre dia a dia.

Virgínia Jöelle López Claressens. Ballarina i terapeuta en bioenergètica. Qüestionari retornat el 5/7/2015

En general, com tenim el cos en la nostra cultura i per què creus que això és així?

En general, penso que hi ha poca cultura del cos, i que la que hi ha està en un percentatge molt elevat enfocada a millorar l'aspecte físic i la imatge. Estem en una societat narcisista, regida per les aparences i pel consumisme. L'escolta interna del cos és quasi inexistent, i si existeix, sovint està distorsionada per l'“era espiritual” o el *new age* on el contacte del cos es resumeix en “eivar-se per sobre del cos”, com si el cos fes nosa pel creixement espiritual o *lo animal* fos poc desitjable per l'esperit. I bé, l'únic que tenim és el nostre cos, des que naixem fins que morim, en millors o pitjors condicions.

En l'intent de posar-nos per sobre de la naturalesa, com a éssers totpoderosos dominants, separarem el cos de la ment i ens convertim en “ments amb potes”. El cos, la ment i el cor queden desconnectats i, per tant, les accions deixen d'estar en harmonia amb la naturalesa d'ésser humà.

Per tal d'evitar el patiment i poder afrontar la vida diària el cos es va transformant. Podríem dir, per exemple, que d'un cos tendre, obert, suau i elàstic, com és el d'un nadó, passem a un cos dur, tancat, rígid i aspre. El cos adopta totes les formes possibles amb tal de sobreviure. Però no hem d'oblidar que totes les formes que adoptem no són més que un reflex de la ment, i que totes les formes possibles de caràcter no són més que un reflex del que ha viscut el cos.

I especialment a les dones, que tu veus de més a prop, a quines parts ens afecta més?

Jo pensava que afectaria més la seva sexualitat, concretament la pelvis, però per sorpresa meua, després de cinc anys de treball constant i regular amb grups de dones, em trobo moltes més dificultats a l'hora de treballar amb la zona del pit, és a dir, el cor i, per tant, tot el món emocional.

Com es tradueix això al cos emocional? Quin tipus d'emocions inhibeix i quines reforça?

En poques paraules: hi ha una divisió entre amor i sexe. La Dansa Oriental o Dansa del Ventre sovint reforça la sexualitat, perquè es basa en moviments de la pelvis, però quin tipus de sexualitat? Si movem l'energia sexual sense connectar-la amb el cor i les emocions, entrem en patrons aparentment molt femenins, però atenció, sovint de seducció, sofisticació i manipulació sibil·lina, que a dosis petites, pot reforçar l'autoestima, malauradament tant minvada de la dona, i donar una certa sensació de poder. Però a grans dosis i, per descomptat, dependrà de molts factors, amb el perill de caure en el que denominaré una “Promesa del Goig”: el cos és un reclam al gaudi mentre el cor es dissocia per no sentir.

Has conegut altres cultures on això sigui diferent? A què ho atribueixes?

No sóc una estudiosa de les cultures. La veritat és que en tinc prou amb entendre la meua. El que sí sé del cert és que depèn de l'atenció i de l'educació rebuda des del minut zero de la nostra vida. Està clar que el moviment o l'expressió corporal de cada cultura no és més que un mirall de com es viuen les emocions, si hi ha espai per a l'expressió o no. I, a vegades, no per trobar-nos moviments sensuals en una cultura voldrà dir que està permès sentir o expressar, sinó tot el contrari, és una via per poder alliberar l'energia estancada. Poder expressar les restriccions a través del cos ens manté amb salut. Una feminitat restringida pot donar pas a moviments molt restrictius o molt lliures. Sempre hi ha dos cares de la moneda, però sempre és UNA moneda.

Com pot ajudar la dansa a alliberar el cos i les emocions? Com hauria de ser el treball de la dansa per tal que fos profund?

El cos és un gran magatzem d'emocions. Tot, absolutament tot queda gravat. Una altra cosa és que no siguem capaços d'arribar-hi i d'enllaçar sensacions o emocions amb vivències o records. Dependrà del treball perceptiu, sensorial, motriu i emocional que cada persona porti amb si mateixa, dels coneixements i de les eines que tingui per treballar-ho. Quan moum el cos, automàticament moum les emocions. Per tant, per mi la dansa hauria de donar una mica d'espai al cos per autoexplorar-se i conèixer-se millor, i un sol camí, deixar-se anar i trobar la llibertat absoluta del cos i de la ment i, per tant, de l'esperit. La tècnica és important, perquè et dóna un vocabulari que et permet parlar amb el teu cos, però l'espai d'improvisació i creació et permet posar en marxa el teu món personal i únic i a desenvolupar-te com a ésser, et permet alliberar el teu cos.

Quina evolució has vist en les teves alumnes? Com reaccionen?

Tinc alumnes que arrel de ballar han canviat tota la seva vida, han trobat el seu espai en aquest món. Considero que és perquè han trobat una llibertat que havien perdut. Podria ser coincidència, però ho dubto per tot el que he descrit abans. La Dansa no és l'únic camí, però és el que jo he escollit. I quan veig aquest resultat només tinc ganes de continuar.

Què sents quant balles?

No sento, sóc.

1. 3. Entrevistes Capítol 3

Anna Álvarez-Errecalde. Artista i mare. Qüestionari retornat el 2/9/ 2015

Com vau decidir que la vostra filla i els vostres fills no anirien a l'escola?

Cuando nuestro hijo mayor tenía sólo unos meses aprendimos que tenía una condición neurológica que limitaba su desarrollo. Se nos dijo que su esperanza de vida sería de aproximadamente dos años. En ese momento supimos que no queríamos delegar sus cuidados en ningún tercero y aún menos dejarlo a manos de ninguna institución. La idea de escuela como parking o escuela como preparación para la vida no tenían sentido: Ni queríamos perder el precioso tiempo que podíamos compartir con nuestro hijo ni sentíamos que la escuela había llegado a prepararnos para la inmensa responsabilidad que nos tocaba.

Com ha estat el vostre recorregut com a família?

La vida de nuestro hijo ha sido en muchos aspectos una montaña rusa emocional. Hemos aprendido a tomar responsabilidades y también nos ha liberado porque cuando te enfrentas a una esperanza de vida tan corta, de pronto las prioridades cambian y ves con claridad qué es lo realmente importante. También tener un hijo que con serias dificultades pone empeño en vivir hace que aprendas que los límites son relativos y que no siempre apreciamos todas las facilidades con las que contamos.

Gracias a él nos liberamos de muchos condicionamientos. Hemos viajado en familia por trabajo y hemos conocido varios países y personas increíbles. Cuando nacieron nuestros otros hij@s, una niña que hoy tiene 10 años y un niño que ya tiene 6, decidimos continuar nuestra vida en familia sin interrupciones. Escolarizar no ha formado parte de nuestra decisión porque preferimos la libertad de nuestra convivencia con todo lo que conlleva. Son casi 16 años desde que iniciamos este camino y ha sido la experiencia más maravillosa de las muchas que hemos vivido.

Com és el vostre dia a dia?

No tenemos un plan rutinario más allá de las actividades que cada uno realiza (piano, violín, fútbol, arte, percusión, etc.). Cuando viajamos vamos mucho a museos y exposiciones. Si es posible aprovechamos a visitar a nuestras familias.

Actualmente vivimos en un huerto y si estamos en casa, pasamos mucho tiempo en la naturaleza. Una vez a la semana vamos a la biblioteca de la ciudad más cercana a buscar nuevos libros. La vida se encarga de darnos todo lo necesario para aprender: los niños han hecho voluntariado en un refugio de animales y en una residencia de personas mayores. Saben cómo son las plantas que

originan los alimentos que comemos y han visto partos y muertes de animales. Cada día aprecian los colores del cielo, una puesta de sol, las fases lunares, un hormiguero, lagartijas, gusanos...

Nuestra hija ha pedido participar en una excavación arqueológica. Le interesa mucho la historia. Las matemáticas, la geometría, se viven en la práctica: hacer una receta, un mueble hace que lo que aprendemos surja de la necesidad y se comprenda por la experiencia. Si no nos limitamos a lo que nos dicen que tenemos que mirar, el mundo es inmensamente grande y es una aventura enriquecedora descubrirlo por nosotros mismos.

Quina és la vostra actitud respecte el seu aprenentatge?

Nos comprometimos a seguir sus intereses. Buscar talleres, acompañarlos en búsquedas de cada cosa que preguntan y aprender juntos. Es un desafío integrarlos en las actividades diarias y explicar las cosas que sabemos cuando demuestran interés. A veces se tarda más en terminar una tarea, pero es mucho más gratificante cuando compartimos el entusiasmo. También nosotros aprendemos nuevas formas de mirar, nuevas preguntas, porque los niños y las niñas aportan la frescura y la espontaneidad que a veces nuestra vida adulta pierde con las exigencias de éxito y eficacia.

Sentiu que us falta l'escola?

Hasta hoy nunca la echamos en falta pero es bueno saber que está y que en el momento que la necesitemos podemos recurrir a ella.

Com és la vostra actitud respecte el currículum?

No estamos preocupados por seguir un currículum al pie de la letra. No nos interesa enseñar sino no entorpecer el aprendizaje autónomo que van haciendo los niños. La experiencia confirma que cuando hay interés todo se aprende. Nuestro compromiso radica en no matar la curiosidad, no juzgar o direccionar los intereses y permitir que sigan desarrollándose con la misma espontaneidad y fascinación que han tenido desde que abrieron los ojos al mundo.

I la tan temuda socialització?

Es una pregunta que responde a un estereotipo absurdo. Nuestros niños socializan más que si estuvieran escolarizados. Socializan con personas de distintas edades, de distintas culturas, en diversos ámbitos laborales (cuando hacen compras y recados) y educativos (en talleres y clases “extraescolares”). Socializan a todas horas. Viven el mundo porque justamente no están dentro del limitado perímetro de la escuela.

Com ha canviat el fet de viure al camp?

El campo nos ha enseñado a todos grandes lecciones de esfuerzo y perseverancia. Nos ha dado el disfrute infinito por las cosas que no tienen precio. Nos ha unido como familia y nos ha permitido tiempos de silencio para amar la lectura, permitirnos pensar y conocernos. Da lugar al aburrimiento y eso puede estimular la creatividad.

También nos ha ayudado a dar valor a cosas que en la ciudad damos por seguras. El campo nos ha permitido conectar con los ciclos de la vida.

Albània Castelblanque. Presidenta de l'associació Dona Llum. Qüestionari retornat el 31/ 07/ 2015

Com ha canviat la teva mirada des que vas arribar a Dona Llum respecte la maternitat?

Vaig arribar-hi abans de ser mare, així que crec que en el meu cas, si ha canviat la mirada ha estat per l'experiència de ser mare, més que de DONA LLUM. Però sobretot ha canviat en què jutjo molt menys a altres mares.

A què creus que es deu el gran increment de sòcies de l'entitat en els últims anys?

A què les xarxes socials permeten que ens coneguim moltes més persones.

Què creus que és el més difícil pel bon funcionament de l'entitat?

Aquí caldria especificar què vol dir "bon funcionament". Hi haurà qui considera que ja funciona bé, hi ha qui considera que hauria de funcionar millor. Crec que els factors limitants per a què arribi a un potencial molt major és la quantitat de voluntariat, que ha crescut, però estaria bé que fos més. I també una gestió més professional que permeti aquest major voluntariat. el perfil de les sòcies no ajuda, ja que és el sector de la població amb menys temps per dedicar. Quant a la gestió, s'està fent molta feina des de la junta, però no som professionals del tema i es nota. També hi ha força desconeixement sobre en què consisteix una associació.

Quines creus que són les principals barreres socials per què la maternitat sigui un plaer i no un dolor?

Buf, crec que hi ha persones més idònies per respondre aquesta pregunta. Suposo que la dificultat en la conciliació, el feminisme mal entès (segons el meu punt de vista) que masculinitza les dones... aquest tipus de coses. Les dones es troben molt desconnectades del seu cos, de la maternitat...

Com pot ajudar Dona Llum a les dones per tal que això sigui així?

DONA LLUM crec que facilita la connexió de les dones amb el seu propi cos, durant l'embaràs, sobretot el part, i potser una mica menys en el postpart, ara per ara. Considero que és una associació especialment empoderadora, que ajuda les dones a prendre consciència i responsabilitat sobre el seu procés fins al naixement del nadó. I també ajuda a què les dones es sentin capaces d'encarar altres aspectes com la lactància i la criança.

Quina feina falta per fer en l'àmbit on treballa l'entitat?

Quant al què, crec que falta més suport específic al part traumàtic, trobar la manera d'ajudar a gestionar queixes d'una manera més eficaç. També buscar la manera de requerir més informació assistencial per ajudar a que l'atenció al part a Catalunya sigui més transparent. Des de la meua visió, crec que calen més sinergies amb professionals, més espais d'entesa... tenir més veu a mitjans. També trobo molt interessant la incidència política.

Què et va portar a fer-te assessora de lactància? Per què creus que són importants?

Vaig fer-me assessora de lactància arrel de la meva experiència d'alletar, bonica i sense dificultats (però si amb dubtes), però moguda pel que veia al meu entorn: dubtes, problemes, pors, dificultats... Vaig pensar que amb la meva experiència positiva i, sobretot, amb la informació prèvia que havia recollit i que veia totalment indispensable per a començar amb èxit, calia un espai de trobada entre mares per tal que compartissin la informació i l'experiència d'alletar. Tot i que no era conscient que existien grups de suport ni formacions específiques, buscant informació per internet vaig descobrir que el que m'inquietava a mi era tot un moviment social de feia anys a Barcelona. I just per aquelles dates feien un curs. El termini havia acabat i les places estaven cobertes. Però vam aconseguir, una companya (amb les mateixes inquietuds que jo) de convèncer a la FEDECATA que ens agafessin per a fer al curs: que érem a molts quilòmetres de Barcelona i que aquí la gent necessitava aquest suport i nosaltres estàvem disposades a oferir-lo, però ens calia formació. I amb la condició de no tenir seient durant la formació (places esgotadíssimes) ens acceptaven la sol·licitud. Així vam començar a desplaçar-nos un parell de cops al mes a Barcelona amb un coixí sota el braç.

Les assessores de lactància són importants pel suport que donen i per la informació que transmeten, però no haurien de ser-ho. El que caldria és que tot l'entorn de la mare i el nadó normalitzés la lactància materna i la maternitat, i que el personal sanitari, des de les llevadores, pediatres, ginecòlegs, metges de capçalera i fins i tot farmacèutics... estiguessin al dia pel que fa a la lactància, tant com a norma biològica com per les dificultats que pot tenir.

Quines han estat les sorpreses positives des que vas començar?

Que és un món que mai s'acaba i que sempre em sorprèn: des de l'esperit de superació de les dones a la importància que té la lactància a nivell de salut i de desenvolupament, de com de fantàstica és la natura amb tot el que té previst, i que si interferim en el que hauria de ser el normal biològicament i fisiològicament, sempre podem redirigir les nostres accions.

Què ha estat el més difícil?

Acceptar que malgrat l'evidència científica que la lactància aterna és el natural i que per tant, la lactància artificial està molt per sota, el personal sanitari no vetlli per a fer-ne una promoció real i protegir-la.

Quines creus que són les principals barreres socials per què el puerperi -i en concret la lactància- sigui un plaer i no un dolor?

Que la nostra societat és molt patriarcal i ens hem cregut que les dones hem de ser igual que els homes per tenir igualtat. I no: les dones som diferents perquè som capaces de donar vida, i això és el més important per a la nostra societat. Fins que no es protegeixi la maternitat com a valor únic i prioritari, d'incalculable valor per les repercussions positives que té (a tots nivells!), el puerperi i la lactància continuaran tenint connotacions negatives de dificultat, d'esclavitud...

Com pot ajudar un bon acompanyament i com hauria de ser?

Un bon acompanyament ha de ser això: un acompanyar en les decisions que prengui la mare-família. Res d'imposar. Res d'aconsellar. Res de sentir-se decebuda. En el cas de l'assessora de lactància, aquesta té una formació que li permet donar informació a la dona per tal que la seva decisió sigui informada i per tant lliure. L'assessora ha de saber escoltar i saber derivar si no sap respondre als dubtes de la mare. L'assessora ha de saber empatitzar i ha de validar els sentiments de la mare.

Què és per a tu la ginecologia?

La ginecología es la medicina de las mujeres. Se trata de una rama de la medicina muy antigua, que cuida los aspectos sexuales y reproductivos de la salud femenina desde la menarquia hasta el climaterio. Antes eran sobre todo mujeres que se ocupaban de la salud de sus similares: las comadronas, las parteras, las comadres, las hierberas, quizás por sintonía, por similitud, por empatía, por experiencia, por tradición, por transmisión. Después de unas cuantas décadas en donde el modelo tecnocrático (basado en la tecnología y el principio de cuerpo/máquina) ha intentado cambiar la lógica de la medicina de las mujeres, ellas mismas vuelven a buscar una forma de cuidarse más armoniosa con los ciclos de la naturaleza y de la vida-muerte-vida. La ginecología es, como toda la medicina, una ciencia en evolución y cada vez más necesita nuevos elementos para explicar las enfermedades. La psicología, la sociología, la nutrición, el psicoanálisis transgeneracional, la genética y la epigenética, la relación entre hormonas-sistema nervioso- sistema inmunitario: todas estas disciplinas tienen algo importante que decir sobre las enfermedades que aquejan a las mujeres. Una ginecología moderna no puede prescindir de ellas para ser eficaz en su ambición de curar a mujeres enfermas.

Què et va portar a dedicar-t'hi?

Desde niña me encantó la idea de trabajar en contacto con el nacimiento. Si hubiera sabido que la figura profesional más involucrada en la fisiología del nacimiento y en su tradición era la comadrona, habría sido comadrona. Sin embargo en mi familia siempre se admiró y respetó mucho la profesión del médico, yo misma en mi infancia pasé muchos días ingresada en hospitales y debo mucho al trabajo de los médicos. Todo ello me llevó a elegir la ginecología sin tener, de verdad, muchas otras opciones alternativas. Puedo decir que estudié medicina para ser ginecóloga.

Quines han estat les sorpreses positives des que vas començar?

Muchísimas! Lo mejor es ver cómo estamos construidas por dentro: una maravilla. Como todo nuestro cuerpo está pensado para gestar la vida y abrirse para darle la luz. También estamos construidas para experimentar el placer pleno y hasta el fin de nuestros días. Una bella sorpresa fue entender cómo nos relacionamos con los seres vivos que nos habitan (virus, bacterias, hongos) y cómo en esta relación dinámica se constituye la salud. El desarrollo del ser humano desde la concepción es asombroso y llegar a entender cómo la placenta fetal coordina y dirige las funciones de los órganos maternos a servicio del crecimiento de su hijo, es formidable. Por el momento la ginecología “oficial” tiene escasas herramientas de ayuda para las mujeres: antibióticos, hormonas

artificiales, analgésicos, quimioterapia en caso de cáncer y poco más. Sin embargo junto con la cirugía, si bien utilizados pueden salvar la vida de una mujer, de un niño o mejorar sus dolencias. La integración con otras medicinas como la homeopatía, la acupuntura, la fitoterapia y los cambios de vida que incluyen la alimentación, el movimiento, el juego, los afectos, llegará a hacer de la ginecología una medicina mucho más efectiva y capaz de responder a las necesidades de las mujeres.

Què ha estat el més difícil?

Darme cuenta que, así como pueden dar hijos y goce, los órganos genitales (incluidas las mamas) pueden dar la muerte a una mujer. Ha sido difícil aceptar que los conocimientos oficiales aprendidos en la universidad no llegan a explicar todo el sufrimiento relacionado con la salud sexual y reproductiva y por ellos ha sido complicado y a veces desafiante (hacia mi mismo prejuicios y hacia los demás compañeros) integrar otros modelos de salud, con el riesgo de caer en la charlatanería (que hay mucha en el mundo de la medicina natural). También ha sido duro ver como las mujeres se someten a tratamientos agresivos, a partos medicalizados y anestesiados, sin preguntarse si está bien o está mal.

Quin creus que hauria de ser el paper del/a ginecòleg/a al llarg de la vida de la dona?

Es el médico que ofrece información sobre el cuerpo femenino, que resuelve las dudas que tiene sobre el cuerpo masculino, que cuenta a sus pacientes lo que sus madres no pudieron explicarle (sobre todo alrededor de la sexualidad), que en cada revisión le invita a hacer un repaso sobre su calidad de vida en sus diferentes aspectos, que cuida de los embarazos (aunque su real función en el ámbito obstétrico es ocuparse de la patología), que le ayuda a hacer las paces con los cambios y los síntomas propios de las etapas de cambio (menarquia, partos, puerperios, menopausia, climaterio).

Quin paper creus que hauria de tenir concretament en l'etapa de la maternitat?

Como dije, el médico ginecólogo se ocupa de las complicaciones del embarazo. Sin embargo, hay mujeres (y/o maridos) que sienten más seguridad si del control del embarazo se encarga un médico. Hay que respetarlo y entonces intentar no ver patología donde no hay (cosa que resulta muy tentadora!). Creo que el trabajo del ginecólogo con la maternidad viene mucho antes que la mujer se quede embarazada. En las revisiones, desde que la mujer es joven puede hacer que conozca su cuerpo, lo acepte, se maraville y confíe en su capacidad de crear vida y placer.

Què et va portar a crear un grup de suport a la lactància? Per què creus que són importants?

El que em va portar a crear un grup de suport va ser passar pel procés de ser mare. Ara no era professional, simplement era una mare que vivia en un poble on no hi havia cap grup que donés suport a les mares per a qualsevol dubte, no només per a l'alletament. Vaig passar el meu puerperi tota sola, molt i molt sola, ja que com que era llevadora sembla que ningú amb nadons volia parlar amb mi, com que ja ho sabia tot!

En aquell moment, l'únic grup de suport a l'alletament més proper on jo vivia era a 40 minuts. Impossibile accedir-hi setmanalment amb un nadó tan petit. Qui ho ha passat sap de què parlo. Així que em vaig decidir a crear un grup de suport, perquè l'alletament es l'arrel de tot, és el nexa, el cordó, és tot el que tu i el teu nadó sou durant uns quants de mesos (per no dir anys, però ja després es un altre rotllo). És l'essència del tàndem mare i criatura, i actualment en la nostra societat hi ha una gran desconexió d'aquest tema. Les mares necessiten veure altres nens mamant, veure altres mares donant el pit i parlant tranquil·lament a la vegada, necessiten veure i sentir que allò que fan no és un tabú ni una vergonya, al contrari, el que fan dona vida. Encara diria més, el que fan és la vida. Com hem pogut tenir els ulls tancats tants anys a la vida? Com es pot viure sense saber que allò és l'arrel de tot? Com hem pogut tractar l'alletament com pornografia? Com ens hem deixat treure allò que som? Preguntes i més preguntes que mai m'havia fet, ni tan sols estudiant per ser llevadora, ara ho estava vivint, ara estava aprenent, ara era el moment.

I mans a l'obra, a crear un grup. No el vaig poder muntar al meu propi poble perquè era molt petit, i tenir una bona aflluència de mares i el fer-se conèixer era un objectiu que teníem en ment. El vàrem muntar dues mares, i encara avui aquesta altra mare el porta endavant. Ara sí, al nostre petit poble, ara ja té un nom, i ara estigui on estigui vindran a veure'ns. Això m'alegra moltíssim, ja que la gent dels pobles petits sempre han de fer-ho tot als grans. I la gent dels pobles també s'ho mereix, tenir-ho al costat de casa, perquè de mares n'hi ha a tot arreu, encara que menys. Penso que hi hauria d'haver un grup a cada poble, és molt necessari.

A les dones ens han fet creure que no hi som, que el que fem no és important i que som fàcilment reemplaçables per un làtex i unes pólvores fetes al laboratori. I això no és cert, les dones som imprescindibles per a la criança saludable dels infants del món, d'un món ple d'amor i sense judicis, així que és molt important que les dones es reuneixin, sobretot en el puerperi, on tots els porus de la dona estan plens d'endorfines, prolactines i oxitocines i exhala amor per allà on passa. Aquest és el

moment per retrobar l'autoestima i fer que la seva part instintiva i intuïtiva que havien deixat a un costat torni, i qui millor per recordar que són tot això, les pròpies dones.

Aleshores, quan vaig ser mare per segona vegada, vivia en un altre poble, així que vaig decidir crear un grup en aquest poble mateix. Palamós ja era més gran i encara, tot i haver-hi l'hospital i el CAP, hi havia moltes mares que quedaven penjades, sense saber on anar i amb la necessitat de compartir aquell moment, sense sentir-se observades pel *profe* sanitari que les podia jutjar. És important per això que no tot estigui centralitzat al voltant dels professionals, és per això que són tan importants les mares assessores en lactància, i encara més important que puguin comptar amb un suport professional per si fes falta.

L'alletament és una excusa per fer grups de mares, que es coneguin, que s'ajudin, que creïn un vincle d'estar passant per la mateixa experiència, sense judicis, podent parlar i dir el que senten. No hi ha ningú al món que et pugui ajudar més que algú que estigui passant exactament per la mateixa situació. A la llarga, aquestes mares continuen veient-se, fan els seus grups i creixen amb els seus nadons i amb els de les altres mares.

Quines han estat les sorpreses positives des que va començar?

Cada sessió és una sorpresa, sempre s'aprèn molt de les mares i els petits. Personalment tinc moltes idees al cap que em van i vénen contínuament, i amb elles intento aprendre a escoltar i escoltar el màxim, encara que la ment em va massa de pressa volent dir allò que crec que els pot ajudar, i m'enredo de mala manera.

El que em sorprèn de tots els grups és com mares que no s'havien vist mai, mares que no haguessin anat mai de copes juntes, o que no haurien sigut amigues en altres situacions, aquesta en concret molts cops les uneix de per vida, és meravellós el que poden arribar a fer els petits.

També em sorprèn l'amor incondicional que es respira entre mares. És únic, estar amb elles, formar part d'aquests grups és pura comprensió i amor envers els petits i les altres. Arriben els primers dies amb milions de pors, desconfiances, sense autoestima, destruïdes com a dones treballadores i afanyoses per estar guapes i dins la societat. Aquest paper ja no els val, el petit l'ha tirat per terra aquell castell, i mica en mica, amb el suport de totes i la guia fidel del seu nadó, van tornant a créixer, tornen a construir un nou castell, a escriure una nova novel·la, a crear. Aquest cop no serà igual: ara són encara molt més poderoses. Passa el temps i ja s'han obert com una flor a les altres, ja

no tenen por i se senten confiades i fortes per poder ajudar a les demés, aconsellen a qui vol sentir i se senten com el que són, deesses amb una criatura en braços.

Què ha estat el més difícil?

Superficialment, el més difícil per a mi ha sigut poder compaginar la meva família i anar al grup amb els meus dos fills. No ha pogut ser, ja que el meu primer fill ja no vol estar assegut dues hores veient mares, vol sortir, entrar, tafanejar, etc. i m'ha sigut impossible poder venir amb tots dos al grup.

Per altra banda, una mica més en profunditat, per a mi el més difícil és transmetre el sentiment de dona i de mare a les altres mares. És a dir, transmetre *lo* poderoses que som, meravelloses, belles, estupendes i vitals que som les dones, i sobretot en el moment que som mares. Encara sento moltes d'elles venir al grup i dir: "Jo no treballo i hi hauria de fer alguna cosa, jo "només" estic amb el meu fill". Aquest pensament social ha de desaparèixer i fer veure a les mares que si no estan treballant per rebre un sou i marxar a casa, NO! Estan vetllant i criant els seus fills amb amor, perquè aquests visquin una vida plena i facin que el món sigui un lloc meravellós. Això és molt més important que totes les feines del món. Es fa difícil transmetre a totes elles que el seu fill ha vingut a despertar el poder del femení, estan en el moment més *dona* de tota la seva vida. Acaben de parir, donen el pit, i és un gran moment per ajudar-les a escoltar la seva dona salvatge i comunicar-se amb ella, per així establir un vincle amb el seu fill i l'univers, i omplir-se de goig com a éssers infinits. Potser demano molt, però l'evolució és on ens porta, i això és el que toca ara.

Quines creus que són les principals barreres socials perquè el puerperi- i en concret la lactància- sigui un plaer i no un dolor?

La principal barrera davant la lactància materna es la pròpia dona, que ha sentit durant molts i molts anys que ella no valia res i no servia ni tan sols pel que estava dissenyada físicament. Amb el temps ens ho vam creure tant que hem sigut nosaltres mateixes que hem ajudat a mantenir aquest pensament, i assegurar-nos que no es perdés fent creure a totes, sobretot a aquelles que ho volien intentar, que donar el pit o parir no ho podíem fer tranquil·lament i d'una forma plaent, que havíem de sofrir, perquè el pecat original era nostre i així ens ho feien pagar. Avui en dia la majoria de gent del nostre voltant diu no creure en un Déu catòlic ni cristià, però el seu llegat encara avui dia ens continua fent molt de mal a les dones.

Les mares, les sogres, les tietes, les amigues... totes ens tiren enrere quan volem provar a fer allò que la nostra dona salvatge ens crida que fem; Tu no ens saps nena, escolta'ns a nosaltres, tu no ho

pots saber el que és millor per a tu i per al teu fill! I aquest missatge va calant com aigua sobre la sorra, i ens fa oblidar que el veritable poder és dins nostre. Però tot i així hi ha nadons que lluiten per recuperar la mare perduda i ho fan tan i tan bé que la mare torna, i encara amb molta més força.

Com pot ajudar un bon acompanyament i com hauria de ser?

Un bon acompanyament és aquell que no fa judicis, que no critica, que simplement escolta des del cor i amb el cor a la mà respon el que el seu interior li dicta.

Quan una mare s'obre al grup, explica tot el que l'angoixa, les seves pors, les seves experiències i plora amb el seu nadó en braços. I totes les altres escolten callades amb la mirada fixa i el cor en un puny. I una s'apropa, fa una abraçada o simplement una mirada de comprensió. Aleshores és que estem acompanyant bé. Potser podràs ajudar-la que doni el pit, potser no, i no tornarà mai més. És igual, en aquell moment l'has ajudat i estic segura que t'ho agrairà sempre.

És per això que crec que el millor acompanyament és entre mares, entre dones, l'altra gent podrà tenir els coneixements extrets de llibres, però la vivència és el més important, sinó mai no ho podràs empatitzar.

Judith Guirado. Doula i assessora de lactància. Qüestionari retornat l' 11/08/2015

Què et va portar a fer-te doula?

Em va portar a fer-me doula la vocació de servei i el meu desig profund d'acompanyar d'altres dones en les seves vivències de maternitat. Amb les meves maternitats vaig adonar-me de la importància de viure-les acompanyades i de no sentir-me sola.

La maternitat ha estat per a mi tremendament reveladora i sanadora. He descobert en mi punts forts i febles que desconeixia. M'he reconnectat amb el meu propòsit de vida. Aquesta descoberta m'ha portat a seguir el meu camí i dedicar-me amb cos i ànima a l'acompanyament.

Quines han estat les sorpreses positives des que vas començar?

Cada acompanyament és un intens aprenentatge. Em sorprèn sempre en positiu el *feedback* que hi ha amb les mares. És increïble la connexió que es pot establir entre dues dones que no s'han vist mai fins aquell moment, com les dones som capaces de sintonitzar entre nosaltres seguint aquell fil invisible que ens uneix i ens ha unit al llarg dels temps. Quan ens ajuntem, l'oxitocina es dispara i és una sensació increïble que t'omple de vida i esperança. Sempre em sorprèn gratament l'esperit de superació i lluita de les dones, especialment quan són mares. M'emociona, cada dia és un regal. Acompanyar és un privilegi.

Què ha estat el més difícil?

El més difícil sempre és saber estar a l'alçada del que aquella mare en concret necessita. Saber estar és un art que vol pràctica, tècnica i un punt de talent (o dos, jeje). L'empatia és fonamental, calen grans dosis d'empatia. Però sobretot treballar l'assertivitat i el respecte (el no-judici). Saber estar és un art que vol pràctica, tècnica i un punt de talent (o dos, jeje). I això és un exercici continu que s'ha de fer des de la consciència.

Des del meu punt de vista, penso que una persona que acompanya d'altres persones en un moment de la seva vida, en aquest cas la maternitat, ha d'estar disposada a treballar-se molt a si mateixa, interrogar-se, buscar els seus límits, els seus temors... estimar-se i créixer constantment. Això no és gens fàcil, però la vida et brinda moltes ocasions que només cal saber aprofitar. Obrir tots els sentits, viure l'experiència i agrair l'oportunitat.

Acompanyar és una de les feines més difícils que he fet mai. També la més gratificant. També ha estat molt difícil el gir professional que he donat. És tot un procés de canvi profund, el canvi més important que he fet a la meua vida.

Quines creus que són les principals barreres socials perquè la maternitat sigui un plaer i no un dolor?

N'hi ha moltes i variades però destacaria:

- * L'educació que hem rebut basada en el sentiment de culpa. Ens han educat per complaure als demés per sobre de nosaltres mateixes i això ens genera grans dosis de culpa.
- * També les exigències socials de perfecció associades a la maternitat. La cerca d'aquesta perfecció ens porta a l'angoixa, a l'estrès i a més culpa.

El judici continuat a la que estem sotmeses les mares pel nostre entorn més immediat i la falta de respecte.

- * El poc valor social que es dóna a la criança.
- * El desconeixement que tenim sobre nosaltres mateixes com a éssers individuals, plens, amb anhels, desitjos, virtuts i defecte no ajuda gaire... ens condueix fàcilment a no saber què desitgem realment, i a no saber demanar-ho. La falta d'empoderament.
- * No som conscients del nostre poder i la societat s'ha encarregat durant molt temps de fer que així sigui. Si realment en fóssim conscients la revolució seria absoluta. Una dona que se sap dona no té límits.
- * L'herència del feminisme amb visió masculina que va ser útil en un determinat moment però que, al meu entendre, ha quedat superada. Moltes de les barreres socials actuals es van construir en aquell moment.
- * Estem vivint una etapa de dona feminista i femenina que busca el seu lloc al món com a dona, amb tots els seus matisos i color. El canvi ha començat ;)

Com pot ajudar un bon acompanyament i com hauria de ser?

Un bon acompanyament s'hauria de poder fer amb discreció, humilitat i respecte absolut cap a l'altre (no només a les seves idees i decisions sinó també al seu cos, els seus sentiments, emocions, vivències, la seva intimitat i el seu entorn). El respecte és quelcom més profund. Entenc que és quan els sentiments, els pensaments i les paraules van alineades en el no-judici fins al punt que allò que estàs vivint no suposa un conflicte per a tu i per tant pots, simplement, estar. Per això pot ser difícil...

Acompanyar és presència. Un bon acompanyament aporta molt més del que puguem pressuposar. A cada persona li aportarà coses diferents però, sobretot, la majoria de persones que ens hem sentit ben acompanyades en algun moment especial expliquem que ens hem sentit tranquil·les, segures, estimades i això ens ha permès deixar-nos anar, escoltar-nos, sentir i trobar en nosaltres mateixes just els recursos que necessitàvem (força, templança, il·lusió, ànims, etc.)

Què et va portar a especialitzar-te en psicologia perinatal?

'una banda, la meua pròpia experiència amb la maternitat. Els embarassos, parts, puerperis i la criaça dels meus dos fills han estat i són de les experiències més potents i transformadores que he viscut. M'han donat la oportunitat de renéixer com a dona, mare, parella i professional. De l'altra, treballava de psicoterapeuta d'adults en format individual i de parella, i em trobava amb moltes persones amb carències emocionals que venien de molt lluny. Vaig anar veient la necessitat d'atendre les persones des de l'inici de la vida.

Especialitzar-me en Psicologia Perinatal m'oferia l'oportunitat de treballar a nivell de prevenció, ajudant dones i homes a reflexionar sobre com volien exercir la seva maternitat i paternitat, tenint cura del procés de gestació, comunicació amb la parella i amb el nadó des de l'úter, vivint els parts i naixements de forma confiada i conscient, acompanyant el puerperi i la criaça dels primers anys, així com intervenir en situacions de dificultat.

Quan pot ser útil la intervenció d'un professional de la psicologia en el procés de maternitat?

En situacions d'ansietat prenatal, depressió postpart, part traumàtic (cesària), dificultats en el vincle amb el nadó i/o en l'adaptació a la maternitat/paternitat, dol gestacional i perinatal, problemes amb la parella a causa de la nova situació o bé en qualsevol moment que la persona decideixi que vol un acompanyament psicoterapèutic a la maternitat/paternitat.

Com creus que estan vivint les mares a nivell emocional la tendència de la criaça amb vincle?

Darrerament m'estan arribant a consulta moltes parelles amb problemes arran de l'arribada d'un fill. Algunes mares, molt informades i documentades, porten a la pràctica la criaça amb vincle, però ho viuen d'una manera molt exigent i estan francament esgotades. Això també té conseqüències a nivell de parella. Una opció de criaça que, des del meu punt de vista hauria de sorgir del plaer, s'acaba convertint en un desgast. Les dones pateixen el pes d'un model molt exigent. Cal ser una mare sempre disponible, a més a més treballar remuneradament, tenir aficions, estar per la parella, estar atractiva, no oblidar les amigues, la família, mantenir la casa... i això és, impossible. El que fem llavors és un treball de tractar que s'escoltin a si mateixes i als seus propis desitjos, més enllà de la imatge del que haurien de ser. Desafortunadament, la societat que tenim no les acompanya en aquest estil de criaça, i acaben patint-ho elles i, de retruc, els infants i les parelles.

Quines han estat per a tu les majors sorpreses positives de la maternitat?

Des de l'embaràs, vaig sentir una gran pujada de l'autoestima. Sentia una gran seguretat en mi mateixa, i m'agradava, físicament. Em sentia la mar de guapa. Deixava enrere la nena que havia d'agradar a tothom, per passar a ser una dona que havia de cuidar el seu cadell i deixar-se de tonteries. Amb el part i els mesos post-part, destacaria l'apoderament com a dona. Haver sigut capaç de parir una nena de dins meu i alletar-la i saber com tenir-ne cura, com si ho hagués fet tota la vida. La força i energia que sentia.

Més tard, m'han sorprès les connexions que s'han creat amb altres dones a través de la meva filla. Si no l'hagués tingut, no s'haguessin donat. Crec que, a les dones, en general, la maternitat ens toca un punt molt visceral que crea molta complicitat entre nosaltres (tinguis o no tinguis fills). A més, és una complicitat intergeneracional. I finalment, diria que la relació amb la meva filla. L'amor infinit.

Què ha estat el més difícil?

Per una banda, haver de renunciar a coses que feia abans de tenir-la. La llibertat de poder anar amunt i avall amb total independència, sortir a les nits, improvisar el dia a dia... en definitiva, el fet de no pensar només en mi mateixa, sinó pensar des d'ella. I per altra banda, la relació amb la parella. El distanciament que sovint sembla irreparable.

Quines creus que són les principals barreres socials perquè la maternitat sigui un plaer i no un dolor?

El discurs social que hi ha, que els fills són una càrrega molt més que una alegria o una bona experiència. Que renunciïs a molt, que és quelcom feixuc, etc. Entenc que els horaris laborals i les presses d'avui en dia tampoc faciliten poder gaudir de la maternitat amb calma. També la individualització de la societat, és a dir, haver d'educar el teu fill, sola (i/o amb la parella) dins de quatre parets, sense gaire vida comunitària.

Com hi has fet front? Quines solucions has trobat?

Nosaltres vam anar a viure en un entorn rural, molt favorable per a tenir fills. On poden córrer i fer la seva sense necessitat de vigilar-los i limitar-los constantment. Treballem a casa, així que els nostres horaris són totalment flexibles i ens permeten gaudir de qualsevol moment amb calma i amb temps. Per altra banda, ens hem ajuntat amb algunes famílies (amb nanos de la mateixa edat) per poder compartir l'experiència de la criança.

Com ha estat la relació amb la teva professió des que ets mare? Quins avantatges i inconvenients creus que té en relació a d'altres?

Treballem a casa, així que els horaris són totalment flexibles. Per una banda és una gran avantatge. Ens dividim el dia amb el meu company per tal de repartir equitativament el treball a l'hort amb el treball de criança. Això crea un escenari d'igualtat entre els dos molt important. A més m'ha permès fer lactància a demanda fins encara ara.

Per altra banda, en el meu cas, la professió ha passat en un segon pla molt clar respecte la criança. Així que sovint (per obligació moral, per voluntat o per inèrcia), sóc jo la que renuncio a hores de treball professional vers a les hores d'estar amb la nena (i no el meu company). Així que aquest escenari d'igualtat, en la pràctica del dia a dia, s'acaba decantant. Aquesta ha sigut una lluita que he viscut de manera força feixuga.

Un altre gran avantatge, en treballar en un hort, és que la nena està creixent fent un aprenentatge d'un ofici, d'uns valors i d'un paisatge molt concrets. És un entorn que li permet *mamar* els cicles naturals de la vida, els temps, la constància, el respecte per la natura, l'espai i la llibertat de moviment que té, que li toqui l'aire i el sol a diari, el contacte amb els animals... poder integrar la maternitat i la professió és un gran avantatge per les rutines diàries i la logística que sovint, quan tens fills, es torna una mica més complexa.

Què et va portar a especialitzar-te amb el tema de la maternitat, dins de l'antropologia?

El meu primer embaràs va coincidir amb l'oportunitat de preparar un curs, de crèdits de lliure elecció, per a la Universitat de Barcelona. S'oferia la possibilitat de dissenyar nous cursos en ciències socials i ja que jo estava, a nivell personal, investigant i cercant informació sobre la maternitat, vaig aprofitar per visualitzar un curs on es donessin eines per apropar-se al món de la reproducció des d'una vessant antropològica. L'objectiu va ser plasmar com s'ha viscut la concepció, l'embaràs, el part, la lactància, la son i la criança a diferents pobles del món. El que havia de ser un curs d'un any, gràcies a què va tenir molt bona acceptació, va acabar repetint-se durant varis anys.

Quines han estat les sorpreses més grates des de que vas començar?

El que trobo més interessant en tots aquests anys de recerca és el fet de trobar-me que, tot i que l'ésser humà encara es únic en la seva espècie i es regeix per uns fonaments universals (assegurar la supervivència, nodrir-se, tenir cura de no caure malalt, cuidar dels seus iguals, etc.) desplega un gran ventall de possibilitats a l'hora de comprendre i resoldre la seva maternitat. Un dels aspectes més nous que he trobat a nivell personal ha estat descobrir el gran pes que tant en la nostra cultura europea ancestral com en societats africanes i asiàtiques s'ha donat al moment de la concepció o l'art de concebre. Em refereixo a què en unes èpoques, que van més enllà del Paleolític i el Neolític, en presència encara de grecs i romans, la humanitat no tenia cap certesa sobre quina era l'explicació de com els éssers humans reproduïen la seva espècie. Per a la majoria, era la força de la naturalesa, principalment les muntanyes i les coves (que eren les reencarnacions físiques de les deesses) les protagonistes del fenomen, mentre que en d'altres cultures ha predominat l'explicació més espiritual, que ve a dir que són els esperits que, cansats de viure una vida eterna, entren en el cos de les dones i engendren fills.

També ha estat molt interessant veure múltiples maneres en què s'ha entès la figura paterna en el paper de la reproducció. Al respecte cal comentar que durant molts segles i en molts llocs del món, el líquid seminal del home no ha tingut cap funció fisiològica, sinó que s'ha vist com un ornament purament estètic. No serà fins a l'arribada dels filòsofs grecs (Galè, Aristòtil) que es començarà a donar explicacions tan inversemblants com que el nadó s'engendra en el semen del pare i d'allà es diposita en el cos de la dona perquè pugui créixer.

Què ha estat el més difícil del teu recorregut?

El més difícil ha estat no poder plasmar tot el volum d'informació sostretes d'etnografies i etnologies riquíssimes amb la contrastació empírica o de treball de camp. En segles precedents, la ciència antropològica i etnològica basava les seves afirmacions arrel de la informació que obtenia de viatges i expedicions realitzades a pobles llunyans i exòtics. Avui en dia aquest procediment és molt més difícil, i això fa que l'antropologia cerqui les seves informacions en base a aquests estudis del passat, i li sigui molt complicat contrastar-ho realitzant treball de camp a les zones estudiades. Una altra de les dificultats ha estat el treballar sola i no fer-ho en equip.

Què creus que pot aportar l'antropologia a la visió de la maternitat d'aquí i d'avui?

El que trobo més rellevant del que pot aportar l'antropologia, en termes generals a altres disciplines socials, és la riquesa en la diversitat de patrons culturals que ofereix. Un mateix fenomen, vist des de la perspectiva d'un grup humà o un altre, adquireix diferents connotacions, i és la diversitat en aquest fer i sentir el que aporta una visió holística dels fenòmens que ens envolten. En el camp de la maternitat és molt ric poder amarar-se, aprendre i comparar allò que té amb el que fan d'altres pobles. I més si tenim present que en aquest món globalitzat on vivim, i on els fluxos de migració són cada cop més evidents, conèixer de quina manera els pobles que ja convivim junts responem culturalment al factor de néixer ens permet eixamplar els nostres criteris i treure'ns de sobre alguns prejudicis.

Què creus que ens priva culturalment de gaudir de l'embaràs, del part, de la lactància i de la criança com a un plaer?

Ja fa molts segles, potser des de l'arribada de la ciència com un element inqüestionable, que el factor de néixer va deixar de veure's com un fenomen natural, on el cos de la dona estava preparat fisiològica i anatòmicament per engendrar una criatura i realitzar-ne el part. L'arribada de professionals especialitzats en la matèria (primers obstetres) així com la creació de centres sanitaris que s'especialitzaven en curar a la població va fer que tot el llegat de coneixement respecte a l'embaràs i la criança d'una societat quedés relegat a les mans d'uns especialistes que eren qui entenien en la *matèria*. Fruit d'aquesta desposseïció, l'embaràs i l'infantament d'un nadó van començar a ser contemplats com una malaltia on era el professional qui salvaguardava la seva bona consecució. Penso que avui en dia gaudir d'aquests aspectes maternals són difícils en tant van molt lligats a la pèrdua d'aquest empoderament i seguretat que en èpoques anteriors s'havia mantingut de manera més naturalitzada.

Aspectes com el treball assalariat (que separa els adults dels nens) i la pèrdua de la comunitat col·lectiva (on tota la comunitat era responsable de la criança d'un infant) són altres factors que han gravat enormement la possibilitat de gaudir la maternitat d'una manera plena.

Lúa Català. Pediatra. Qüestionari retornat el 19/06/2015

Què és per a tu la pediatria? Quin és el paper del/a pediatre/a per a tu?

La pediatria és l'exercici d'un assessorament en la salut holística del nen. Els pediatres, com dic al meu llibre, no estan per sobre dels pacients ni han d'exercir des del paternalisme, que és el que sol fer-se habitualment i s'ha fet històricament. Som professionals que tenim experiència i coneixements per a donar una mirada externa i objectiva a situacions on sovint està implicada tota la família. Hem de respectar sempre la llibertat dels pacients i posar-nos en un nivell de respecte on informem del que percebem, però deixem sempre l'última paraula als pacients o pares dels pacients. I sobretot, el que jo faig és intentar que la gent es faci conscient de la seva responsabilitat en la seva salut, enviar el missatge que el poder autocuratiu està dins de cada persona si aconseguim creure-hi. La salut és el nostre estat natural, la malaltia són tot de factors externs i interns que es van sembrant en el nostre camp emocional i electromagnètic. Estem plens de programes inscrits a les nostres cèl·lules, tant heretats com agafats de la consciència col·lectiva, que ens fan emmalaltir. La por i la falta de confiança en un mateix és el principal factor que fa emmalaltir.

Quines han estat les sorpreses positives des que vas començar?

Seria llarg d'esmentar; per abreujar diré que potser el millor és descobrir tot això que he explicat abans. És *algo* que vas veient en l'exercici de cada dia. També descobrir que fer de metgessa, en realitat, és sanar-me a mi mateixa i un camí d'autoconeixement a través dels altres. Que els nens d'ara són ben especials i que cada persona porta dins seu un Ser diví que brilla i que només està tapat per capes de programes que ens sobren i ens debiliten. Que els nens manifesten símptomes quan l'entorn (pares, mestres, família...) és disharmònic i té conflictes amagats que no vol reconèixer. Ells, llavors, fan de símptoma, i quan s'enfoca el conflicte on és l'arrel, automàticament milloren. Només volen avisar.

Què ha estat el més difícil?

Arribar a estar davant de cada persona (pacient), buida de preconceptes, sense preocupar-se si ho farà be o no, i sense necessitat de buscar etiquetes, tractaments... només fluïnt, una ànima davant d'una altra.

Creus que està canviant la forma que tenim com a societat de tractar els infants?

Sí, segur. Hem millorat en moltes coses, però també hem anat a l'altre extrem en d'altres. Una espècie d'obsessió en la cura dels nens que tenen molts pares d'ara. Amb totes les ganes de fer-ho bé, han anat a l'altre extrem on els sobreprotegeixen i estan massa a sobre, i això no els va gens bé,

ni a uns ni a altres. I encara falta molt, per exemple, per aconseguir que no hi hagi violència obstètrica, deixar d'etiquetar, sentenciar i medicar els nens que només manifesten un comportament d'incomoditat en un medi que es difícil a molts nivells.

Com has vist evolucionar el fenomen de la maternitat i la paternitat conscient?

Crec que aquesta la responc amb l'anterior. Afegiria el tema de les vacunes, tan present aquests dies. Juntament amb les fumigacions com a fenomen macroscòpic que atempta la salut dels éssers vius, les vacunes són l'atemptat microscòpic més gran que s'ha fet a la humanitat. Ara la majoria no ho veuen, estan sota l'adoctrinament dels poders financers més grans, les farmacèutiques. I amb la connivència conscient o no de governs, institucions i el sistema sanitari, però d'aquí a uns anys es veurà la gran aberració que això suposa per a la salut infantil. Temps al temps.

Creus que està valorada la figura de la mare en la societat actual? En quin sentit? Quina relació té amb la nostra manera de viure?

La maternitat és tractada de manera sublimada. En psicoanàlisi, segons el diccionari normatiu de l'Institut d'Estudis Catalans, la sublimació és un procés inconscient de l'ego mitjançant el qual aquest perd el seu contingut sexual i es dirigeix a activitats compensadores, com ara la ciència. Per tant, la maternitat té interès des del punt de vista mèdic d'intervenció, o econòmic, de producció, d'importància del producte. Quan no hi ha producte, és a dir, quan hi ha mort gestacional, la maternitat desapareix, no es contempla. Ni es contempla el puerperi. La dona no importa, ni els seus processos i les necessitats que en deriven, i es menysté la importància i el poder de la dona que pareix en el patriarcat, que és el que impera. Els nadons no en surten gaire ben parats tampoc, perquè durant segles hem desatès les seves necessitats vitals quan neixen i quan són petits. Els adults estem plens de mals derivats de mals vincles inicials.

Ileana Medina, en el seu blog "Tenemos tetas" feia un exercici d'imaginació i es plantejava què hauria passat si el progrés hagués estat liderat per dones, i entre molts aspectes tractats destaco aquest: "El lloc que ocupa ara la guerra i l'amor romàntic neuròtic en l'art, la literatura i la filosofia, fóra ocupat per **la maternitat i la criança**: per tot arreu veuríem imatges de parts/naixements com el moment més poderós i especial de la vida, de nens petits, de criances compartides, de lactàncies naturals i duradores, de grups que tenen cura dels altres i éssers humans que són estimats i protegits, per no convertir-se després ni en guerrers ni en cinquanta-ombres-de-Grey".

Quin tractament fem de la mort en aquesta societat i quina relació creus que té amb el nostre estil de vida?

Diem que la societat va desfent tabús, però també en crea, i la mort n'és un; estava molt més integrada i normalitzada temps enrere que no pas ara. Amaguem la mort, amaguem els moribunds, no en parlem. L'omplim d'eufemismes amb allò de: "he perdut el nen", o aquella persona "se n'ha anat". Deixem els petits i els joves a la intempèrie del no-res davant la mort que passa al seu voltant i els deixem sense paraules, sense poder anomenar allò que els passa, el que senten, com ho viuen. Mirem cap a una altra banda i anem augmentant el tabú.

En els llibres de text de 3r d'ESO es parla de reproducció natural i, a la pàgina següent, de reproducció assistida; però se salten una pàgina intermèdia, que seria el de les pèrdues gestacionals,

ja que el camí a la reproducció assistida passa moltes vegades per una infertilitat llarga i dolorosa plena de múltiples morts gestacionals, per posar un exemple concret.

De què tenim tanta por?

Tenim por de mirar, de posar consciència, perquè pensem que ens lliurem d'allò que no veiem. Però si hi és i ens resistim a mirar, les conseqüències són molt més terribles. La valentia dels qui s'atreveixen a mirar i posar consciència té moltes recompenses a tots nivells. La por que vingui la mort quan cridem vida és de les més fortes que existeixen, i per això no en parlem, i per això socialment tractem de treure importància a una mort tan devastadora com és la dels petits de camí a la vida.

Quin tractament fem de les morts perinatals i neonatals i com ho viuen les mares i els pares?

A nivell social les silenciem, les invisibilitzem, perquè així deixen d'existir en el nostre imaginari. És massa terrible i col·lectivament tranquil·litza la creença que només hi havia “un pilot de cèl·lules que no eren res”. O, en gestacions avançades, la creença social que com que “no el coneixies” no passa res. Però les mares i els pares no senten això, i aquesta divisió entre el que senten en realitat i el que la societat els exigeix que sentin és el que més complica el dol. A més a més, aquestes creences comporten un molt mal acompanyament als pares afectats a tots nivells, degut al no reconeixement, no validació, negació i, fins i tot, hostilitat cap als pares en dol.

Quina és la manera en què s'haurien d'acompanyar?

Des del respecte. Respectar és reconèixer l'existència d'aquest dol i acceptar la seva expressió, facilitar-la. Els pares i mares en dol reben patacades afegides al seu dolor immens. Una societat madura no es pot permetre ferir, maltractar una mare recent, però és que culturalment no veiem ni que ho sigui de mare una gestant el nadó de la qual ha mort, però ella ho sent així, i la ciència ho confirma: a les poques setmanes de gestació, la sang del nadó corre per les venes de la mare i hi roman per anys.

Hi ha famílies que han pogut donar-se a si mateixes les condicions per viure-ho sense por?

Com ho han fet?

Crec que no és una qüestió de por, sinó de protecció. És a dir, potser la qüestió seria si hi ha pares i mares que han pogut viure el seu dol en un entorn normalitzat, de respecte i validació, i no s'han hagut d'amagar, o si no han hagut de dissimular o d'autosilenciar-se per falta de comprensió, de

suport, o per ser atacats directament per “allargar deliberadament el dol”, un dol considerat sense sentit, o que el fan per “molestar” l’entorn.

La resposta a dia d’avui és que no. Quan els professionals a l’hospital han estat a l’alçada i han fet un bon acompanyament, ha fallat la família propera o els amics. O quan han fet un bon acompanyament la família, han fallat els companys de treball, o els funcionaris del registre, etc. No conec cap cas on hagin trobat un tracte adequat en tots els àmbits. En canvi, hi ha més casos dels que ens pensem on ha fallat gairebé tothom. I és un dolor afegit molt greu en el context del dol.

Què et va portar a fer-te llevadora?

Vaig estudiar infermeria perquè vaig pensar que tenir cura de persones malaltes o que estan en un moment de la seva vida difícil m'agradava. A la carrera vaig començar a veure que el que m'agradava era la infermeria maternal i pediàtrica. Així que només sortir de la carrera vaig presentar-me a l'examen d'accés a l'especialitat. No vaig aprovar i el vaig veure molt difícil per a mi, i el vaig posposar deu anys. En aquests deu anys vaig estar treballant en atenció primària, sobretot a la consulta de pediatria, al costat de pares i mares.

En aquest moment vaig retornar amb el pensament de ser llevadora i vaig començar a estudiar per a l'examen. Aquesta vegada vaig aprovar i vaig poder escollir l'hospital que volia (menys intervencionista), en aquells moments tots molt lluny del que jo volia. Ja anava intuïnt cap a on volia anar, però no ho sabia encara.

El com es va fer realitat en conèixer una llevadora que em va marcar la residència, em va fer veure què era el que volia aprendre i què era el que no volia aprendre. Em va posar en contacte amb una altra llevadora que m'ha marcat la vida professional i la privada. Aquí, amb la connexió amb aquesta llevadora, va començar el meu gran aprenentatge. En aquest moment hi ha un "abans i un després" en la meua vida professional i, lligat a això, a la meua vida privada.

Quines han estat les sorpreses positives des que vas començar? Què sents que has après?

La sorpresa positiva va ser que em vaig enamorar de la professió! Vaig aprendre moltes coses, evidentment sobre la professió, sobretot d'algunes llevadores que feien les coses diferents, el tracte, l'evidència científica, i començar a desaprendre actituds, tècniques, protocols obsolets...

Què ha estat el més difícil?

Treballar en equips on tu només és l'ajudant de... Que no importa la teua opinió ni la teua experiència ni el teu bagatge, i tampoc l'evidència científica. Fer-te valdre i imposar el que tu saps, que és el que s'ha de fer, malgrat que la resta pensi diferent.

Quines creus que són les principals barreres perquè el part sigui una experiència plaent i no un patiment?

La primera barrera és que el part es porta a terme en un lloc hospitalari i, per tant, les dones l'entenen com un risc. En segon lloc, les experiències d'aquestes dones, que pensen que per parir

s'ha de patir i han patit procediments innecessaris. Aquestes experiències es transmeten de dona a dona i moltes arriben al part amb por i amb molt patiment... Els controls del embarassos de baix risc per metges, ginecòlegs (que només busquen descartar la patologia), en lloc dels controls per llevadores que acompanyen aquesta normalitat i la fisiologia. La poca consciència de molts professionals, no sé si perquè no en saben o perquè no els importa, com iniciem la vida els humans, i la poca consciència per transmetre que com naixem ens pot afectar tota la nostra vida.

Com pot ajudar un bon acompanyament i com hauria de ser?

L'acompanyament per part d'una llevadora és la part més important i bàsica. Hem de conèixer les tècniques, la medicació, la fisiologia i també la patologia, però el que hem de conèixer més és com acompanyar les gestant, les dones que estan de part i les famílies en el postpart. L'acompanyament per part d'aquesta figura hauria de ser continua, per tal de que la dona i la parella puguin tenir un professional de referència i que hi sigui des del principi fins al final. Per tant, hauria de ser continu! Aquí es gesta la confiança amb qui t'acompanya, però sense afavorir la dependència (la que moltes dones tenen amb els seus ginecòlegs o metges). Aquest acompanyament es basa en el respecte de les opinions de la parella, depenent de les seves necessitats i en el moment en què es troben. Donant informació basada en l'evidència científica i actuant, evidentment, en el moment que cal, no abans! La llevadora ha de confiar plenament en el cos de la dona i amb la dona, no jutjant abans ni fens prediccions del si parirà bé o no parirà bé.

2. Testimonis de gestació

2.1. Vivència física

Jo vaig tenir molt bon embaràs. Tenia por d'engreixar-me molt i que el meu cos en quedés perjudicat, i no va ser així per res! Recordo els canvis físics com un procés agradable del que estava vivint, excepte cap al final, que vaig portar malament el tema de les morenes. També vaig haver d'anar en compte amb les baixades de pressió i mirar de no fer massa esforç físic. Vaig agafar la baixa força aviat. Volia tenir temps per a mi, per preparar-me de cara al part i cuidar-me. Penso que ho vaig aconseguir bastant. També deixava que la meva parella i els altres m'ajudessin més.

Núria Julià

El meu va ser l'embaràs que tota dona segurament voldria. No vaig tenir cap malestar físic, ni al primer trimestre. Em trobava cansada i amb molta son, però vaig saber gaudir també d'aquest estat, i em deixava portar pel moment. Ni nàusees, ni vòmits, ni desitjos alimentaris... Era conscient de l'embaràs per altres sensacions com cert dolor als pits, el cansament i la son, i la meva felicitat incontrolable.

Laia Pont

M'hi he relacionat molt millor del que m'esperava, he tingut un embaràs molt bo i no em vaig engreixar excessivament, em vaig trobar molt bé i vaig fer vida normal.

Mireia Pacreu

L'embaràs de l'Emma el vaig viure molt connectada, de manera més relaxada que el primer embaràs. Em vaig sentir forta i convençuda que el meu cos sabia el que havia de fer si el deixava. Tenia molta confiança en tot el procés. Així va ser que el sisè mes vaig decidir que pariria a casa. Haig d'admetre que tenia alguna por per l'Emma, per si patiria durant el part, però jo no tenia por al dolor, si no a què *algo* anés malament amb ella.

Noemí Carrera

En ambdós embarassos els canvis físics han sigut el creixement de la panxa, no he tingut ni sobrepès ni estries... Amb el primer podia descansar una mica més però amb el segon no gaire. La forma de cuidar-me era amb les cremes per la panxa, caminant i fent ioga per a embarassades.

Agustina Pardo

El meu primer embaràs el vaig viure molt bé. Anava cansada, vaig guanyar divuit quilos que es diu ràpid, però pujar nou quilos en dos mesos... em va fer sentir més cansada, *lo bo...* que com que no hi havia cap petit a casa a qui cuidar doncs... reposava quan podia/volia.

L'embaràs del meu fill petit el vaig viure amb una mica de por perquè havia tingut un avortament entre el primer fill i aquest petit. A nivell físic dormia molt poc. I anava molt cansada també. Jejeje potser és que estic cansada sempre.

Nàdia Espada

2.2. Vivència emocional

Jo sempre he sigut una persona amb una emocionalitat molt variable. Durant l'embaràs t'adones de quanta sensibilitat hi ha. Simples visites al metge em destarotaven completament, suposo que perquè metge és igual a malaltia, mentre que embaràs és igual a vida. També recordo tenir instints molt clars, com saber on no volia parir i per què.

Núria Julià

És el meu segon embaràs i en cap dels dos he tingut gaire canvis emocionals. Ha sigut més patiment perquè les ecografies sortissin bé, perquè el nen no es va col·locar fins a la setmana trenta-sis... Cap a la setmana trenta vaig reviure el meu primer part, que a priori "va ser satisfactori", i em vaig adonar que no volia el mateix (maniobra de Hamilton per provocar el part a la setmana trenta-nou, vaig arribar al hospital dilatada de quatre cm. però em van posar oxitocina artificial des del principi, amb el dolor vaig demanar epidural, postrada al llit em van fer *kristeller*, el nen tenia el cap girat i van fer fòrceps i episiotomia, vaig tenir hemorràgia postpart, la meva *gine* no va apuntar al meu historial que tenia les plaquetes molt baixes i el metge de guàrdia que em va atendre no ho sabia...). A la setmana trenta-tres vaig canviar de metge i d'hospital, tot i tenir el meu marit i els pares en contra. Finalment, els va agradar el metge i em van recolzar, però van ser setmanes dures.

Agustina Pardo

Molt més estable emocionalment que no pas abans, tot amb molt més positivisme.

Anna Vilà

Venint d'un tractament de FIV, des del moment zero ja sentia que havia de creure en la seva vida i en què aquest embaràs doble havia de creure-me'l i apostar perquè anés bé. Jo ja em sentia

embarassada i, per tant, m'anava preparant perquè allò fos cert i amb el màxim desig, perquè els dos nens seguissin amb mi. Així doncs, l'endemà mateix que els embrions fossin amb mi, ja els explicava coses, del món, del lloc on estàvem i de *lo* contents que estàvem que ja estiguessin dins del meu úter. Tot l'embaràs va ser molt conscient, carregat d'energia i il·lusió. I curiosament, en cap moment se'm va passar pel cap que podia anar alguna cosa malament. Cada prova era reafirmar el que sabíem, que tot estava bé i que ells estaven tranquils i fent la seva evolució. Tampoc tenia por, era conscient que era un embaràs de risc, però em sentia ben acompanyada, compresa i respectada.

Laia Pont

Sí, vaig escoltar molt el meu cos, però ho vaig viure tot de manera espontània, sense molts preparatius, segons sorgia. Sí, em vaig permetre descansar, el meu home es va fer càrrec de l'Àlex quan a mi em venia de gust quedar-me fent la migdiada o ell s'ocupava de fer coses perquè jo pogués estar més per descansar i gaudir de l'embaràs.

Noemí

El meu primer embaràs va ser genial. Cada dia desconnectava per connectar amb la meva panxa i parlar-li. Tenia les emocions a flor de pell. Si reia ho feia molt. I si plorava... jajaja doncs fins que no em quedava a gust tampoc parava. Jejeje per mi fantàstic poder expressar sentiments i emocions en qualsevol moment, i que tothom entengués/respectés, encara que fos perquè ets un còctel d'hormones.

Amb l'embaràs del meu fill petit a nivell emocional vaig passar molta por fins que vaig poder decidir que pariria a casa. Em feia por tornar a l'hospital i acabar en una cesària pel simple fet d'haver-ne patit una.

Nàdia Espada

2.3. Vincle

Em tocava molt la panxa i li parlava del que em passava, de com em sentia, de les ganes que tenia de veure-la...

Núria Julià

No pas molt, sí que el fet de sentir com es mou va fer que hi hagués vincle, però com que seguia treballant i fent vida normal no va ser fins ben al final de l'embaràs i sobretot al naixement quan

vaig començar a establir un vincle molt fort

Mireia Pacreu

Un de molt estret. Li parlava molt... Venia de natges i es va girar a l'últim moment, no vaig fer res més que parlar-li i confiar en ella. Això mateix, vaig establir una relació de confiança en ella, l'una en l'altre, que va arribar fins al part i que continua ara i que espero que continuï tota la vida.

Noemí Carrera

M'ha costat establir vincle per manca de temps, per la feina, el meu fill gran... per això les classes de ioga també m'han anat molt bé per desconnectar i per passar una estona en contacte amb el bebè dins la panxa.

Agustina Pardo

2.4 Canvis

A nivell personal, crec que he canviat i que canviaré encara més en la manera de veure, viure i plantejar-me la vida. Tot està per descobrir.

Anna Vilà

Per mi, l'evolució personal més gran s'ha donat quan he sigut mare, després d'haver nascut el Bernat i el Janot. Durant l'embaràs, l'evolució va ser l'augment de consciència de ser mare, però sense saber realment què volia dir això. La magnitud de tota la història s'ha anat donant al llarg de la criança.

Laia Pont

Durant l'embaràs del meu primer fill vaig descobrir com deixes de ser el més important per a tu mateixa. M'explico. Jo, de petita, tenia al·lèrgia a colorants, conservants, antioxidants... però va arribar un moment que vaig decidir que prendria coses que portessin això que a mi em donava al·lèrgia en petites quantitats i, de tant en tant, patia atacs d'al·lèrgia. Però va ser quedar-me embarassada i tornar a mirar totes les etiquetes. Vaig reaprendre a cuidar de mi per cuidar a una personeta que encara no hi era.

Durant l'embaràs del meu fill petit vaig informar-me molt, sobre parts naturals, vaig llegir milions de relats de PVDC, van ser nou mesos de créixer com a dona i una lluita interna (i externa en moltes

ocasions) per vèncer les pors que els altres em volien inculcar.

Nàdia Espada

2.5 Dificultats

Anar a les visites mèdiques i sortir plorant. La falta d'un seguiment més emocional i *sa*. També les pròpies pors al part i al que vindrà (sabré fer-ho bé?).

Núria Julià

Els canvis d'alimentació que m'he exigit jo mateixa. Encara tinc dubtes de si segueixo una dieta prou equilibrada o no.

Anna Vilà

Potser el tema del menjar, no tenia tanta gana i no gaudia tant del que menjava

Noemí Carrera

M'ha costat gaudir de l'embaràs perquè a la setmana dotze em van trobar un problema a les artèries uterines i llavors cada mes havia de fer control amb ecografia per controlar, ja que podia derivar en preclampsia o baix pes de bebè. Finalment les artèries es van posar bé per si soles, però aquest patiment no em va deixar gaudir del tot.

Agustina Pardo

Del primer embaràs, una de les coses que més em va costar va ser pair que amb el triple *screening* va sortir que podia tenir un nen amb síndrome de *down*, i jo sempre havia dit que no portaria al món fills que un cop els pares no hi siguem no se sap com els pot anar... i quan em van donar la notícia... aiiiis amiga meva... se'ns plantejava un gran dilema. Jo deia, sortirà tot bé. Perquè jo ja no penso com abans, i seria una discussió massa grossa per a la nostra parella.

Durant l'embaràs del meu fill petit em va costar mooolt entendre (allò que diuen totes les mares) que als fills se'ls estima igual. No deixes d'estimar una mica a un per estimar igual a tots dos. Jejeje *vamos* que deia: I com podré estimar tant una altra personeta??? Fins al punt de sentir-me mala mare, per dubtar que pogués estimar-ne dos. Jijijiji.

Nàdia Espada

2.6. El més plaent

L'embaràs en si, la panxeta ben rodoneta ummm... imaginar la personeta que portes dins, sentir-te especial i sentir-te ben tractada.

Núria Julià

El bon humor, veure com dins teu creix i l'alegria de poder ser mare

Anna Vilà

El més plaent durant l'embaràs, per a mi, era notar com es bellugaven els dos dins meu. La sensació de vida múltiple ha estat increïble i únic. A vegades era com un mareig surrealista! No podia parar de tocar-me la panxa enorme i de vincular-me a ells dos. Per mi això, haurà estat el més bèstia de l'embaràs.

Laia Pont

Veure com anava creixent la panxa.

Mireia Pacreu

Sentir com creixia l'Emma i com es movia. Sentir aquesta relació tant estreta que no vaig sentir al meu primer embaràs.

Noemí Carrera

Veure al meu fill de quatre anys feliç acariciant la meva panxa, posant-me crema, parlant amb el seu germanet a través del melic...

Agustina Pardo

El més plaent del meu primer embaràs potser va ser el veredictes que tot anava bé i que el bebè que creixia a la panxa era un bebè sa. El més plaent de l'embaràs del meu fill petit va ser trobar un grup de llevadores amb qui em sentia a gust i amb les que vaig aprendre molt per tal de poder decidir el dia del part.

Nàdia Espada

2.7. Relació amb el seguiment mèdic

Afortunadament, no vaig tenir cap problema greu, però bo i així, no vaig estar còmoda. Les visites van ser des del primer moment portades per diferents professionals cada vegada (hospital públic). Hi havia poc tracte, aquelles persones no em coneixien absolutament de res, jo era una més i això no m'agradava! Es centraven totalment en la part mèdica i en possibles patologies, sense tenir-me en compte d'una manera més holística. Per mi no té sentit que l'embaràs se segueixi així!

Núria Julià

El seguiment el vaig començar a la Dexeus que és on va néixer el meu fill de quatre anys. Cap a la setmana vint-i-nou el meu bebè estava travessat a la panxa i em van amenaçar que si no es girava ja sabia el que tocava. No em va donar alternatives que jo sabia que existien com moxibustió, postures de ioga, acupuntura, versió fetal externa. Això em va fer buscar molta informació per si al final de l'embaràs no es girava. A la setmana trenta-dues seguia sense girar-se i a la Dexeus, quan vaig preguntar per les opcions abans de cesària, em va dir que acupuntura o versió externa, que ells feien la versió, però com era “molt car” perquè entrés per mútua, ho posaven com a inducció, llavors el giraven i aquell mateix dia naixia (sense dir-ho clarament, seria amb part induït).

A la setmana trenta-tres vaig canviar de metge i hospital tot i tenir el meu marit i pares en contra, finalment els va agradar el metge i em van recolzar, però van ser setmanes dures. Vaig trobar al gro de *Facebook* DONA LLUM que parlaven de metges que respectessin el part, i un d'ells era el Dr. Guillem Hernández, vaig buscar informació d'ell i vaig demanar hora.

Agustina Pardo

He viscut bé la relació. No obstant això, considero que el seguiment mèdic és molt protocol·lari, segons com et tracten com si fossis un número, quan tu tens un munt de preguntes i dubtes, de vegades amb la sensació que no t'acaben d'explicar les coses i, segons quins professionals, poc tacte. Amb la seguretat social, he trobat a faltar el poder tenir un mateix ginecòleg que et faci el seguiment de tot l'embaràs, sempre era un de diferent. Sort de la llevadora del poble i de l'hospital, que al final són elles qui et fan el seguiment i et donen suport.

Anna Vilà

El seguiment era mensual, ja fos amb la llevadora o amb l'ecògraf. Havia de ser un seguiment regular justament per ser un embaràs de risc. Tot i que jo de risc no en veia cap ni un. A mi

m'agradava tenir visita amb la llevadora i parlar sobre el tema i els possibles dubtes que m'anaven sorgint.

Laia Pont

Això potser és de les pitjors coses, el fet que cada vegada que vas al metge per la SS et visiti un metge diferent és poc agradable, i una ginecòloga en concret va ser força desagradable.

Mireia Pacreu

Molt per lliure, vaig decidir les proves que em feia i les que no. No em vaig fer la del sucre, cap tacte, cap revisió a partir del vuitè mes...

Noemí Carrera

El seguiment mèdic amb el gran el vaig portar en un principi per la SS i per *lo* privat. Vaig acabar només amb el seguiment privat perquè em sentia a gust amb aquella persona però... després de que em fessin la cesària la meva visió va canviar.

Aquest últim embaràs... buuuf, em vaig sentir *Indiana Jones en busca del ginecòlogo perdido...* vaig fer les tres primeres visites amb la *gine* del meu primer embaràs fins que vaig sortir plorant d'allà perquè no em donava confiança seguir amb ella. I vaig continuar anant a Palamós, i després vaig buscar, preguntar, demanar informació de *gines*, i al final vaig acabar el seguiment amb un ginecòleg de la mútua que deia que era pro part natural i va resultar un mal educat i un ginecòleg més.

Nàdia Espada

2.8. Percepció social de l'embaràs

Com he dit, es tracta massa a nivell mèdic, buscant el possible risc o patologia. Tot s'acaba reduint a dades, números, estadístiques... en comptes de centrar-se en aspectes més psicològics, emocionals, de preparació per a la nova etapa de la vida, d'esperances, frustracions.... I llavors a nivell de vida laboral... has de fer les mil i una perquè et concedeixin la baixa i pagar el preu de sentir-te malament per agafar-la. Penso que la societat hauria de tractar l'embaràs amb millors condicions, ja que és el futur que ens espera el que estem cuidant!

Núria Julià

A nivell familiar i d'amistats molt bé, tot i que sempre n'hi ha que et volen donar consells més del compte i opinar sobre les teves decisions. A nivell professional, amb les companyes de feina molt bé, però a nivell de gerència sempre veus que ets un problema. Han de fer l'esforç de reorganitzar-se, per això també et donen menys responsabilitats, perquè ser mare, segons ells, no et permet estar al 100% a la feina. Els gerents de les empreses tenen el concepte que com més hores fas, més treballes i millor treballador ets, per això una mare no pot ser una excel·lent treballadora, perquè depèn d'uns horaris.

Anna Vilà

Jo ho he viscut amb molt plenitud! Tothom et dóna enhorabones i energia! A mi em feia sentir pletòrica anar pel carrer gaudint de l'embaràs. Jo crec que la dona embarassada està en uns moments de tanta felicitat i serenor que l'embaràs sempre és benvingut a la societat en la que vivim.

Laia Pont

Doncs amb força normalitat, tot i que a l'anar a treballar fins deu dies abans de la data prevista de part algú em deia que què feia, que m'agafés la baixa.

Mireia Pacreu

Com si fos una malaltia.

Noemí Carrera

No se li dóna la importància que té, ni es valoren els canvis a nivell hormonal i emocional que pot patir la mare.

Agustina Pardo

Me puede repetir la pregunta? Perdó... sempre havia volgut utilitzar aquesta frase. Jijiji. No sé si l'he entès bé. Però des del meu punt de vista, crec que si estàs embarassada, la família, amics, i coneguts et "tracten" "diferent", passes a ser com de sucre (com quan érem petits i jugàvem amb nens i nenes més grans que els petits eren de sucre) i en canvi a la feina... et miren com: mite-la! S'ha prenyat i ara voldrà agafar la baixa. I després voldrà una reducció de jornada... i en temes laborals passes a ser com un enemic públic que com a escut t'has posat una panxa.

Nàdia Espada

2.9 Recerca d'informació general sobre embaràs, part lactància i criança.

Molt. Havia viscut l'embaràs de la meva germana i vaig tenir la dolça oportunitat d'assistir al part del meu nebot. Així que la meva germana va ser un puntal important d'experiència, d'informació i recomanació de llibres, grups d'internet i associacions. També altres amigues que estaven embarassades... En definitiva, vaig recórrer a varis mitjans!

Núria Julià

Sí, una mica de tot internet, associacions, grups i llibres. De fet és d'on acabes aclarint dubtes.

Anna Vilà

Quan vaig quedar-me embarassada no estava tan informada com ara sobre el tema. Sí que em llegia llibres i mirava webs, però no amb tanta dedicació com he fet després.

Laia Pont

Internet i sessions de prepart.

Mireia Pacreu

La veritat és que no. Ni vaig llegir, ni vaig anar a cap associació... vaig viure tot el procés de manera natural, sense plantejar-me molta cosa a nivell mental, penso que aquesta va ser la clau.

Noemí Carrera

Amb el primer embaràs ja vaig llegir llibres. I aquesta vegada, amb el grup de prepart i ioga que ens preparaven per al part natural i el DONA LLUM.

Agustina Pardo

Em vaig informar molt i m'agradaria continuar fent-ho. I m'encanta compartir informació al meu mur, al meu blog, a la plaça de la vila i allà on sigui. Perquè crec que a les dones i al món en general ens falta molta informació sobre una cosa tan quotidiana com és portar una vida o més a la panxona. Vaig buscar informació a internet, llibres (tot i que al principi em costava saber si eren dels que tenien informació bona o no), vaig associar-me a EPEN i tinc pendent fer-ho a Dona Llum. Vaig llegir llibres i, sobretot, buscava o m'arribava informació per internet. Vaig aprendre moltes coses amb l'Equip Mudra i els seus tallers per a preparació al part.

Nàdia_Espada

2.10. Preparació al part

Vaig fer ioga per a embarassades, vaig llegir molt, feia visualitzacions, també vaig anar a un taller de digitopuntura, etc. Tenia molta por i per això em vaig preparar molt. Tenia clar que no volia epidural i que volia que fos el més natural possible. Em feia pànic pensar que duraria moltes hores i que no me'n sortiria.

Núria Julià

Des de la setmana vint vaig apuntar-me a un grup que es diu "Mames en forma", un grup de prepart en el qual et trobes amb altres embarassades. Fas exercicis de manteniment i de relaxació per connectar amb la teva criatura, també assisteixes a xerrades sobre tots els temes relacionats amb l'embaràs i després del part, a més d'anar a caminar quasi cada dia un mínim de vint minuts.

Anna Vilà

Vaig anar a classes de prepart dins del meu CAP, amb la llevadora, i anava a fer ioga per a embarassades a un centre de Sabadell, però vaig haver deixar aquestes sessions perquè a la setmana vint-i-nou vaig tenir petites contraccions causades per una infecció d'orina i el coll de l'úter se m'estava escurçant. Havia d'anar en compte i fer un repòs relatiu.

Laia Pont

Me'l vaig preparar anant a les classes prepart. Esperava poder tenir un part natural.

Mireia Pacreu

No em vaig preparar, sento que no es necessita preparació física sinó treball personal a nivell emocional i de parella.

Noemí Carrera

Fent ioga on si volies et preparaven per intentar aconseguir el part natural i amb la fisioterapeuta que vaig fer recuperació de sòl pelvià al primer postpart. Fent relaxació, visualitzacions, aprenent a respirar... Vaig parir fa just sis setmanes i va ser com jo volia que fos.

Agustina Pardo

Vaig preparar-me (molt malament) anant a les classes de preparació al part a la clínica on volia anar a parir. El que vaig treure d'aquí va ser... saber-me el protocol que allà tenien. I vaig arribar a la conclusió (no sé si correcta) que a segons quins llocs només t'expliquen el que et faran si passa això

o allò o allò altre... Vaig preparar-me informant-me molt i acompanyant-me de persones informades i professionals.

Nàdia Espada

2.11. Canvis personals profunds

Encara ara quedo al·lucinada de la màgia de la vida! Poder crear una personeta i que la biologia estigui tan ben feta. També adonar-me de *lo* lligats que estem a la natura, som biologia pura, el cos està preparadíssim sense haver de fer res més, som part de l'evolució de la raça humana, orgullosa de formar part de la natura. I a la vegada també la connexió amb l'espiritual. Tot conflueix!

Núria Julià

L'embaràs és una etapa de la dona tan meravellosa que repetiria l'experiència ara mateix. Aquesta etapa et permet un coneixent de tu mateixa tan intern que *enganxa*. Portar vida dins teu és màgic, inigualable. Per mi, ha estat una de les millors etapes que hauré tingut mai! Sens dubte!

Laia Pont

Confiar més en el meu cos i escoltar-lo més.

Noemí Carrera

Canvis respecte del meu primer embaràs, aquest cop per fi em vaig empoderar i vaig voler decidir jo sobre el meu part,

Agustina Pardo

Som animals molt animals, som mamífers. I això es una cosa que amb el pas dels anys i segles hem anat oblidant. I crec que algú ens ho hauria de recordar molt o més sovint.

Nàdia Espada

2. 12. Altres

El que sí crec és que intentaria anar amb el sector mèdic el menys possible i intentaria envoltar-me de dones que m'acompanyessin en el procés més quotidià i emocional. Envoltar-me de salut i no pas de malaltia.

Núria Julià

Potser descansaria més i treballaria menys.

Mireia Pacreu

Anècdota: em quedaré per compartir que el ginecòleg que vaig/vam triar perquè em portés el seguiment de l'embaràs del meu fill petit i que era pro part natural... a les últimes visites em va arribar a dir:

-Pensa que a vegades si els bebès tenen el cap molt gran no poden passar pel canal de part. I tu, hauries de mirar el *tamany* del cap del pare, que no el té precisament petit.

-Estàs molt constipada i si ara et posessis de part, no sé si podries acabar en part vaginal o hauríem de fer cesària.

I alguna perla més va deixar anar... però *bueno*...

Nàdia Espada

3. Testimonis de parts

3.1 Vivència

El dia que va néixer el meu fill gran el vaig viure fatal. Em vaig sentir una merda després que em diguessin: “Jo no et veig preparada per *apretar* quan arribi el moment”. Em vaig sentir una nena petita quan em deien: “Tu d’aquí no te’n vas. No et moguis. No pots menjar ni veure”. Em vaig sentir no escoltada quan els deia que no em sentia de part. Em vaig sentir una peça més del llit en el que vaig estar *prostrada* tooot el dia.

El dia que va néixer el petit... emocionalment vaig plorar un moment, perquè aquell dia havia quedat per fer-me un motllo de la panxa amb una de les llevadores. I la vaig haver de trucar per dir-li que no hi anava. I m’angoixava la idea de que no sabia quan podria tornar a quedar. Per res del món pensava que aquell era el dia en que havia de néixer en Roc. Jajaja i després doncs bé. Vaig enviar el meu home a veure el meu fill gran que anava disfressat amb el *col·le* a la plaça de la vila, i m’angoixava no tenir escombrat, però tampoc no tenia ganes de fer-ho. Després ja no pensava en res, només estava a la banyera.

Nàdia Espada

Per a mi va ser una experiència molt gratificant, la més increïble i bonica de totes. Sentir com surt la teva filla de la panxa, el primer contacte amb les hormones a flor de pell i veure la cara d’alegria de la teva parella no té preu.

Anna Vilà

Molt bé, de veure com en poques hores evolucionava tan ràpid sense adonar-me’n, i veient que ho aconseguiria, ja que tolerava força bé les contraccions amb la respiració i la concentració. Amb plaer i quan ja estava amb el meu fill als braços estava al·lucinada d’haver aconseguit el part natural que jo volia i sentint-me molt orgullosa de mi mateixa per haver-me atrevit a fer el canvi de metge a última hora. Salvatge en trencar la bossa en una contracció molt forta i durant l’expulsiu era com una lleona parint a la sabana, sense por ni vergonya a cridar o expressar el que necessitava en aquell moment. Lliure durant el treball de dilatació a casa i inclús els tres quarts d’hora que vaig estar a l’hospital on podia fer el que volgués.

Agustina Pardo

El part dels meus fills ha estat un punt d’inflexió a la meva vida. Aquella màgia, aquella barreja de sensacions, dolor i plaer, excitació i força (vaig arribar a trencar la barra per aguantar i empènyer!), l’empoderament desmesurat, la seguretat en mi, amb el Roc i poder tocar els meus fills i mirar-

los...! No sé si hi ha res millor a la vida!

Laia Pont

El part el vaig viure de manera molt animal, molt connectada. Em va connectar amb la meua fortalesa i les meves ganes de viure, de lluitar, de créixer, amb les meves ganes de viure coses noves.

Noemí Carrera

3.2. Relació entre la manera de néixer i el vincle mare-fill

I tant!!!!!! Sento que tenim una relació molt sana. Des del principi volia estar amb ella perquè m'ho demanava el cos, no el cap.

Noemí Carrera

Totalment sí, i si ho comparo amb el meu fill gran el meu marit i jo veiem molta diferència dels primers dies. El meu fill gran va néixer amb patiment fetal i estava molt enfadat. Aquest, en canvi, ha estat molt més tranquil tot plegat. Penso que la forma de néixer marca també per a tota la vida.

Agustina Pardo

3.3. Consideració social del part

Els hospitals no li donen la importància que té, segons on vagis a parir ets una més, canvis de torn, van amb pressa, no donen temps de dilatar a les dones, les infantilitzen amb determinades frases desafortunades... La societat, en general, tampoc ja que tothom et diu que no sigui res, que sigui una horeta curta i que no pateixis... Fins i tot la meua mare quan el nen no es girava i jo buscava alternatives desesperadament em va dir "*no es para tanto una cesàrea*" i això que ella no ens va tenir per cesària.

Moltes dones veuen el part com anar a l'hospital a què "et treguin el bebè", a no voler sentir cap mena de dolor i que sigui el més ràpid possible. Hi ha mares que demanen cesària per no passar pel moment del part (parlo d'alguns comentaris d'amigues que opinen això). No se li dóna el valor que mereix, almenys deixar decidir a les que volem ser respectades i, les que no, doncs ja els va bé anar al típic hospital on "et treuen ells el nen" perquè tu no et pots ni moure.

Agustina Pardo

Què va! Penso que per molta gent és un pur tràmit, un pas més. I en absolut és així. És una de les experiències més transcendents que hi ha, tant per la mare com per als fills, i no hem de banalitzar-lo.

Laia Pont

Com l'embaràs, el tracten com una malaltia, que s'ha de tractar/intervenir d'alguna manera. No, no es dóna valor i és molt important. El naixement marca la vida d'una persona i el vincle que estableix amb la seva mare, pare....

Noemí Carrera

Per a la societat el part és una putada! Perdó per la paraula. Ens ho han venut com a una pel·lícula de por. Ens han demostrat pel·lícula rere pel·lícula, que quasi t'has de morir de dolor, que sempre han d'intervenir, que si no ens ajuden amb oxitocina, amb epidurals, amb prostaglandines, amb fòrceps... no podem parir. No. Evidentment haig de dir que no. Ens haurien d'informar des de petits. Es pot dir que fa mal perquè en fa. Però i si ens diguessin: mira, sentiràs com la panxa se't posa dura, sentiràs calor, i de cop fred, però estigues tranquil·la, estigues relaxada no hi ha pressa...

Nàdia Espada

Crec que cada cop se li està donant més importància, sobretot gràcies a la gran feina de les mares, llevadores, doules, grups de lactància, associacions... Totes elles lluiten per tal que totes les futures mares puguin tenir si més no un part respectat. Cal continuar sobre aquesta línia i aconseguir que totes les mares puguin dir que han tingut un part respectuós.

Anna Vilà

Crec que en general socialment s'entén el part com un procés patològic en lloc de fisiològic, associat a patiment i dolor. Un clar exemple és quan tothom desitja a un mare que està a punt de donar a llum al seu bebè que tingui "una hora curta", o que sigui un part ràpid, o quan diuen que "després s'oblida tot el patiment" ...

Imagino que els avenços tecnològics i la medicalització del procés han ajudat a tenir aquesta concepció i a oblidar el que era un part fa molts anys (i hauria de ser ara també)... un part és un procés fisiològic, el millor dels processos, perquè estàs donant la benvinguda al teu fill! Que perquè tot vagi el millor possible necessita els seus temps, que cal respectar-lo, que el dolor és un dolor "necessari", fisiològic, no és un dolor que t'estigui avisant que has de fugir del perill.

I també crec que tristament ningú pensa en el nadó que està naixent, tothom desitja que neixi ràpid, que si hi ha instrumentalització i maniobres perquè surti abans doncs molt millor... ningú pensa en

el gran canvi que està experimentant ell també, que cal acompanyar-lo i acompanyar-lo de la forma més respectuosa i menys traumàtica.

Sí que és veritat que sembla que una part de la societat actualment està més conscienciada, algunes mares s'informen i lluiten per ser respectades. Sembla que alguna cosa està canviant... tant de bo sigui així!

Carol Garcia

3.4. Records

Buuuuf, recurrents i dolents. Cada cop menys sovint. Però per exemple el dia que celebrem el seu *cumple*... buuuuf una barreja de sensacions i sentiments em tornen *loca*. Em perdo... ploro, m'ompló de ràbia... Quan penso en el moment en què vaig veure que havia parit, que havia estat tot el dia a la banyera, i recordo com em sentia... sempre dic: és el millor *colocón* de la meva vida.

Nàdia Espada

Ostres! Hi penso MOLT MOLT! Potser hi penso tant per por d'oblidar-me'n! Ara també els ho explico als meus fills, i no sé si ho entenen gaire, però vaig fent consciència d'aquest moment tan màgic per a mi que m'uneix amb ells!

Laia Pont

Sí, suposo que perquè és recent, el que més és la sensació d'empoderament. Ara sé que si he parit de forma natural i vaig estar tranquil·la fent la feina de dilatació, afrontant bé el que sentia, ara sé que puc amb tot, i en tots els sentits de la vida quotidiana, de la feina... em sento més forta i poderosa.

Agustina Pardo

En tinc molt bon record, potser l'estic mitificant i tot.

Anna Vilà

Sí, massa! Vaig patir (i crec que encara pateixo) una síndrome d'estrès posttraumàtic, i els records en forma d'imatges, de sons, de sensacions, de flaixos encara m'acompanyen durant el dia, però sobretot durant la nit, en forma d'insomni i de malsons. Tot això està gravat a la meva ment a foc, no ho puc esborrar i cada dia que passa el record està més viu. Ho resumiria en les paraules "por" (per la vida de la meva filla, per la meva pròpia) i "imptència" (perquè ens van sotmetre a procediments que havíem pactat que no volíem, perquè ens van tractar com a ninos, com si no

fóssim ningú, com si no tinguéssim veu ni dret a decidir sobre el meu cos i el de la meua filla, sobre la nostra persona). A més, s'afegeix la sensació de "culpa", culpa per no haver estat capaç de plantar-me, de "cridar" més fort per a ser respectada, culpa per no haver sortit corrent d'allà i en certa mesura acceptar o consentir tot el que ens estaven fent...

Carol Garcia

3.5. Preparació

La preparació, com he dit, va ser poca i, afegeixo, dolenta, perquè no tenia informació suficient i confiava cegament en la professional que havia triat. Aquí ja va ser una altra cosa. Per a aquest part vaig llegir milions de relats de part, vaig llegir uns 750.000 relats de PVDC, vaig acostar-me a un equip de llevadores fabuloses que setmana rere setmana ens informaven sobre temes d'embaràs i part. Vaig llegir molt sobre com havia de ser un part. O sigui, deixant temps al cos. I vaig lluitar contra les meves pors i les dels altres, fins al punt que les pors van desaparèixer. Aquella època tenia un blog on cada vegada que aprenia alguna cosa nova buscava més informació, i allà la recopilava i feia un post que em servís a mi per a no oblidar segons què, i que pogués servir als altres que hi arribessin. També vaig intentar *lo* del massatge perineal (però era un rotllo dolorós e incòmode) i si me'l feia la meua parella acabàvem com acabàvem i, a més, es convertia en una tasca molt esgotadora. Jijiji.

Nàdia Espada

Me vaig anar informant de tot durant tot l'embaràs, documentant-me (internet, llibres, grups, associacions) i assistint a totes les classes de prepart i xerrades possibles. Vaig redactar el meu pla de part tal com me varen recomanar per diverses bandes. A més, el mateix hospital t'oferia una plantilla de pla de part.

Anna Vilà

Ioga per a embarassades, preparar-me físicament per al part natural, molta respiració. I ens ajudaven a empoderar-nos i a saber dir sí o no, i a prendre les nostres decisions davant del part. Les classes de prepart que feia la meua *fisio* de sòl pelvià eren molt pràctiques, sobre *pujos* i respiració. Sessions individuals amb la *fisio* per treballar el perineu i, a casa, fent cada dia massatge perineal, pilota de Pilates cada dia, exercicis de ioga cada dia a casa, caminar molt... I sobretot, molta calma des que vaig canviar de metge a la setmana trenta-tres, i encara més calma quan el bebè es va col·locar a la

setmana trenta-sis.

Agustina Pardo

Preparació física no massa, com ja he dit. Vaig fer ioga durant uns dos mesos però vaig haver de parar pel tema del coll de l'úter. A nivell emocional no vaig cuidar-me massa. M'hagués agradat poder fer tribu amb algun grup de dones, però aleshores també em costava trobar l'ocasió.

Laia Pont

A nivell físic havia assistit a dos tipus de classes de preparació al part, unes guiades per una llevadora i les altres per una fisioterapeuta. Les classes de la llevadora eren les del CAP, i si pogués tornar enrere no hi aniria. A banda que els continguts de les classes estaven desactualitzats, la llevadora ens tractava amb poc respecte, ens espantava explicant tot el que ens farien a l'hospital i *lo* malament que ho passaríem després a casa amb el bebè... ens va arribar a dir que dues pacients seves s'havien suïcidat per no suportar l'estrès que suposava tenir un bebè i portar una casa, marit...

Les classes amb la fisioterapeuta, en canvi, eren més dirigides a la preparació física, però cuidant molt la part emocional. També vam fer una classe teòrica-pràctica sobre el part, amb les parelles. Aquelles classes em van agradar moltíssim i em servien per empoderar-me també.

A nivell emocional em vaig informar a diversos grups, vaig llegir tot el que vaig veure que altres mares recomanaven, ho vam parlar amb el meu marit... El tema de la lactància i establir el vincle amb els dos també era molt important per a nosaltres, i vam llegir força sobre el tema i vam parlar amb d'altres famílies.

Carol Garcia

3.6. Suport de l'entorn

Molt bé, la parella i la llevadora. En cada moment, la llevadora m'informava de com anava tot, me preguntava com volia les coses i quin seria el següent pas.

Anna Vilà

El suport es va limitar al meu marit. L'única que sospitava que les coses no s'havien fet bé era jo. Per tant, per la resta de familiars i amics "no havia passat res", estava tot bé i per tant el suport va ser casi inexistent. El suport del meu marit va ser a nivell pràctic, a nivell emocional no va ser-hi ... ell no compartia amb mi el dubte sobre si les coses s'havien fet com tocaven, ni els meus sentiments sobre la por, la separació, el no haver pogut fer pell amb pell, el no haver pogut rebre la meva filla

acabada de néixer... Es més, imagino que no sabia com gestionar que jo plorés totes les nits per tot allò viscut i em demanava que si us plau no plorés més, que intentés treure'm aquells records del cap... una vegada més em sentia incompresa i reduïda a alguna cosa ben petita.

La família no entenia que jo setmanes em queixés de tant dolor, que setmanes després no fos capaç de girar-me al llit, d'agafar la meva filla sense *apretar* les dents ... deien que totes les dones que havien parit tiraven endavant, que em queixava massa de dolor... (s'oblidaven que m'havien intervingut dues vegades en dues setmanes i de totes les complicacions). El suport hagués estat ajudar-me en el que necessitava, no qüestionar-me. És veritat que sóc una persona a la que no li agrada que l'ajudin, per circumstàncies de la vida he hagut de tirar endavant sempre amb els meus propis recursos quan he viscut situacions difícils, i reconec que no era fàcil per mi deixar-me ajudar... però encara menys sentir-me jutjada.

Carol Garcia

Suport durant l'embaràs per part del meu metge molt bé, ja que confiava en què el bebè es giraria o, sinó, haguéssim intentat tècniques de gir o en última instància el Dr. Hernández fa parts de natges. En el part també molt bé, ell sempre treballa amb la mateixa llevadora que ja coneixíem d'una visita que ens va fer a l'hospital i que, tot i que jo no em queixava pel dolor, ella em donava ànims, dient que ho aconseguiria, que això ja estava fet, que ho estava fent molt bé... I el metge parlant menys, però també donant ànims a l'hora de l'expulsiu. Després tots dos em van felicitar per haver-ho aconseguit en només dos *pujos*.

El més important és sentir-te a gust amb les persones que atenen el teu part. I jo, tot i conèixer el metge des de feia menys de dos mesos, em sentia com si el conegués de tota la vida, totalment tranquil·la i sabent que em respectarien tant ell com la llevadora, i així va ser.

Agustina Pardo

El més important és escoltar les necessitats de la dona que està parint en cada moment, uns moments tindràs ganes d'una cosa i potser d'altres tot el contrari... Un deu a l'acompanyament que vaig tenir d'en David, l'Alex i la Gaby, em vaig sentir molt còmode, protegida i respectada.

Noemí Carrera

El meu home va estar amb mi i també la meva mare. Estaven allà i per a mi era important. Estaven pendent de EL suport dels que van estar amb mi el dia que va néixer en Roc es inexplicable. Van ser totalment respectuosos, amorosos, *cuidadosos*, atents, em van oferir menjar, em van oferir beure, em van donar escalfor, em van donar aire, em van posar les espelmes que havia demanat (com a

romanticona), em van donar temps, no hi havia presses, no hi havia rellotges.... no tinc paraules per explicar *lo* bé que em vaig sentir.

Nàdia Espada

3.7. Aprenentatge

He après que som animals, però que com que volem ser tan diferents dels animals i ens fem dir humans... la caguem. Si deixéssim fer el cos tal qual fan els animals... tot seria molt millor. Intervenir quan sigui necessari, mentrestant... esperar... I l'altra cosa, és que sempre hem d'estar lluitant contra les nostres pors i a sobre contra les pors dels altres.

Nàdia Espada

El poder de les dones! La força que tenim, una energia intrínseca i un poder únic!

Laia Pont

Que el part el decideixes tu i que per això has d'estar ben informada. Portar una criatura al món no és un simple acte: és l'inici de moltes coses.

Anna Vilà

Doncs fins fa poc era incapaç de veure alguna connotació positiva a l'experiència. Ara crec que començo a veure que potser alguna cosa he après... Arrel de tot el que ens va passar he après moltíssimes coses més sobre l'embaràs i el part, e encara més sobre la importància de respectar els temps en tot moment, d'evitar les intervencions no necessàries... Però sobretot he après, o millor dit, he confirmat el que ja sabia, com d'important és el respecte cap al pacient, i més en un moment en què la dona és tant vulnerable. I que no només és una dona embarassada, sinó que és una dona i el seu bebè, i que tota intervenció que es faci a la dona tindrà conseqüències per al bebè.

Carol Garcia

3.8. Canvis que ha suposat

Em sento forta i valenta, amb ganes de superar-me, de poder donar i de transmetre el millor de mi a la meva filla.

Anna Vilà

He crescut com a dona. He deixat de banda la impaciència. Jo sempre havia sigut d'aquelles que quan em deien i per quan ho vols? Jo responia: per ahir. Ara ja no. Tot té el seu temps. (*bueno* el pa el vull d'avui per avui, jejeje sempre hi ha excepcions)

Nàdia Espada

Per una banda, sóc una persona ferida, ferida en el més profund del meu ser, ja que no era només jo la que patia aquella situació, sinó també la meva filla. Però espero algun dia poder guarir una mica aquesta ferida sagnant. Per altra banda, sóc una persona molt més lluitadora, més encara, pels drets dels pacients en general, però sobretot pels drets de les dones i els seus fills. Intento oferir informació a les mares que s'apropen, intento donar eines perquè s'informin.

També sóc molt més sensible al que pensen i senten els meus pacients, això ho considero positiu. Però també té una part negativa, i és la dificultat que em suposa ara viure segons quines situacions, a nivell físic i a nivell emocional, perquè connecto massa amb la nostra experiència.

D'altra banda, he descobert les diferències abismals que hi ha de veure segons quines situacions entre homes i dones, entre pares i mares. I això ha generat un gran canvi en mi, ha estat una mica dur però finalment he vist com d'important és una tribu per criar a un fill.

En alguns moments em sento una dona una miqueta més forta, més lluitadora per tal que totes les dones i bebès puguin veure respectats els seus drets. Tot i que com comentava a l'inici, jo segueixo tenint el sentiment que no he estat a l'alçada com a dona ni com a mare.

Carol Garcia

4. Testimonis de lactàncies

4. 1. Vivència física

Al principi amb dolor totes dues lactàncies, pel tema *frenet*. Després he pogut gaudir de la lactància amb els meus fills.

Noemí Carrera

Amb el meu primer fill, amb el dolor típic de les clivelles, fins que li vam agafar el *truquillu*. He de dir que tot i tenir un part molt intervingut, a la Dexeus em van ajudar molt amb la lactància. El meu fill va estar ingressat una setmana perquè durant el part vaig tenir febre i aigües brutes i en fer-li anàlisi sortia infecció.

En alletar el van deixar amb mi a l'habitació i el portaven a neonats cada dotze hores a posar antibiòtic per via. Tot i ser part vaginal, em van allargar fins a cinc dies d'estada a l'hospital i dues nits quan ja m'havien donat l'alta em van deixar una habitació al costat de neonats. Venien cada dia dues vegades infermeres expertes en lactància. A la setmana, en tornar a casa, la lactància anava bé i sense cap mena de suplement, amb plaer.

Agustina Pardo

Considero que vaig tenir molta sort, especialment després de veure com altres mares ho porten i coneixent les seves experiències. Des dels quinze minuts de vida en Niu va mamar amb facilitat, no vaig haver de fer cap gran esforç. Encara que les primeres setmanes mamava sovint, i una llarga estona, era una estona compartida i agradable entre els dos. Quan va començar a estar més despert i observador, baixava el temps de mamar, tot i que fins avui dia segueix mamant freqüentment (amb sort no tant com durant les primeres setmanes).

Des del principi vaig decidir donar-li a mamar exclusivament durant sis mesos i seguir fins a l'any, i a partir de llavors, fins que un dels dos (assumeixo que seré jo) es cansi de la lactància. Com que va demostrar interès pel menjar sòlid amb quatre i mig, vam començar a deixar-li tastar. Ara té un any i segueix mamant.

Karo Kunde

4. 2. vivència emocional

Responc les dues preguntes de manera conjunta. Els principis van ser molt durs, els primers dos mesos i mig, sobretot. Molt de dolor: clivelles, mastitis subaguda, *frenet* tipus 4, tot això explicat molt per sobre i sense aprofundir. A voltes tot era infernal! Donar el pit era un infern i ho hauria deixat estar. Però ja estava al cas que podia ser molt dur i ja durant l'embaràs vaig anar a un grup de lactància i parlava amb altres dones de com els havia anat a elles. També amb això comptava amb l'experiència de la meva germana, i recordo haver-la acompanyat a una assessora en lactància que li va ensenyar a col·locar bé el nadó. També havia llegit molt al respecte. Però val a dir que, tot i estar informada, vaig patir dolor. Però a la vegada, la informació i l'assessorament que vaig rebre en tot moment em van ajudar a suportar-ho i a tirar endavant amb el que jo volia per a mi i per a la meva petita.

Núria Julià

Amb l'Àlex va haver moments que ho vivia com un sacrifici per a mi. Sobretot quan va ser més grandet. Amb l'Emma ha sigut tot més fàcil. Ha sigut el nadó de menjar-dormir-menjar-dormir.

Noemí Carrera

Molt bé, en néixer el nen *malalt*, encara que el diagnòstic va ser "sospita d'infecció no confirmada", em vaig bolcar molt en el pit, que sabia que era el millor aliment. Vam sortir de l'hospital amb un vincle molt reforçat i decidida a alletar fins on el meu bebè volgués. Era bastant demandant i sobretot de nit, que des del primer dia vam fer collit, però mai vaig pensar a tirar la tovallola sabent els beneficis de la llet materna.

Agustina Pardo

Ara bé, fa tres setmanes que estic més *agobiada*. Fins ara, com ja he dit, no ha sigut cap inconvenient per a mi donar el pit. És veritat que de vegades m'he *arrepentit* de no acostumar-li al xumet, ja que en certs moments de la seva vida se m'adorm al pit i no hi ha manera que el deixi anar, però també reconec, si miro dins meu, que tornaré a fer-ho de la mateixa manera, ja que considero que són moments necessaris per a ell.

Però mentre que veia que el seu interès pel menjar anava creixent i estava força contenta, com evolucionava el seu ritme alimentari (cada vegada més sòlid i menys pit), va parar fa unes setmanes. Fins ara esmorzava exclusivament pit (reconec que és el meu moment de

mantenir-lo al llet i així allargar la nit). Fa un segon esmorzar de fruita, dina poc sòlid i acaba amb força pit, berena bé, sopa millor i se m'adorm amb pit. Per cada àpat li dono el pit, normalment després del sòlid, i durant el dia ve de vegades per enganxar-se per, com li dic, *xupitos* ràpids. Com ja he dit, això ha acabat i torno a alimentar-lo quasi exclusivament amb llet materna. Va començar amb les dents. Ja havia passat amb les anteriors dents i sabia que serien un parell de dies sense menjar gaire, un parell de dies de menjar, tornar a introduir a poc a poc el sòlid, per tornar a la normalitat. Però aquest cop les dents li van agafar més seguides i de forma més dolorosa (per primer cop amb febre). Després d'una setmana sense menjar gaire sòlid va venir la meva família de visita, el canvi de costums no ho va fer fàcil per tornar a introduir el sòlid. I just quan semblava que podríem tornar a començar l'última setmana amb el sòlid (que anava més lent del que esperava) s'ha tornat a posar malalt.

Racionalment sóc molt a favor a deixar el nen decidir com alimentar-se, i fins ara ens va anar molt i molt bé així. Però reconec que aquestes últimes setmanes han afectat el meu estat emocional, em sento literalment xuclada. Aquest estat d'ànims és una barreja entre les meves expectatives vers l'alimentació d'en Niu i la situació real en què ens trobem. S'hi afegeix que per primer cop em molesta físicament la lactància, no tinc gaire dolor, però el rosc de les dents del Niu, quan es queda hores i hores enganxat a la teta, és molest.

L'única cosa que m'ha molestat durant quasi tota la lactància eren les tetes gotejant, la sensació d'estar contínuament mullada i l'olor de la llet passada, no va parar fins fa un parell de mesos enrere, als deu mesos d'edat d'en Niu, aproximadament. Però no ha sigut pas tanta molèstia per replantejar-me la lactància, amb un altre fill ho tornaria a fer segur. Potser l'únic que canviaria seria compartir la lactància amb en Ferran. Deixar-li l'oportunitat d'alimentar el seu fill (o filla) amb la meva llet i un biberó. Sobretot perquè ara mateix em sembla que el Niu té molt relacionat l'hora de menjar amb mi. Al Ferran li costa molt més alimentar-lo, i crec que justament ara podria treure'm feina. A part que al Ferran li agradaria compartir aquests moments amb el *peque*.

El que m'ha donat força últimament per seguir endavant amb la lactància tal com la teníem plantejada era una experiència amb altres mares a un parc infantil. Fa un parell de dies estava a un parc on no havíem estat mai amb altres mares, que tampoc coneixíem. Hi havia nens d'entre un i aproximadament deu anys. Érem quatre mares. Totes quatre vam donar el pit repetides vegades durant l'hora que hi estàvem. Els nens que menjaven del pit tenien entre un i quatre anys. Jo m'imaginava que el pit, després del primer any, es limitaria a una o dues preses al dia a la tarda i/o per dormir. Ara veig cada vegada més que no serà així (o

pot ser que sí, una cosa he après com a mare: no deixes mai de sorprendre't).

Estic confiada que el Niu torna al seu ritme de menjar (no hi ha cap nen que menja tota la vida del pit, oi?!? ;) i segueixo convençuda que durant un temps més ens va bé seguir amb el pit. La veritat és que és un moment molt *maco* per als dos.

Karo Kunde

4.3. Un aspecte de la sexualitat?

Completament, i a mesura que ha anat passant el temps i n'he pogut gaudir m'adono que és una part més de la sexo-afectivitat. Tots nosaltres venim de la sexualitat i la vida continua estant lligada al plaer i a la sexualitat. Sense plaer la vida esdevé pobre. El plaer és necessari per viure de manera plena!

Núria Julià

La lactància és més que aliment. És vincle i relació estreta amb el teu fill.

Noemí Carrera

De la meva vida afectiva sí, no m'imagino la relació amb el meu fill sense haver-lo alletat, crec que s'estableix un vincle molt més estret. Des que vaig ser mare veig els pits com l'aliment dels meus fills, van haver de passar uns mesos fins a veure-ho com que forma part de la sexualitat.

Agustina Pardo

No m'he plantejat la lactància com un aspecte de la meva sexualitat, però clarament forma part de la meva vida afectiva, com crec que he explicat fins ara. Això sí, tinc una anècdota relacionada amb el sexe i la lactància. Una nit, el Ferran va començar a acariciar-me des de darrere i vam començar a fer l'amor. Just al començar la penetració el Niu es va mig despertar, va veure el mugró davant del nas i no va pensar dos cops, se'n va enganxar. Jo tinc aquest moment molt gravat a la memòria. Em recordo molt bé que així em va ser impossible arribar a l'orgasme, però a la vegada va ser un moment molt tendre i amorós, de total entrega per als dos homes que m'estimo tant.

Karo Kunde

4.4. Afectació a la vida sexual de parella

És evident que alletar afecta la vida sexual i de parella, però jo diria que tan sols el fet de tenir un fill, d'ampliar el sistema familiar, ja afecta la relació. En el meu cas, sempre hem pogut parlar molt del que sentim i com ens sentim, i això ens ha ajudat. He notat com la libido ha baixat i com els meus pensaments només tenen espai per a la meva filla i poc cap a la meva parella, que a voltes em vindrien ganes de dir-li que marxés a *pasturar* o a caçar (com es feia en la prehistòria). També ha ajudat que la meva parella no és un home amb trets marcadament masculins. Penso que per l'home ha de ser bastant dur, sobretot al principi, que la dona només pot estar per la criatura i per absolutament res més.

Núria Julià

Res.

Noemí Carrera

La relació igual, independentment de la lactància.

Agustina Pardo

Per respondre la pregunta si ens va afectar la vida sexual, doncs no era la lactància, sinó el fet de tenir un fill. Els primers mesos vam tenir menys relacions sexuals, però bàsicament perquè havíem de refer el nostre horari i els nostres costums. Ara ja ho portem força bé. Quant a la lactància, com a molt estava una mica més sensible dels pits, ja no formen tanta part en el joc sexual, però no m'ha molestat exageradament que el Ferran me'l toqués. També és veritat que les xupa menys, suposo per ell canvia de rol dels pits, però això hauríem de preguntar-li-ho a ell.

Karo Kunde

4. 5. Lactància compartida

D'entrada, si jo li puc donar ho faria jo mateixa, però sí que si es donés el cas que jo no pogués per alguna raó, i hi hagués aquesta possibilitat abans que donar-li llet artificial, ho faria. Això sí, crec que hauria de ser algú de plena confiança. Si penso, per exemple, amb la

meva germana, em semblaria perfecte. Jo ho faria per al seu fill. A la vegada, però, reconec certa resistència en mi. Crec que ho hauria de valorar molt bé. Se'm fa més fàcil pensar que jo sí que m'oferiria per donar ràpidament, per ajudar, mentre que l'opció de que m'ajudessin a mi se'm fa més feixuga.

Núria Julià

No, no m'agrada la idea. M'hauria de veure en un cas d'emergència, però penso que ni així.

Noemí Carrera

La veritat és que se'm faria molt estrany. Ho veig com un acte entre mare i fill, bastant personal. No m'importaria donar-li llet d'una altra dona, però no directament del pit. Trobo que és un moment íntim entre els dos. Jo vaig ser donant de llet durant un any i mig i sé *lo* important que és.

Agustina Pardo

Mira, és una cosa que m'he plantejat sovint. La veritat és que m'agradaria, tal que el Niu pugui beure d'un altre pit, com jo donar-li a un altre nen. Però tampoc no he tingut mai la confiança amb ningú de plantejar-ho. En la meva opinió, seria no només el més natural, sinó també el més sa per als nens, perquè, almenys, quant als anticossos, tindrien més varietat, no?

Karo Kunde

4. 6. Percepció de la vida laboral a través de la lactància i criança

Tal com està entesa la vida laboral actualment, la lactància hi xoca de cara. L'ideal seria poder continuar alletant a demanda mentre exerceixes la teva tasca laboral. Jo, en el meu cas, encara penso que he estat de sort, ja que m'incorpo a la feina quan la nena ja tindrà quasi nou mesos i, a més, ho faig amb reducció, cosa que em permetrà conciliar les dues coses.

Núria Julià

He prioritzat la lactància i estar amb els meus fills. És difícil de vegades no sentir-te *productiva*.

Noemí Carrera

Sóc autònoma i treballo a vegades des de casa i d'altres he d'estar tot el dia fora de casa, ja que vaig fer un banc de llet al congelador i anava tot el dia amb el tirallets, a més de treure llet per la donació de llet. Crec que encara que es torni a la feina es pot seguir alletant.

Agustina Pardo

Com que no treballo no hi ha hagut problema amb la lactància i la feina.

Karo Kunde

4. 7. Pes de no poder alletar de les generacions anteriors

Completament! Ni la meva mare ni la meva àvia van poder donar el pit durant massa temps, i les històries que sents al respecte marquen moltíssim, queden gravades, i d'alguna manera has de posar tots els teus sentits per transformar la situació i confiar en què tu podràs alletar. Afortunadament, jo vaig tenir la meva germana al davant que va trencar amb aquestes creences i em va facilitar a mi la meva experiència.

Núria Julià

No.

Noemí Carrera

Al primer embaràs, abans de parir, sempre dius li donaràs pit si puc... Després veus que pots i tires endavant, sabent que és el millor per a ell. Les àvies són les que menys ajuda donaven, perquè ara torna a menjar, que té gana, que es queda amb gana... tot i que el meu nen gran sempre va anar molt bé de pes. Ara, amb el segon ja no han dit res. La meva mare està orgullosa que el gran en prengui i que estigui ben sa, i el petit també, que amb un mes ja pesava 1.200 grams més. Cal dir que el petit va tenir molt calostre des del primer moment i el gran ha pres calostre dues vegades a la vida.

Agustina Pardo

No he tingut aquest pes ni la sensació. L'única situació que em va passar, força al principi de tenir el Niu, era una amiga de la meva sogra, amb qui vàrem estar un cap de setmana als Pirineus. Li sobtava molt la freqüència amb què li donava el pit al Niu. No em sentia qüestionada, però sí que em va fer sentir una mica incomoda.

Karo Kunde

4. 8. Grup de suport a la lactància

Sí. Quan estava embarassada ja vaig buscar informació dels grups lactància propers per poder-m'hi apropar i tenir-los a mà si els necessitava. I sort que vaig fer-ho, perquè gràcies al suport rebut vaig poder encarar la lactància amb més optimisme.

Núria Julià

Sí. Em va ajudar a trobar xarxa.

Noemí Carrera

Durant el primer part vaig descobrir aquests grups, i als poc dies hi vaig anar, tot i que la lactància anava bé vaig estar un any anant-hi. Molt recomanable.

Agustina Pardo

No.

Karo Kunde

4.9. Desalletar

Fins que l'Àlex va voler, als dos anys i mig. Jo ja tenia també ganes d'anar deixant-ho. Ho vam viure molt bé, cap trauma per a ningú. L'Emma té onze mesos i alletarà fins que ella i jo vulguem.

Noemí Carrera

El meu fill gran té quatre anys i quatre mesos i segueix prenent pit. I des de fa sis setmanes fem tàndem. No va deixar de prendre'l ni un sol dia durant l'embaràs. Mai ha provat una altra llet, ja que les farinetes de cereals eren amb la meva llet. Moltes amigues ho veuen

molt sacrificat, inclús *lo* de la donació de llet i *lo* de posar-li llet per a les farinetes, que és molt esclau el tirallets, però a mi em fa sentir satisfeta saber que li estic donant el millor.

Agustina Pardo

4. 10. Percepció social lactància

No se li dóna la importància que té. Ara estan canviant les coses. Hi ha dos corrents. Prolactància i aquelles dones que no volen alletar (es prenen la pastilla) perquè tenen por de que les coses vagin malament o perquè han sentit que alletar et lliga molt, o perquè han tingut una mala experiència amb el primer...

Noemí Carrera

Quan és molt bebè la gent veu bé que prengui pit, però quan passa de l'any ja no es veu bé. Li he donat de menjar al meu fill gran a tot arreu i mai m'han dit res, tot i que m'han mirat malament m'ha donat igual. Sé que li estic donant el millor i que abans era el més normal. La meva iaia va alletar set fills enganxant embarassos.

Agustina Pardo

Sé que moltes dones senten una certa pressió social si alleten massa temps o massa sovint. Sé també que moltes dones han sentit pressió per alletar en públic. Tret de l'experiència abans mencionada, no he tingut mai cap d'aquestes sensacions. Pot ser perquè no els deixo arribar fins a mi, pot ser perquè tinc molta sort amb el meu entorn social. Al contrari, vaig tenir una situació molt maca quan una dona d'aproximadament noranta anys va venir i em va dir que donar-li el pit al meu fill era el millor que podia fer i que ella va fer-ho amb tots els seus fills.

Karo Kunde

4. 11. Com ho faries ara?

Quan és molt bebè la gent veu bé que prengui pit però quan passa de l'any ja no es veu bé. Li he donat de menjar al meu fill gran a tot arreu mai m'han dit res tot i que m'han mirat malament m'ha estat ben igual.

Sé que li estic donant el millor i que abans era el més normal, la meva iaia va alletar 7 fills enganxant embarassos.

Agustina Pardo

4.12. Altres

A través de la lactància vaig descobrir fins a quin punt era filla de la nostra època, acostumada a què les coses anaven ràpids, de forma immediata, que un sempre estava ocupat. Les llargues hores amb el Niu a la teta, molts cops adormit, em semblaven de vegades eternes. Al principi no sabia estar només alletant i llegia, mirava la tele o jugava amb el mòbil. Per una banda no ho volia, però per l'altra em costava estar tanta estona només per a ell. En aquest últim any he après a gaudir d'aquestes estones llargues amb ell, o sinó, almenys no atabalar-me o avorrir-me. (També s'ha de remarcar que ara d'estones tan llargues cada vegada n'hi ha menys).

Karo Kunde

5. Testimonis de criança

5.1. Agustina Pardo

La gent no entén que vulguis passar tota l'estona amb el teu fill, veuen la lactància com un esclavatge, que et diuen dóna-li biberó que així tens més llibertat i li pot donar un altra o per la nit dorm més i no entenen que jo li doni a demanda...

Tampoc entenen que no el posis al seu llit ja que així podràs descansar, etc, tots aquests consells o opinions que no has demanat però te'ls donen igualment. Actualment la societat des del meu punt de vista, vol nens que "es portin bé" que no donin guerra, estiguin callats, obeeixin cegament...

Consideren que no se'ls ha de demanar opinió als fills que han d'obeir i nosaltres manar, els nens són considerats com persones sense sentiments i manipuladors com si fossin el nostre enemic.

Agustina Pardo